

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

**MOVIMENTS SOCIALS I COMUNICACIÓ
AL PAÍS VALENCIÀ (1991-2011)**

**MOVIMENTS SOCIALS I COMUNICACIÓ
AL PAÍS VALENCIÀ (1991-2011)**

TESI DOCTORAL

XAVIER GINÉS SÁNCHEZ

TESI DOCTORAL

PRESENTADA PER XAVIER GINÉS

DIRIGIDA PER RAFAEL XAMBÓ

**MOVIMENTS SOCIALS I COMUNICACIÓ
AL PAÍS VALENCIÀ (1991-2011)**

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

Departament de Sociologia i Antropologia Social

Programa: Benestar Social, cooperació i desenvolupament local

OCTUBRE DE 2015

Moviments socials i comunicació al País Valencià. (1991-2011)

Tesi doctoral

Autor:

Xavier Ginés Sánchez

Direcció:

Rafael Xambó Olmos

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

Departament de Sociologia i Antropologia Social
Programa: Benestar Social, cooperació i desenvolupament local

Octubre de 2015

A Sònia, Júlia, Carme i Laia.

A la família.

Als amics i a les amigues.

Als companys i a les companyes.

A l'amor i a la ràbia.

*Sí, conec als meus enemics,
són aquells que em van ensenyar a lluitar
contra mi mateix.*

KNOW YOUR ENEMY

Rage Against the Machine

*Nadie me conoce, yo muevo los hilos ¡Ah carallo!
Soy el que controla todos los destinos ¡Ah carallo!*

*(...) Parlamentos, periodistas,
son mis putas de servicio
yo les unto la conciencia
les doy cuerda y a correr*

MIS COJONES Y YO

La Polla Records

Agraïments

No és possible presentar un treball com aquest sense assumir que l'esforç no sols ha estat realitzat per la persona que figura com autor. Darrere del temps dedicat a la investigació i a l'escriptura hi ha altres persones que l'han alliberat de feines quotidianes. En aquest cas, la meua parella Sònia pot considerar-se coautora vital del treball.

Ella i les meues filles, Júlia, Carme i Laia, són la necessària brúixola que guia el meu camí, i que dóna certesa de que un altre món és possible.

L'esforç intel·lectual no és profitós si no prové del diàleg, de l'intercanvi d'idees i fins i tot de la discussió raonada. És aquest el paper que ha exercit el director del treball, Rafael Xambó. A la importància de la seua ajuda sols podria fer-li ombra la necessitat dels seus ànims, i el caliu que em dóna com l'amic que és.

Per últim, no puc menys que agrair a Marina Requena l'ajuda que m'ha prestat justament en les feines més desagradables de la investigació. Estic en deute amb ella.

ÍNDEX

Introducció.....	1
PRIMERA PART: ENFOCAMENT TEÒRIC.....	11
1 La comunicació en les teories sobre l'acció col·lectiva i els moviments socials.....	13
1.1 Les primeres interpretacions marxistes.....	14
1.2 Primers enfocaments psico-conductistes.....	16
1.3 Interaccionisme.....	20
1.4 El Comportament Col·lectiu.....	21
1.5 Societat de masses.....	22
1.6 La Privació relativa.....	23
1.7 Perspectives a partir de 1968.....	24
1.8 L'elecció racional.....	25
1.9 La mobilització de recursos.....	26
1.10 Estructura d'oportunitats polítiques.....	28
1.11 Nous moviments socials.....	31
1.11.1 Formes d'organització i repertoris d'acció.....	32
1.11.2 Valors i reivindicacions.....	33
1.11.3 Relacions amb allò polític.....	33
1.11.4 Identitat dels actors.....	34
2 Cap a la integració teòrica: què són els moviments socials hui?.....	36
2.1 Definició operativa de conceptes.....	39
2.1.1 Acció col·lectiva.....	40
2.1.2 Moviment Social.....	41
2.1.3 Caracterització dels moviments socials.....	45
2.1.4 Antimoviments socials.....	50
2.1.5 Organitzacions.....	51
2.1.6 Repertoris d'Acció.....	52
2.2 La comunicació en les teories dels moviments socials: què es pot aprofitar?.....	55
3 La investigació en comunicació social.....	67
3.1 La investigació en l'economia política de la comunicació de la cultura.....	67
3.2 Els estudis sobre les notícies.....	77
3.3 Criteris de noticiabilitat.....	81
3.3.1 El contingut.....	83
3.3.2 La disponibilitat del material i els criteris relatius al producte informatiu.....	84
3.3.3 Els condicionants del mitjà.....	85
3.3.4 El públic.....	86
3.3.5 La competència.....	86
3.4 Anàlisi sociològic, ideològic i de continguts.....	88
3.5 La globalització i les notícies.....	90
3.6 El nou context comunicatiu: tecnologies de la informació, globalització i nous mitjans.....	90
3.6.1 L'adveniment d'Internet.....	93
3.6.2 Internet i mitjans de comunicació clàssics.....	93
3.6.3 La comunicació mòbil.....	95
3.6.4 Les xarxes socials a Internet.....	96
3.7 Comunicació i poder.....	96
3.8 La crisi del periodisme.....	98
4 El sistema mediàtic valencià.....	101
4.1 Premsa.....	104

4.2 Ràdio.....	105
4.3 Televisió.....	106
4.4 Mitjans en Internet.....	107
4.5 Els mitjans de periodistes.....	109
4.6 L'inexistent tercer espai comunicatiu valencià.....	110
5 Els moviments socials i la comunicació.....	112
5.1 Els mitjans de comunicació convencional i l'acció col·lectiva.....	112
5.2 Els mitjans de comunicació propis.....	116
5.3 Les TIC i els moviments socials.....	126
5.4 Els moviments socials en la societat de la informació.....	130
6 La comunicació alternativa.....	143
6.1 La comunicació ciutadana.....	146
6.2 Els mitjans de comunicació alternatius.....	148
6.3 La comunicació militant.....	149
6.4 Comunicació interna a les organitzacions.....	151
6.5 Comunicació alternativa al País Valencià, una definició específica.....	151
SEGONA PART: ESTRATÈGIA DE RECERCA.....	155
7 Plantejament de la investigació.....	157
7.1 Tècniques.....	158
7.1.1 Mètode històric: el context.....	159
7.1.2 Mètode descriptiu: els mitjans alternatius.....	161
7.1.3 Mètode etnogràfic: la mobilització.....	162
7.2 Mostra.....	165
7.2.1 Entrevistes.....	166
7.2.2 Categories analítiques.....	191
7.2.3 Plantejament de les entrevistes.....	194
TERCERA PART: RESULTATS DE LA RECERCA.....	201
8 Moviments socials i comunicació 1991-2011.....	203
8.1 L'acció col·lectiva i la comunicació des de la dècada dels 70.....	205
1973-1979.....	207
1979-1991.....	216
1991-2007.....	224
2007-2011.....	236
8.2 Mitjans alternatius al País Valencià.....	239
8.2.1 Ràdio.....	239
8.2.2 Premsa.....	240
8.2.3 Internet.....	241
8.2.4 Televisió.....	243
8.3 Els discursos sobre la comunicació en els moviments socials.....	244
8.3.1 Sobre el tractament des MMSS en els mitjans de comunicació convencional.....	244
8.3.2 La relació entre mitjans convencionals i els moviments socials.....	262
8.3.2 Importància de la presència mediàtica per als moviments socials.....	290
8.3.3 Conseqüències del ressò mediàtic dels moviments socials.....	291
8.3.4 El valor notícia dels moviments socials.....	294
8.4 Els mitjans de comunicació alternatius i els moviments socials.....	296
8.4.1 Definicions de mitjans de comunicació alternatius.....	297
8.4.2 Utilitats dels mitjans de comunicació alternatius.....	309
8.4.3 Limitacions dels mitjans de comunicació alternatius.....	322
8.4.4 Els Mitjans de comunicació «militants».....	333
8.4.5 El periodisme ciutadà.....	336

8.4.6 Mitjans de comunicació alternatius forçats.....	343
8.4.7 El tractament dels moviments socials als mitjans alternatius.....	348
8.4.8 Relacions entre els moviments socials i els mitjans alternatius.....	350
8.5 Anàlisi comparatiu: moviments socials i mitjans de comunicació alternatius.....	356
8.5.1 La percepció sobre la gènesi dels moviments socials.....	357
8.5.2 Els discursos sobre els objectius polítics.....	369
8.5.3 Visions sobre les relacions entre les diverses organitzacions.....	382
8.5.4 Novetat i/o adaptació als nous escenaris.....	388
8.6 La dimensió comunicativa de l'acció col·lectiva.....	392
8.6.1 La visibilització com a estratègia.....	392
8.6.2 L'espectacularització.....	394
8.6.3 La primacia d'allò espectacular davant del discurs.....	398
8.6.4 Canvis en els processos comunicatius dels moviments.....	401
QUARTA PART: CONCLUSIONS.....	409
9 L'estructura d'oportunitats mediàtiques.....	411
9.1 El pes dels mitjans de comunicació.....	412
9.2 El sistema mediàtic i la mobilització.....	415
10 La mobilització de recursos comunicatius.....	418
10.1 Moviments d'ona llarga.....	420
10.2 Moviments d'ona mitjana.....	423
10.3 Esclats multitudinaris.....	424
11 Les identitats comunicatives.....	427
11.1 La comunicació com a moviment social.....	428
11.2 El fet diferencial, L'Avanç a València.....	429
11.3 Mitjans de comunicació alternatius com a vertebradors de discontinuïtats.....	431
12 La necessària inclusió dels mitjans alternatius en l'anàlisi del context comunicatiu.....	435
Epíleg: connexions i desconnexions.....	436
BIBLIOGRAFIA.....	438

Índex d'il·lustracions

Il·lustració 1: Manifestació Compromís pel territori del 3 de juny de 2006.....	359
Il·lustració 2: Aparició en premsa d'una de les accions espectaculars.....	396
Il·lustració 3: "Patirmoni".....	397

Índex de taules

Taula 1: Tipologia dels Moviments socials segons Romaní.....	48
Taula 2: Evolució de la inversió publicitària.....	100
Taula 3: Rendibilitat de l'explotació dels gran grups mediàtics de l'Estat.....	104
Taula 4: Audiència de la ràdio per programació.....	106
Taula 5: Audiència de mitjans convencionals i on-line.....	108
Taula 6: Inversió publicitària en el primer semestre de cada any.....	108
Taula 7: Share d'audiència dels conjunt de televisions a l'Estat. Període 1990-2005.....	121
Taula 8: Persones entrevistades i codificació.....	168

Introducció

L'estudi dels moviments socials ha estat un clàssic de la literatura sociològica que va produir molt de material teòric especialment a partir de les revoltes del 68, quan formes inaudites de mobilització van adquirir un protagonisme mediàtic molt rellevant. Per la seua banda, els estudis sobre comunicació també són molt prolífics, sobretot a partir de la irrupció de la ràdio i posteriorment, la televisió, que va provocar una ràpida progressió dels estudis d'audiències. Si bé ambdues disciplines es desenvolupen en torn els mateixos autors en els seus inicis, justament a partir de la proliferació d'estudis, aquestes dues disciplines teòriques s'han anat allunyant progressivament, fins els nostres dies, en els que, forçats pels fets, alguns teòrics han començat a produir estudis que relacionen l'acció col·lectiva i les noves tecnologies comunicatives, principalment Internet.

Els estudis de comunicació han estat centrats en les audiències i especialment en com aquestes reaccionen davant dels seus impactes i, també, en la forma com desactiven la mobilització. Des del punt de vista de les teories de la comunicació sembla que aquesta tan sols estimula el consum i inhibeix la mobilització.

Per la seua banda, els estudis sobre l'acció col·lectiva s'han centrat en els contextos polítics, els recursos organitzatius i les identitats col·lectives, sense treballar en profunditat el paper dels mitjans de comunicació de masses i els alternatius en esperonar l'acció col·lectiva.

En aquest treball ens hem proposat contribuir al conjunt d'estudis que en els darrers anys parteixen d'aportacions d'ambdues perspectives per a l'anàlisi de la realitat social, reconeixent de partida les nostres limitacions i sense ambicionar, en cap cas, negar la validesa dels estudis precedents, ans al contrari. Ens hem basat en ells per poder dibuixar una mena d'esbós teòric seleccionant els elements que les posen en comú i que reforcen la interacció entre

comunicació i acció col·lectiva.

Per a fer-ho hem recorregut a l'estudi d'un escenari ben proper, però no per això menys valuós, perquè si destaca per alguna cosa és perquè la seua singularitat sociopolítica i comunicativa produeix unes mostres d'acció col·lectiva d'allò més divers, abundants i especialment vitals.

“El País Valencià és una societat amb característiques pròpies (...)” (Xambó 1996:21), de contrastos i paradoxes. Aquestes característiques han estat amplament tractades en la tradició historiogràfica, politicòloga i sociològica. Els elements diferencials respecte de la resta de societats de l'Estat Espanyol s'expressen en multitud d'àmbits, entre els quals destaca la fortalesa de la seua societat civil, amb uns moviments socials especialment actius i compromesos.

Durant el període comprés entre 1995¹ i 2007² van ser molt nombrosos els nous moviments socials que es manifesten en el País. Els coneguts Salvem acaparen el protagonisme en l'àmbit de la defensa del territori i del patrimoni, mentre que el nacionalisme no falta a cap de les seues cites per tal d'evidenciar la seua vitalitat. Ja en 1991 s'iniciaria un canvi polític que tindria enorme repercussió en la generació de noves formes de mobilització com els Salvem pocs anys després. El nostre País tampoc no va ser aliè a les mobilitzacions massives contra la participació de l'Estat Espanyol a la guerra d'Iraq ni a l'esclat de 2011 amb què tanquem el període estudiat. Mentre això passava, electoralment el País es va transformar en un camp de la dreta política, que es perllongarà fins les eleccions autonòmiques i locals de 2015.

Per la seua banda, el sistema comunicatiu valencià també presenta característiques específiques. Té una configuració estàndard pròpia del context capitalista en què s'hi troba,

---

1 Apareix Salvem el Botànic, recuperem ciutat.

2 El 21 d'abril de 2007 es produeix una gran manifestació convocada per la plataforma Compromís pel Territori a Alacant, Castelló i València amb el lema: «Per la nostra terra, prou de corrupció i especulació». <http://www.vilaweb.cat/noticia/2276550/20070216/compromis-territori-fara-manifestacions-simultanies-alacant-castello-valencia.html>

però amb una materialització extremada per la «banda de dalt» i en part, també, per la «de baix», usant la terminologia que fan servir Greg Philo i David Miller (Philo i Miller 2010:127-132).

Si ens centrem en l'àmbit comunicatiu autonòmic, el País Valencià va comptar fins 2013 amb una televisió pública al servei del poder de torn, i encara actualment presenta un panorama televisiu privat decantat ideològicament cap a la dreta o l'extrema dreta. Per la seua banda la ràdio i premsa no compta amb referències independents del marc estatal i algunes de les edicions autonòmiques fins i tot han desaparegut. Tot plegat configura un espai comunicatiu constituït entorn a dos eixos centrals: Majoritàriament conservadors i unànimement dependents de grups de comunicació estatals. Es repeteix un esquema que, exceptuant territoris com Catalunya, Euskadi o Galícia, es dona normalment a la resta d'estat espanyol.

El procés de consolidació del sistema comunicatiu valencià es caracteritza al llarg de les dècades pel control polític, la centralització i forta dependència dels grups espanyols, la manca de pluralitat informativa i de presència de la cultura i llengua valencianes.

(Parreño 2012:147)

Per la banda de «baix», en aquest període trobem, tanmateix, un gran desplegament de mitjans de comunicació alternatius, en el sentit ample del terme, en diferents formats, amb diverses audiències, escampats per tot el territori del País. Són mitjans amb plantejaments socials i polítics més o menys rupturistes, amb un major o menor compromís amb el català i organitzats en base a diverses formes d'horitzontalitat. Els eixos, a priori, entorn als quals podem estructurar-los són l'esquerra amb la qual s'identifiquen majoritàriament, el valencià, que utilitzen i amb la defensa del qual es comprometen en major o menor mesura, i una forma organitzativa on predomina l'assemblea.

Tant en el plànol de l'acció civil com en el de la comunicació «des de baix» el País Valencià sols es pot comparar amb els territoris més actius com Catalunya, Euskadi i Galícia.

Vet aquí una diferència, una concreció del fet distintiu que, com en moltes altres, té el País Valencià. Per una banda, la de dalt, es mostra com exemple paradigmàtic del model “centralista”, mentre que per la de baix, és comparable a qualsevol de les autonomies amb major contestació.

En l'àmbit de la comunicació social sembla, a priori, evident que hi ha un espai ideològic sense cobertura, un espai que existeix i que es troba més enllà de l'esquerra moderada representada políticament pel PSOE i mediàticament pel diari Levante o la cadena SER. És un espai que electoralment té un pes que ha anat creixent fins les eleccions de 2015 quan part de les forces de l'esquerra han entrat a formar part del govern autonòmic. Tant Compromís com Podem són dues formacions electorals importants que compten amb multitud d'organitzacions socials i culturals afins i que han estat, en moltes ocasions, les protagonistes de l'efervescència mobilitzadora d'entre 1995 i 2007. Si més no, part de la base orgànica de les dues formacions ha estat protagonista de les mobilitzacions de l'etapa tractada.

La comunicativa es una diferència sectorial que des del nostre punt de vista posa de manifest una constitució estructural del País Valencià que al seu torn és també singular.

Aquesta investigació treballa la configuració de l'esfera comunicativa que afecta tant als mitjans de comunicació com als moviments socials. Però per tal d'establir una relació directa entre la seua forma i l'estructura social hem de considerar necessàriament que no hi ha una comunicació, sinó que n'hi ha multitud i, sobretot, que aquesta es pot produir, llegir i interpretar d'acord a la posició social que s'ocupa, és a dir, per entendre'ns, des de dalt o des de baix. De la mateixa forma, podem assegurar que no hi ha una perspectiva única per estudiar la

societat en conjunt. Aquesta es pot estudiar des de diferents posicions, i els resultats de la investigació, de segur diferiran en cada cas. Els membres de cada grup social tenen experiències diferents a les dels membres de la resta de grups i no tan diferents de les experiències dels seus afins socialment parlant: d'acord a les seues posicions, els grups socials tenen interessos diferents que fins i tot, en ocasions, poden resultar enfrontades. El nostre interès és l'estudi de la realitat social i comunicativa des de posicions que treballen per contribuir a la transformació d'una societat amb la que no ens identifiquem, amb la que no combreguem.

La «comunicació des de baix», és una forma de referir-nos al conjunt d'experiències comunicatives socials que es produeixen des de la base social organitzada. Amb aquesta expressió ens referim al conjunt d'estratègies comunicatives que els moviments socials de base fan servir per tal de comunicar-se entre elles, entre les organitzacions i les seues bases socials, i entre les organitzacions i també el públic en general, on es troba la seua base potencial. Generalment ens podem referir al conjunt de mitjans de comunicació utilitzats en aquest conjunt d'estratègies, com a mitjans alternatius.

Tractar els mitjans de comunicació alternatius implica treballar els actors d'aquests mitjans, els moviments socials. Mitjans de comunicació alternatius i moviments socials són, cadascun per la seua banda, objecte de debat llunyà i malgrat que la seua combinació siga molt més que obvia no ha generat un camp d'estudi ric ni abundant. Dintre del nostre objectiu teòric general al que ens hem referit abans, ens centrarem en posar en relació ambdós elements en un context com el valencià sobre el que pensem que és un bon camp d'anàlisi tant per la seua senzillesa com per la complexitat que aquesta amaga.

Pel que fa als mitjans de comunicació alternativa cal una definició vàlida per al cas valencià ja

que els debats entorn a la ja clàssica qüestió de l'«alternativitat» dels mitjans se centren entorn dos eixos: la forma -com es fa la informació- i en el contingut -quina informació es transmet-. En el cas que ens afecta no es pot oblidar l'element lingüístic que fa que mitjans amb vocació convencional en contingut i forma esdevinguen en alguna mena d'alternativa comunicativa pel fet de fer ús del valencià. Alternativa no sols per minoritària sinó en tant que el sedàs lingüístic ha d'actuar sobre la forma -pes del treball voluntari, distribució marginal, organització més horitzontal i menys crematística...- com en el contingut -informació marginada pels mitjans majoritaris, pes de la cultura alternativa i de plantejaments rupturistes en les seccions...-. A aquest gir sobre debats, diguéssim clàssics, s'ha d'afegir el torrent de reflexions i els estudis sobre l'impacte de les noves tecnologies en la comunicació alternativa que ha transformat el problema de la manca d'informació en un excés d'aquesta.

Si el debat està plenament vigent pel que fa als mitjans de comunicació alternativa, ho està de la mateixa forma en la definició i tractament dels moviments socials que la protagonitzen. Sobretot després de la irrupció d'aquestes TIC i de les reeixides accions globals dutes endavant pels moviments en xarxa a escala també global. En qualsevol cas, en eixa constant metamorfosi d'allò que es considera com a moviments socials -clàssics, nous, novíssims...; nacionals, locals, globals- el País Valencià segueix sent -com sentenciava Josep Vicent Mateo el 1966 referint-se a Alacant en el context del País Valencià- un cas a part. L'anormal realitat política i nacional del país en el context occidental provoca un sobredimensionament dels moviments socials que contrasta amb la realitat político-electoral, sobretot, durant el període estudiat. I és que amb les definicions més àmplies de moviments socials hi hem d'incloure un grapat de col·lectius que amalgamen una diversitat ideològica tan sols cimentada, en molts casos, per qüestions lingüístiques i territorials.

Hem dividit en present treball en quatre parts. En la primera ens hem centrat en el nivell teòric

de l'acció col·lectiva, els moviments socials, la comunicació social, el sistema mediàtic valencià, els moviments social i la comunicació i finalment en la comunicació alternativa.

En primer lloc s'ha realitzat un buidatge de les principals teories de l'acció col·lectiva a partir de les seues referències al paper de la comunicació en la mobilització social. Amb tota aquesta perspectiva teòrica de partida, hem realitzat un intent de síntesi per a aconseguir definicions vàlides i operatives sobre els moviments socials, l'acció col·lectiva i les seues organitzacions, que incorporen el fet comunicatiu. Posteriorment ens hem detingut en el tractament d'algunes de les teories sobre el camp dels mitjans de comunicació, especialment en aquelles que tracten sobre com es selecciona la informació. Ens interessa especialment conèixer per què en moltes ocasions a pesar de l'evidència que els moviments socials són uns agents de canvi tan importants, estan infrarepresentats en els mitjans convencionals. La relació cada vegada més intensa entre la comunicació i el poder ocupa un espai rellevant que dona idea de com és d'important el paper de la comunicació per a exercir el control social i, també, per tant, l'alliberament social en les societats informacionals. Així, entenem que l'element comunicatiu ha adquirit una importància capital dintre dels moviments socials i que el paper dels mitjans alternatius és fonamental per articular respostes al sistema.

Seguidament ens hem centrat en l'anàlisi del context en el que es produeix el fenomen de la comunicació dels moviments socials en el nostre País, en particular el context comunicatiu transformat per les noves tecnologies de la comunicació en el País Valencià.

A continuació, en el següent apartat, ens proposem analitzar quina és la interacció entre eixe nou context comunicatiu protagonitzat per les noves tecnologies, i com afecta als moviments socials, sobretot, en la seua relació amb els mitjans convencionals. Tot seguit, per acabar la primera part del treball hem considerat necessari fer un tractament teòric del concepte de

mitjans de comunicació alternatius, entenen que són una part de la resposta dels moviments socials al silenci mediàtic amb què els arracona el sistema mediàtic. Hi ha prou treballs en aquest sentit després de les grans mobilitzacions que van començar a finals dels 90 fins hui en dia. En aquest context, els mitjans propis dels moviments socials han canviat substancialment fent conviure formes clàssiques de comunicació amb instruments d'allò més innovador.

En la segona part del treball s'ha tractat l'estratègia de recerca seguida, en la destaquen les tres perspectives usades: La perspectiva històrica, la descriptiva i també l'etnogràfica. Cadascuna d'elles s'ha centrat en una part d'allò que considerem elements claus per a la comprensió dels fenomen de la comunicació dels moviments socials: el context històric, el sistema mediàtic alternatiu i els discursos dels protagonistes (periodistes convencionals, activistes i periodistes alternatius).

En la tercera part es desenvolupen els resultats de la recerca en sis apartats. En primer i el segon corresponen al treball fet sota la perspectiva històrica i descriptiva. En els altres quatre es plasma el resultat de l'anàlisi dels discursos.

En primer lloc es fa una contextualització històrica que pose de manifest la situació en què es trobava el nostre País quan s'inicia el període que estudiem, caracteritzat pel boom de la construcció, la pèrdua d'elements de patrimoni singulars i un creixement econòmic constant espentejat per l'especulació immobiliària i el sector serveis. El creixement urbanístic i turístic es desenvolupava al nostre País, i específicament a la ciutat de València, en base a grans projectes singulars i, de la mateixa forma es van constituir molts grups organitzats de protesta (Alcalà-Santaella et al. 2011:222).

Posteriorment es fa un recompte dels mitjans alternatius que hi ha durant el període estudiat al nostre territori, que no pretén ser exhaustiu però sí descriptiu i panoràmic. Es tracta de fer-se

una idea de l'aflorament de projectes comunicatius diversos en aquells anys.

El tractament dels discursos constitueix la part central del nostre treball i, per lògica, la més extensa. Hem realitzat 18 entrevistes en profunditat a perfils relacionats amb els mitjans comercials, els mitjans públics, els mitjans alternatius i els moviments socials. Amb el conjunt d'entrevistes hem aconseguit traçar les diferents perspectives discursives sobre l'ús dels mitjans de comunicació per part dels moviments socials, amb les dificultats que això comporta i també amb les potencialitats. També hem pogut descriure els discursos sobre el tractament que reben les accions dels moviments socials en el mitjans tant públics com comercials.

La quarta part està destinada a reflectir-hi les conclusions del treball. En aquesta ens hem aventurat a adaptar alguns dels enfocaments teòrics recollits en la primera part del nostre treball atenent al resultat de l'anàlisi de les entrevistes realitzades, del context i de la realitat comunicativa del moment. Entenem que puga semblar una aposta massa aventurada plantejar, ni que siga en forma d'esbós, una revisió dels enfocaments teòrics explicatius de l'acció col·lectiva, i som humils a l'hora de determinar el seu abast, però considerem que és l'hora de reivindicar la importància de la comunicació tant per als moviments socials com per l'estudi del seu comportament en un context com és el de la societat de la informació.

PRIMERA PART: ENFOCAMENT TEÒRIC

1 La comunicació en les teories sobre l'acció col·lectiva i els moviments socials

És relativament abundant la literatura científica sobre els moviments socials i l'acció col·lectiva i també són multitud els enfocaments des dels què s'aborda el tema. Ordenar aquesta intensa producció científica és un repte majúscul amb el que molts autors s'han enfrontat de formes diverses. No és l'objectiu del nostre treball construir una nova ordenació ja que el treball donaria per una tesi en sí mateixa. Això però, no ens podem estar de fer una necessària repassada pels treballs més rellevants destacant els autors referencials, amb la mirada posada en el tractament que li han donat a la comunicació a l'hora d'abordar els factors de la mobilització.

L'interès de les ciències socials pel tema es remunta a fa uns 150 anys (Pont Vidal 1998:260), a partir la irrupció dels moviments revolucionaris que caracteritzen la segona meitat del segle XIX. De fet, els primers interessats amb l'explicació del fenomen mobilitzador són pensadors socialistes i revolucionaris en general (Iglesias Turrión 2007), fet que, en l'Estat espanyol, endarrerit respecte els Estats Units i Europa en aquesta matèria, resulta especialment notori perquè els primeres treballs sobre la matèria se centren en el moviment anarcosindicalista i comunista de preguerra (Pont Vidal 1998).

Els estudis sobre l'acció col·lectiva i els moviments socials s'inicien amb dues visions contraposades per part de teòrics enfrontats políticament. Una línia teòrica és l'encetada per Karl Marx, a la que s'adscriuran posteriorment Lenin i Gramsci (Tarrow 1994:36), i una altra s'iniciarà amb els treballs de Le Bon i Tarde.

Bàsicament les primeres diferències teòriques es fonamenten en la interpretació del sentit històric de la mobilització col·lectiva en un temps de revoltes i convulsió social com era

l'occident de fa segle i mig. Mentre el marxisme articulava explicacions teòriques amb la finalitat d'estimular la transformació social, les teories psicologicistes funcionalistes es centraven en una interpretació que considerava malalties i disfuncionals les expressions socials de canvi i transformació ja que aquests posaven en qüestió l'ordre establert.

1.1 Les primeres interpretacions marxistes

D'acord amb Tarrow (Tarrow 1994:36 i següents), els primers teòrics dels moviments socials són Marx i Engels. En la seua obra es detenen a analitzar com l'acció col·lectiva està perfectament relacionada amb l'estructura social. En la seua interpretació, la participació social en la mobilització social es produïa quan el conflicte de classes estava plenament desenvolupat i les contradiccions eren manifestes. En la societat industrial s'estava consolidant una agrupació de la classe treballadora en torn de les fàbriques i en elles es donava un espai d'igualtat i de solidaritat que hauria de conduir a una presa de consciència de classe. Es tractava del conegut pas entre la classe en sí, i la classe per a sí. Aquest despertar de la consciència col·lectiva era el motor de la mobilització, que es produïa, per tant, quan es donaven les condicions estructurals adients. Des del seu punt de vista la mobilització era un fenomen que havia d'anar creixent ja que el sistema capitalista desenvolupava fins l'extrem les contradiccions de classe. A més a més, Marx i Engels van desenvolupar una explicació per a acomodar la realitat, no sempre coincident amb la seua previsió, en la que la classe obrera no s'activava, conceptualitzant la «falsa consciència» o alienació, en la que la classe treballadora no adquiria plena consciència de la seua explotació i de la seua capacitat de transformació. El concepte d'alienació serà clau per entendre moltes de les posteriors interpretacions sobre la contribució dels mitjans de comunicació de masses a la desmobilització social.

Lenin reprèn aquest tema amb el reforçament teòric de l'organització com element fonamental

per trencar amb la dinàmica alienadora que l'Estat burgès provocava amb fenòmens com el nacionalisme i el proteccionisme que rebien, sovint, l'adhesió d'amplis sectors de la classe treballadora. Per a Lenin l'organització i el lideratge eren la ferramenta necessària per trencar amb els processos d'alienació. Les estructures organitzatives podien regenerar la consciència obrera amb líders ben formats capaços de refutar els miralls alienadors de la burgesia en el poder.

Si bé Lenin posa en pràctica la seua teoria amb èxit, el procés revolucionari fracassa en la resta d'Europa. Això provoca una posterior resposta teòrica en Gramsci per al que no hi ha prou amb l'organització, sinó que calen aliances al voltant de la classe obrera per a poder reeixir en processos de transformació amb possibilitats d'èxit. Per això entén que és necessari generar un conjunt d'intel·lectuals orgànics capaços de complementar els intel·lectuals tradicionals dels partits obrers (Tarrow 1994:38). Gramsci serà també molt conegut pel concepte d'hegemonia que es refereix a com l'alienació es pot reproduir de manera autònoma tan sols amb el domini cultural que irradia la burgesia. Per contribuir a contrarestar-la calen aliances entre la classe treballadora i un conjunt d'intel·lectuals capaços de clivellar teòricament eixa dominació.

En tots aquests processos l'ús de la comunicació és elemental, no en va durant el segle XIX hi ha un vertader combat intel·lectual a través dels mitjans escrits. El mateix Marx edita la Gasetta Renana i en ella farà activisme polític de primer nivell. La premsa és un instrument legitimador dels interessos de la classe dominant, que en aquella que disposa dels mitjans de producció, també de caire intel·lectual (Gil 2004). En un context de lluita de classes es considerava necessari un periodisme revolucionari per a contrarestar el mecanisme alienador de la premsa burgesa. Aquesta premsa revolucionària ha de tenir una doble missió, la informativa i la formativa. És així com per a Marx el periodisme és considerat com una

ferramenta essencial per a que la classe obrera adquirisca consciència sobre la seua pròpia existència i sobre el seu potencial de canvi. Vicente Romano (Romano 1987) considera que de l'obra de Marx i Lenin es desprèn que si bé els fets són importants, encara és més important la informació derivada de la seua anàlisi i generalització.

1.2 Primers enfocaments psico-conductistes

Els primers estudis del fenomen a Europa des d'aquesta perspectiva es van fer a França, i van estar clarament influenciats per la inestabilitat revolucionària i també pel desenvolupament de la hipnosi (Moscovici 1981:109; Nocera 2008). Els pioners van fer ús d'enfocaments psico-conductistes inspirats en la psicologia de masses, sent Le Bon³ (2004) i Gabriel Tarde⁴, de finals del segle XIX (Natalucci i Pérez 2008), i posteriorment Freud (Rubio García 2004), els principals exponents. Consideraven que la protesta era conseqüència «d'un fenomen d'irracionalitat propi dels graons més baixos de la societat», en paraules de Pablo Iglesias Turrión (2007:45). Entenien, també, que el comportament dels individus immersos en la massa obeïa a impulsos irracionals, crèduls i emotius, allunyats del comportament controlat, respectuós amb les normes i racional de l'individu aïllat. (Rubio García 2004).

Per a Le Bon «l'època en la qual estem ingressant serà, certament, l'era de les masses» (Le Bon 2004) i entendre el seu comportament és essencial per comprendre el futur de la societat ja que «únicament les masses subministren la clau de la situació en França i en el món modern» (Moscovici 1981:75). A finals de segle XIX la premsa periòdica constituïa tota una revolució a nivell comunicatiu i Le Bon va trobar en els seus efectes una de les causes de la creació de les masses i també de la seua volatilitat. Resulta certament curiós, pels

3 El seu anàlisi de la massa va ser rellevant perquè va ser usat pels investigadors de mitjans de comunicació massius arribant a ser considerat «un dels majors èxits científics de tots els temps» (Moscovici 1981:78).

4 Tornarem a aquest autor més endavant, però cal incidir ací en la seua preocupació pel fenomen de masses i la comunicació, iniciada pels estudis de Robert E. Park. Al respecte, resulta interessant l'article de Pablo Nocera (Nocera 2008).

paral·lelismes que podem trobar amb les actuals valoracions sobre la hiperinformació que es desprèn d'Internet, com Le Bon es referia a la gran quantitat de periòdics i com entenia que el creuament d'opinions i d'informacions ràpides tenia efectes nocius en la massa ja que la deixava confusa.

Finalment, la tercera raó (que explica les opinions variables de la massa) és el recent desenvolupament de la premsa escrita a través de la qual les opinions més contràries estan sent contínuament posades davant l'atenció de les masses. Les suggestions que podrien resultar de cada opinió individual són prompte destruïdes per suggestiones d'un caràcter oposat. La conseqüència és que cap opinió aconsegueix arrelar en forma ampla i que l'existència de totes elles és efímera. En l'actualitat, una opinió s'esvaeix abans d'haver pogut trobar una acceptació suficientment ampla com per a convertir-se en general. (Le Bon 2004)

Le Bon entén, en certa contradicció amb la idea anterior, que la massa ha fet que la premsa haja deixat de dirigir l'opinió i estiga sotmesa a l'opinió canviant d'aquesta. Una opinió irracional en la que la opinió individual es dissol i que fa que les facultats mentals dels individus que componen la massa disminuïsquen (Nocera 2008). Respecte el mecanisme de reflexió de la massa aquest el diferenciarà clarament del que regula les relacions individuals. Per a Le Bon la massa té una forma de pensament basada en la idea-imatge que té associada la memòria i a la suggestió. Pel seu costat, el pensament individual obeeix la la idea-concepte, amb la raó i la prova en el centre. Le Bon encerta en l'anàlisi del llenguatge populista, i en l'esbós d'un conjunt mínim de regles a assumir per tal de tractar efectivament amb la massa.

Gabriel Tarde segueix estirant del fil de la psicologia en base a la imitació com element de cohesió col·lectiva. La imitació és entesa com una sort d'hipnosi que opera entre individualitats genials i la resta d'individus de forma que es va formant un teixit social vertebrat a base de duplicació constant que reproduceix més o menys conscientment un

determinat model. Aquest «contagi» no sols opera per contacte directe sinó que pot replicar-se a distància, un element que fa que es plantege certa diferència respecte a l'associació clàssica basada en un suport territorial on es produïa el contacte directe entre individus. Si per a Le Bon les masses eren allò decisiu de la nova època, per a Gabriel Tarde (Castillo 1996:81) es tractava de l'era dels públics. Aquesta és una important matisació que posa de manifest com els mitjans de comunicació constituïen un element determinant, al menys per a Tarde, a l'hora d'analitzar el comportament col·lectiu. Els mitjans de comunicació (la premsa i el telègraf) constituïen models d'imitació sobre els que s'articulen els públics i no les multituds. Per a Tarde els públics tenen un comportament molt més tranquil que la multitud en haver rebut l'antídot inofensiu de la premsa periòdica. Però, a més a més, introdueix un element interessantíssim com és la possibilitat que s'obre de diverses pertinences simultànies ja que els públics no exigeixen contacte físic (Nocera 2008).

S'observarà com ja el mateix Tarde introdueix el factor comunicatiu com a determinant en considerar la multitud com una forma social antiga, pròpia de societats sense desenvolupament comunicatiu a distància, que, a diferència de Le Bon, considerarà una influència clarament positiva. Com hem analitzat anteriorment, el marxisme considerarà també el factor estabilitzador del periodisme (burgés), però com a elements alienador i desmobilitzador.

La historia de la comunicación es, en un sentido propio, la historia de la civilización. La lengua, la escritura, la imprenta, el telégrafo, el teléfono y la radio marcan diferentes épocas en la historia de la humanidad (Park 1999:97).

A cada tipus de comunicació, diu, correspon un un tipus de sociabilitat: a la comunicació tradicional de boca en boca, la multitud; a la comunicació moderna que comença amb el periòdic, el públic (Moscovici 1981:231).

Per a Tarde la premsa adquireix un poder quasi il·limitat en èpoques de crisi subministrant lectures als individus. La premsa (la comunicació mediàtica en general) allunya els individus de la «plaça» on podria dissoldre's en forma de massa i els tanca a casa. Tarde enceta l'exploració d'allò que hui coneixem com opinió pública i que, segons ell és l'amalgama de la societat moderna, com ho serà la solidaritat orgànica per a Durkheim.

La voràgine dels esdeveniments històrics del principis de segle XX, va provocar que els primers autors en investigar els moviments socials del segle, Ferdinand Tonnies; Rudolf Haberle; i Marianne i Max Weber (Pont Vidal, 1998:260), partint d'enfocaments funcionalistes, consideren el nou actor social, la massa, com una anomalia disfuncional. Aquesta «teoria del quiebre» (Vargas Hernández 2008:10) es va centrar en les reaccions irracionals dels actors com a causa del moviment. Sense dubte, la necessitat d'entendre l'ascens del feixisme i el comunisme a l'Europa de preguerra va marcar aquesta interpretació.

Després de la segona guerra mundial, els enfocaments teòrics han anat evolucionant històricament per vies diferenciades, sent la psicologia social nordamericana la que primer es va interessar en interpretar l'acció col·lectiva com a element disfuncional. Posteriorment, les reivindicacions pels drets civils dels finals dels 50 van obligar, al seu torn, a replantejar aquestes consideracions cap a una via més comprensiva, sense que per això l'actitud de la dreta intel·lectual i política i l'aparell repressor de l'estat no hagen quedat impregnats d'aquesta primera visió criminalitzadora de la protesta fins l'actualitat. En aquest sentit, tot i que aquesta línia teòrica siga en l'actualitat irrellevant, sí que aporta certa utilitat com a marc de comprensió dels mecanismes repressius i criminalitzadors contra els que gran part dels moviments socials s'enfronten (Iglesias Turrión 2007:45). La comunicació, en aquest sentit, és una eina fonamental tant per part de l'aparell repressor o difamador com per part dels propis moviments socials per tal de desacreditar o desmentir les construccions argumentals del poder

en contra de les mobilitzacions.

1.3 Interaccionisme

Als anys 20 es desenvolupa en Estats Units un enfocament encapçalat per Robert Ezra Park, que havia publicat en 1904 la seua tesi titulada *Masse und Publibkum*. Per a aquest autor, així com per a la majoria dels autors nord-americans de l'època emmarcats en l'Escola de Xicago, la concepció de la massa està directament influenciada per autors europeus com *Le Bon* o *Tarde*, en tant que era considerada com la conseqüència de comportaments irracionals, però diferenciada dels primers autors pel que fa a l'opinió que mereix aquesta multitud: Park està allunyat de les concepcions negatives dels seus antecessors teòrics europeus (Nocera 2008). Per a l'interaccionisme, la consciència pròpia de la massa actua suprimint els impulsos motors propis de cadascun dels individus, produint com a contrapartida l'augment de la mobilitat característica del conjunt. El comportament col·lectiu s'entén com una conseqüència dels canvis que experimenta la societat de l'època en un fort procés d'urbanització, amb la pèrdua de formes de cultura tradicional, la innovació tecnològica, els mitjans de comunicació de massa o l'emigració (Rubio García 2004). En definitiva, l'acció col·lectiva és la conseqüència de la interpretació col·lectiva de la nova realitat que desemboca en intents d'acomodació de forma no estructurada i de creació de noves normes (Melucci 1999). Es tractaria, per tant, de comportaments necessaris per tal de que la societat assimile les transformacions estructurals.

En aquest context el paper de la premsa és analitzat específicament per Park. Cal recordar en aquest sentit que ell mateixa va fundar un diari⁵ i va treballar com a periodista durant molts anys. Aquesta relació va quedar palesa en la seua obra amb diversos escrits sobre la premsa. Per a Park la premsa constituïa «un nou dispositiu de control social en la societat moderna a

---

5 The Thought News tan sols va publicar un número.

l'hora que era un element d'integració i de preservació cultural» (Martínez 1999:10). De fet, els mitjans de comunicació, bàsicament la premsa, són el més important instrument de l'opinió pública, l'element que substitueix al costum en les societats urbanes. «La primera funció de la premsa és que substitueix allò que anteriorment era realitzat pel rumor de l'aldea» (Park 1999:78). La premsa constitueix un antídoto que cal potenciar contra els efectes de la massa descontrolada, i la comunicació en general és l'element distintiu del progrés humà:

El telègraf, el telèfon, la premsa i la ràdio transformen el món en una gegantesca càmera de ressonància, anul·lant les distàncies i trencant l'aïllament que abans separava a races i a pobles. Nous mitjans de comunicació estan permanentment multiplicant i complicant les relacions socials. La història de la comunicació és, en un sentit propi, la història de la civilització. (Park 1999:97)

1.4 El Comportament Col·lectiu

A principis dels 60, l'escola del Comportament Col·lectiu va canviar la seua valoració sobre els l'acció social deixant de considerar-los comportaments malaltissos, i assumint que tenien la seua raó de ser (Neveu 2002:72). Mentre els autors funcionalistes clàssics no havien tractat els moviments socials de forma expressa⁶, Smelser proposa als anys 60 una teoria general del comportament col·lectiu (Melucci 1999). Smelser entenia que en ocasions «un sistema format per subsistemes balancejats, l'acció col·lectiva revetlla tensions que els mecanismes homeostàtics de re-balanceig no poden absorbir temporalment»⁷ (della Porta i Diani 1999:4). Seguint amb l'anàlisi de della Porta i Diani (1999), això implica que en èpoques de transformacions de gran escala, l'emergència de l'acció col·lectiva té un doble sentit: posa de manifest la incapacitat de les institucions existents per tal de conservar la cohesió social, i

---

6 Parsons van tractar les conductes desviades entre les que van incloure l'inconformisme, la protesta política etcètera, com una mostra d'un desequilibri en els processos d'integració social. Per la seua banda Merton sí diferencia entre comportament desviat i comportament inconforme, considerant aquest com aquell que té com a objectiu canviar les normes del grup, això sí, dintre dels canals normatius que permeten fer-ho.

7 La traducció, com totes les que segueixen, és de l'autor de la tesi.

per l'altra, posa damunt de la taula noves institucions adaptades a la nova situació. El comportament col·lectiu va ser interpretat com a font creadora de noves institucions socials (Iglesias Turrión 2007:45). Això però, aquesta visió continuava entenent els comportaments col·lectius com un element irracional fruit d'una disfunció del sistema, i específicament, dels seus aparells d'integració (della Porta i Diani 1999:7).

1.5 Societat de masses

Representants d'aquest enfocament són Hannah Arendt i William Kornhauser que centren la seua reflexió en que la societat de masses genera grans estructures burocràtiques que regulen la vida dels individus contribuint, junt amb fenòmens socials com la urbanització o la industrialització, a la individualització i a la desconexió amb els vincles socials tradicionals. Aquesta atomització social és la que provocaria l'esclat de moviments de protesta (Rubio García 2004). Aquesta línia evidencia una connexió molt estreta amb la tradició de la psicologia de masses i del comportament col·lectiu però se centra en analitzar les causes dels moviments populistes reaccionaris que acompanyen els totalitarismes en base a la desintegració pròpia de les societats modernes que han abandonat la identificació amb la comunitat característica de les societats tradicionals. En aquesta descomposició social poden sorgir «antimoviments» amb els que la població s'identifique a partir de l'anul·lació de les seues singularitats constituint un tot definible tan sols per la negació d'un suposat oposat. La pròpia Hannah Arendt fa referència al «poder comunicatiu» (Hevia 1995:10) entenent amb això que els totalitarismes es construeixen a partir de l'anul·lació de la pluralitat de veus i d'espais on aquestes s'interrelacionen en favor d'una connectivitat vertical. Això és, que els individus estan connectats entre ells, no directament i de manera plural, sinó a través del poder o del líder, de tal forma que hi ha una única font de consignes i també un únic marc d'interpretació

de la realitat.

La teoria de la societat de masses no sols analitza la incidència dels canvis estructurals en la formació de l'opinió pública, i el sorgiment de «públics» que no tenen altres fonts d'informació que els mass media. (Laraña 1996:22)

1.6 La Privació relativa

En el marc de les mobilitzacions pels drets civils que caracteritzen els anys 50 i que precedeixen les mobilitzacions del 68 es fa cada vegada més evident com són d'insuficients les perspectives teòriques que intenten explicar les motivacions de l'acció col·lectiva. Les revoltes no són protagonitzades per una massa ignorant d'individus aïllats, ni perquè es troben amb una carència objectiva de recursos. Tot el contrari. Davant d'això alguns científics encapçalats per teòrics com James C. Davies, Susan i Norman Fainstein i Ted Gurr (1970) afirmen que la mobilització col·lectiva es pot entendre com a conseqüència de la privació relativa relacionada amb la frustració pel que fa a la insatisfacció de les expectatives personals. En aquesta generació d'expectatives és imprescindible el paper que juga la comunicació, sobretot si tenim en compte el marc de la societat de consum que s'està desenvolupant plenament en els Estats Units i la societat del Benestar que al mateix temps es desenvolupa a Europa. Ted Gurr afirma en *Why men rebel* (1970) que la privació relativa està basada en la percepció que cadascú té de la realitat, es a dir, que es conforma considerant allò que es té i allò que cadascú creu merèixer (Rubio García 2004). Aquesta sensació de privació afecta no tan sols d'elements materials sinó també al desenvolupament personal i genera descontent i, aquest, la mobilització. La comunicació, i en especial, la publicitat conforma una maquinaria generadora de consumidors però també de frustració.

Aquesta perspectiva ha estat considerada d'abast mitjà ja que si bé s'accepta que pot estar

entre les motivacions de l'acció individual és hereva d'una concepció de la mobilització social com quelcom irracional i individual, molt pròxima a la perspectiva de la societat de masses (Rubio García 2004) que no va saber relacionar el comportament col·lectiu i l'acció política (Iglesias Turrión 2007:45). La teoria de la privació relativa pot ajudar-nos a comprendre alguna de les motivacions per a la mobilització en moments determinats, però no l'acció política organitzada.

1.7 Perspectives a partir de 1968

Les mobilitzacions de finals dels anys 60 del segle XX suposen un revulsiu en la investigació sobre l'acció col·lectiva ja que aporten molta informació empírica i permeten que molts investigadors fins i tot puguen ser presents i participar directament dels moviments (Rubio García 2004:4).

Efectivament, a partir de finals dels 60 apareix un repertori nou de mobilitzacions sobre el que, com afirma Rafael Durán (1995:372), no sols no hi ha consens sinó que hi ha dissens a l'hora de ser recollit baix l'apel·latiu «Nous moviments socials». En qualsevol cas podem incloure-hi al moviment ecologista, al pacifista, a l'antinuclear (que comprèn els dos anteriors) i al feminista, per molt que per a molts teòrics caldria incloure-hi la lluita pels drets de la comunitat homosexual (LGTB), l'estudiantil o, fins i tot, al de consumidors i usuaris, entre d'altres.

Per altra banda es produeixen novedoses aportacions des de la historiografia, amb autors com Hobsbawm (Hobsbawm 1983) o Thompson⁸, que posen qüestió plantejaments clàssics al respecte la mobilització social.

Així tot, es produeix un canvi de paradigma en dues direccions, cadascuna d'elles situada a un

---

8 *The Making of the English Working Class* (1963)

costat de l'Atlàntic. El corrent nord-americà es sostindrà en línies generals sobre plantejaments economicistes com poden ser la mobilització de recursos i l'elecció racional, allunyant-se en part de les interpretacions irracionalistes precedents. Per la seua banda el corrent europeu, aplegat amb el paraigua definitori de Nous moviments socials, se centrarà en la importància de la identitat col·lectiva a l'hora d'entendre la mobilització, fent una crítica a les interpretacions marxistes que fins aquell moment havien dominat el panorama interpretatiu de l'esquerra intel·lectual.

Aquesta divergència de camins en el camp de la interpretació teòrica de l'acció col·lectiva té elements en comú que venen a qüestionar els plantejaments clàssics. Ambdós corrents intenten explicar l'acció com quelcom positiu i constructiu, lluny de relacionar-lo amb comportaments irracionals propis de la massa.

Un altre tret comú en les diverses perspectives és que tendeixen a centrar-se en l'acció col·lectiva organitzada, és a dir, en els moviments socials.

1.8 L'elecció racional

Els nous moviments que aparegueren a partir de la dècada dels 60 van suposar un nou impuls a la generació de nous enfocaments sobre l'acció col·lectiva. Aquests van estar impregnats per la creixent literatura científica liberal de llavors en els Estats Units, que va quallar amb la interpretació de l'acció col·lectiva fent ús del paradigma de l'elecció racional (Iglesias Turrión 2007:43), els principals referents intel·lectuals del qual són Mancur Olson (1992), T. Moe, Jon Elster⁹ i Herbert Alexander Simon. Amb l'aplicació de l'elecció racional es trencava amb la tradició anterior que, com hem dit, proposava que l'acció col·lectiva era producte de la irracionalitat de la massa, i que va anar quedant desacreditada (González Calleja 2011:35).

---

⁹ *Logic and Society* (1978)

Aquest enfocament entén que l'individu respon tan sols als seus interessos individuals i que la seua actuació obeeix a un càlcul de beneficis. La teoria utilitza la microeconomia i models matemàtics per, per exemple, predir l'èxit de les mobilitzacions, intentant fer compatible el model interpretatiu individualista amb l'acció col·lectiva. En aquest sentit intenta respondre al fet que no totes les persones amb interessos en comú es mobilitzen. De fet, d'acord a la paradoxa del polissó d'Olson (*free rider*), allò normal, per racional, és deixar que altres es mobilitzen ja que els beneficis de la seua acció són socials mentre que el cost és individual. Olson dóna resposta al dilema amb la idea dels beneficis selectius. És a dir, incentius que rebran els participants en una mobilització. Aquesta idea serveix adequadament per explicar la pertinença a cert tipus de col·lectius, però no per explicar el fenomen de la mobilització (Paramio 2000:72). Segons el plantejament de l'elecció racional, l'inici de la mobilització comporta als seus actors major risc i per tant ha d'haver uns incentius de caire econòmic o moral més intensos. Però això significa que no totes les persones es comporten de forma igual davant de les mateixes decisions i per tant hi ha altres factors que acompanyen l'individu a l'hora de prendre decisions. En aquest sentit l'enfocament ha estat fortament criticat perquè “no ha tingut en compte els aspectes ideològics, culturals, o el mateix *habitus* dels actors” (Pont Vidal 1998:268).

1.9 La mobilització de recursos

Continuant als Estats Units, la vinculació entre l'elecció racional, pròpia del neoutilitarisme i de la visió empresarial introduïda mitjançant el concepte de recursos disponibles, va desembocar en el model interpretatiu de l'acció col·lectiva mitjançant la teoria de la Mobilització de Recursos, que a finals dels 70 esdevindria el marc teòric de referència (Neveu 2002:105). Aquesta, a diferència de les anteriors visions irracionalistes, no se centrava en el

perquè de la mobilització sinó en “com” aquesta es desenvolupava (Iglesias Turrión 2007:49; Neveu 2002:90; Rubio García 2004:4). Per als seus teòrics, McCarthy, Zald i Oberschall, entre d'altres (Klandermans i Goslinga 1996; McAdam, McCarthy, i Mayer 1996), les noves «organitzacions pels drets cívics, antiracials, per la dona, pacifistes i ecologistes amb demandes específiques, repertoris d'acció innovadors i formes d'organització complexes però no integrades en els mecanismes de mediació formals del sistema polític» (Natalucci i Pérez 2008:81) tenien lloc per l'increment de recursos disponibles en els països centrals, la qual cosa hauria donat lloc a certa professionalització dels moviments (Iglesias Turrión 2007:49). De fet, aquesta interpretació entendreà que les tensions socials es donen sempre al llarg de la història i que tan sols en alguns moments l'acció col·lectiva s'activa i ho fa amb major o menor intensitat. Aquesta activació o intensitat té a veure, segons ells, amb la capacitat de les estructures de mobilització i amb la consideració de la via activista com a forma alternativa d'aconseguir els objectius plantejats. L'acció col·lectiva esdevindria el fruit d'una anàlisi «racional» en què s'avaluaria la capacitat de les estructures i el context polític, per fer política des de fora del plànol partidista. Es tractaria d'una forma de fer política per altres mitjans (McAdam et al. 1996).

Aquesta és una visió provinent de la perspectiva estructuralista que condensa en les organitzacions dels moviments socials l'essència de l'acció col·lectiva i per això redueix l'anàlisi d'aquesta al treball al voltant de les formes com s'organitza. Les anàlisis de l'acció col·lectiva es desenvoluparan per tant, en aquestes organitzacions que seran considerades al mateix nivell que qualsevol altra fins el punt de parlar d'«indústria de moviment social» o «sector dels moviments socials» (Rubio García 2004:5) i el seu estudi se centrarà en qüestions com la seua supervivència i desenvolupament en cada context. Per això, l'anàlisi dels recursos amb els que compta cobra tanta importància ja que dependrà d'aquests que els

moviments socials puguen reeixir o no, o en quines condicions realitzen els seus objectius.

Les diferents organitzacions competeixen per incrementar el seu espai tant entre la resta de les organitzacions com per guanyar visibilitat entre la població en general. Així, com si d'empresaris es tractés, als líders de les organitzacions se'ls atorga un pes molt important a l'hora d'aconseguir recursos per a la pròpia organització (Neveu 2002:91). Dependrà doncs de la capacitat de mobilitzar recursos de les organitzacions que el moviments socials al que representen puguen fer prevaler la idea o les reivindicacions que defensen.

El maneig de la comunicació resulta fonamental no tant per a aconseguir directament els objectius ideològics de les organitzacions, sinó per enfortir-les i amb els nous recursos generats incrementar la seua capacitat d'influència davant d'altres institucions.

1.10 Estructura d'oportunitats polítiques

Autors com Eisinger, McAdam, Tilly o Tarrow (Rodríguez Arechavaleta 2010:188), consideren la Teoria de la Mobilització de Recursos un marc de comprensió de de l'acció col·lectiva essencialment vàlid, tot i que la consideren insuficient per explicar l'acció col·lectiva. La seua aportació teòrica accepta el plantejament que l'acció col·lectiva parteix de l'anàlisi racional dels individus al voltant del cost benefici i de la disposició de recursos per posicionar un moviment social respecte de la resta i unes organitzacions per sobre d'unes altres. Això però entenen que l'anàlisi queda coixa ja que no té en compte el context polític en què es dona la mobilització. La teoria de l'Estructura d'Oportunitats Polítiques considera el context polític com un element fonamental, un recurs més, per a entendre el sorgiment dels moviments i els seus cicles d'expansió-contracció. D'això es desprèn que la mobilització col·lectiva dependrà de la capacitat d'introduir canvis a través de la pressió, de la influència o de l'accés al poder polític. A més a més, recorrerà als factors culturals per tal d'interpretar les

filiacions per part dels participants en aquests moviments introduint certa perspectiva cultural al racionalisme individualista de la teoria dominant des dels esdeveniments de maig de 1968.

En particular, Charles Tilly (González Calleja 2011; McAdam, Tarrow, i Tilly 2005) realitza investigacions des d'una perspectiva històrica en les que acaba trobant una relació entre l'oportunitat política de les organitzacions i l'amenaça que suposen, i el grau de facilitació o, contràriament, repressió que troben en el poder. Per a Tilly els grans canvis econòmics i socials no tindrien una importància capital en la generació de moviments socials, però sí que la tindria pel que fa als repertoris d'acció. En aquest sentit la seua aportació ens interessa des del moment en que es dona un paper rellevant als canvis tecnològics a l'hora d'explicar com els repertoris d'acció canvien a mesura que la societat en conjunt experimenta transformacions. Cada moment històric porta associades formes de protesta. Tornarem després sobre aquesta qüestió.

Altra de les aportacions necessària és, precisament, la dels cicles de protesta que tracten C. Tilly i Tarrow. Segons el seu plantejament els cicles de protesta superen les organitzacions dels moviments socials ja que aquestes estan inserides i són efecte dels propis cicles. De fet per Tilly mateix els moviments socials formarien part del repertori d'accions que es desenvolupen en els cicles de protesta moderns. Centrant-nos en el fet comunicatiu, podem traçar tres etapes en els cicles de protesta, basades en l'estructura d'oportunitats polítiques. El primer és el d'apertura de la possibilitat. El segon aquell en el que es produeix la difusió d'aquesta. I el tercer és, naturalment, el de tancament de l'oportunitat (Tarrow 1994:266). L'apertura d'oportunitat és percebuda pels un pocs agents que generen les primeres mostres del conflicte i aquest es va estenent en intensitat i també geogràficament. Tarrow (1994) situa la centralitat de l'anàlisi en la percepció de l'oportunitat per part dels grups avançats en els cicles. Aquesta «percepció» fa que l'oportunitat siga una qüestió que depèn de les condicions

objectives però també de qüestions subjectives, que dependran, entre d'altres, en el constructe mediàtic de cada moment. Amb l'aportació de Tarrow la teoria de l'estructura d'oportunitats polítiques introdueix elements identitaris en ser aquest condensadors de percepcions.

Com resulta evident, la divisió que s'ha fet de les diverses teories emmarcades en l'elecció racional; la mobilització de recursos; i l'estructura d'oportunitats polítiques, no deixa de ser un intent de síntesi que deixa forma moltes matisacions i vinculacions amb altres interpretacions. Però, en general, es pot afirmar que aquest bloc teòric accepta la idea que les necessitats no estan en la base de la mobilització ja que aquestes necessitats són sempre relatives i per tant sempre hi existeixen (Durán Muñoz 1995:370). Per contra, s'assumirà que aquesta mobilització depèn de les institucions que es dediquen a la reivindicació d'una necessitat en qüestió. Això fa que els seus estudis se centren en les institucions dels moviments socials, l'estudi de les quals hauria de condensar el coneixement dels moviments socials i l'acció col·lectiva en general. Entre els teòrics clàssics d'aquests corrent i també entre alguns de més recents que poden trobar-se arreu del món, hi ha la idea que els moviments socials tendeixen a aprofundir la seua institucionalització com a forma de millorar la seua capacitat d'influència. Això però, l'evidència des de les mobilitzacions alterglobalistes, entenem, ha desmuntat aquesta base ja que s'han produït mobilitzacions molt massives sense que, almenys de forma aparent, foren sostingudes per fortes estructures organitzatives dels moviments socials. Ans al contrari, sembla que aquestes organitzacions estructurades poden haver estat fins i tot bandejades.

En aquest sentit coincidim amb l'afirmació de Pablo Iglesias:

Precisament l'emergència dels moviments globals ha representat un dur revés a tots aquells que entenen la institucionalització com a tendència inevitable (...) o com a característica de les noves formes d'acció col·lectiva (...) (Iglesias Turrión 2007:53).

En aquest sentit també s'expressa Melucci (1999) quan acusa de reduccionistes a autors com Tilly o Tarow en excloure de la dinàmica de mobilització els moviments antagònics. Segons Melucci les teories de la mobilització de recursos i de l'estructura política tan sols consideraven en l'anàlisi aquells moviments que acceptaven el sistema i que utilitzaven vies alternatives a la política institucional per aconseguir els seus objectius.

1.11 Nous moviments socials

Mentre això passava a Estats Units, a Europa s'expandia una extrema-esquerra juvenil crítica amb les posicions pragmàtiques de l'esquerra històrica (Iglesias Turrión 2007:44). En aquest sentit, la insurrecció dels 68 va posar de manifest que la «religió» del comunisme ortodox estava en una forta crisi, no sols en l'est, on tan sols es podia mantenir en base a la repressió, sinó també en una part cada vegada més ampla de l'esquerra occidental (Fernández Durán 2010a:15). L'interès que desperta aquests nou cicle de protesta desenvolupa noves interpretacions sobre l'acció col·lectiva des d'una forta revisió de la tradició estructuralista i historicista del marxisme (Iglesias Turrión 2007:44; della Porta i Diani 1999:11), els models de la qual trobaven molts problemes per tal d'explicar les mobilitzacions recents. La centralitat del conflicte entre capital-treball va entrar en qüestió i les lluites protagonitzades per la classe treballadora van ser considerades com a vells moviments. En contraposició, noves formes de conflictivitat en les que era més complicat identificar un actor uniforme van assumir el protagonisme. D'acord amb aquestes interpretacions, serien els canvis experimentats pel sistema productiu capitalista els que haurien provocat l'emergència de noves formes de mobilització. La terciarització de l'economia, el descens del pes relatiu de la producció industrial i la cultura del consumisme entre d'altres factors, van fer que la identitat basada en qüestions laborals anara dissolent-se en favor d'una creixent multiplicació

d'identitats. Les identitats individuals trobarien poques coses en comú en base a qüestions laborals desactivant en part el moviment obrer, i es posarien en marxa noves identitats basades en mecanismes reflexius. Entrarien al joc les identitats juvenils, les identitats basades en les marques, o aquelles fonamentades en els esports, moltes d'elles cohesionades per sistemes de solidaritat mecànica, fonamentades en la necessitat de contacte directe, i altres basades en contacte indirecte. En tal diversificació emergirien altres identitats reflexives en aquest cas de reivindicació, que són els Nous moviments socials. Aquests estan formats per persones que construeixen la seua identitat grupal en base a principis compartits amb altres persones amb les que no tenen per què tindre contacte directe, però sí estarien relacionades a través dels mitjans de comunicació.

Neveu (2002:108-109) afirmarà que s'ha produït una ruptura respecte als moviments obrers tradicionals almenys en quatre dimensions, que exposem analitzades a continuació, a partir de l'esquema inicial de Neveu¹⁰:

1.11.1 Formes d'organització i repertoris d'acció

Les noves formes d'organització recelen de lideratges forts i d'organitzacions molt estructurades com les sindicals i els partits polítics. Les seues estructures es descentralitzen i deixen força autonomia als components de base. Les organitzacions tendeixen a crear-se en funció d'objectius concrets i una vegada han estat aconseguits poden dissoldre's en perdre el seu sentit. També els repertoris de protesta canvien en recórrer a accions espectaculars que pretenen cridar l'atenció dels mitjans de comunicació. L'ús dels mitjans en aquesta nova forma d'acció col·lectiva es produeix d'una forma més intensiva que en les formes «clàssiques», tot i que l'ús de l'arma comunicativa forma part del repertori d'accions des de ben lluny. Però ara, a

---

¹⁰ Hem respectat el plantejament inicial de l'esquema de Neveu, però hem afegit diverses consideracions pròpies i d'altres autors que no estan explícitades al text esmentat.

la necessitat de recórrer a la comunicació per tal de cohesionar estructures difuses emergents s'afegeix a l'evolució exponencial de la potència dels mitjans.

1.11.2 Valors i reivindicacions

Els Nous moviments socials es donen en la societat postindustrial, que genera un valors diferents dels que es deriven de la societat industrial en la que es desenvolupen els «vells» moviments socials. Així, de la priorització de les qüestions relatives a la redistribució de la renda i l'accés a la presa de decisions polítiques, els nous moviments passaran a incidir en la resistència al control social i en l'autonomia (Neveu 2002:108; Sousa Santos 2001:178). Altra diferència quan a les reivindicacions és que són reivindicacions poc negociables (com el tancament d'una central nuclear) a diferència de les qüestions salarials, que sí que se'n presten. Al respecte, val a dir que el nou repertori de reivindicacions inclou qüestions col·lectives que van molt més enllà de millores individuals de caràcter econòmic. Així, el dret de les persones homosexuals a viure la seua sexualitat amb igualtat de drets reclama això: igualtat i no millora. De la mateixa forma, la reivindicació del tancament de les centrals nuclears es fa amb l'argument que el risc és igual per a totes les persones. També la defensa del medi ambient o el moviment pacifista reclama qüestions que són d'abast universal i no representa millores per a grups específics, com podria ser un sindicat d'ofici, etcètera. La legitimació pública d'aquestes noves qüestions posades al damunt de la taula a partir de finals dels 60 passa a ser, potser, més potent que la que reben les demandes de millores salarials en una societat consumista com la que allotjava eixe cicle de protestes.

1.11.3 Relacions amb allò polític

Els moviments socials clàssics es sustentaven damunt del binomi sindicat-partit, que pretenia no sols exercir la major influència en les institucions, sinó que també es plantejava la

conquesta del poder estatal (Ibarra 2000; Neveu 2002:102). Com s'ha dit abans, els nous moviments socials ja no tracten de prendre l'estat sinó de reivindicar espais d'autonomia que estiguen a recer de la seua imprompta. Ibarra aprofundirà més en aquesta idea, quan afirma que els nous moviments reivindiquen la sobirania individual front a qualsevol imposició exterior. Les institucions poden ser considerades en algun cas com a necessàries, però en cap cas generen creença sobre allò que diuen, promulguen o exigeixen (Ibarra 2000) entre els nous moviments. D'acord amb aquesta argumentació, els mitjans de comunicació alternatius vindrien a ser elements referencials dels nous moviments socials, en procurar autonomia informativa als grups i servir com a font d'informació alternativa als canals oficials.

1.11.4 Identitat dels actors

Així com a les lluites clàssiques els actors es definien entorn a identitats laborals, en les noves lluites la identitat és quelcom més subjectiu que depèn de la definició que faça cadascú d'ell mateix, té caràcter reflexiu. De fet, Ibarra apunta que «Els nous moviments socials construeixen o tracten de construir la identitat col·lectiva» (Ibarra 2000). En aquest sentit la influència de «les modes» es torna fonamental com a generador d'identitats i de moviments entorn a elles. Aquestes modes són propagades per mitjans de comunicació, entre d'altres sistemes de dominació. Hi ha exemples com els de la música que és capaç de generar identitat entorn d'ella i potenciar moviments de reivindicació. S'haurà d'explicar que en cap cas la identificació amb una comunitat exclou la pertinença amb altres, ja que, com ja s'ha dir, les identitats en la societat postindustrial poden donar-se superposades. Així, el moviment social nou no és una comunitat d'identificació única sinó que els seus components poder ser-ho de moltes altres al llarg de la seua vida o al mateix temps.

Això no obstant, estem particularment d'acord a la crítica que fa Pablo Inglesias a la

insistència que molts teòrics fan per tal de trobar diferències entre els vells i els nous moviments socials, considerant aquests nous com un tot definible i delimitable. En aquest sentit ens sembla molt interessant aquesta reflexió:

Per tant, tot i que la pregunta clau que cal fer-se a propòsit dels Nous moviments socials siga la relació que existeix entre les transformacions del Capitalisme i l'acció col·lectiva, el debat ha de ser replantejat en termes d'estratègia antisistèmica. La discussió sobre si elements com la composició pluriclassista constitueix una novetat o no, ens sembla un debat inútil que impedeix am més a més una anàlisi rigorosa de les relacions entre l'evolució del Capitalisme, les estructures de les classes subalternes i l'acció política. De què serveix argumentar que la composició pluriclassista del moviment abolicionista britànic en el XIX, del Partit Nazi en Alemanya entre 1928 i 1933 i del nacionalisme basc des de principis del segle XX (...) invalida la tesis de que els Nous Moviments Socials eren nous per tenir una base interclassista? (Iglesias Turrión 2007:58)

Efectivament el debat sobre si són o no nous els moviments socials que es donen en l'apogeu de la societat industrial ocupa una bona pila literària de la qual no s'entreveu una utilitat massa profitosa. Cap de les quatre característiques que s'assenyalen com a ruptures que hem esmentat és exclusiva d'aquests moviments. El que sí que és exclusiu és el context històric en el que es van donar. Per aixà raó en aquest treball dediquem un apartat a aquesta qüestió en el que es contextualitza el moment històric abordat (Apartat 8.1 a la pàgina 205).

Amb l'apel·latiu Nous moviments socials no sols s'ha denominat una nova forma d'acció col·lectiva, també és com es coneix un conjunt de postulats teòrics basat en els marcs d'interpretació, marcats, en part per una barreja d'interpretacions materialistes i fortes influències de l'interaccionisme de Park (Laraña 1996).

2 Cap a la integració teòrica: què són els moviments socials hui?

A meitats dels anys 70 la sociologia de l'acció col·lectiva és considerada una de les branques més vigoroses de la sociologia, que, a finals dels 80, experimentava una explosió d'estudis que genera un important debat i intercanvi entre les escoles europees i les americanes (della Porta i Diani 1999:14). Fins aleshores, mentre els corrents estructurals basats en l'anàlisi dels sistemes es detenien en explicar el per què, però no el com, els corrents de la mobilització de recursos farien a l'inrevés, es detindrien en com els moviments s'estableixen i mantenen les seues estructures (Melucci 1999), però deixarien sense cobrir la investigació sobre el per què.

Actualment hi ha cert consens en la comunitat científica sobre el fet que els corrents americà i europeu han arribat a certa convergència o complementarietat (Iglesias Turrión 2007; Santamarina 2008) fins arribar a recórrer un camí comú. En 1996 McAdam, McCarthy i Zald (McAdam et al. 1996) publiquen una obra en la que fan un intent per trobar la complementarietat dels tres plantejaments teòrics principals. Cadascun d'ells serviria per explicar els diferents estadis dels moviments d'acord a l'esquema següent:

- Els moviments socials emergeixen quan es donen canvis socials que debiliten el sistema polític. (Estructura d'Oportunitats Polítiques)
- Per això també s'ha de donar la situació que les estructures de mobilització compten amb recursos que els doten de fortalesa per tal d'emprendre l'acció aprofitant aquesta debilitat.
- I a més a més, cal que hi haja marcs d'interpretació compartits amb els partidaris del moviment emergent.

Com després veurem, l'intent de síntesi és original (Iglesias Turrión i Errejón 2005:8) però necessita l'enquadrament en el marc de teories socials de caràcter general que no consideren l'acció col·lectiva com un element aïllat que es puga interpretar al marge de la resta de components de l'estructura i de la dinàmica social, i també, val a dir-ho necessita de contrastos empírics que en el cas que ens ocupa, el període 1991-2011, no semblen donar la raó a aquest plantejament, ans tot el contrari: tant els moments coneguts com *Salvem* com els esclats col·lectius s'han donat en contextos en què l'Estat tenia una força notable sobre la que els moviments han exercit pressió arribant a desgastar-lo greument; en la major part de les ocasions, especialment tractant-se d'esclats col·lectius, aquests tan sols han comptat amb els escassos recursos que suposa que amples capes de la població s'hi identifiquen i d'entre elles hi haja i s'hi preste a col·laborar de manera activa, persones qualificades tècnica i políticament. En el tercer cas, és cert que sí que s'han donat marcs compartits però d'una vaguetat extrema, ja que en gran part de les ocasions, els models d'interpretació han estat tan plurals que rarament s'han fet expressos.

De qualsevol forma, reprenent el fil argumental de la convergència teòrica a la que ens estàvem referint, d'acord amb Donatella della Porta i Mario Diani, aquest consens relatiu també ha trobat cert consens en la definició d'allò que es pot considerar com a moviments socials, una de les qüestions més delicades teòricament (della Porta i Diani 1999:14):

- **Xarxes informals d'interacció:** Els moviments socials són considerats com xarxes socials formades per individus, organitzacions, grups, etc... Aquestes xarxes procuren la circulació de recursos per a l'acció com la informació, recursos materials, etcètera, i també marcs d'interpretació de la realitat i creen les precondicions de la mobilització, afavorint visions específiques del món i estils de vida.

- **Creences compartides i solidaritat:** Que una estructura puga ser reconeguda com a moviment socials passa pel fet que els seus components compartisquen creences i sentiments de pertinença.
- **Acció col·lectiva centrada en els conflictes:** Els actors dels moviments socials han d'estar compromesos amb demandes polítiques compartides de canvi o oposició.
- **Fan servir formes d'acció política no convencional:** Tot i la dificultat de definir aquesta idea, ha de quedar més o menys clar que els moviments socials no són organitzacions polítiques que fan servir canals institucionalitzats per tal d'influenciar políticament.

Tot i aquest consens, les teories de l'acció col·lectiva estan en permanent revisió perquè, segons el que alguns autors asseguren, no acaba de ser útil per explicar la nova forma que l'acció col·lectiva ha adquirit a tot el món des de la irrupció del moviment alterglobalitzadors i tampoc no és satisfactòria per explicar models d'acció col·lectiva que s'estan donant més enllà d'occident, especialment a Amèrica llatina, amb la irrupció de governs d'esquerres molt vinculats amb organitzacions socials.

Ara bé, ens sembla imprescindible, per útil i convenient, l'aportació que fa Melucci en la seua obra *Acció col·lectiva, vida quotidiana i democràcia* (Melucci 1999) quan defineix què són els moviments socials. Per a aquest teòric el moviment social és, davant de tot, una construcció social, i per tant, més que d'un fet empíric cal considerar-lo com una categoria analítica. D'aquesta forma,

Mantenir organitzats als individus i mobilitzar recursos per a l'acció significa distribuir valors, i fronteres establertes per les relacions socials que condicionen l'acció, però ni els recursos ni les constriccions poden ser activats al marge de l'acció en sí. (Melucci 1999).

Els moviments socials no són elements estudiables més que com sistemes d'acció que compten amb estructures i com a tals compten amb sistemes d'integració i interdependència dels individus i dels grups. Aquests estructures es constitueixen per objectius, creences, decisions i intercanvis, operant en un camp sistèmic (Melucci 1999).

Baix el nostre punt de vista aquesta connexió necessita de canals de comunicació que donen connexió als elements individuals o col·lectius de l'estructura i és en aquest sentit que pren una importància capital l'element comunicatiu, en les diferents direccions en les que s'expressa, per a la comprensió dels moviments socials i de l'acció col·lectiva que condensen.

En la societat actual les identitats no són úniques i estan superposades de tal forma que amb aquesta definició de moviments socials es pot entendre fàcilment que els individus puguen formar part de diversos moviments socials tant de forma sincrònica com diacrònica.

També ens permet relacionar l'entorn polític i les oportunitats que dona a l'aparició de noves estructures, la reaparició d'altres, la durada variable d'aquestes i també el seu volum i l'extensió. Així, el factor estructural de la comunicació adquireix un pes central en els moviments socials ja que és l'argamassa sobre la que les estructures de mobilització es construeixen, guanyen seguidors i organitzen la seua acció.

L'anàlisi d'aquests és necessàriament l'anàlisi de la comunicació que generen en un marc sistèmic determinat pel context polític, tecnològic, econòmic, etcètera. Aquesta és la idea que guiarà el nostre treball. Sobre aquesta definició treballarem la evolució dels moviments socials fins el període objecte del nostre treball.

2.1 Definició operativa de conceptes

Sobrepassa l'ambició d'aquest treball definir de forma exacta què són l'acció col·lectiva, els

moviments socials i les organitzacions socials que en formen part. Tot i això, a partir dels consensos mínims de la comunitat científica abordarem la seua operativització per tal que la part empírica es centre en elements substancials clarament definibles.

2.1.1 Acció col·lectiva

D'acord amb Neveu, el terme «acció col·lectiva» no està exempt de problemes en la seua utilització (Neveu 2002:26). En el seu intent de simplificar el conjunt de materials que sobre l'acció col·lectiva s'han generat fins la publicació de la seua obra més important, Sociologia dels moviments socials¹¹ aquest tracta allò que considera les dimensions bàsiques d'aquesta:

- En primer lloc l'acció col·lectiva es refereix a l'acció resultant de **l'agregació d'individus que persegueixen objectius comuns de manera conscient**. En aquest cas Neveu tracta de diferenciar els resultats de les accions espontànies de la gent, de les que tenen intencionalitat reivindicativa. Interessa des del nostre punt de vista de la comunicació el tractament que fa en aquest punt de la difusió a través dels mitjans de comunicació de les modes, que són estat de consciència comuns, però no són acció col·lectiva ni, per tant, moviments socials. Ara bé, molts d'aquests fenòmens sí tenen un paper en la construcció d'identitats i universos simbòlics que poden donar suport a moviments de reivindicació (Neveu 2002:28, 31). El cas d'algunes de les modes urbanes o de la música són bons exemple en aquest sentit.
- En segon lloc, Neveu destaca que els **objectius perseguits tenen un caràcter reivindicatiu** o de defensa d'una causa que pretén introduir **un nou ordre de vida**. Aquest «nou ordre de vida» pot ser gran o xicotet, i també pot ser a favor del canvi o resistir-se a ell, de tal forma que la definició no exclou cap mobilització

---

11 La primera edició de la qual és de 1996 en França.

independentment de la dimensió dels canvis que pregona o dels seguidors que hi tinga.

2.1.2 Moviment Social

Partint de la idea que els moviments socials són condensacions de l'acció col·lectiva definida d'acord a Neveu exposada en l'apartat anterior, la definició de della Porta que hem exposat en la pàgina 37 és en algun punt redundant, tot i que en línies generals ens pot ser vàlida per operativa. D'acord a aquesta, resulta de consens definir com a moviments socials a **les xarxes informals d'interacció** formades per individus, organitzacions, grups, etc... que procuren la circulació de recursos per a l'acció com la informació, recursos materials, etcètera, i també marcs d'interpretació de la realitat, en la que els nodes (individus i grups) tenen consciència de pertinença per compartir creences, i que per reivindicar-les fan servir formes d'acció política no convencionals. Resulta doncs redundant considerar que els moviments socials tenen reivindicacions relatives al canvi o oposició, si els hem englobat prèviament com a agents de l'acció col·lectiva.

D'acord amb la consideració de moviments socials com una estructura dinàmica que hem assumit de Melucci, exposada a la pàgina 38, el moviment social ho és en tant que està actiu. Això representa que les unitats estructurades mantenen contacte i intercanvien missatges i altres recursos de manera que un dels elements fonamentals dels moviments socials són, per tant, els canals de comunicació entre els nodes (individus i grups). Aquesta comunicació es pot produir en moltes direccions i serà la intensitat de la comunicació o la seua efectivitat la que donarà lloc a moviments més o menys potents i efectius. Aquesta comunicació s'ha de produir necessàriament en un context que serà més oportú o menys, políticament o tecnològicament, i es donarà d'acord als recursos amb què cada moviment compte, tant tecnològics com humans.

La nostra hipòtesi de partida es basa en la dissolució del binomi teòric clàssic plantejat entre les teories que s'ocupen del com, i aquelles que s'ocupen del per què. Atenent a allò exposat en els apartats precedents, podem afirmar que tots els sistemes socials mantenen corrents d'oposició que, d'acord a plantejaments funcionalistes a partir de la segona part del XX, serien considerats, en major o menor pes, elements de dinàmica social. També el marxisme afirmaria que és la lluita de classes «el motor de la història». Així, com afirma Castells

En totes les societats conegudes existeix el contrapoder sota diferents formes i amb intensitat variable, com una de les poques lleis naturals de la societat, verificada al llarg de la història; afirma que allà on siga que hi haja una dominació, existeix una resistència a la dominació, ja sia política, cultural, econòmica psicològica o d'altra índole. (Castells 2008)

El conflicte és consubstancial a la societat, en forma part del sistema social, el modula i és modulad per ell de forma dialèctica. La forma en què es produeix el conflicte està absolutament lligada al sistema social, i experimenta canvis i transformacions en dialèctica constant amb els canvis i transformació del sistema en general. Dit això, i amb la intenció de simplificar l'explicació, ens permetem un paral·lelisme: és com preguntar-se per què mengen les persones, per què es relacionen entre elles i, per exemple, per què treballen. Tots aquests comportaments es donen perquè són necessaris per a la vida individual i també per a la vida social. La pregunta no seria per tant per què ho fan sinó per què ho fan de la forma que ho fan, amb la intensitat, en el moment i contra o a favor de qui o de què. Replantem el tema del conflicte col·lectiu, no és difícil estar d'acord amb el fet que tothom té algun motiu per estar disconforme amb un aspecte, amb molts i fins i tot no estar plenament d'acord amb res d'allò que l'envolta. Des del nostre punt de vista allò que es revetlla com a vertaderament interessant és entendre els mecanismes a través dels quals s'activa la consciència crítica entre la població

i es pren interès en l'acció col·lectiva.

Entenem que l'acció col·lectiva és la realització d'una potència i que aquesta es condensa en moviments socials per a poder precipitar-se. Els moviments socials són, tornem-hi amb la idea que intentem clarificar, però ara amb una metàfora, estructures d'acció: la pluja que banya suaument, o que es capaç de generar inundacions, i transformar el paisatge, que és necessària per a que els camps donen fruits¹².

Des del nostre punt de vista l'objectiu de l'estudi dels moviments socials ha de centrar-se en l'anàlisi de les estructures d'acció que el conformen: dels nodes, dels connectors i de la pròpia acció. Per la banda dels nodes és necessari estudiar les seues unitats, principalment els individus i les organitzacions. Per la dels nexes, és imprescindible l'estudi de la comunicació. En aquestes senzilles unitats d'anàlisi es contenen totes les variables que les diferents teories socials consideren, al nostre parer:

- Els recursos amb què compten es reflecteixen en la capacitació dels membres dels col·lectius, però també amb les tecnologies, la qualitat i l'efectivitat de la comunicació que fan. Entenem que en la societat de la informació en la que ens trobem els recursos necessaris per tirar endavant projectes d'acció han guanyat independència respecte ancoratges basats en els diners. La preponderància de l'acció comunicativa permet l'exercici de la protesta amb pocs recursos econòmics, però al mateix temps requereix una certa formació tècnica i també política. Amb la primera es construeixen els suports i amb la segona es tracen les anàlisis sobre la complexa realitat actual. El capital cultural serà bàsic en la gènesi i el manteniment de l'acció col·lectiva, sempre que pensem en occident, a l'hora de fer les anàlisis.

---

12 Hi ha una l'excel·lent pel·lícula de Gerardo Herrero, amb guió de Belén Gopegui «El principio de Arquímedes» en la que es fa servir una idea pareguda sobre la pluja per xerrar de la revolta que, afirma una de les protagonistes, està per vindre.

- Les oportunitats polítiques queden reflectides en els missatges i reivindicacions reeixits del conjunt de moviments socials que actuen en cada moment. Cal recordar que en la nostra definició moviment és acció, no organitzacions, i per d'això se'n deriva que els moviments es desenvolupen d'acord amb les oportunitats que tenen. Si no hi ha oportunitat política no hi ha moviment, i aquest es modularà en funció d'aquesta. Tot i això cal ampliar la concepció clàssica d'oportunitats polítiques reduïda en molts casos al binomi estat-organitzacions, i canviar-lo per polítiques-opinió pública. Es contrastable empíricament, tot i que no ens ho hem proposat en aquesta investigació, que l'oportunitat política pot tenir més a veure amb l'oportunitat comunicativa que la pròpiament derivada de l'autoritarisme o de la potència electoral del govern. En qualsevol cas sí considerem que entre les finalitat d'aquest treball hi ha la de reclamar una major atenció a l'estructura d'oportunitats comunicatives, un concepte que millora la comprensió de les dinàmiques d'acció col·lectiva en entorn polítics no «oportuns».
- Les identitats queden reflectides en trajectòries militants dels líders de les organitzacions i en els seus sectors actius. Entenem que les militàncies són simultànies, compartides, contínues i també canviants. El debat sobre nous o vells moviments socials quedaria així en una qüestió producte de l'adaptació de les militàncies a les oportunitats comunicatives, als recursos amb què es compten i també amb el context socioeconòmic. Els perfils dels sectors actius són canviants, hi ha persones que venen d'altres mobilitzacions, altres que s'hi sumen de nou i altres que compaginen diverses mobilitzacions. Cadascuna d'elles aporta un valor, coneixements, experiència, entusiasme... La novetat respecte altres moments de la història radica en el fet que si bé les identitats són més reflexives que mai, els moviments han segmentat

les identitats apropiant-se de definicions més o menys amples en funció dels seus objectius: El moviment obrer exigia un cert compromís entorn a una única identitat clara i marcada, definia pel contacte directe amb els companys o les companyes de fàbrica. Per la seua banda els nous moviments socials fragmenten les identitats en multitud de reivindicacions relativament concretes, amb una exigència de compromís menys forta, entre d'altres coses perquè la identitat de grup es forja a distància i a distància hi ha menys elements coercitius de grup que previnguen la desviació. Els esclats col·lectius no tenen associat cap o molt poc compromís perquè els individus no tenen relació entre ells ni encara afinitat més enllà de la reivindicació genèrica que els ha posat d'acord. L'element comunicatiu va guanyant pes en cadascun dels estadis de la definició de les identitats, com es pot observar. Com més canviant, mutables, discontinües i variades siguen les identitats i com més mobilitzacions en forma d'esclats col·lectius es produeixen, major pes tindrà la comunicació en l'explicació del fenomen.

2.1.3 Caracterització dels moviments socials

En la línia metodològica que utilitza Manuel Castells¹³ en el segon volum de la trilogia “L'era de la informació” (Castells 2003) en enfrontar-se a l'anàlisi dels moviments socials característics de la societat xarxa assumim ací dos dels tres comentaris que aporta.

Castells afirma que “els moviments socials s'han d'entendre en els seus propis termes: és a dir, són el que diuen que són”¹⁴. Acte seguit afirma que “Una operació d'investigació diferent i necessària és establir la relació entre els moviments, segons els defineixen la pràctica, els valors i els discursos, i els processos socials als quals sembla que estarien associats (...)”.

---

13 Un dels primers investigadors espanyols en tractar els moviments socials (Pont Vidal 1998:258).

14 Les cursives són originals.

L'exercici és relativament lògic ja que, per una banda desterra una temptadora anàlisi del discurs que podria ser infinita i divagant amb l'anàlisi de què és el que volen dir quan diuen el que diuen, i també, que és el que es desprèn realment d'allò que diuen... i per l'altra entén com a objectiu situar els moviments en un context que els dote de sentit, fruit del qual o de forma paral·lela al qual han sorgit els moviments.

En el tercer dels seus apunts metodològics Castells (2003:102) redefineix la caracterització feta per Touraine per utilitzar una forma senzilla i universal de classificar els moviments socials a partir de la tipologia que els defineix en funció de

- La identitat del moviment.
- L'adversari del moviment.
- L'objectiu social.

Des de l'antropologia s'ha fet diverses aportacions a la caracterització dels moviments socials. Ens ha resultat molt útil l'aportació d'Oriol Romaní (Romaní 2003) amb el seu intent de caracterització de diferents formes de mobilització. En el seu treball ha construït un seguit d'ítems amb els quals es destaquen les diferents concepcions, idees, etcètera en una classificació que es considera clàssica, i que ara, potser es veu una mica antiquada, ja que quan es va elaborar encara no s'havien produït els esclats col·lectius de 2004 i 2011. En qualsevol cas reconeixem el mèrit en el treball de síntesi que si més no ens resulta molt útil.

Romaní diferencia entre tres tipologies de moviments socials. Els «vells», els «nous» i els «novíssims».

El primers es caracteritzen per identificar-se amb lluites clàssiques com és el cas dels drets laborals, nacionals i fins i tot aquells que tenen a veure amb la ciutadania política. Tenen una

relació amb la tecnologia comunicativa basada en mitjans també clàssics oïts i escrits, amb organitzacions de caràcter jeràrquic. Aquests moviments estan representats pels sindicats, els partits polítics i les organitzacions estudiantils.

Aquests moviments s'enfronten a l'Estat en dos nivells. Un primer nivell és aquell que es refereix a la reivindicació de demandes relacionades amb els drets laborals, socials, nacionals i de gènere. I en altre nivell participen activament en la lluita pel poder polític, en el que participaran a través dels partit polítics progressistes.

El seu objectiu social és la justícia, la igualtat social i la llibertat, clàssiques reivindicacions dels moviments característics de la il·lustració.

A partir de la dècada dels 60 apareixen uns nous moviments socials que trencarien amb les tradicions en diferents dimensions. Entre elles destaca la de les reivindicacions, més centrades la llibertat individual, la defensa del medi ambient i la realització personal. Les formes de lluita passen de les tradicionals manifestacions o vagues característiques del moviments clàssics, a aquelles que tenen un caràcter més visual i artístic, que tendeixen a extremer els límits de la societat basada en l'espectacle, esdevinguda, entre altres raons, per la consolidació ràpida de mitjans com la televisió.

El seu adversari és, també, l'Estat, propi o a escala internacional, però en cap cas aspiren a la seua conquesta sinó que reivindiquen l'autonomia de la societat civil per articular alternatives vivencials. Entre les expressions dels moviments nous hi destaca el situacionisme, que conjuga la reivindicació i l'expressió artística, com a acte de vivència alternativa a les imposicions que es deriven dels estats de benestar.

El seu objectiu serà l'autonomia individual i la llibertat expressiva, que inclou formes transgressores d'acció, que preconfiguren un projecte social que si bé no qüestiona el

capitalisme de consum, sí introdueix elements de neutralització contra les opressions tradicionals derivades d'un sistema fàbrica que imposa ritmes i iguala identitàriament la ciutadania laboral.

DIMENSIO	MOVIMENTS SOCIALS «VELLS»	MOVIMENTS SOCIALS «NOUS»	MOVIMENTS SOCIALS «NOVISSIMS»
Temps	Europa 1848	Amèrica 1960	Internet 1990
Llocs	París 1874 Moscou 1917 Córdoba (Argentina) 1918	San Francisco 1960 Berkeley 1964 París-Praga-Mèxic 1968	Chiapas 1994, Seattle 1999, Praga 2000, Porto Alegre 2001, Gènova 2001, Barcelona 2002
Base social	Classe-nació	Generació-gènere	«Transversalitat»
Dimensió	Nacional-internacional	Transnacional	Global- <i>glocal</i>
Discurs	Protesta economicopolítica	Protesta politicocultural	Protesta cultural i econòmica
Composició	Moviment d'homages adults	Moviment juvenil androgin	Moviment transgeneracional
Formes d'associació	Sindicats, partits, ateneus, avantguarda revolucionària, associacions secretes	Comitès, assemblees, cèl·lules, comunes, collectius, guerrilla urbana	Organitzacions no governamentals, plataformes, centres socials, xarxes ciutadanes, <i>black block</i>
Formes d'acció	Manifestacions, vagues, mitings, trobades, sabotatges, motins	Manifestacions, <i>sit-in</i> , assemblees, <i>happenings</i> , resistència passiva	marxes anticimeres, boicots <i>on line</i> , <i>accions globals</i>
Control social	Control social «dur»	Control social «suau»	Control social «especialitzat»
Llenguatge	Verbal	No verbal	Digital
Lema	«La vida és lluita»	«La vida és art»	«La lluita és art»
Produccions culturals	Murals, literatura, <i>folk</i>	<i>Pop art</i> , grafitis, <i>rock</i>	<i>Webs</i> , videocreació, <i>techno</i>
Activitat focal	Acció	Situació	Representació
Política del cos	Desfilada paramilitar	Desfilada civil	Carnaval
Mitjans de comunicació	Ràdio, periòdics, llibres	Televisió, còmics, llibres	Telèfon mòbil, <i>flyer</i> , <i>e-zine</i>
Galàxia	Guttenberg	McLuhan	Internet
Imatge social	Revolucionaris	Rebels	Resistents
Reacció social	Criminalització-repressió	Criminalització-cooptació	Criminalització-negociació
Exemples	Moviment obrer, camperol i estudiantil	Moviment ecologista, pacifista, feminista, veïnal, contracultural, de defensa dels gais i les lesbianes, de <i>squatters</i>	«Moviment de resistència global»
Model subcultural	Banda(subcultura)	Tribu(contracultura)	Xarxa (macrocultura)

Taula 1: Tipologia dels Moviments socials segons Romani

Taula 1: Tipologia dels moviments socials segons Romaní. Font: (Romaní 2003)

Més endavant, quan el sistema capitalista ja ha assimilat una part de les reivindicacions tant dels moviments socials vells com dels nous, es produeixen nous esclats de protesta molt massius -la resta de models de moviments comencen també amb esclats massius- que posen damunt de la taula una nova forma de reivindicació basada en estructures reticulars de comunicació. Les noves identitats contestatàries es fonamenten en gran part en l'ús de noves tecnologies de la comunicació per articular moviments a escala global concentrats en nuclis d'acció, com és el cas de les contracimeres, i en els moviments de solidaritat a escala internacional com en el cas de Xiapas. En part es tracta de revisitacions a les reivindicacions clàssiques basades en els drets socials tamisades pel component digital amb una trama de caràcter global gràcies a l'ús d'Internet. El seu adversari és també l'Estat però d'acord amb una concepció ampla d'aquest en què s'hi inclouen les institucions internacionals els Estats propis o estrangers i també les administracions subestatals. No pretenen la conquesta del poder però sí una modificació general de les seues polítiques de tal forma que poden articular sistemes de suport a organitzacions polítiques noves o determinades de l'esquerra tradicional, reconfigurada.

El seu objectiu social és la resistència davant de l'avanç de l'avanç del projecte neoliberal que es va imposant arreu del món a partir dels 80, destruint les estructures de protecció social amb què la classe treballadora havia contrarestat el poder del capital.

Si bé és cert que aquesta tipificació dels moviments socials es molt il·lustrativa, entenem que no acaba de ser satisfactòria des d'una dimensió temporal que compatibilitze tots els moviments que es donen simultàniament i que fins i tot interactuen contínuament en cadascun dels episodis de mobilització social. Des del nostre punt de vista els moviments no es

relleven més que en la seua visibilització, ja que els esclats multitudinaris, les estructures de reivindicació estables dels drets laborals, per exemple, o les organitzacions en defensa dels drets dels animals conviuen i molts dels seus membres participen indistintament en les mobilitzacions en un sentit o en altre.

Una part dels objectius del present treball és desmuntar parcialment la mítica diferenciació entre diverses formes de moviments socials i reduir-les a la forma en què es produeix la reivindicació en funció de l'oportunitat comunicativa dels missatges i de les formes d'acció més adaptades a l'estructura mediàtica.

2.1.4 Antimoviments socials

L'estudi dels moviments socials no es pot deslligar d'una altra forma d'acció col·lectiva que té com a característica principal el seu caràcter conservador i involucionista. Alain Touraine va ser un dels autors que va fer ús en primer lloc de l'expressió «antimoviments» dels quals deia:

Els moviments socials, com els moviments històrics i culturals, poden donar-se la volta i convertir-se en antimoviments socials. És el que succeeix quan un actor social s'identifica completament amb una aposta cultural, per exemple, el progrés, i rebutja llavors al seu adversari com enemic, traïdor o simplement obstacle que cal eliminar. Es quebra aleshores allò que defineix un moviment social, és a dir, el conflicte d'actors per la gestió social d'una aposta cultural, conflicte que mai no es redueix del tot als interessos d'un a altre grup, i l'accionar que qüestionava les grans orientacions de la societat es degrada en secta o mobilització autoritària. (Touraine i Pons 1996:122)

Per la seua banda Luís Enrique Alonso fa una anàlisi de la gestació d'antimoviments socials a la dècada dels 80, fruit de la descomposició social per causa de la crisi social i les polítiques de liberalització i flexibilització econòmica i social (Alonso 1993). Sense estructures ideològiques fortes, en aquesta situació la por a l'altre, a perdre allò poc que es té, condueix a

la reacció social a través d'aquesta forma d'acció col·lectiva. Els projectes regressius apareixen per omplir eixe buidatge de consciència col·lectiva tractant d'omplir-lo amb seguretats i certeses. Així, d'acord a la seua interpretació, es tornaria amb aquests moviments a un estat de mobilització com el que relataven els teòrics del comportament col·lectiu, fruit de comportaments irracionals propis de la massa/multitud (Alonso 1993:14). Aquests antimoviments estan construïts sobre una base identitària abstracta no definible més que pels oposats als «altres». Així, com afirmava Tuoraine, en eixa oposició absoluta del pervers constructe amic/enemic, nosaltres contra els altres, desapareix tota capacitat negociadora i l'absolutisme ideològic es la senya identitària dels antimoviments. En aquests no hi ha projecte històric, característica fonamental dels moviments socials, sinó que el leitmotiv és la destrucció de l'oposat per impur, contaminat i com amenaça a la puresa del «nosaltres».

Així és que si bé els antimoviments socials formen part de l'acció col·lectiva, no poden ser considerats d'acord a la definició de moviments socials ja que trenquen amb dels fonaments de la seua definició, que és precisament la de comptar amb un projecte històric de canvi.

2.1.5 Organitzacions

És necessària un definició operativa del conjunt d'agents que formen part dels moviments socials, per tal de diferenciar graus de compromís/treball/implicació dels seus membres, i els ressorts que poden actuar sobre ells. Sols així ens podem enfrontar a una consideració del moviment socials com una estructura de relacions formals i informals entre grups i individus. Els moviments socials estan conformats per organitzacions (dels moviments socials). Varies associacions i persones poden formar part de diversos moviments socials. Així, hem pres prestada de Tomás Alberich una classificació de papers que assumeixen les persones al voltant dels moviments socials (Alberich 2007:72) i de les seues organitzacions que hem fet servir de

base, i sobre aquesta hem treballat:

- **Grup formal:** Persones que formen part de l'organització per motius ideològics. Són els dirigents.
- **Sectors actius:** Persones a les que els mou interessos més immediats, amb vocació de líders o pels seus coneixements específics en matèries relacionades amb el moviment, són actives i/o tenen vocació de solidaritat.
- **Base social:** conjunt de persones que participen de forma puntual en les associacions, afiliats o no.
- **Base potencial:** Conjunt de persones a les que es dirigeixen les organitzacions dels moviments socials a la recerca de suports, i les característiques socials de les quals fan que teòricament puguen sentir-se identificades amb el moviment i les organitzacions que el representen.

No totes les persones considerades en aquesta classificació formen part de les organitzacions dels moviments socials ni en la major part dels casos en formaran part mai. Però, excepte el grup potencial, tota la resta sí que formen part del moviment social que considerem en l'anàlisi.

2.1.6 Repertoris d'Acció

D'acord amb Charles Tilly, no és tant important per què es produïska una protesta sinó el context de l'acció col·lectiva que afavorirà l'ús d'uns a altres elements del repertori d'accions disponibles. Aquest repertori no ha de ser considerat un element estàtic ja que els canvis tecnològics introdueixen noves possibilitats per a l'acció, ampliant el repertori d'accions disponibles.

Si el repertori d'accions té una estreta dependència de l'evolució tecnològica no és menys important la correspondència entre el repertori d'accions i els objectius dels moviments socials. Aquests també canvien d'acord als canvis que opera la societat en conjunt i també són diferents d'acord al tipus de moviment davant del que ens hi trobem. Resulta certament evident que el moviment obrer disposa d'un repertori d'accions entre els que destaca la vaga, cosa que no succeïx en moviments socials com els Salvem, que poden articular accions tant o més efectives, però que no poden paralitzar la producció de l'empresa de la que obtenen un salari els seus sectors actius.

Els nous moviments socials han representat una multiplicació d'estudis sobre les noves formes d'acció col·lectiva ja que amb l'interès pel suposat nou subjecte protagonista de l'acció col·lectiva, i l'objecte de la reivindicació, el canvi més substancial es va produir en les formes d'acció. Els principals canvis que operen en els repertoris d'acció han estat sintetitzats a la tesi de Carla González (2005:81):

En síntesi, allò que diferencia, quant als repertoris d'acció, els nous moviments socials respecte als vells és que (I) els grups i les organitzacions dels nous moviments socials actuen més autònomament que els vells i rebutgen el model leninista de "avantguarda revolucionària"; (II) emfasitzen la importància de la política local i, per tant, no centren la seua acció a nivell nacional; (III) ha disminuït el significat de la participació en les eleccions i de la representació parlamentària; (IV) mentre que han augmentat altres formes de participació convencional, com ara l'acció administrativa i judicial; (V) les accions violentes –especialment aquelles que impliquen l'ús d'armes- també han perdut importància en pro de la desobediència civil; (VI) el repertori de les formes d'acció s'ha ampliat a bastament.

Però a què ens referim quan parlem de repertoris d'acció i què impliquen. Les definicions sobre repertoris d'acció han estat treballades fonamentalment per Tilly (McAdam et al. 2005) i

Tarrow (1994), els quals es refereixen a ells com el conjunt de pràctiques en què es materialitza la protesta. Aquest conjunt evoluciona contínuament de forma més i o menys lenta incorporant noves formes de lluita al conjunt de fórmules en vigor en cada moment. Per això la disponibilitat tècnica provoca que noves formes de treball militant s'incorporen al repertori en dos sentits. El primer és que la pròpia tecnologia permet noves formes d'expressió i d'acció, com per exemple poden ser els atacs DDoS (de l'anglès *distributed denial-of-service attack*); i per altra que aquestes tecnologies aplicades a la comunicació posen en contacte lluites allunyades geogràficament que poden passar a compartir repertoris d'acció (Biglia 2007:88).

L'evolució dels repertoris d'acció està vinculada directament al context sociopolític i tecnològic de cada moment i s'articula d'una manera semblant a com s'organitza el sistema mateix de producció i distribució dominant. Interessa tractar ací com entre els repertoris d'acció posem considerar les pròpies reivindicacions, entenent-les com una eina de mobilització general que incidirà oportunament en allò que siga més procliu a despertar adhesions entre la població, en un exercici conscient per part dels líders de la mobilització (dels antics moviments, clar) o, com suposem que passa en la major part dels casos, d'acord a un exercici involuntari pel qual una col·lectivitat projecta les violències de què és víctima en torn una de les moltes possibles manifestacions de la contradicció històrica i general pròpia i característica del sistema capitalista.

Aquests repertoris, per tant, afectarien tant a les pròpies reivindicacions com a les formes d'organitzar-la, adaptant les estructures de mobilització a l'evolució de la pròpia estructura dels sistemes dels quals emana l'opressió.

L'evolució del Capitalisme cap a una forma de predomini informacional provoca canvis en

tots els àmbits de la vida, inclosa l'acció col·lectiva, que incorporarà en el seu repertori d'acció noves ferramentes, noves formes d'organització, i noves reivindicacions adaptades a la morfologia sistèmica. La novetat o no dels moviments socials queda d'aquesta forma en un segon pla ja que allò que cal considerar com a novetat és la forma del capitalisme, que a partir dels anys 60 experimenta canvis substancials que es tornen més violents a partir dels 90 amb la caiguda del bloc soviètic, la consolidació de la globalització i la imposició de polítiques de cort neoliberal a gran part del món occidental.

El pes de la consideració de la comunicació en l'anàlisi de l'estructura social, productiva i distributiva actual haurà de ser equivalent, com a mínim, en l'anàlisi dels moviments socials. I això si no és que ho ha de ser molt més ja que com a moviments de transformació o canvi que són els moviments socials solen avançar usos tecnològics que exploren a favor de la transformació social. En el cas d'internet aquest s'ha desenvolupat com un aliat importantíssim de les mobilitzacions contra la globalització econòmica de finals de l'última dècada del segle passat, i actualment segueix sent-ho però viu amb l'amenaça constant de la regulació per part dels estats.

2.2 La comunicació en les teories dels moviments socials: què es pot aprofitar?

L'estudi del paper dels mitjans de comunicació de masses, i de la pròpia comunicació, en l'acció col·lectiva està present, com hem vist, des del mateix inici dels estudis que s'han dedicat al tema. Tant Marx i Engels com Le Bon o Tarde atorgaven a la premsa un poder central tant com instrument de control com en el paper d'instrument d'agitació. La perspectiva materialista el veia com un vehicle d'alienació que s'havia de combatre amb instruments contraposats en mans de la classe treballadors per evitar l'estabilització del sistema, car el seu

plantejament polític i filosòfic era clarament partidari de dinamitar la situació d'explotació a la que el capitalisme sotmetia la classe treballadora i la població en general. Contràriament, per a Le Bon, la premsa era un element desestabilitzador, no per la seua intencionalitat alienant, sinó per un excés d'informació des d'una pluralitat d'angles que mantenia alterada la ciutadania, la qual cosa conduïa a la irracionalitat dels seus actes dissolts en la massa amorfa. Per la seua banda, Gabriel Tarde veu en la premsa diària un element apaivagador de la volatilitat social pròpia de la societat moderna. En realitat Tarde, Le Bon i Marx i Engels diuen coses ben paregudes, tot i que miren el problema des d'angles totalment oposats. Per a tots ells la premsa té efectes determinants en la ciutadania: Conserva l'estat social, o pot contribuir a alterar-lo.

Interessa insistir per al nostre treball la insistència de Marx i Engels en el periodisme com a arma de la classe treballadora, sent una de les primeres ocasions en les que es podria afirmar que es fa un ús de la premsa alternativa, per la seua part, com a estratègia central de l'alliberament de classe. Marx funda dos diaris La Gasetta Renana i la Nova Gasetta Renana.

L'interaccionisme de Park continua amb la idea que la premsa és un dispositiu de control social i també d'integració, valorant positivament el paper de la premsa de masses. Així, advoca per la seua potenciació com a antídote contra la massa descontrolada. Òbviament Park tracta de la premsa «sistèmica» i no pren en consideració els mitjans antagònics, un exercici propi d'una mentalitat conservadora (Martínez Gutiérrez 2013:180).

Per la seua banda, els estudis basats en el comportament col·lectiu amb Smelser al capdavant, es fonamentaven amb Parsons i amb Durkheim. Els mitjans de comunicació tindrien una funció medidora que quedaria en entredit quan un moviment social emergia. Això però en la consolidació d'aquesta emergència el mitjà jugaria un paper de senyalització del moviment.

Tot i això, podem afirmar que Smelser no ha dedicat massa temps a l'anàlisi del paper dels mitjans considerant-los poc més que com a transmissors de les inquietuds socials que poden conduir a la mobilització.

El conjunt de propostes que es basen la societat de masses sí que tracta específicament el paper dels mitjans de comunicació. En aquest cas pren importància el sentit de la comunicació establint dos eixos: vertical i horitzontal. Per als teòrics d'aquest corrent els totalitarismes es desenvolupen quan a la individualització social pròpia de la modernitat no se li oposa amb un conjunt de relacions horitzontals que donen lloc a un debat d'idees ric i plural. En el sentit vertical de la comunicació aquesta es dóna de forma unidireccional de dalt abaix, reproduint l'aïllament social però contrarestant-lo amb una referencialitat en vers uns factors unificadors que es defineixen per oposició a «la resta», els contraris enemics. Els mitjans de comunicació i la seua pluralitat són una condició per a impedir que la població es transforme en massa.

Resulta certament interessant fer un exercici d'estirament teòric amb aquest plantejament en el sentit que qualsevol societat democràtica necessita un sistema de mitjans de comunicació plural que done veu a les diferents sensibilitats socials. En aquest sistema de mitjans, naturalment, hauria d'incloure's aquells mitjans que donen veu a moviments de resistència o oposició a l'ordre establert, també. Així, un sistema de mitjans que es construïska d'acord a mitjans privats propietat de grans empreses de comunicació no deixa de ser un sistema comunicatiu vertical en el que els missatges es produeixen en una sola direcció: La pròpia perspectiva en la que les grans corporacions es mouen. Així, la massa consumista dependent dels mitjans comercials trobaria reconfortada la seua misèria individualista amb la identificació amb marques comercials que mantenen els mitjans comercials, i amb els missatges ideològics que se'n desprendrien de les seues informacions, supeditades, si no a les ordres polítiques ideològiques directes derivades de la línia editorial dels mitjans, a la

capacitat dels seus redactors, obligats a elaborar informacions condicionades per l'escassetat de recursos i la demanda d'informacions on prime allò visual, de ràpid consum i producció. El biaix informatiu que es produeix en aquestes circumstàncies no dista massa de la intervenció política directa en la elaboració de les informacions. Aprofundirem més en aquests aspectes en el capítol 3 (pàgina 67).

Així, en democràcia, la verticalitat es trenca amb dos tipus de mitjans bàsics: els mitjans públics, que haurien de garantir que la pluralitat es donara en el seu interior, reflectint la realitat social (però que com és ben sabut passa molt poques vegades), i amb els mitjans alternatius, resultat de projectes informatius que no es guien per l'interès de les grans corporacions empresarials sota les quals es troben els mitjans dels nostres temps.

Per la seua banda les teories fonamentades en el concepte de la privació relativa entenen com un element fonamental de la mobilització social, la percepció que es té de la realitat, i en aquesta percepció el paper dels mitjans de comunicació és absolutament rellevant. Les situacions d'injustícia són definides com a tal a través marcs d'interpretació en els que els mitjans de comunicació tenen molta rellevància.

La privació relativa és un concepte associat a enfocaments que des de posicionament més o menys liberals intenten donar explicació a les mobilitzacions que es produeixen en països del primer món, com aquelles que reclamaven els drets civil als Estats Units dels 50. Però el marxisme mateix fa referència a conceptes pareguts a meitats del segle anterior quan intenta explicar perquè es produeixen mobilitzacions obreres en països amb diferent nivell de desenvolupament econòmic. I l'explicació és pareguda: la mobilització es produeix per comparació amb la resta de sistema de classes. No en va autors com Tarrow han fet un paral·lelisme entre la interpretació de Marx sobre l'acció col·lectiva i les teories dels greuges

(Iglesias Turrión 2005:5). Per tant, l'anàlisi de l'acció col·lectiva no consistiria tant en una qüestió de detectar teòriques injustícies noves en el moment en què una injustícia anterior està resolta, com podria ser l'explotació de classe, que passa a ser una qüestió menor en favor de qüestions de defensa, per exemple, del dret a la sexualitat lliure. Per al marxisme la comparació s'establiria per desigualtat dintre dels sistema de classes. Però, en ambdós casos es tractaria de qüestions que necessiten d'interpretacions per a ser incorporades a la subjectivitat col·lectiva. I el paper dels mitjans és fonamental en aquest sentit.

Es pot entendre perfectament perquè Marx dóna tanta importància a la premsa d'aleshores com a ferramenta que és capaç de posar damunt de la taula les injustícies del sistema. També, per a la concepció de la privació relativa els mitjans de comunicació són instruments necessaris per a evidenciar injustícies, en el sentit que d'ells se'n deriven els elements comparatius i de creació de marcs d'interpretació de la realitat. Són els canals que mostren com som, però sobretot mostren què podríem ser.

La diferència fonamental és que per al marxisme aquesta denúncia sols la poden fer mitjans antagònics, ja que la resta estan contaminats per la censura o per la lògica productivista capitalista. Per als enfocaments basats en la privació relativa, la premsa convencional és en ella mateixa mobilitzadora ja que evidencia mons i situacions que no inclouen a part de la població públic i que aquests voldrien gaudir.

Ambdós enfocaments poden servir per a explicar part de les diferents tipus de mobilització hui en dia. Si bé el marxisme se centraria en els moviments socials anomenats clàssics, centrats en la lluita de classes, la privació relativa vindria a oferir una part de l'explicació del perquè es produeixen les mobilitzacions de nou encuny.

També podem assumir que la teoria de la privació relativa combina de manera certament

convinent amb les teories del món de la comunicació de masses centrades en els públics actius. D'acord amb aquestes, els subjecte no interpreten de la mateixa forma una mateixa informació de tal sort que la seua reacció davant d'aquesta serà diferent. Així, una informació amb un contingut aparentment innocu, o fins i tot que tinga una clara intencionalitat manipuladora, pot arribar a ser dinamita per a sectors de la població que interpreten que en ella hi ha una expressió d'una injustícia o també la pròpia manipulació contra els seus interessos.

A partir de 1968 esdevenen noves interpretacions teòriques sobre l'acció col·lectiva centrades en la racionalitat dels individus. El paradigma de l'elecció racional d'Olson es deté en l'anàlisi del beneficis que els individus obtenen a l'hora de decidir la seua participació en una mobilització. En aquest cas també és molt rellevant el paper dels mitjans de comunicació en dos sentits. El primer com a element d'informació que influeix en l'anàlisi racional dels individus que lligen la realitat a través d'ell. En segon, com a element de recompensa en ser un aparador on es pot projectar el moviment i obtenir el reconeixement social individual que por trobar-se entre els elements positius posats en la balança a l'hora de decidir-se per l'acció. Sobretot si tenim en compte la pròpia paradoxa que Olson exposa per explicar com pot ser que algunes persones passen a l'acció quan els beneficis afecten a un col·lectiu molt més gran. La projecció pública que atorguen els mitjans de comunicació i la seua capacitat de «crear líders» explicarien, en part, aquestes decisions individuals.

La consideració dels mitjans com a elements a través dels quals es pot realitzar una lectura de l'entorn ha estat constant al llarg de les teories exposades fins aquí, amb la diferència de que en aquest cas aquesta percepció de l'entorn forma part d'una operació d'anàlisi racional individual, mentre que per als enfocaments precedents es tractava més bé d'una acció d'anàlisi de classe o de col·lectivitat, i per tant irracional. El valor d'aquesta aportació és, per tant, el

del tractament de l'estímul a la mobilització individual, però no tant de la mobilització col·lectiva ni de la seua orientació. Dintre d'aquest plantejament no ens interessa especialment una anàlisi racional que pretesament fan tots els individus que participen en una mobilització social, sinó aquella que sí que creiem que fan els líders dels moviments socials, en concret els grups formals i els grups actius. En aquest col·lectiu sí que es podria estar donant una anàlisi individual en què es tinga en compte, almenys com un factor més a considerar, els beneficis que a nivell individual reporta la seua implicació en el moviment. L'aparició en els mitjans, en aquest cas, de qualsevol tipus, dels líders de mobilitzacions, podria ser considerat com un factor de potenciació de la seua figura que els podria resultar rendible de cara a posicionar-se dintre de l'organització així com de cara enfora, respecte la resta de moviments. Fins i tot podem considerar la possibilitat que l'anàlisi racional estratègic recomane que una projecció del líder de les organitzacions repercutisca en el reforçament dels èxits o de la influència de l'organització en conjunt.

Aquests dos plantejaments sobre la racionalitat dels líders entronquen amb dues interpretacions de l'acció col·lectiva. En la seua versió positiva el leninisme destacaria el necessari paper dels líders de les organitzacions i d'una secció d'avantguarda intel·lectual, i per tant aquesta projecció a través dels mitjans seria en pro del benefici del moviment social. També entroncaria amb amb els cicles de protesta de Tarrow que considera que entre les fases del cicle de mobilització hi ha l'assumpció per part del poder de part de les reivindicacions i també dels líders que les han protagonitzat. Aquesta última seria la interpretació més fidel a la pròpia de l'elecció racional d'Olson.

Els enfocaments basats en la mobilització de recursos veurien en els mitjans de comunicació un recurs a l'abast de la mobilització. Segons aquesta idea, els mitjans serien plataformes de difusió del potencial de les organitzacions, que contribuirien a posicionar-les davant d'altres,

la qual cosa redundaria en reforçar la seua capacitat d'influència social. Evidentment l'enfocament està centrat en el paper de les organitzacions i no en l'acció col·lectiva pròpiament, però dóna a la comunicació un lloc central en el treball d'aquestes organitzacions.

Efectivament, una de les coses que les mobilitzacions de finals dels 60 canvien són els repertoris d'acció, que es centren molt més en la imatge i les consignes poètiques, esdevenint representacions dramatitzades molt efectives visualment i que penetren molt bé en l'opinió pública a través dels mitjans de comunicació que donen cobertura a les protestes. La captació de recursos comunicatius per part de les organitzacions dels moviments socials s'ha anat ampliant, arribant a ser, les seues organitzacions, productores de comunicació pròpiament, gràcies a l'abaratiment de les tecnologies. Una de les primeres organitzacions que ho fa és Greenpeace, fundada tres anys després de l'esclat de 1968, i la seua lluita ecologista es basa en l'ús magistral de la comunicació com a principal recurs de mobilització.

Tot i les crítiques que va provocar aquesta teoria per la seua seua concepció individualista i racionalista, deixant poc espai a l'acció de la comunitat fins i tot com a element influent en la presa de decisions, cal destacar que resulta certament interessant per al nostre treball en considerar la disponibilitat de recursos per part dels col·lectius dels moviments socials per entendre "com" es produeixen les mobilitzacions. És per això que, tot i que és evident que la teoria de la Mobilització de Recursos peca de menystenir els elements ideològics i d'identificació col·lectiva propis de tota mobilització social, no podem descartar la utilitat d'algunes de les seues aportacions per explicar la materialització i les relacions internes dels moviments, sobretot en un treball que relaciona els moviments socials amb la comunicació, que no és més que un recurs, això sí, dels de major importància, que està a l'abast dels moviments en major o menor mesura, i que utilitzarà millor o pitjor, entre altres factors, per la capacitat, professionalització o disponibilitat de tecnologia dels actors mobilitzats, o el que

és el mateix, pels recursos personals de què dispose l'organització.

Les objeccions a aquesta interpretació teòrica no passen per alt la utilitat d'alguns dels seus plantejaments, sobretot en allò que té a veure amb la disponibilitat de recursos tècnics comunicatius:

La captación de recursos organizativos es uno de los temas más importantes para los movimientos globales toda vez que han sido éstos (en especial los recursos comunicativo-organizativos cibernéticos) los que les han dado visibilidad, al menos a partir de Seattle. Y en esta tarea de captación, las decisiones de los dirigentes (o el dirigente colectivo en red) siguen siendo determinantes. (Iglesias Turrión 2007:52)

L'estudi del lideratge, al nivell que es fa en l'empresa privada, és central en aquest plantejament, ja que és el líder, entès com els grups formal i l'actiu, qui encarna l'organització en una situació de relativa desmobilització en què el moviment social és més bé una potència que un fet manifest. En aquest sentit també ens és una formulació interessant que aconseguix ressaltar la importància del capital humà dels líders de les mobilitzacions. Ara bé, com introdueix Iglesias, els nous moviments a partir de Seattle, poden tindre lideratges en xarxa, compartits per moltes persones *inidentificades*.

Els enfocament basats en l'estructura d'oportunitats polítiques aprofundeixen en aquesta perspectiva però afegint el context polític com a variable destacada per explicar per què en uns moments de la història s'han produït mobilitzacions i en altres no. Entre les aportacions més interessants hi ha la de la importància que donen als canvis tecnològics com a elements que intervenen en l'estructura d'oportunitat obrint camps d'acció que poden ser aprofitats pels moviments socials per intervindre en la vida pública. Així, els repertoris d'acció poden veure's ampliat per canvis tecnològics que n'amplien les possibilitats. Tant perquè suposen noves ferramentes d'acció com perquè fan conegudes accions que es produeixen en altres comunitats

allunyades amb les que tan sols hi ha relació a través dels mitjans de comunicació. Entre ells sense dubte es troben les tecnologies de la comunicació i d'informació la disponibilitat de les quals dóna lloc a camps d'acció innovadors i que poden donar com a resultat nous cicles de protesta. El mateix Tarrow (1994) farà una anàlisi completa del paper de la premsa escrita en la Revolució francesa i en l'alçament dels nord-americans contra la metròpoli britànica. Ens interessa molt ressaltar com, sempre segons Tarrow, mentre el contacte directe enfortia la consciència col·lectiva entre els membres d'una mateixa classe social, en les grans revolucions de finals del XVIII va tindre més força la mobilització social intergrup, d'obriers amb artesans, amb petits burgesos etcètera, articulats a través de les publicacions escrites. La premsa seria l'element articulador de la xarxa de coalicions que fa potents els moviments. Seguint aquest argument, no és difícil entendre com de fonamental són els mitjans de comunicació de part en l'articulació de moviments en el context actual, en què la fragmentació social d'identitats és la característica principal.

També ho serà quan als cicles de protesta, i no sols pel que fa als repertoris d'acció. Els mitjans són l'element que articula la xarxa d'interessos que es posen en comú en torn un conjunt de reivindicacions que caracteritzen qualsevol cicle.

Pel que fa a les teories emmarcades en els Nous moviments socials, ens centrarem en l'anàlisi que fa Neveu sobre el paper dels mitjans de comunicació.

«L'anàlisi de les representacions i de les creences que intervenen en les mobilitzacions ha de considerar el fòrum principal de la posada en escena dels moviments socials: els mitjans de comunicació» (Neveu 2002:143).

El paper dels mitjans de comunicació en l'acció col·lectiva pot arribar a convertir els periodistes i mitjans en actores principals de les mobilitzacions. També segons Neveu, el

recurs a la cobertura mediàtica per part d'algunes organitzacions poc estructurades pot crear una mena de ficció d'estructura a través de la seua visibilització, que supeditarà l'organització a la cobertura que els mitjans li donen.

Neveu tracta també l'enquadrament que els mitjans fan d'alguns assumptes (2002:149) afirmant, al nostre parer de forma massa lleugera, que aquest fenomen no és resultat d'un disseny polític explícit dels periodistes o dels empresaris de la premsa, sinó, segons afirma, «de la xarxa d'interaccions que estructuraren el treball en els mitjans» (Op. Cit. p. 149). Factors com la velocitat, la poca capacitat per fer investigacions periodístiques, la poca rigorositat d'alguns periodistes... o la necessitat de comptar amb imatges que generen atenció en l'espectador serien elements que condicionarien el tractament de les informacions relatives a les accions dels moviments socials. Al nostre parer, tot i que aquests són factors a tenir molt en compte, no podem obviar el pes ideològic dels mitjans a l'hora de seleccionar la informació i fer un o un altre tractament sobre ella. Tan sols cal fer una ullada a alguns dels treballs d'Ignacio Ramonet sobre el paper de la desinformació en els conflictes (Ramonet 2004), o Noam Chomsky o l'extensa obra de Pascual Serrano al respecte de la manipulació informativa en els mitjans de l'Estat amb, entre d'altres títols, *Traficantes de información. La historia oculta de los medios de comunicación españoles* (Serrano, 2010), per citar-ne dos autors rellevants. De qualsevol forma aprofundirem en aquests aspectes en el capítol 3.

En qualsevol cas, les teories que se centren en l'anàlisi de les noves identitats col·lectives, per tal d'entendre a què es deuen les afiliacions per part dels subjectes en la societat moderna, han de considerar els mitjans de comunicació com elements imprescindibles a l'hora d'analitzar aquest fenomen precisament perquè gran part d'aquests adhesions es fan sense contacte directe. Podríem afirmar, fins i tot, que en aquesta etapa de la modernitat es produeixen identifications basades en solidaritats mecàniques en la distància gràcies a la intervenció de

les tecnologies de la informació i la comunicació.

Totes les teories de l'acció col·lectiva que hem exposat somerament atribueixen alguna mena de paper als mitjans de comunicació. Però estem obligats a diferenciar entre tres aspectes de la comunicació:

- El paper dels mitjans convencionals.
- El paper dels mitjans propis.
- El paper de les tecnologies de la comunicació.

En el següent capítol tractarem totes tres qüestions.

3 La investigació en comunicació social

3.1 La investigació en l'economia política de la comunicació de la cultura

Fa més de 30 anys que Dallas W. Smythe (1983) va publicar l'article *Las comunicaciones: "agujero negro" del marxismo occidental*. A partir de la seua publicació l'economia política de la comunicació i la cultura marxista s'ha desenvolupat notablement. Segons el plantejament de Smythe els plantejaments marxistes no havien superat la concepció dels mitjans de comunicació de masses com a productors d'ideologia necessària per a la continuïtat del sistema capitalista. Per a Smythe calia anar més enllà i preguntar-se a quina funció econòmica del capital serveixen els sistemes de comunicació de masses i també calia comprendre el seu paper en la reproducció de les relacions de producció.

La principal novetat que aporta Smythe és la concepció de la mercaderia, produïda per les comunicacions i pagada pels anunciants: el públic (1983:74). Allò que compren els anunciants als mitjans de comunicació són públics, que seran considerats com a mercaderies. Això s'afegirà a la funció d'establiment de l'agenda que compleix el contingut. El públic realitza un servei a l'anunciant en aprendre a comprar determinades marques de bens de consum i gastar amb ells els seues ingressos. D'aquesta forma els integrants del públic estan reproduint la seua força de treball. L'autor mateix ho resumeix en el següent fragment:

Les institucions dels mitjans massius de comunicació, dintre del capitalisme monopòlic, van desenvolupar l'equip, els treballadors i l'organització que van produir el públic, d'acord a les finalitats del sistema, entre aproximadament 1875 i 1950. El propòsit primordial d'eixe complex de mitjans massius és produir gent per als públics, els quals treballen en aprendre la teoria o la pràctica del consum de béns civils i donen suport (amb impostos i amb vots) al sistema d'administració de la demanda militar. El segon propòsit principal és produir públic la teoria i la pràctica del qual confirmen la ideologia del

capitalisme monopòlic (un individualisme possessiu dintre d'un sistema polític autoritari). El tercer propòsit principal és produir una opinió pública que done suport a les polítiques estratègiques i tàctiques de l'Estat (és a dir, els candidats presidencials, el suport a les aventures militars en Indoxina, la carrera espacial, la distensió amb la Unió Soviètica, l'acostament a Xina, la dissensió ètnica i juvenil). Necessàriament, dintre del sistema capitalista monopòlic, el quart propòsit del complex de medis massius de comunicació és operar en forma tan lucrativa com per assegurar un respecte inigualat per la seua importància econòmica dintre del sistema. El complex de medis massius ha tingut èxit en aconseguir eixos quatre propòsits (Smythe 1983:97).

La resposta als plantejaments reduccionistes de Smythe no es va fer esperar. En 1977 Nicholas Garnham, un dels principals exponents del materialisme cultural (Garnham 1986), va analitzar les insuficiències del marxisme en l'anàlisi dels mitjans de comunicació de masses. Tot i que acceptava l'aportació de Smythe sobre la funcionalitat dels mitjans respecte al capital, com a vehicles publicitaris, considera que Smythe

... interpreta mal la funció de la forma de mercaderia com una abstracció dintre de la teoria econòmica marxista, i descuida la relació entre formes específiques de la mercaderia, com és el cas del públic, i la forma de mercaderia en general (...) La seua teoria falta de tot sentit de contradicció, no té en compte la funció de les mercaderies culturals directament intercanviades, no explica el paper de l'Estat, no elabora suficientment la funció de la publicitat pròpiament dita en relació amb el capital i, potser allò més crucial, no relaciona el procés de producció de públics per part dels mitjans de comunicació amb els determinants de classe i de lluita de classes" (Garnham 1986:121).

Garnham reclama un retorn als fonaments del materialisme històric, s'oposa al corrent lacanià i post-althusserià, que en la seua opinió és perillosament dominant en l'esfera dels mitjans de comunicació, i afirma que tot i que el problema de la subjectivitat no deixa de ser interessant, té major importància el problema de classe o d'acumulació de capital.

Tot i que accepte que els mitjans de comunicació poden estar política i ideològicament sobredimensionats en moltes conjuntures específiques, entenc que per a la seua determinació última una economia política es basa en allò econòmic” (Garnham 1986:122).

Garnham afirma que quan major siga l'excedent respecte a les necessitats immediates de reproducció, major serà l'autonomia de la superestructura, entenent sempre que “la superestructura segueix sent dependent *de i* determinada *per* la base de la producció material” (Garnham 1986:112). La superestructura cultural roman, per tant, subordinada i secundària, tot i que històricament haja incrementat la seua autonomia.

Considera que tota forma de relació social ampliada depèn de l'extracció i distribució d'excedents materials, i com els mitjans a través dels quals aquests excedents s'aconsegueixen constitueix la característica determinant de tota formació social, el mode de producció i intercanvi social és cultural. Aquesta anàlisi exigeix no reduir el concepte de cultura als elements d'interacció social que impliquen un nivell secundari d'abstracció: la representació de les relacions materials concretes en formes simbòliques. Per a Garnham, és possible argumentar que allò econòmic, en tant que procés d'abstracció social d'un procés històric real, és superestructural en relació amb la base o estructura material.

És l'existència real d'aquest nivell econòmic abstracte de producció ampliada de mercaderies la que permet el desenvolupament d'una creixent divisió del treball i, per tant, el desenvolupament de les formes superestructurals específiques del capitalisme. Així, l'autonomia relativa de la superestructura és una característica real i cada vegada més central del capitalisme, però en sí mateixa queda determinada al nivell d'allò econòmic, i en última instància és una forma, a dos nivells de mediació, d'una relació material que també roman determinant en i a través d'allò econòmic (Garnham 1986:118).

Garnham rebutja tant el determinisme reduccionista de Smythe, com les lectures parcials de *La ideologia alemanya* (Marx) que es limiten a afirmar sense més que els mitjans de comunicació de masses són instruments ideològics de la dominació de classe, tal i com en la seua opinió fan molts altres autors. Per altra part, la reacció davant de la interpretació marxista clàssica ressalta la relativa autonomia de la superestructura i, dintre d'aquesta, dels nivells ideològic i polític. Considera que l'Escola de Frankfurt deixa de costat el fet de que sota el capitalisme la superestructura es torna precisament industrialitzada. La debilitat de l'Escola de Frankfurt, seria no haver tingut en compte suficientment el caràcter contradictori del procés que observaven i haver considerat així que la industrialització de la cultura era irresistible i que no plantejava conflictes.

En allò referent als *mass media* Garnham considera que és necessari «distingir entre els mitjans com a processos de producció material d'una banda, i com escenari de lluita ideològica pel l'altra, i la relació entre eixos dos nivells o instàncies» (Garnham 1986:123). D'això se'n deriva la necessitat de diferenciar dos moments distints, però relacionats, per a una anàlisi materialista històrica de la producció intel·lectual: el primer, la relació de la cultura com a fenomen superestructural amb modes de producció material no culturals (producció cultural hegemònica pagada amb la renda capitalista, cultura d'oposició pagada amb la renda dels salaris); el segon, la cultura com a part de la producció material, directament subordinada, o al menys en una articulació íntimament determinada, a les lleis del desenvolupament del capital (industrialització de la cultura). Tot i que aquest segon moment és posterior històricament, «també viu junt a l'altre moment», i s'ha d'analitzar en termes específics la interrelació entre aquests dos modes distints de producció intel·lectual (Garnham 1986:124-125).

Pel que fa la industrialització de la cultura, Garnham destaca les característiques bàsiques,

característiques amb les que coincideixen la major part dels economistes, tant «burgesos» com marxistes:

1. Concentració sense precedents del capital en tots els sectors industrials tradicionals importants, que és acompanyada generalment per un excedent en creixement.
2. Un problema de valorització, conseqüència de l'anterior punt, que impulsa al capital excedent a la recerca d'altres camps d'inversió.
3. Un desenvolupament paral·lel del sector serveis, caracteritzat per la industrialització de sectors que estaven organitzats més primitivament o, com en l'esfera del treball domèstic, totalment aliens al mercat (Garnham 1986:137).

La traducció d'aquestes tendències en l'àmbit de la comunicació de masses i en el conjunt del sector cultural presenta les següents característiques:

1. Creixent competència internacional i la consegüent adquisició d'editorials, agències de publicitat, emissores privades, etc., per part d'empreses multinacionals¹⁵. Creixent penetració dels productes de comunicació internacionals, especialment anglosaxons aguditzada pel procés de globalització.
2. Precarització creixent en el sector cultural per la pretensió del capital d'incrementar la productivitat.
3. Intents d'obrir nous mercats amb el propòsit d'absorbir el capital excedent. Per exemple en els continguts per a nous sectors relacionats amb les noves tecnologies.
4. Apertura de nous mercats tant per a *hardware* com per a *software* cultural a través de les noves tecnologies.

---

15 Al respecte de la situació de l'Estat Espanyol es pot consultar *Traficantes de Información* (Serrano 2010).

En treballs posteriors (Garnham 1986, 1988) insistirà en que el concepte central de la seua obra és el de capitalisme industrial avançat i que les qüestions fonamentals a las que ha que respondre la investigació són, en primer lloc, qui determina l'accés i control als recursos culturals i, la segona, quin efecte determinat té aquest accés i control estructurat sobre els processos socials i l'estructura social en general. Com observa Davis (Davis 1993:42), s'introdueix un lleuger desplaçament en l'èmfasi de Garnham. Ara els processos de determinació inclouen el *feedback* en el nivell de l'apropiació o recepció, nivell en el que la comunicació s'interpreta com significat, nivell en el que, en paraules de Garnham “aquest significat es tradueix en acció social, una acció que és sempre i al mateix temps una forma simbòlica” (Garnham 1988:4). Indica Garnham que ens trobem en una economia “cada vegada més dominada no per la subsistència o les necessitats materials funcionals sinó per les necessitats psicològiques i simbòliques” (Garnham 1986:8).

Peter Golding i Graham Murdock publiquen el mateix any 1977 (Murdock i Golding 1977) l'assaig *Capitalisme, comunicacions i relacions de classes*, en el qual reclamen tenir en compte els imperatius institucionals, rutines organitzatives i exigències laborals, en relació amb el funcionament dels mitjans sense limitar-se al criteri de la sociologia ocupacional. Aquest intent de superació exigiria clarificar la situació dels agents i productors de la comunicació en un nivell *situacional* i en un nivell *normatiu*. En el nivell situacional es tractaria d'especificar de quina forma afecten les condicions de mercat als recursos, la creativitat i els estils i pràctiques de les agències de la comunicació. En el nivell normatiu es tractaria d'establir els vincles entre la ideologia dominant i la ideologia ocupacional dels mitjans. Per a això caldria orientar l'anàlisi en tres plànols distints: el dels pressupostos i les propostes que configuren la ideologia dominant, el de la incorporació d'eixes propostes i pressuposicions a la comunicació i el de la relació d'eixes propostes i pressuposicions amb el

procés de producció. Es veu així com la proposta de Golding i Murdock, tot i que comporta dificultats inherents a la seua traducció en dissenys d'investigació empírica, tracta d'avançar en les complexes relacions entre allò econòmic, allò ideològic i les pràctiques específiques en l'àmbit de la comunicació de masses.

A pesar de les acusacions de determinisme econòmic que han rebut Goldin, Murdock i Garnham, aquests autors s'havien fer ressò de la reclamació plantejada per Raymond Williams (1977), en la que demanava una revisió de la teoria cultural en el sentit de donar compte de l'expansió del capitalisme en els media i en la producció cultural, i van reaccionar contra les tendències culturalistes dels anys 70 afirmant la importància de l'organització econòmica, els processos de producció dels media i la seua influència determinant.

En treballs posteriors (Golding i Murdock 1979; Murdock 1982, 1990) han tractat de clarificar la seua posició:

Nosaltres no argumentem que les forces econòmiques siguen els únics factors que configuren la producció cultural, o que siguen sempre i en qualsevol lloc els més significatives... No neguem la importància dels controls i restriccions imposats per l'estat i l'esfera política, o la significació de la inèrcia exercida pels codis i tradicions de la cultura dominant. No neguem la "relativa autonomia" de la producció personal i els efectes pertinents de les ideologies i pràctiques professionals. (Murdock i Golding 1977:198)

En una discussió posterior sobre el control en las indústries de comunicació, Murdock (1982) clarificava i estenia el concepte de "control" en relació a la propietat i distingia entre enfocaments que emfasitzen l'agència i enfocaments que emfasitzen l'estructura:

Una anàlisi adient necessita incorporar ambdós. Una anàlisi estructural és necessària per a delinea el conjunt d'opcions que s'obren als controladors de l'equip i les pressions que actuen sobre ells. Això especifica els límits de l'acció factible. Però dintre d'eixos límits

existeixen sempre un seguit de possibilitats i l'elecció entre elles és important i té efectes significatius sobre allò que es produeix i sobre la forma com es presenta. Per a explicar la direcció i l'impacte d'aquestes eleccions, tanmateix, necessitem un enfocament des de l'acció que tracte en detall les biografies i els interessos del personal clau i indague sobre les conseqüències de les seues decisions per a l'organització i per als resultats de la producció. (Murdock 1982:124-125)

Murdock subratlla la necessitat d'un enfocament sociològic que contemple tant les dinàmiques de l'economia capitalista en la propietat dels mitjans com a les que resulten de l'organització dels productes culturals. Convé destacar que Murdock acaba el seu assaig dient que “els temes centrals sobre les causes d'aquests conflictes romanen oberts tant teòricament com empíricament (Murdock 1982:147).

En aquest sentit, Davis (1993) planteja que les complexes relacions entre els propietaris de les empreses mediàtiques, les estratègies corporatives, les formes de gestió i la producció i venda d'articles culturals no han segut investigades suficientment; i afegeix que l'escàs nombre de treballs investigació empírica comporta la temptació de traslladar qüestions d'organització econòmica a qüestions de contingut cultural com si la lògica entre ambdós plànols fora transvasable (Davis 1993:41).

Seguint Davis (1993), entenem que hi ha un seguit de qüestions que si bé són tractades de manera global per l'economia política dels mitjans no estan suficientment desenvolupades. En primer lloc, no s'analitzen les diferències entre els propis mitjans de comunicació en els aspectes tecnològics i organitzatius, és a dir, en allò que Miège (1987, 1989) denomina les distintes “lògiques socials” de les indústries culturals: la distinció entre la producció “editorial” d'articles culturals, la producció de “flux” del *broadcasting*, la producció de informació escrita, la producció d'entreteniment en directe, i la producció d'informació

electrònica; lògiques que són heterogènies, que competeixen unes amb altres, i que van més enllà de les estratègies de negoci. Un segon aspecte descuidat es refereix a la diferenciació social d'audiències i consumidors, atès que no despleguen les possibilitats d'anàlisi de les categories bàsiques per a descriure l'estructura social, com ara classe, gènere, edat o ètnia, limitant-se, en la major part de les ocasions, a una concepció molt general d'audiència i consumidor. Finalment, han prestat poca atenció a la mediació de la cultura a través del temps, és a dir, no han desplegat una narrativa històrica (Davis 1993:43).

És cert que molta de la investigació científica empírica de l'economia política s'ha centrat des de finals dels setanta en l'anàlisi empíric dels canvis econòmics en el sector de la comunicació de masses, tant des de la perspectiva de la concentració empresarial, la formació de conglomerats multimèdia i les relacions i implicacions amb altres sectors productius i financers, com en l'evolució econòmica del consum de mitjans, i en el paper de l'estat i la intervenció política en el sector. Alguns exemples rellevants són els treballs de Hamelink (1981 i 1983), Hamelink i Pavlic (1985), Flichy (1982), Varis i Guback (1982), Mattelart i Piemme (1982), Mattelart (1989) i Richeri (1983 y 1993). Cal destacar també els treballs pioners del nord americà Herbert I. Schiller (1974, 1976, 1986) que obren allò que s'ha denominat el corrent de l'imperialisme cultural, plantejaments que han estat intensament corregits per les investigacions esmentades anteriorment (per exemple Mattelart, 1984).

En el cas de l'Estat Espanyol destaca el treball fonamental d'Enrique Bustamante (1982), *Los amos de la información en España*, així com el llibre posterior que va coordinar juntament amb Ramón Zallo, *Las industrias culturales en España. Grupos multimedia y transnacionales* (1988). El llibre de Bustamante ha estat actualitzat recentment per una altra obra a càrrec de Pascual Serrano, *Traficantes de información. La historia oculta de los grupos de comunicación españoles* (2010). També és necessari esmentar l'estudi de Marcial Murciano

(1992) sobre la transnacionalització dels mitjans de comunicació. Un dels treballs més importants en aquest camp va ser el dirigit per Alfonso Sánchez Tabernero, *Concentración de la comunicación en Europa. Empresa comercial e interés público* (1993).

En qualsevol cas està per resoldre adequadament el problema de com establir les relacions pertinents entre les dinàmiques econòmiques, tant a nivell global com específic, que es produeixen en l'àmbit de la comunicació de masses i els processos de recepció dels productes culturals per part dels públics. Enrique Bustamante en una entrevista concedida en 1992 (Xambó i Borràs 1993) plantejava la necessitat de vincular els estudis macro de l'economia política amb les investigacions micro de la sociologia i apuntava temes poc explorats en el nostre entorn com la posada en escena dels informatius, el procés de construcció de la informació econòmica i altres, que haurien de permetre elaborar una perspectiva més completa i complexa dels processos de producció i recepció de la informació, més enllà de la consideració espontània de la relació entre informació i manipulació política.

Pel que fa al País Valencià en els últims anys han aparegut diverses tesis que analitzen de forma específica el tractament audiovisual de la violència de gènere (Gómez Nicolau 2014) i la qualitat periodística al País Valencià (Parreño 2012), totes elles dirigides pel sociòleg Rafael Xambó.

Coincidim amb Murciano (1992) amb que l'economia política de la comunicació i de la cultura és encara un projecte en construcció tot i que, com ja hem ressenyat disposa ja d'una important base d'investigació empírica. No obstant, subsisteix el problema d'una teoria general que, com a tal, es troba en la seua fase inicial i que pretén donar una explicació satisfactòria les següents qüestions:

1. Les relacions entre la comunicació social i les formes de distribució de la riquesa i el

poder en la nostra societat.

2. De quina forma s'estructuren i reproduïxen les relacions de legitimitat social, és a dir, les formes de domini i de desigualtat, i quin és el paper de la comunicació social.
3. Quines són les conseqüències socioculturals de l'intercanvi de comunicació en un sistema econòmic i cultural mundial (Murciano 1992:21).

3.2 Els estudis sobre les notícies

La imatge del món que donen els informatius, i la seua relació amb les exigències quotidianes de la producció de notícies en les organitzacions són objecte de la perspectiva del *newsmaking*. Aquest s'articula principalment entre dos pols: la cultura professional dels periodistes, per un costat; i l'organització del treball i dels processos productius, per l'altre. Les connexions i les relacions entre els dos aspectes constitueixen el punt central d'aquest conjunt d'investigacions que venen realitzant-se, sobretot, des dels anys 70. La major part dels estudis realitzats des de finals dels 60 i durant els anys 70 oscil·len entre la descripció més o menys impressionista dels processos de treball en les redaccions periodístiques de les empreses de premsa, de ràdio i de televisió i, amb un major rigor metodològic, a través de l'observació participant, les entrevistes en profunditat i les anàlisis de contingut. En aquests predominen els enfocaments teòrics fenomenològics i epistemològics. És el cas dels treballs d'Epstein (1973, 1975) que estan marcats per un cert predomini d'allò anecdòtic i d'un cert caràcter preteòric (Abel 1981), mentre altres treballs (Altheide 1976; Gans 1979; Tuchman 1978 per exemple) ofereixen productes exemplars del treball sociològic. A continuació veurem com analitzen el procés de producció de notícies i els criteris que s'apliquen a l'hora de decidir la noticiabilitat d'un fenomen.

L'objectiu declarat de tota entitat productora d'informació és oferir resums dels esdeveniments significatius i interessants. Tot i que apareix com un propòsit clar, com

molts altres processos aparentment simples, aquest objectiu és enormement complex. El món de la vida quotidiana està format per una sobreabundància d'esdeveniments sobre la que l'aparell d'informació ha de seleccionar-ne alguns. Com a mínim la selecció implica el reconeixement que un succés és un esdeveniment i no una casual successió de coses la forma i el tipus del qual es sostrau per a ser registrat. La finalitat de seleccionar es fa més difícil per una ulterior característica dels esdeveniments. Cadascun d'ells pot reivindicar ser únic, és a dir, el fruit d'una especial conjunció de forces socials, econòmiques, polítiques, psicològiques... que han transformat un fet en «aquest fet particular» (...). Des del punt de vista de l'aparell informatiu és impossible acceptar aquesta pretensió a propòsit de tots els esdeveniments. Com qualsevol altra organització complexa, un mitjà d'informació no pot treballar sobre fenòmens idiosincràtics. Deu reduir tots els fenòmens a classificacions construïdes a tal efecte, així com els hospitals «redueixen» cada pacient a un conjunt de símptomes i malalties (...). Aquestes exigències unides a la sobreabundància d'esdeveniments indiquen que els aparells d'informació, amb la finalitat de produir notícies, han d'acomplir (entre d'altres) tres requisits: (1) Han de fer possible reconèixer un esdeveniment (inclosos els excepcionals) com a fet noticiable; (2) Han d'elaborar formes de produir els esdeveniments que no tinguen en compte la pretensió de cada esdeveniment, o un tractament idiosincràtic; (i 3) Han d'organitzar el treball temporal i espacialment de tal manera que els esdeveniments noticiables puguen afluir i ser elaborats de forma planificada. (Tuchman 1978:45).

L'estudi de Tuchman se centra en l'anàlisi de les rutines quotidianes dels reporters i editors, les quals es descriuen com operacions quotidianes de reconstrucció de la realitat com a notícia i, alhora, com la materialització dels processos institucionals en els que té lloc la producció de la notícia. La notícia no s'entén com una imatge més o menys deformada de la realitat, sinó com un marc mitjançant el qual es construeix rutinàriament el món social. Els periodistes disposen d'una estratègia organitzativa que es desplega amb la major efectivitat possible sobre les fonts, en la seua majoria institucions buròcrates que proveeixen d'un flux continuat de notícies, la validesa de les quals pot negociar-se eventualment entre les institucions periodístiques i les organitzacions objecte de la informació.

Fishman (1980), en la mateixa línia, es deté en l'estudi de com els periodistes travessen per certes fases quan “detecten esdeveniments, els interpreten com a successos amb sentit, investiguen la seua naturalesa fàctica i la reconstrueixen en històries” (Fishman 1980:16). Fishman conclourà que els mètodes de fabricació de notícies i la dependència de fonts i documentacions externes tracen un quadre ideològic del món de caràcter uniforme.

En la producció d'informació de masses ens trobem davant d'un conjunt de pràctiques en les que cap considerar de manera interrelacionada, per un costat, la cultura professional i, per l'altre, les restriccions relacionades amb l'organització del treball. Es determinen així un conjunt de criteris d'importància que defineixen la noticiabilitat de cada esdeveniment. És a dir, les condicions per a ser transformat en notícia. D'això se'n deriven un conjunt de característiques que els esdeveniments han de complir, almenys als ulls dels periodistes, per ser convertits en notícies.

Les notícies són allò que els periodistes definesquen com a tals. Aquesta afirmació no sol ser explicada, perquè part del *modus operandi* dels periodistes consisteix en que els esdeveniments succeeixen «fora» i ells es limiten simplement a referir-los. Sostenir en canvi que fan o seleccionen arbitràriament les notícies, seria contrari a la seua posició epistemològica, una implícita teoria del coneixement construïda sobre procediments pràctics per a resoldre exigències organitzatives. (Altheide 1976:13)

Convé insistir en l'anàlisi d'Altheide quan planteja que «la notícia és el producte d'un procés organitzat que implica una *perspectiva pràctica* sobre els esdeveniments, destinada a reunir-los, a donar valoracions simples i directes sobre les seues relacions, i a fer-ho de manera que aconseguen entretenir als espectadors” (Altheide 1976:112). Aquest pragmatisme periodístic que es mou en un context de temps i recursos limitat, contribueix a «descontextualitzar» o a esborrar l'esdeveniment del context en què s'ha produït, per a

recontextualizar-lo en el format de l'informatiu (Altheide 1976:179).

Habitualment, els periodistes reaccionen mal a les anàlisis sociològiques sobre la seua activitat i solen defensar's remetent a una mítica imprevisibilitat dels esdeveniments, a l'«olfacte» per a la notícia, i a les consideracions varies sobre l'escassa aptitud de l'investigador per a comprendre la lògica de la producció de notícies per la seua condició d'estrany a les complexitats de l'ofici. Coincidim amb Golding i Elliot (Golding i Elliott 1979:9)(1979, p. 9) en que el transfons de l'assumpte consisteix en que, on el sociòleg descriu conseqüències derivades de l'organització productiva de la informació i del procés de socialització en la redacció, els periodistes entenen que se'ls acusa de manipulació i incompetència.

Tanmateix, la fragmentació de la imatge de la societat que es deriva de la mera juxtaposició de notícies i els rígids límits de duració dels informatius o extensió dels mitjans impresos i del seu format, constitueixen característiques bàsiques que en gran part poden explicar-se remetent a les modalitats productives de la informació. La noticiabilitat apareix així com una mena de distorsió, involuntària la major part de les ocasions, derivada de la forma com es realitza la cobertura informativa en els mitjans de masses. Altheide ha subratllat que la noticiabilitat d'un esdeveniment «es troba generalment subjecta a desacord però depèn sempre dels interessos i de les necessitats de l'aparell informatiu i dels periodistes» (Altheide 1976:112). Considerem, per tant, que la relació entre l'organització del treball de producció/difusió de notícies amb la cultura professional dels periodistes és molt intensa, es reforça mútuament, amb la qual cosa es fa cada vegada més vinculant, i la seua anàlisi permet esclarir en part les conseqüències que de tot això es deriven per a la comprensió pública dels fenòmens d'actualitat, així com per a les interpretacions de la realitat social presents entre els públics, la majoria dels quals s'orienten fonamentalment mitjançant els informatius dels

mitjans.

3.3 Criteris de noticiabilitat

Els valors notícia (*news values*) constitueixen un camp d'investigació sobre l'activitat periodística mitjançant el qual s'han pogut explicitar els criteris fonamentals en els que es basen els periodistes per tal de jutjar la noticiabilitat d'un esdeveniment. De manera general, permeten establir criteris d'importància durant tot el procés de producció, simplifiquen els processos de treball fent rutinària l'activitat i faciliten la classificació d'acord amb les pertinents especialitzacions temàtiques.

Els valors de la notícia són fets servir de dues formes. Són criteris per a seleccionar entre el material disponible en la redacció els elements dignes de ser inclosos en el producte final. En segon lloc, funcionen com a línies-guia per a la presentació del material, suggerint els elements sobre els quals cal fer èmfasi, allò que cal ometre i on donar prioritat en la preparació de les notícies que es presenten al públic. Els valors/notícia són per tant regles pràctiques que inclouen un corpus de coneixements professionals que implícitament, i sovint explícitament, expliquen i distingeixen els processos de treball en la redacció. No és cert (...) que estiguen fora de l'abast de la comprensió dels periodistes, que no serien capaços d'articular-los. En realitat els valors/notícia estan contínuament presents en les interaccions quotidianes entre els periodistes en la seua cooperació professional. Però sobre tot constitueixen clares i disponibles referències a esdeveniments compartits sobre la naturalesa i la finalitat de les notícies, referències que poden ser utilitzades per a facilitar la complexa i ràpida elaboració dels noticiaris. Els valors/notícies són qualitat dels esdeveniments o de la seua construcció periodística, la relativa absència o presència de la qual, recomana la seua inclusió en un producte informatiu. Quantes més qualitats exhibeix un esdeveniment, majors possibilitats de ser inclòs. (Golding i Elliott 1979:14).

La selecció de les notícies és un procés decisonal i d'opció realitzat ràpidament (...). Els criteris han de ser aplicables fàcil i ràpidament, de forma que puguen prendre's decisions

sense reflexionar massa. Consideracions simples ajuden també als periodistes a evitar excessives incerteses en torn al fet d'haver dut endavant o no l'elecció apropiada. Per altra part, els criteris han de ser flexibles, per a poder adaptar-se a la varietat sense fi d'esdeveniments disponibles; a més han de ser relacionables i comparables, atès que l'oportunitat d'una notícia depèn sempre de la resta que estiguen disponibles. En efecte, existeixen criteris relatius a la incorporació o a la supressió de notícies (que poden entendre's) inclusius i exclusius. Els criteris han de ser també fàcilment racionalitzats, de forma que si una notícia és substituïda per altra, estiga sempre disponible un motiu racional per a fer-ho. Per últim, i no per això menys important, els criteris estan orientats cap a l'eficiència, per a poder garantir el necessari subministre de notícies apropiades, amb el mínim cost de temps, esforç i diners. El resultat és un ample nombre de criteris, i cada notícia disponible pot ser valorada en base a molts d'ells, alguns contrastants entre sí. Per a prevenir el cas, l'aplicació dels criteris relatius a les notícies exigeix consens entre els periodistes i, sobre tot, una organització jeràrquica en la que aquells amb més poder puguen imposar el seu judici sobre els criteris importants respecte a una determinada notícia (Gans 1979:82).

Veiem així que els valors/notícia constitueixen un conjunt de factors a considerar per a la selecció i el tractament dels esdeveniments que poden convertir-se en notícia. En aquest procés, els criteris d'importància actuen en conjunt, és a dir, com a possibilitats de combinació de característiques que duen a la selecció d'un fet per a convertir-lo en notícia.

Per altra part, cal considerar la naturalesa dinàmica dels valors/notícia, és a dir, aquests canvien amb el temps en relació amb l'evolució de la societat i l'emergència de nous moviments i problemes socials que reclamen atenció periodística. Exemples clars d'aquesta dinàmica són la progressiva fixació de seccions específiques dedicades als problemes mediambientals, la facilitació de l'accés als grups ecologistes, l'atenció creixent als problemes relacionats amb el gènere, l'especialització temàtica en pàgines culturals, secció de ciència i tecnologia, etcètera. De fet, cada nou argument, tema, sector o bloc temàtic que emergeix i representa una ampliació de l'àmbit informatiu tendeix a establir-se i a convertir-se en

motiu d'informació «regular» i, per això, a produir modificacions en el conjunt dels valors/notícia (Xambó 1998). L'organització de la redacció en temàtiques específiques i l'especialització dels redactors dintre de la redacció són un primer nivell indicatiu dels criteris de noticiabilitat predominants en l'estructura; tot i que no hi ha prou amb això per a descriure els criteris de noticiabilitat amb detall en l'esmentada estructura, permet un cert nivell de predictibilitat sobre les cobertures informatives habituals.

Per a una classificació orientativa i general dels valors/notícia, cap considerar-los en la seua relació amb les afirmacions implícites i les consideracions que els periodistes realitzen sobre sobre: 1) el contingut, 2) la disponibilitat del material i els criteris relatius al producte informatiu, 3) els condicionants del mitjà, 4) el públic, i 5) la competència.

3.3.1 El contingut

Es refereix a les característiques substantives de les notícies. Els criteris fonamentals s'articulen sobre dos factors, a saber, la importància atribuïda pels periodistes i l'interès que li suposen per al públic. Pel que fa la importància destaquen quatre variants; la primera és la rellevància social dels subjectes i institucions implicats en l'esdeveniment noticable; la segona es refereix a l'impacte social de l'esdeveniment en termes d'«interès nacional»; un tercer aspecte fonamental en el criteri periodístic és la quantitat i «qualitat» dels grups i les persones implicades en un esdeveniment, ja sia de forma potencial o de fet¹⁶.

El quart aspecte es refereix a la importància i la significativitat de l'esdeveniment respecte a l'evolució futura d'una determinada situació (presentació del pressupost nacional, inici d'una

---

16 La “lleï de McLurg” subratlla la complementarietat d'aquest valor/notícia amb els criteris de quantitat i de proximitat en establir «una escala graduada de la relativa noticiabilitat respecte als desastres: un europeu equival a 28 xinesos o 2 miners de Gal·les equivalen a 100 pakistanesos. Aquesta “lleï” és proposada generalment en un context de situació irònica però, com posa de manifest un periodista, ‘és un joc que té la seua importància. Està dictat pels fets’. Un altre periodista explicava la lògica subjacent a la “lleï de McLurg”: ‘és una qüestió d'impacte sobre el públic» (Schlesinger, 1978, p. 117).

campanya, presentació de candidats, etcètera).

L'interès d'una notícia segueix criteris de valoració més complexos, oberts a opinions subjectives i menys vinculants per al conjunt de la redacció mentre que les notícies valorades com a importants se seleccionen «obligatòriament» i són subjectes a menor discussió. L'interès es vincula íntimament a les imatges que els periodistes tenen sobre el públic i en molts casos venen marcades per la seua «capacitat d'entreteniment», la qual cosa, en algunes ocasions, genera contradiccions respecte al criteri d'importància (Golding i Elliott 1979:117).

3.3.2 La disponibilitat del material i els criteris relatius al producte informatiu

En allò referent a la disponibilitat del material cal assenyalar les possibilitats d'accés a l'esdeveniment, la mesura en què és tractable tècnicament, la seua estructuració espacial i temporal que permeta una fàcil cobertura, i els costos que exigisca en termes de recursos tècnics i humans. Els criteris relatius al producte s'apliquen a cada notícia i «com menys important és la notícia, major és el paper que se'ls dóna en la valoració de la mateixa. A més a més permeten triar entre notícies d'importància substantiva semblant» (Gans 1979:157). La brevetat, la novetat i el marc temporal d'ocurrència (preferiblement coincident amb la freqüència de l'informatiu) són, en aquest sentit, criteris forts en la selecció. La consonància amb els processos productius, la congruència amb les possibilitats tècniques i organitzatives i les limitacions del mitjà mateix marquen els criteris relatius al producte. Un criteri a destacar és el de l'avaluació de la notícia com a resultat d'una ideologia de la informació, la qual s'estableix en relació amb la història dels distints sistemes informatius i realitats sociopolítiques. La *qualitat* de la història esdevé de forma creixent un criteri de rellevància a mesura que els informatius han anat adoptant procediments propis del gènere narratiu popular (acció, ritme, globalitat, claredat del llenguatge i recursos tècnics estàndard). Finalment, el

producte ha de ser considerat des de la perspectiva de la composició equilibrada tant dels temes tractats per l'informatiu en conjunt com de la la cobertura geogràfica i, en el cas de la política, de les distintes forces polítiques atenent generalment a la seua representació parlamentària i a un peculiar sistema de “contrapés” entre els diversos partits. En ocasions, el llindar de noticiabilitat pot dependre d'una cosa tan simple com el que una determinada categoria d'esdeveniment estiga ja present o no en el conjunt de l'informatiu; si no ho està, una notícia menor pot incorporar-se en atenció a l'exigència formal d'equilibri.

3.3.3 Els condicionants del mitjà

En aquest apartat ens referim als valors/notícia en funció del mode de presentació (existència de material filmat, disposició d'un enviat especial, tindre gravada una entrevista, la possibilitat d'un directe, etcètera). Es produeix en aquest cas una peculiar tensió entre la finalitat d'entretindre i oferir imatges espectaculars i els límits quant al sensacionalisme. Les notícies que disposen de bones imatges tenen majors possibilitat de ser tingudes en compte fins i tot en el cas eventual de que el contingut informatiu siga purament banal. D'altra banda, les notícies importants han de donar-se tot i que no es dispose d'imatges adients, amb la qual cosa habitualment es recorre a la rutina de les imatges d'arxiu que interfereixen i distreuen l'atenció. Respecte al criteri de freqüència d'ocurrència, els esdeveniments que poden cobrar sentit amb equivalència temporal a la freqüència dels informatius són preferibles a aquells que es dilaten en el temps. Finalment el valor/notícia del format es refereix als límits espai-temporals i a l'estructuració narrativa de l'esdeveniment, és a dir, ha d'organitzar-se amb una obertura, un desenvolupament i una resolució, tot i que aquesta última siga puga elaboració del periodista. La importància del format arriba a ser tal que el canvi en l'estructura de l'informatiu té conseqüències importants respecte a la valoració i composició del material noticiable. D'altra banda, una innovació formal en algun emissor sol ser ràpidament imitada

pel conjunt d'emissors del sector (la qual cosa explica que durant els anys 80 la major part dels periòdics adoptaren la forma d'El País, o la presència del fons de pantalla de tots els informatius televisius a l'Estat Espanyol a imitació del model nordamericà).

3.3.4 El públic

Els criteris relatius al públic han estat poc estudiats i es refereixen a les pressuposicions que activen els periodistes sobre allò que vol el públic, allò que li interessa o li agrada, etcètera. Curiosament, mentre els periodistes coneixien poc al públic, a pesar dels estudis d'audiència que realitzen els emissors, contínuament fan al·lusions a les necessitats i exigències dels destinataris (Schlesinger 1978). Sol ser des d'argumentacions que apel·len al públic des de les que s'insereixen tres tipus de notícies: les que pretenen una identificació per part de l'espectador, les notícies de servei i les anomenades *non-burdening-stories*, és a dir, les típiques notícies “lleugeres, curioses i simpàtiques” (Gans 1979). Durant els 80, amb la desregulació de la televisió i l'increment de la competitivitat entre cadenes s'ha produït un notable increment del coneixement del públic per part dels emissors, sobretot, en allò referent a les pautes de consum de mitjans.

3.3.5 La competència

La situació de competència entre mitjans provoca tres tendències que es manifesten en els valors/notícia. Per una part, s'han reduït notablement les possibilitats d'obtenir en solitari grans notícies (tots els mitjans estan per totes bandes), amb la qual cosa les exclusives se centren fonamentalment en els personatges d'elit i en la invenció de nous espais o noves formes de tractar els temes, així com en l'elaboració de xicotets *scoops* sobre detalls; remet per tant a la novetat formal i d'enfocament i a la complexa trama de fidelitats i favors entre mitjans i protagonistes habituals de la informació periodística. La segona tendència és que la

competència provoca recíproques expectatives de forma que és habitual que alguna cosa es convertesca en notícia perquè se suposa que els altres ho faran. Aquesta pràctica es pot convertir en una limitació comuna que contribueix a la consonància entre mitjans (Gans 1979:177) i posa límits a la innovació per por a les objeccions dels directius. En el límit, molts periodistes consideren que han encertat quan coincideixen amb la majoria de mitjans, especialment amb els importants, en la selecció i en el tracte donat a les notícies. Com a resultat d'aquesta dinàmica d'observació mútua i tendència al mimetisme, alguns mitjans -habitualment i precisament perquè tenen major criteri i rigor en la selecció i en el tractament de les notícies- es converteixen en models de referència per a la resta dels mitjans. Casos paradigmàtics són els del *New York Times* i el *Washington Post* en l'àmbit americà o, en el nostre cas i durant anys, *El País* i *La Vanguardia*. No és casual que siga la premsa escrita la que servisca de referència a la resta de mitjans ateses les seues majors possibilitats de tematització, contextualització i major disponibilitat de temps per a la comprovació dels fets. Tanmateix, els periodistes pareixen creure que tothom llig varis periòdics, quan en la major part dels casos són ells els que principalment es dediquen a escutar els continguts de la competència.

Convé subratllar i insistir en que els valors/notícia actuen conjuntament i no tots són igualment importants per a les mateixes notícies. «Si així fora, els periodistes no podrien desenvolupar el seu treball, perquè no tindrien temps per prendre'ls tots en consideració» (Gans 1979:279). Això reforça el caràcter negociat de la noticiabilitat, ja que els valors/notícia es consideren en les seues relacions recíproques, en les seues connexions, en la seua complementaritat, i mai de forma aïllada.

3.4 Anàlisi sociològic, ideològic i de continguts

Són molt coneguts també dintre de la investigació sobre els mitjans britànics els treballs del *Glasgow University Media Group* (1976, 1980, 1982, 1985, 1993). Els primers treballs se centren en les estratègies que fan servir aquells que elaboren les notícies de la televisió en la cobertura de vagues o conflictes empresarials. Una anàlisi en profunditat dels programes informatius va permetre demostrar que les interpretacions dominants de les vagues obtenien un subtil tracte de favor en les notícies mitjançant plànols propers, les perspectives en les entrevistes o els escenaris escollits, per exemple. El punt de vista dels treballadors no apareixia tant en pantalla o s'emmarcava en circumstàncies i ambientacions de menor credibilitat (els empresaris parlaven des dels despatxos, mentre que els treballadors eren entrevistats al carrer i en molts casos no se'ls identificava). Les vagues es presenten predominantment com a problemes per al públic, gran part de la informació en els dies previs gira entorn al debat sobre els serveis mínims, i la informació posterior es recrea en les demores i inconvenients provocats per la vaga per al públic (els espectadors) i les conseqüències negatives per a l'economia del país. En un posterior estudi (1980) es fa èmfasi en l'anàlisi de l'estil del lèxic, la qual cosa demostra que es presenta sistemàticament als treballadors efectuant demandes i als dirigents empresarials presentant ofertes.

Per la seua part, Downing (1980) demostrava que en la representació de les dones i grups ètnics minoritaris funcionaven processos semblants als que acaben de ressenyar. La immigració negra es presentava com un problema per a la població autòctona i com una invasió, mentre la violència que aquesta patia no tenia a penes reflex. Com assenyala Van Dijk (1987, 1990) a les minories, com a les dones, ningú els demana la seua opinió; en el seu nom parlen especialistes en minories. Aquesta perspectiva que en el cas de van Dijk se centra en l'anàlisi de la premsa conservadora danesa, ha de corregir-se tenint present la gran cobertura

donada per la televisió als conflictes racials en les últimes dècades.

En el treball de 1985, el grup de Glasgow es va ocupar d'analitzar el tractament informatiu donat a la Guerra de les Malvines en els mitjans de comunicació britànics, rebutjant, com ja havien fet en treballs anteriors la teoria conspiratòria, i insistint en el conjunt de pràctiques professionals que mentre presumien de la seua autonomia informativa reproduïen en les seues notícies la informació que subministraven les fonts oficials. Concloïen que la marca del professionalisme consisteix en la forma en què s'accedeix a eixes fonts i subratllava els límits del dissens en temps de crisi com el de la guerra.

El grup de Glasgow investiga les notícies sobre el colp d'estat a Rússia (Mcnaïr), el *Northern Ireland Information Service* (Miller); la imatge del Tercer Món en els mitjans occidentals a través de l'estudi de cas de la fam a Etiòpia (Philo);, la informació sobre la SIDA a la premsa (Miller, Williams i Beharrell); la producció de notícies de l'NBC i la premsa escrita americana i britànica sobre les eleccions de 1984 a Nicaragua (Broadbent); i altres temes en els que la investigació de Glasgow aprofundeix i actualitza les seues anàlisis sobre la producció de notícies, ressaltant els canvis produïts en l'evolució del sistema dels media i també la importància d'investigar els processos de recepció per part dels públics. Aquest enfocament està influenciat pels treballs John B. Thompson que citen (1984, 1988) en els que proposa la interrelació teòrica dels treballs sobre producció, contingut i recepció en els estudis dels media com la forma de comprendre de manera més precisa les formes en les que les relacions de dominació són sostingudes o subvertides.

Michael Schudson (1991:141-156), en la revisió que realitza sobre la sociologia de la producció de notícies, subratlla que la majoria d'estudis han considerat poc les possibilitats de canvi en la naturalesa de les notícies. Comparant dades dels anys 30 i 60 trobava canvis

notables que es referien a una major llibertat dels periodistes respecte a les directives, així com una menor dependència de les altes jerarquies de les institucions burocràtiques. També es detectaven canvis importants en el periodisme britànic en allò referent a valors periodístics i pràctiques. Schudson conclou que els estudis sobre les notícies han segut, generalment, poc sensibles tant a l'anàlisi comparatiu com a la realització d'estudis històrics de camp. El fet que molts estudis siguen un metadiscurs sobre la definició quotidiana de la realitat política els aïlla de la perspectiva comparativa, els centra en el present i margina els aspectes històrics.

3.5 La globalització i les notícies

Finalment, les transformacions produïdes en l'àmbit de les notícies per la globalització mediàtica, el periodisme electrònic i les noves xarxes, estan canviant de manera accelerada les formes amb que la gent i les societats coneixen, perceben i comprenen el món i es relacionen amb la resta, tanmateix, com assenyala Gurevitch (1991) la definició dels contorns del procés no és fàcil de discernir. La principal dificultat radica en la incertesa sobre quina serà la forma apropiada i teòricament productiva per a conceptualitzar el procés. El punt de partida que proposa Gurevitch suggereix centrar-se en l'anàlisi del caràcter canviant de les relacions de dependència entre els diferents participants en les xarxes de la comunicació global.

3.6 El nou context comunicatiu: tecnologies de la informació, globalització i nous mitjans

Les Noves Tecnologies d'Informació i Comunicació (NTIC) suposen un fenomen equivalent al que va significar la revolució energètica en els segles passats. Presenta, no obstant, front a la revolució industrial dels segles XVIII i XIX, tres importants diferències (Xambó 1998). En primer lloc, la hi ha una diferència quant l'abaratiment de costos. En la revolució industrial es

produïa a un ritme alt, comparat amb qualsevol altre període de la humanitat, però l'abaratiment en les tecnologies digitals es produeix infinitament més ràpidament, procurant tecnologies cada vegada més avançades a costos assumibles per a una gran porció de la població. La segona es refereix a la seua rapidesa en la difusió: si la revolució energètica es va produir en un termini de dos segles, la revolució de la informació ho ha fet en dues dècades, per molt que el procés encara estiga incomplet i encara hi haja zones o grups socials relativament aïllades. Per últim, la tercera es refereix al cercle de retroalimentació acumulativa entre la innovació i els seus usos.

La societat de la informació suposa una nova fase d'expansió del capitalisme que es caracteritza per la integració de tots els suports per a la informació i la comunicació (escrits, orals i visuals) en un sol sistema: el digital. Aquesta es va començar a formar en els anys 70 en desenvolupar-se en microprocessador, el commutador electrònic industrial, la fibra òptica, el vídeo i es van donar les primeres experiències de connexió entre ordinadors amb l'ARPANET¹⁷. La seua evolució fins els nostres dies ha estat vertiginosa: Si la dècada dels 70 va ser la dels grans ordinadors sols a l'abast de grans empreses, els 80 es va caracteritzar per la disposició d'ordinadors personals amb una creixent capacitat. Als 90 es generalitzen les xarxes amb Internet, i amb elles esdevindran canvis en la interacció social i organitzativa.

Les principals característiques del “nou paradigma tecnològic” de la “societat informacional” d'acord amb Castells (Castells i Borja 1997) son:

1. La matèria prima és la informació. No es tracta tan sols d'informació per actuar sobre les tecnologies, sinó de tecnologies per actuar sobre la informació.

---

17 La xarxa d'ordinadors "ARPANET" (Advanced Research Projects Agency Network) va ser creada per encàrrec del Departament de Defensa dels Estats Units com a mitjà de comunicació per als diferents organismes del país. El primer node es va crear a la Universitat de Califòrnia i va ser l'eix central d'Internet fins al 1990. Font: Vikipèdia.

2. La capacitat de penetració dels seus efectes. La nostra existència individual i col·lectiva està directament modelada pel nou medi tecnològic.
3. La lògica de la interconnexió. Morfologia de xarxa i capacitat d'interacció.
4. La flexibilitat. La base material de l'organització pot reprogramar-se.
5. La convergència creixent de tecnologies específiques en un sistema altament integrat.

La nova infraestructura tecnològica ha permès el desenvolupament d'una economia global, capaç de funcionar com una unitat en temps real a escala planetària. Es tracta d'una realitat nova, del pas d'una economia mundial que existia a Occident des del segle XVI a una economia basada en la gestió del capital durant les 24 hores del dia, organitzada en un sistema financer integrat globalment. Aquesta globalització afecta cada vegada més als mercats de béns i serveis. Si tenim en compte que els mercats laborals no són globals, excepte per a una minoria tecnòcrata, el resultat és un món cada vegada més interdependent a l'hora que cada vegada més asimètric, en el qual creixen les desigualtats entre el Nord i el Sud i també dintre dels propis països.

L'accés a Internet es presenta de formes molt desiguals al món amb zones del món hiperconnectades i altre infraconnectades amb diferències entre elles que resulten molt significatives. Segons dades del Banc Mundial per a 2014, en el món poc més de 40 persones de cada 100 són usuaris d'Internet. Aquesta xifra sobrepasa al 78% a la zona Euro mentre que no arriba a un 9% en els països menys desenvolupats¹⁸. També existeixen importants diferències al si dels propis països més desenvolupats: gran part dels residents en zones rurals, aquells que es troben per davall del nivell de pobresa, els majors de 65 anys (Querol 2010), les dones (Bonder 2002) i les persones amb alguna discapacitat. En aquest sentit resulta summament important assenyalar que les tecnologies de la informació i la comunicació reforcen les tendències socials

---

18 Font: <http://datos.bancomundial.org/tema/infraestructura>

preexistents, tal i com ja van advertir Friedrichs i Schaff en el seu informe al Club de Roma de 1982 (*Microelectrónica y sociedad*).

3.6.1 L'adveniment d'Internet

El sorgiment i difusió de la xarxa de xarxes és el resultat d'una combinació singular entre estratègia militar, col·laboració científica i innovació contracultural. Es tracta d'un sistema de comunicació horitzontal i global en el que el nucli central del seu desenvolupament i difusió ha estat la Universitat. Després de la primera fase d'investigació militar, la comunitat científica es va incorporar al sistema de comunicació emergent (ARPANET), mentre que la contracultura informàtica dels estudiants universitaris que van crear el mòdem i el primer sistema de conversa electrònica (*Usenet News*) van fer possible la seua ràpida difusió en cedir les tecnologies creades de forma gratuïta. El creixent desenvolupament de les comunitats virtuals i de les plantilles web han permès l'agrupament d'interessos i projectes en la xarxa, havent-se produït també una ràpida millora en els sistemes de recerca, que abans s'efectuaven en base a llistats que les feien lentes i caòtiques.

3.6.2 Internet i mitjans de comunicació clàssics

Els tradicionals mitjans de comunicació de masses es troben en un procés de profunda reestructuració derivat de les innovacions tecnològiques i les estratègies empresarials (fusions i concentracions) que persegueixen ocupar una posició avantatjosa per tal de liderar els canvis en el plànol de la distribució de continguts. La televisió, que s'havia convertit en el centre cultural de la societat, experimenta un procés de diferenciació, segmentació, personalització i individualització. En Estats Units durant la dècada dels 80 del segle XX es va passar de 62 a 330 canals independents de televisió, els sistemes de cable oferien més de 60 canals en les principals ciutats. En Itàlia, a finals de la mateixa dècada, havia més de mil televisions locals. En Espanya,

des de 1997, les plataformes digitals ofereixen al voltant d'un centenar de canals de televisió, ràdio i música. L'emissió digital per satèl·lit permet la difusió de més de 500 canals per als que no hi ha suficients continguts.

El progrés de la tecnologia ha permès la multiplicació de l'oferta mediàtica que ha passat de dirigir-se a la massa a adapta-se a la “societat segmentada” en la que l'audiència es fragmenta per ideologies, valors, gustos i estils de vida. Tanmateix els grans esdeveniments de la societat de l'espectacle –fonamentalment esportius i polítics- continuen reunint audiències milionàries. A pesar de que el futur de la televisió exigeix la descentralització, diversificació i personalització actualment emergent, la forta concentració empresarial ha dut a la televisió al predomini de les estratègies comercials amb una tendència creixent a l'oligopoli en l'àmbit mundial. Missatges i programes circulen a escala global en un conjunt de mitjans interconnectats presidits encara per una lògica unidireccional que sols es retroalimenta a través de la investigació de la audiència.

El nou sistema en curs d'establiment en la actualitat és el multimèdia, dispositiu híbrid, resultat de la fusió de la televisió, satèl·lits i cables, i l'ordinador, gràcies a la tecnologia digital. Aquesta convergència entre ordinadors, telecomunicacions i mitjans de comunicació de masses està prenent cos en una frenètica carrera dels principals actores governamentals i empresarials per a establir el nou sistema. Mentre els discursos governamentals se centren en els avantatges del multimèdia per a millorar l'educació, la salut i la cultura, les empreses s'orienten al desenvolupament d'un enorme complex industrial d'entreteniment electrònic. Del procés actualment en curs dependrà el significat cultural del nou sistema.

Per acabar aquest apartat cal considerar que ens trobem davant d'una forma totalment nova, davant de la tornada del missatge, després de molts anys en els que el missatge era el mitjà (McLuhan). La multiplicació de canals, la difusió del multimèdia, topa amb l'escassetat de

continguts i exigeix que aquests s'adapten a una audiència altament diferenciada, la qual, tot i que accepta plenament la cultura global homogeneïtzant, demanda de forma creixent continguts que remetent a la seua tradició cultural i al seu estil de vida. El potencial de penetració dels productes multimèdia es troba íntimament relacionat amb la seua capacitat de diferenciació pels continguts, que està determinada per la segmentació social i cultural i per la creixent estratificació dels usuaris i per les possibilitats que obre el multimèdia de catalitzar dintre d'ella la majoria de les expressions culturals de la humanitat en tota la seua diversitat.

3.6.3 La comunicació mòbil

Si el desenvolupament tecnològic de la societat de la Informació ha estat vertiginós, el desenvolupament de la tecnologia sense fils ha estat encara major. Mai en la història de la humanitat una tecnologia havia tingut un desenvolupament a tal velocitat (Castells et al. 2007:15). Com passa en el cas d'Internet aquest desenvolupament ha estat global però no uniforme. A meitats dels anys 90 els telèfons mòbils ja eren habituals entre la població del primer món, i en l'any 2000 la seua proporció amb les línies fixes ja era de 2 a 1. A dia de hui els telèfons mòbils han superat el nombre de línies fixes a l'Estat Espanyol amb un total de 55,19 milions (2013), una xifra molt superior a la de ciutadans (Ditrendia 2014). Del total de persones que tenen telèfon mòbil (89%) un 75% tenen un smartphone amb connexió a Internet.

Les prioritats de la ciutadania al respecte són clares. Segons l'últim baròmetre del CIS (2015) el telèfon mòbil és considerat molt o bastant necessari per més del 80% de les persones entrevistades.

El paper del telefon mòbil en la mobilització ha estat ha estat suficientment estudiat per Víctor Sampedro en el seu treball sobre les mobilitzacions de 2004 (Sampedro 2005a), en les quals

els missatges curts van permetre uns nivells d'intercanvi d'informació a temps reals inaudits fins aleshores.

A més a més, el paper de la telefonia mòbil no acaba en la seua capacitat de comunicació per veu i a través dels missatges curts. La incorporació d'Internet en la major part dels terminals els converteix en una ferramenta comunicativa de primer ordre tant per a la consulta d'informació en qualsevol moment i en qualsevol lloc, com per l'ús intensiu que es fa de les xarxes socials. De fet, si el 13M de 2004 va ser la revolta dels SMS, el 15M de 2011 va ser la revolta de Twitter.

3.6.4 Les xarxes socials a Internet

Les xarxes socials d'Internet apareixen a partir de l'any 1997 amb un intent frustrat anomenat SixDegrees (Pérez Latre 2010). Posteriorment van apareixer moltes altres com MySpace (2003), Last.FM (2003), Hi5 (2003), Orkut (2004), Flickr (2004), Facebook (2004), YouTube (2005), Bebo (2005), Ning (2005) i Twitter (2006). D'aquest conjunt són dies les que al nostre territori s'han imposat amb major claredat: Twitter i Facebook.

Si bé les definicions convencionals sobre les xarxes socials es solen referir a aspectes relatius a la seua capacitat de crear identitat pròpia i de crear interacció personal, el paper que en aquest treball ens interessa és la seua capacitat per moure informació a temps real de manera ubiua.

3.7 Comunicació i poder

Com ja s'ha dit anteriorment cal analitzar la íntima relació del poder amb els mitjans de comunicació per tal de traçar un panorama contextual i fins i tot causal que explique l'existència d'una comunicació “inversa”, alternativa a la produïda per l'“elit dominant” entesa

aquesta com l'entén Castells (2003:508).

Els sistema de mitjans de comunicació de masses ha experimentat un procés de concentració molt intens en els darrers anys. En els Estats Units unes poques corporacions controlen la major part de la informació que circula pels mitjans. Però més enllà d'aquesta concentració informativa, les empreses de mitjans de comunicació formen part del procés general de concentració empresarial que s'experimenta a nivell general en aquesta etapa del capitalisme. El fenomen té un caràcter mundial però té una expressió paradigmàtica als Estats Units on els intents de regulació de la pluralitat han fracassat gràcies a les pressions que sobre líders polítics com Nixon (Segovia i Quirós 2006) i Clinton (Andors 1996) han exercit el conglomerats empresarials per afavorir la desregulació. Així, a la concentració de mitjans s'afegeix la concentració empresarial.

A l'Estat Espanyol el procés ha estat semblant amb una reducció de les referències informatives i la desregulació de sector que s'ha produït en diferents tongades des de 1989. Una d'elles es va produir en 2009 (Serrano 2010:297-306). La llei que havia obert la creació de les televisions privades a l'Estat impedia fins eixe moment a un accionista tenir més d'un 25% de les accions en una cadena, i impedia estar present amb més d'un 5% en més d'una. Així, per una banda les empreses de comunicació són cada vegada menys nombroses i controlen una cada vegada major varietat i nombre de capçaleres, i per altra banda les corporacions mediàtiques formen part de grups empresarials multisectorials.

Aquest afavoriment de la concentració empresarial no té justificació alguna des del punt de vista econòmic en opinió de Serrano (2010), sinó que, com afirma Enrique Bustamante (citats per Serrano, 2010) «obeeix exclusivament en la major part dels casos a una recerca de concentració de poder, de poder informatiu que cimenta, sosté i potencia fins i tot als poders

econòmics i polítics dominants».

El relat que fan els mitjans comercials de la realitat està absolutament determinat per les estructures d'interès sobre les que es construeixen els grups mediàtics. Aquest grups acaparen mercat fins que la seua veu és l'única que es pot sentir i amb ella van imposant una ideologia procliu a veure l'empresa privada i el capitalisme com alguna cosa «natural».

Aquesta dinàmica no sols es produeix des de dintre dels mitjans a través de la seua estructuració empresarial, també des de fora s'imposen regles a la informació que es transmet. La publicitat constitueix una arma en mans de les gran empreses per a condicionar els continguts dels mitjans. Serrano descriu, per exemple, els boicots contra mitjans llatinoamericans per part del sector de la publicitat per no mostrar-se clarament anticastristes i també posa l'exemple de com El Corte Inglés va retirar la publicitat a la publicació Mundo Obrero del PCE per la publicació d'un reportatge sobre un llibre crític amb els grans magatzems a principis dels 90, o com l'any 2008 Heineken i Ocaso van retirar la seua publicitat de la Sexta com a represàlia pel tractament que segons ells rebia l'església.

3.8 La crisi del periodisme

Els sector de la comunicació està marcat per la crisi, producte d'una transformació en el mercat publicitari a partir dels 2008, i per l'impacte d'Internet com a nova font d'informació quotidiana, que ha desplaçat part dels mitjans informatius tradicionals que tenen problemes per trobar la seua utilitat social (Alandro 2013). Segons Eva Alandro, el periodisme ha experimentat 5 crisis successives al llarg de la seua història. La primera és una crisi de caràcter moral i ètic que va començar en els 20 del segle XX per la constatació que el periodisme no exerceix de guardà de la democràcia, tal i com s'ha preceptuat que havia de fer.

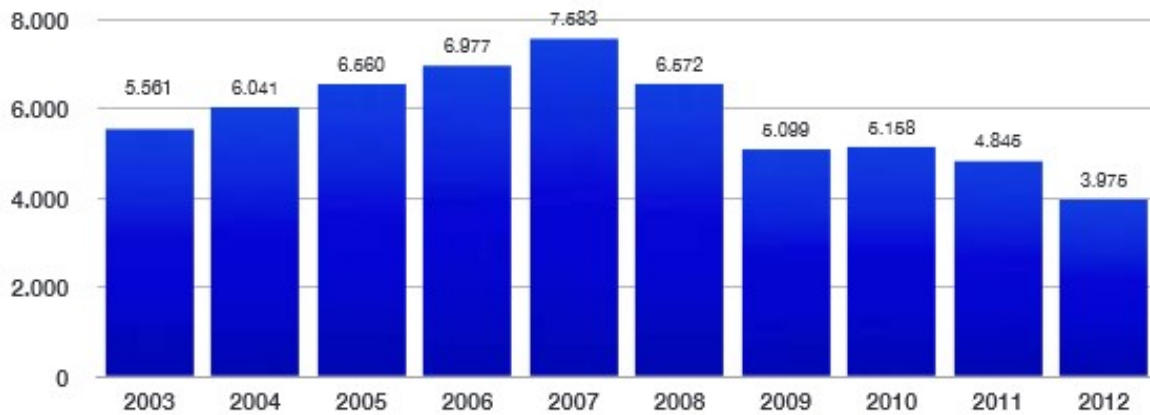
La segona crisi té un caràcter socio professional i es produeix a partir dels anys 60, davant de la constatació que l'ideal del periodista independent ha quedat en un professional que es guia per rutines en el seu treball quotidià de caràcter industrialitzat o burocràtic.

La tercera crisi és la política, als anys 80, en la que el professionalisme salvatge desvetlla els periodistes com a professionals sense moral amb l'únic objectiu de perseguir l'èxit individual. El qüestionament públic de la professió va fer que els periodistes desenvoluparen una forma de treball molt agressiva, com a tècnica d'autodefensa davant les crítiques que rebien (Alfaro Moreno 2000:74).

A començaments del segle XXI s'esdevé la crisi tecnològica produïda pel desenvolupament de tecnologies de la informació que fan innecessàries les instàncies medidores per a la comunicació social.

L'element clau és fonamentalment la desaparició de les instàncies medidores que s'endevina per a molts sistemes d'acció social: la tecnologia en xarxa fa possible una democràcia directa, l'accés directe a la informació, al coneixement no mediat o no dispensat per elits en exclusiva. Els sistemes de comunicació exploren cap a múltiples noves possibilitats. El periodisme professional de referència, completament bolcat cap a les fonts de poder, es troba amb que les fonts sense poder comencen a oferir informació per totes bandes, sense possible control. El cas WikiLeaks és un exemple de les convulsions que el model periodístic pateix, i de com els intents per reconduir la situació al vell model acaben passant factura (...). L'opinió pública comença a desvincular-se novament del periodisme professional, i a articular-se sobre nous mitjans socials. (Alfaro Moreno 2000:76)

La cinquena crisi a què Alfaro Moreno es refereix com a tir de gràcia del periodisme, és la crisi financera de les empreses del sector.

Taula 2: Evolució de la inversió publicitària

Taula 2: Evolució de la inversió publicitària. Font: Informe de la professió periodística 2013. Amb dades de Media Hot line. Estido I2p.

Les xifres són clares, mentre la inversió publicitària en el conjunt de mitjans a l'Estat arribava als 7.583 milions d'euros, l'any 2012 aquesta era de 3.975 milions. El procés de concentració empresarial ha continuat a pesar de que el descens en els ingressos haja fet que tots els grups incrementen les seues pèrdues. Bona part dels intents dels grups mediàtics d'acumular part del pastís publicitari incrementant la seua dimensió, no ha aconseguit compensat els costos que genera la producció informativa, ja que la inversió en publicitat ha baixat en major proporció. Tot i això, en 2012 els cinc primers grups mediàtics (Mediaset, Atresmedia, Prisa, Vocento i Unedisa) van incrementar un 10% el percentatge d'inversió en publicitat que captaren respecte el total, respecte el 2008, quan van captar una quota del 64% (Asociación de la prensa de Madrid 2013).

4 El sistema mediàtic valencià

No abunden els treballs que analitzen el sistema valencià de mitjans de comunicació ni tampoc aquells que, amb una orientació més sociològica relacionen aquest amb la seua estructura social. Com afirma Mònica Parreño en la seua tesi, una de les raons apunta a la relativa recent implantació dels estudis superiors de comunicació en el nostre País (Parreño 2012:44). Mentre els primers estudis es van oferir en la Universitat Catòlica al 1984, a la Universitat pública van començar en l'any 2000. Segons Gómez Mompert la causa es pot trobar tant en la feblesa del progressisme valencià que no va saber empènyer mentre que sectors «ultraconservadors» sí que es van ocupar; i també que els valencians en general no confien en un espai comunicació propi poc subaltern de l'espanyol o del català (Gómez Mompert 2007:8-9).

Entre les aportacions més interessants sobre els mitjans al País Valencià hi destaca el treball de Ricard Blasco sobre la història del periodisme valencià (Blasco 1983) en el que fa un recorregut pels dos darrers segles de la premsa valenciana. Part de l'obra d'Antonio Laguna s'ha dedicat a la investigació històrica amb treballs com *Historia del periodismo valenciano. 200 años en primera plana* (Laguna 1990); *La comunicación en los '90. El mercado valenciano* (Informe coordinat per Laguna 2000); o *Història de la comunicació: València, 1790-1898* (Laguna 2001). Per altre costat hi ha publicada una recerca sobre la ràdio valenciana sota la coordinació d'Antonio Vallés Copeiro (Vallés 2000). Gran part dels treballs estan ben recollits a l'article de

Des de la sociologia les aproximacions es donen a partir de la tesi de Rafael Xambó publicada en 1996 (Xambó 1996). Es tracta d'una anàlisi sistemàtica del sistema mediàtic valencià des de la transició política que posa de manifest la connexió directa entre aquest i el sistema

polític. En un temps de canvis en eixes estructures els mitjans operen també canvis de divers índole i són també agents del propi canvi actuant com a ferramentes polítiques de certs sectors socials. L'anàlisi del cas de Las Provincias amb la Batalla de València i de la poca regulació dels mitjans públic que afavoreix l'ús partidista d'aquests són aportacions clau en el seu treball, per al cas valencià. Posteriorment publicarà altres obres i sobretot iniciarà una escola d'investigació sociològica de la comunicació al País Valencià de la que ha produït investigació plasmada en diverses tesis com la de Parreño (Parreño 2012), Gómez Nicolau (Gómez Nicolau 2014), Mollà Orts (Mollà 2007).

Cal destacar també dues obres col·lectives. La primera és un monogràfic de la revista *Arxius de Ciències Socials* (Xambó 2010c) que coordina Rafael Xambó en la que diversos autors analitzen el sistema de mitjans valencià i en el que, per cert, s'hi inclou un capítol sobre mitjans alternatius, una pràctica no massa freqüent en els treballs genèrics sobre comunicació (Ginés 2010).

Per que fa a la pròpia estructura de mitjans aquesta està marcada pel domini d'un pocs grups empresarials que es reparteixen les capçaleres. En el llibre de Pascual Serrano *Traficantes de información. La historia oculta de los grupos de comunicación españoles* (Serrano 2010) es dona complida informació de quins són els grups mediàtics que es reparteixen la comunicació al nostre País, una concentració creixent que segons Díaz Nosty (Díaz Nosty 2011) conforma una bombolla mediàtica.

En primer lloc destaca el **Grup Prensa Ibérica**, que controla les capçaleres Levante-EMV, Superdeporte i Información (Alacant). També posseeix Levante TV, Información TV i la ràdio 97.7 Intervalencia. Levante-EMV és el diari amb major difusió del País Valencià.

La difusió dels diaris del grup és del 25,05%¹⁹, del total de la premsa escrita.

---

19 Totes de dades de difusió han estat extretes de tesi de Mònica Parreño (Parreño 2012) per a l'any 2008 sobre

En segon lloc el **Grup Vocento** controla les capçaleres ABC i Las Provincias i el gratuït Qué!. També controlen Punto Radio, una emissora d'àmbit estatal, i alguns canals de TDT. La difusió és del 19,18%.

El **Grup Zeta** controla el periòdic amb major difusió de Castelló, Mediterráneo, i el Ciudad de Alcoy. També és propietari del periòdic esportiu valencià amb major difusió, Superdeporte, a banda de revistes de tiratge nacional com Interviú. La difusió de Mediterráneo és del 3,68 respecte el total del País Valencià, però és el periòdic de major difusió en la província de Castelló. La difusió total del grup al País Valencià és del 7,45% de la premsa escrita.

El **Grup PRISA** és el més potent de l'Estat amb capçaleres com El País, la referència de la premsa espanyola. El diari esportiu As i l'econòmic Conco Días, completen el seu repertori de mitjans diaris. És propietari d'Unión Radio, amb més 1200 emissores en castellà arreu del món i de la Cadena SER, amb 499 emissores, que li donen el domini en la ràdio a l'Estat i al País Valencià, i cinc ràdios musicals que es troben entre les de major audiència. En l'àmbit de la televisió és posseeix Sogecable, que comercialitza 150 canals. El País té una difusió del 13,10% de la premsa escrita al País Valencià.

Unidad Editorial controla el diari El Mundo, que al País Valencià té una edicions pròpies: El Mundo Castellón al Dia, El Mundo Comunidad Valenciana, el diari esportiu Marca i la ràdio Marca, el de major difusió del conjunt de diaris de l'Estat. El Mundo té una difusió respecte el conjunt de la premsa escrita del 10,72%, mentre que el Marca és líder de la premsa escrita tant a l'Estat com al nostre País amb una difusió percentual del 20,03%.

El **Grup Planeta** publica el diari La Razón, amb un 4,47% de difusió de la premsa escrita el País Valencià. També controlen Onda Cero radio, i són accionistes amb més d'un 40% d'Atresmedia, amb les televisions La Sexta i Antena 3.

---

dades de l'IVE i OJD.

La COPE és un grup de ràdios propietat de la Conferència Episcopal i la Diòcesi. Té ràdios generalistes com la COPE i de ràdio fórmula com Cadena 100.

		2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Prisa	Ingresos	1.305	1.355	1.483	2.812	3.696	4.001	3.209	2.823	2.724	2.665
	R. Explotación	136	171	219	286	520	698	369	336	-36	-175
	Margen	10	13	15	10	14	17	11	12	-1	-7
Antena 3	Ingresos	668	817	1.005	1.002	1.016	724	704	808	805	741
	R. Explotación	81	198	325	328	316	147	60	141	109	23
	Margen	12	24	32	33	31	20	9	17	14	3
Telecinco-Mediaset	Ingresos	574	782	931	998	1.082	982	656	855	1.009	887
	R. Explotación	125	290	413	440	397	298	71	219	165	49
	Margen	22	37	44	44	37	30	11	26	16	6
Vocento	Ingresos	648	714	794	872	918	855	751	717	690	597
	R. Explotación	82	89	81	65	-21	-22	75	3	-17	-23
	Margen	13	12	10	7	-2	-3	10	0	-2	-4
Unedisa	Ingresos	255	312	315	342	619	636	512	531	496	415
	R. Explotación	13	40	42	49	94	22	-18	13	-331	-470
	Margen	5	13	13	14	15	3	-4	2	-67	-113
Godó	Ingresos	256	294	311	322	340	294	269	268	251	215
	R. Explotación	21	29	28	19	14	-15	1	11	7	2
	Margen	8	10	9	6	4	-5	0	4	3	1
Zeta	Ingresos	428	452	444	438	433	370	313	293	273	
	R. Explotación	15	18	24	14	13	-56	2	18	11	
	Margen	4	4	5	3	3	-15	1	6	4	
Ingresos agregados		4.134	4.726	5.283	6.786	8.104	7.862	6.414	6.295	6.248	5.520
R. Explotación agregado		473	835	1.132	1.201	1.333	1.072	560	741	-92	-594
Margen explotación agregado		11	18	21	18	16	14	9	12	-1	-11

Taula 3: Rendibilitat de l'explotació dels gran grups mediàtics de l'Estat

Taula 3: Rendibilitat de l'explotació dels grans grups mediàtics de l'Estat. Font: Informe de la profesión periodística 2013.

4.1 Premsa

La crisi ha afectat especialment a la premsa escrita generalista que està perdent lectors de forma accelerada, a diferència de la ràdio, que en guanya i de la televisió, que es manté estable (Mireu la Taula 5).

Internet ha suposat un fatídic competidor dels mitjans de premsa convencionals que els ha tret

molta audiència. Això però, per a la premsa escrita Internet representa també la seua taula de salvació i en ella estan invertint a mesura que el mercat publicitari es fixa en aquest mitjà per invertir. Efectivament l'únic espai en què ha hagut un relatiu creixement de la inversió en publicitat ja estat en Internet, com es pot observar a la Taula 6.

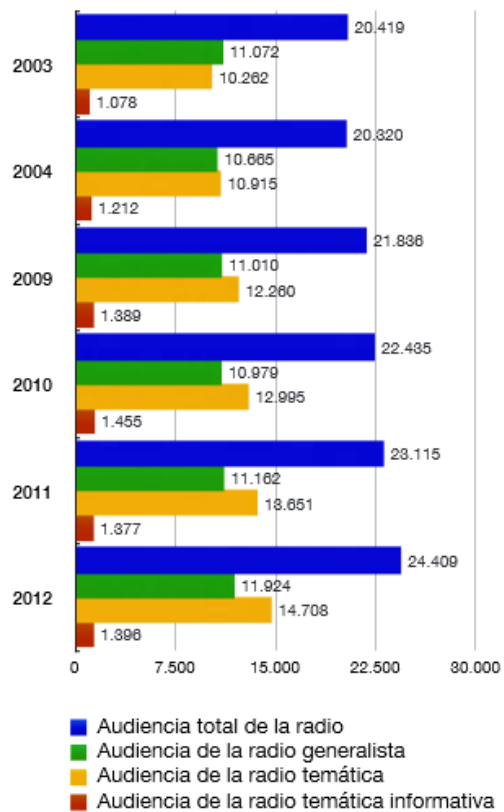
4.2 Ràdio

La ràdio és l'únic dels mitjans tradicional que manté certa estabilitat i fins ha mantingut un cert creixement des de la quasi 10 anys. A aquest creixement ha contribuït especialment la incorporació dels joves com a oients de ràdios musicals, però no es pot menystenir que també la ràdio generalista ha mantingut xifres amb certa estabilitat en la que es dibuixa certa tendència cap al creixement. En el cas de la ràdio és molt interessant destacar dos aspectes importants. El primer té a veure amb la quantitat de llicències de ràdios municipals de què es disposa i que arriba a les 50, 34 d'elles emetent. D'altra banda, segons el programa el Mural del País Valencià²⁰ existeixen 410 emissores il·legals al nostre país.

---

20 Programa de ràdio a Internet que organitza Escola Valenciana. Programa d'octubre de 2015:
http://www.ivoox.com/player_ej_8734372_4_1.html?c1=ff6600

Taula 4: Audiència de la ràdio per programació

Font: Informe de la professió periodística 2013, amb dades de AIMC-EGM. Xifres en milers d'oients, de dilluns a diumenge. Dades de 2013, de l'acumulat fins maig.

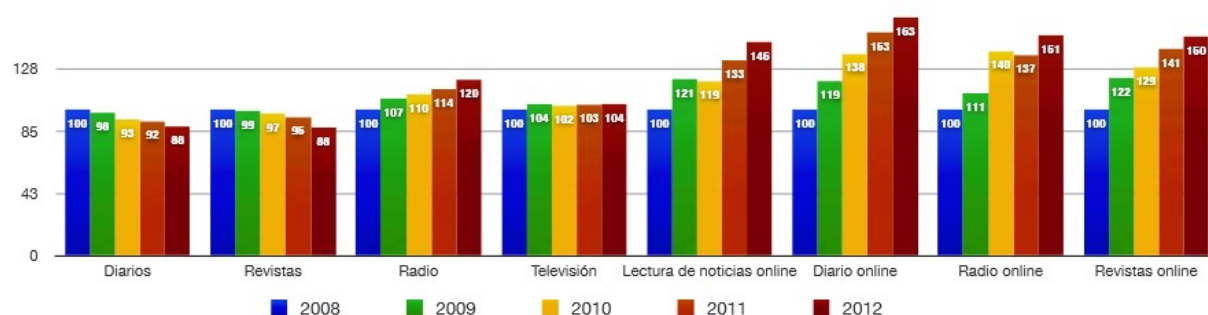
4.3 Televisió

La televisió, amb taxes de penetració pròximes al 90% no té rival pel que fa a la potència comunicativa. La seua audiència es manté estable però, experimenta canvis en la seua composició per edats. El televident està envellint i les noves generacions mostren preferència més diverses en les que Internet ocupa un lloc molt rellevant.

4.4 Mitjans en Internet

Sense dubte Internet ha capgirat el món de la comunicació irrompent de manera agressiva en la configuració del mapa de mitjans. El creixement dels mitjans de comunicació en línia, així com la lectura de notícies a través d'Internet manté increments constants. Això ha fet que el sector de la publicitat es fixe en aquest medi i que tota la resta de mitjans posen la seua mirada en la seua versió on-line, que mantenen amb major o menor independència. Les versions on-line han experimentat una transformació molt important en els darrers 5 anys, millorant la seua navegabilitat, la seua imatge, els continguts i introduint models d'interacció avançats amb el lector. A més a més la millora de la tecnologia ha permès introduir sistema d'abonament a les versions on-line que han fet realitat un panorama en procés de generalització en què a canvi de xicotetes quotes periòdiques el lector té accés a una informació exclusiva. En aquesta adaptació dels mitjans convencionals a Internet a més a més tenen un pes molt gran les xarxes socials que han obert la possibilitat de què molts dels seus continguts que circulen debades despertem interès entre els lectors que es dirigiran al mitjà per ampliar informació (en Facebook i Twitter cap poc més que els titulars) trobant-se en moltes ocasions amb una oferta de subscripció o compra de contingut. En qualsevol cas estem davant d'un camp en ràpida transformació però que és molt més sòlid que l'intent que va fer en el seu dia el periòdic El País d'oferir continguts de pagament i que va fracassar.

Internet a més a més està obligant a la convergència de mitjans. Tots els mitjans tenen presència en Internet i en aquest espai ofereixen continguts en tots els formats. Això representa que en el món de la xarxa els mitjans de comunicació s'assemblen cada vegada més els uns als altres.

Taula 5: Audiència de mitjans convencionals i on-line

Taula 5: Audiència de mitjans convencional i on line. Font Informe de la professió periodística 2013, amb dades d'AIMC-EGM. Xifres en percentatges.

	1S 2009	1S 2010	1S 2011	1S 2012	1S 2013	Cuota	Var. % 12/13
Televisión	1.197	1.302	1.208	1.042	892	48	-14
Prensa	574	584	522	393	315	17	-20
Internet	61	154	178	211	203	11	-4
Radio	257	256	249	193	163	9	-16
Exterior	142	138	131	153	129	7	-16
Revistas	209	194	197	147	118	6	-20
Dominicales	36	36	33	33	24	1	-27
Cine	5	9	10	7	6	0	-17
Total	2.481	2.686	2.527	2.179	1.850	100	-15

Taula 6: Inversió publicitària en el primer semestre de cada any

Taula 6: Inversió publicitària en el primer trimestre de cada any. Font: Informe de la professió periodística 2013. Amb dades de Media Hotline, Estudio i2p. Xifres en milions d'Euros.

4.5 Els mitjans de periodistes

Es constatable que la crisi del periodisme per un costat, l'abaratiment del cost de comptar amb una bona web, i la creixent predilecció d'Internet com a instrument d'informació de la població en general, ha tingut entre les seues conseqüències l'aparició de nous mitjans fets per periodistes que han estat expulsats de mitjans convencionals, o ni tan sols han pogut accedir-hi. El llistat és molt llarg i compte amb referència molt important de mitjans absolutament consolidats que competeixen amb les versions on-line dels mitjans convencionals. Alguns altres també compten amb edicions en paper.

Des del nostre punt de vista aquests mitjans obrint un nou panorama en l'anàlisi de la professió periodística ja que es constitueixen en fórmules empresarials noves, de xicotet abast, més lliures i independents. En algun cas representen una alternativa a la comunicació de masses que si bé no arriba a poder ser considerada com transgressora sí que ha recuperat l'esperit crític de denúncia del periodisme. Caldrà veure fins a quin punt la dependència de la publicitat pot arribar a condicionar els continguts, així com estudiar les rutines periodístiques que s'hi acaben establint a l'hora de filtrar els esdeveniments per convertir-los en notícia.

Algunes de les capçaleres més importants són (Asociación de la prensa de Madrid 2013):

- Cuartopoder.es
- Diarioindependientedigital.com
- Diarioprogresista.es
- Elconfidencialdigital.com
- Eldiario.es

- Elpulso.es
- Elreferente.es
- Infolibre.es
- Informacionsensible.com
- Lainformación.com
- La Marea (papel y digital)
- Lacelosia.com
- Lavozlibre.com
- Mundiario.com
- Números Rojos (papel)
- Periodismohumano.com
- Sesiondecontrol.com
- Teinteresa.es
- Tercerainformacion.es
- Tribunainterpretativa.com
- Via52.com
- Vozpopuli.com

- Zoomnews.es

4.6 L'inexistent tercer espai comunicatiu valencià

Al context valencià la comunicació i els mitjans que la vehiculen tenen un paper clau en la construcció d'un imaginari col·lectiu concret, com hem pogut veure a, n exemples com la construcció mediàtica de la Batalla de València. Pel que fa als mitjans públics el seu aparador principal Radio Televisió Valenciana queda ben definit per Adelaida Ferre (2009) quan afirma que es tracta d'una empresa “(...) pública amb aspiracions de ser reflex fidel de la societat valenciana i que, tanmateix, gairebé sempre ha actuat com a suport mediàtic al servei del poder polític de torn”.

Pel que fa als mitjans empresarials de masses es tracta de capçaleres propietat de grans conglomerats mediàtics d'abast estatal (Vocento, Grupo Z, Prensa Ibérica, Prisa...) sense cap capçalera independent, de la mateixa forma que passa amb la TDT i la ràdio. Els mitjans que actuen al País Valencià, en major o menor mesura, farien obediència a les consignes dels grans grups de poder estatal condicionant, “més que a cap altra comunitat autònoma espanyola (...) l'esdevenir col·lectiu des de la transició” (Mollà 2009). Seguint l'anàlisi de Mollà, els grups de poder que van consolidar un espai comunicatiu maniqueu, haurien evitat intencionadament un tercer espai comunicatiu que podria haver posat de manifest un tercer espai intel·lectual i sociopolític. Però si l'esquema dual funciona en certa forma a territoris de l'Estat amb la identitat nacional clara, al País Valencià eixe tercer espai existeix i ha perseguit reiterats vegades iniciar projectes comunicatius que els pogueren posar de manifest. Es tracta d'un buit comunicatiu específicament valencià, que s'afegeix al que de forma “natural” hi ha amb les postures més marginals políticament i cultural a la resta de l'Estat i a occident en general.

En els darrers anys hem de fer esment a nous mitjans que estan intentant consolidar aquest tercer espai, com és el cas del web La Veu del País Valencià²¹ i que, en part poden ser considerants hereus de projectes com L'Informatiu o L'Avanç.

5 Els moviments socials i la comunicació

5.1 Els mitjans de comunicació convencional i l'acció col·lectiva

«Les idees de la classe dominant són en cada època les idees dominants, és a dir, la classe que és la força material dominant de la societat n'és a l'ensem la força espiritual dominant» (Marx i Engels 1991:62). Aquesta contundent afirmació que es manifesta en qualsevol esfera de la dimensió ideològica social té en els mitjans de comunicació de masses un agent de primer ordre. Diversos teòrics de la comunicació han tractat les funcions socials dels mitjans de comunicació de masses. Entre tots ells alguns s'han detingut en la relació entre aquestes funcions i l'acció col·lectiva. Entre aquests, els més interessants són els següents:

Des de la perspectiva funcionalista Paul Lazarsfield i Robert K. Merton (1982) han tractat la funció dels mitjans massius i li n'han atribuït dues funcions i una disfunció:

- **Funció atorgadora d'estatus:** Bàsicament es refereix a que els mitjans de masses atorguen reconeixement social tant a personatges com a organitzacions i esdeveniments sota el principi que si alguna cosa apareix en els mitjans és que té una importància suficient per fer-ho i per tant si apareix significa que és important.
- **Imposició de normes socials:** A través de la sanció o del reconeixement els mitjans massius tenen la capacitat de posar de manifest conductes que alteren les normes socials, en el sentit que les fan públiques.

---

21 www.laveupv.com

- **«Disfunció» narcotitzant:** Per als autors és indubtable que la informació ha anat creixent però aquest factor que en un principi podia considerar-se com a positiu hauria sobrepassat la capacitat humana d'assimilar informació fins el punt de transformar la ciutadania de participació activa en saber passiu.

Aquestes funcions generals varien en funció de l'estructura de propietat i control dels mitjans i com que aquesta està dominada per grans corporacions empresarials no és esperable que tant la imposició de normes, com el reconeixement d'estatus o fins i tot el combat contra la disfunció narcotitzant en produïsquen en contra dels interessos de les classes propietàries de les corporacions comunicatives.

La gamma de mecanismes és diversa i van des de la justificació política, social i econòmica concreta exercida de manera intencional, adoptant tècniques de propaganda per a la manipulació dels públics de masses, a la que ho és de forma inconscient, ja que el criteri per a construir la notícia, allò que es diu, fins i tot quan el mitjà intenta ser imparcial observa la realitat des d'uns marcs i unes construccions de la realitat social marcats pel propi discurs dominant. D'aquesta forma “el camp periodístic, que com tots els camps socials és relativament autònom i estructuralment conflictiu, dóna accés allò que es considera legítimament comunicable, a allò que pot ser dit i vist, allò que en la seua pròpia lògica, és en última instància, allò que existeix” (Alonso 2003:16).

La inexistència mediàtica de gran part del discurs alternatiu dels moviments socials en el cicle d'alta efervescència dels darrers anys explica en gran mesura el canvi d'estratègia d'acció en base a la necessitat d'«existir» d'aquests en una època d'especial ofensiva neoliberal. Es tracta de la introducció de tàctiques basades en accions espectaculars, puntuals (estil Greenpeace) o massives basades en les TIC, que malgrat el seu “nou” format no troben el

ressò esperat en els mitjans de comunicació de masses i, per tant, tampoc en les masses.

Eixe control oligàrquic de l'agenda mediàtica i política actua com un marc restrictiu de la percepció de la realitat per part de l'«opinió pública» que, sense dubte, dificulta la sola informació de l'existència de focus de conflicte i, amb ella, la difusió dels missatges provinents dels moviments socials crítics (Pastor 2009:4).

Però els mitjans de comunicació de masses són imprescindibles per a l'acció col·lectiva i per a les organitzacions que hi participen en els moviments socials. Per tant, a pesar de tot el que s'ha dit, s'ha de considerar el paper dels mitjans convencionals en la mobilització (Sampedro i Moriche 2002).

Ens sembla encertada la reflexió que fan Kielbowicz i Scherer, citats per Klandermans i Goslinga (Klandermans i Goslinga 1996:319) sobre el paper dels mitjans de comunicació de masses, que exerceixen un rol fonamental en tres aspectes, des de la perspectiva d'allò positiu que poden aportar als moviments socials:

- Són importants per tal d'arribar al públic general, per obtenir la seua aprovació i per mobilitzar potencials participants.
- Poden vincular els moviments socials amb altres actors polítics i socials.
- Proporcionen suport psicològic als membres (participants).

Per a Gusfield (Laraña 1996:35, 36) els *mass media* tenen els següents papers des de la perspectiva, també, dels moviments socials:

- Posicionen els fets que protagonitzen els moviments socials en un marc de referència des del que són percebuts per l'opinió pública i estableixen connexió entre ells.

- Juguen un paper central en la «dramatització» dels fets.
- Atribueixen lideratges a certes persones dintre dels MMSS.
- Participen en la intensificació de la imatge del conflicte amb les institucions socials.

Gusfield atribueix una importància fonamental a aquesta dramatització com a conseqüència de la reflexivitat que caracteritza la societat moderna, i que caracteritza també els moviments que anomena «fluïts». Aquesta, a diferència dels «lineals» que pretenen un canvi en les institucions, persegueixen un canvi en la consciència pública.

L'aparició en els mass media per part dels moviments socials s'ha convertit en una mena de fi en ell mateix i, de fet, la pròpia aparició pública d'una acció promoguda per una organització d'un moviment social proporciona existència al conflicte que es denuncia. Els mass media són capaços de dotar d'una existència a conflictes, la imatge dels quals pot fins i tot sobrepassar el pes del conflicte pròpiament dit. En aquesta dialèctica entre mass media i teatralitat es troba en moltes ocasions amagada l'espoleta d'una latència que s'activa de forma descontrolada per part de les pròpies organitzacions. Un exemple d'això el tenim en les mobilitzacions del 15M de 2011.

Totes les perspectives sobre l'acció col·lectiva atribueixen a la comunicació un pes determinant a l'hora d'estructurar els moviments i difondre les seues reivindicacions. Ara bé, en els últims anys la comunicació ha pres molta importància en tant que, com afirma Gusfield, es pot haver convertit en un objecte en ella mateixa.

Així, els mitjans de comunicació social de caràcter convencional tindrien un seguit de funcions necessàries per als moviments socials de tal forma que es fan necessaris en la seua acció. El repertori d'acció de les organitzacions dels moviments hauria d'incorporar

necessàriament la relació amb els mitjans de comunicació de masses per a procurar:

1. **Arribar al seu públic potencial:** Els mitjans de comunicació de masses constitueixen una de les millors ferramentes d'arribar al públic que no és actiu encara i que per tant no té més referències informatives que les convencionals. Arribar a eixir en els mitjans és existir com a organització i plantejar un conflicte que pel sol fet de fer-se públic adquireix existència.
2. **Impactar en la població en general** per tal de demostrar cert potencial que faça recapacitar el poder contra qui s'actua. Els mitjans no sols donen existència, són un escenari de conflicte de tal sort que el repertori d'accions es desenvolupa al seu si amb tècniques molt visuals i dramatitzades que atreguen l'atenció dels mitjans i, per tant, dels públics.
3. **Fomentar les sinergies amb altres organitzacions i moviments**, elements necessari en la fase d'ampliació o de difusió del cicle de protesta, on es tracen aliances més o menys formals entre organitzacions i entre moviments diversos.
4. **Aportar reforç moral als sectors actius** que amb la seua presència als mitjans veuen reflectit el seu treball i obtenen reconeixement social.
5. **Destacar com a organització de referència** entre el conjunt d'aquelles que estan mobilitzades. Així, els mitjans són capaços d'atribuir lideratges, la qual cosa, val a dir, funciona quan hi ha líders i organitzacions, però suposa un problema quan es produeixen esclats col·lectius sense lideratges massa clars, o lideratges xarxa. Els mitjans poden condicionar en aquest context la generació de líders que no ho són pas, i que tenen curta durada.

5.2 Els mitjans de comunicació propis

Al marge del treball que les organitzacions socials puguen fer en la seua relació amb els

mitjans convencionals, freqüentment dintre dels moviments socials es generen mitjans de comunicació propis, que intenten combatre, amb major o menor fortuna, la manipulació o el silenciament de que són objecte els moviments, i també elaboren marcs d'interpretació més o menys antagònics²². Tal i com ja reconeixia el propi Marx la premsa és una arma prioritària i, per tant, cal que les organitzacions revolucionàries en disposen per tal de combatre els missatges intoxicadors de la premsa burgesa. En el plànol dels conflictes socials, les organitzacions poden comptar amb publicacions pròpies i també es dona el cas de publicacions que no són de cap organització concreta però que sorgeixen com a projectes independents dintre dels propis moviments socials. Són casos en cap cas majoritaris però que s'han donat en la història dels moviments socials del nostre País, per exemple amb casos com L'Avanç o Ràdio Klara, com a capçaleres més destacades de tot un conjunt no massa nodrit de mitjans alternatius independents.

Els mitjans propis representen una part molt important dels repertoris d'acció col·lectiva que té caràcter acumulatiu amb les estratègies de relació amb els mitjans de comunicació de masses. Les estratègies informatives basades en els mitjans de comunicació propis i els convencionals representen un ventall d'accions que, com veurem a continuació i en l'apartat següent, s'ha fet prioritàries en les mobilitzacions i sense l'anàlisi de les quals resulta summament complex comprendre l'acció col·lectiva contemporània.

El camp de conflicte que es lliura a nivell comunicatiu ha evolucionat molt des del naixement d'allò que es consideren els primers moviments socials a finals del segle XVIII. La primera forma de comunicació pròpia va ser, naturalment, la transmissió oral per contacte directe que es donava en una gènesi dels moviments socials caracteritzada pel seu desenvolupament a escala local. Com afirma Tarrow (1994), a partir dels estudis històrics de Tilly, les primes

---

22 En apartats posteriors tractem específicament la qüestió de les funcions dels mitjans propis.

protestes consistien en la presa de gra o l'ocupació de terres, que comptaven amb un nivell alt de localització i també de relació amb poderosos aliats en el propi territori. A mesura que els moviments van adquirint dimensió «nacional» van guanyant autonomia i també van creant estructures de comunicació més amples i complexes. Sense dubte els moviments socials adapten el seu marc d'intervenció al marc de relacions socials predominant, i la creació dels Estats nació configura un nou marc de relacions generant comunitats que s'adhereixen a noves identitats comunes i que es comuniquen en la distància, sense contacte físic. En aquest segon estadi de l'evolució de les comunicacions dels moviments socials, l'aparició de la premsa resulta clau per al desenvolupament d'una estructura mobilitzadora basada en els partits i posteriorment els sindicats obrers. La pròpia estructura dels partits, jerarquitzats i centralitzats, requereix de vehicles de comunicació que articulen els seus missatges i arriben a les seues bases socials. L'anàlisi del sistema comunicatiu resulta revelador de l'estructura de la mobilització d'aleshores, i també, val a dir-ho de la del poder i les institucions.

A mesura que els moviments socials es van estenent geogràficament els repertoris d'acció es van compartint a través dels primers mitjans de comunicació de masses i també a través dels mitjans propis que tenen una funció oposada a la que efectivament exerceixen els mitjans de comunicació que estan en mans de sectors dominants de la societat: donar una perspectiva pròpia de la informació existent, adquirint un paper contrainformador (conferint estatus d'acord a paràmetres propis, establint regles oposades a les dels sistema dominant, o publicant consignes cridant a la mobilització de les masses). Amb els mitjans de comunicació com la premsa antagònica també es dona la premsa pròpia que publiquen els partits o sindicats en conflicte, en la que també, a mesura que evoluciona el cicle de protesta, entren a tractar-se les informacions des de posicions partidàries que reproduïxen conflictes entre faccions d'un mateix front. A mesura que la dominació exercida pel sistema es fa d'abast estatal i després

internacional, els mitjans corporatius continuen exercint una cada vegada més extensa i intensa dominació ideològica. Els mitjans propis tenen històricament dificultats per a seguir el ritme d'intensificació i d'expansió de la dominació mediàtica ja que l'abast de les estructures de dominació (estatals i internacionals) encareixen moltíssim la producció dels mitjans propis. Aquells que són independents tenen cada vegada més dificultats per obtenir una adequada distribució i cobrir escenaris de conflicte allunyats i molts d'ells passen a dependre d'agències informatives controlades pels poders econòmics o governamentals. Al seu torn, les publicacions que fan les pròpies organitzacions polítiques o sindicals troben una bona distribució entre la seua base militant però troben cada vegada més dificultats per arribar a sectors de població potencialment afins.

La teoria dels cicles de protesta resulta útil per a analitzar aquesta evolució en el plànol comunicatiu, que és paral·lela a la de les organitzacions que hi intervenen. Però també ens ajuda la teoria de les oportunitats polítiques en estar centrada en l'obertura de noves possibilitats per iniciar conflictes en vista de l'evolució tant de l'entorn com dels propis recursos amb què les organitzacions compten. Així, fins ara ens hem centrat en l'evolució dels mitjans propis en procés de disgregació i debilitació, però no és menys cert que també els mitjans corporatius tenen evolucions no lineals que poden representar oportunitats per a l'acció col·lectiva. Les lluites entre sectors de la burgesia comercial i entre l'aristocràcia agrària, o entre faccions polítiques enfrontades de la pròpia burgesia poden suposar una oportunitat de caràcter polític amb l'obertura a la possibilitat d'aliances temporals entre faccions de la burgesia i organitzacions antagòniques, així com a la inclusió en les plantilles dels mitjans associats a aquests sectors de periodistes que responguen a idearis antagònics. Les aliances polítiques anirien associades a les aliances mediàtiques amb les que mitjans convencionals serien «apropiats» parcialment per simpatitzants dels moviments socials.

També en aquestes situacions es dona una certa oportunitat a la premsa antagònica independent que troba certa complicitat entre sectors pertanyents a les elits en conflicte que no tenen excessives dificultats en col·laborar en el finançament o participar en aquestes propostes independents transgressores.

Un exemple paradigmàtic del primer cas és el paper del periòdic Las Provincias en la transició. Quan el règim estava en clar declivi i els sectors dominants es trobaven en una indissimulada lluita per procurar-se un reposicionament lampedussà, el diari va apostar per una certa obertura als sectors intel·lectuals progressistes i a encapçalar la defensa de, per exemple, la Devesa del Saler. Però, de seguida, va renegar de tot això i va encapçalar la ultradreta valenciana i el negacionisme cultural amb la Batalla de València.

Això no obstant es pot afirmar que l'evolució productiva del sistema capitalista ha transformat les bases socials en el sentit de fer cada vegada més difícil el recurs a comptar amb mitjans propis amb certa influència social. El sistema fabril que situava al sindicats com a protagonistes del conflicte social va possibilitar grans publicacions sindicals que tenien una certa influència en la fàbrica i fins i tot en el sector industrial, però tenien una poquíssima transcendència en l'exterior d'aquesta. La conflictivitat obrera no va ser aliena a aquesta limitació i en els temps posteriors a la Segona Guerra Mundial, davant de la finestra d'oportunitat que s'obria, de la mateixa forma que es signava un pacte entre el capital i el treball que donaria lloc al naixement de l'Estat de Benestar, va exigir la incorporació al pacte d'un sector comunicatiu emergent com era el de la televisió, exigint que l'Estat també fora garant del pacte en aquest mitjà. Això va suposar el naixement dels canals públics de televisió en el quals hi havia un pacte implícit que els conferia un paper com a servei públic basat en la pluralitat i la transparència informativa.

Més enllà d'aquest pacte comunicatiu i que en general el pacte fora més o menys lleial o significara una renúncia major o menor per part de la classe treballadora, el cert és que els mitjans públics van assumir el seu paper en entorns comunicatius en els que convivien amb mitjans privats que van restar efectivitat a la funció social a partir de la qual havien estat concebuts. Però la crisi del 1973 posa de manifest la debilitat dels Estats del Benestar i les estructures socials sobre les que s'assenten van començar a posar-se en qüestió, també en el plànol comunicatiu. Progressivament les televisions privades van anar assumint major protagonisme i els canals públics van anar perdent centralitat. En el cas de l'Estat Espanyol aquesta situació és paradigmàtica ja que a partir dels 90 es dona entrada a canals massius i la televisió nacional, inclosa l'autonòmica que havia començat a emetre a principis dels 80, perd influència sobtadament.

Cadena	1990	1991	1992	2000	2002	2005
TVE1	52,3%	43,0%	32,6%	24,5%	24,7%	19,6%
TVE 2	20,2%	14,2%	12,9%	7,9%	7,7%	5,8%
Antena3	3,8%	10,1%	14,7%	21,4%	20,2%	21,3%
Canal+	0,3%	0,9%	1,7%	2,1%	2,0%	1,6%
Telecinco	6,5%	15,9%	20,8%	22,3%	20,2%	22,3%
FORTA	16,4%	15,5%	16,5%	17,3%	17,7%	17,6%

Taula 7: Share d'audiència dels conjunt de televisions a l'Estat. Període 1990-2005.

Font: NT Sofres

De la mateixa forma que el sistema basat en la gran fàbrica es va desintegrant, els grans canals públics i també els privats s'enfronten a una dinàmica d'atomització de l'espai audiovisual que fa molt difícil parlar de mitjans de comunicació de masses perquè, sense dubte, la seua influència en les masses no es fa unitàriament sinó en conjunt, en base a una repetició d'esquemes i normes ideològiques. Resulta certament complicat, en aquest context, que per molt hipotèticament garantida que estiga la pluralitat d'un canal públic, aquesta pugui compensar la creixent influència dels codis repetits per les empreses privades de comunicació.

L'etapa de preeminència de la televisió ha suposat la incapacitat més palmària dels moviments socials, inclòs el moviment obrer, de comptar amb mitjans propis que puguen realment assumir una tasca contrainformativa efectiva. Així, en lògica altres formes de conflicte han anat conformant el repertori de protesta disponible. Prioritàriament formes visuals capaces de tindre cert ressò en els canals més massius i menys controlats pels moviments socials, com són els televisius.

Els processos de desidentificació amb el treball propis de societats consumistes com són les de l'Estat de Benestar, la necessitat de reidentificació reflexiva amb quelcom que conferisca un mínim de seguretat identitària, la preeminència de l'audiovisual, l'acceleració progressiva de la producció i de la vida, etcètera, fa que es donen un conjunt de noves identitats col·lectives basades en la reivindicació d'espais d'autonomia i llibertat.

L'absència de mitjans propis de comunicació efectius fa que, a partir dels 60 els nous moviments socials senten una clara predilecció pels canals convencionals de comunicació a través dels quals troben tots els avantatges que hem esmentat en l'apartat anterior referits, bàsicament a la difusió dels seus missatges, el coneixement mutu entre organitzacions i conflictes i la recompensa psicològica i de prestigi i lideratge tant a les persones protagonistes com a les organitzacions. La Guerra de Vietnam havia estimulat les protestes de la ciutadania en pro del pacifisme, però, sobretot, havia posat de manifest el poder de la retransmissió televisiva que, com mai abans, havia rebut un conflicte. La maduresa de la televisió es va produir mentre es posara de manifest el seu potencial en la transformació social i els nous moviments van percebre meravellosament bé la importància d'atreure les càmeres a través de diverses estratègies visuals, i també modulant les reivindicacions d'acord a codis relativament acceptables per als canals televisius, que s'allunyaven de la pretensió de prendre el poder o subvertir l'estat de les coses més enllà de la seua àrea parcial de reivindicació. No podem

afirmar que aquesta nova estratègia mediàtica fora fruit d'una reflexió conscient. Qualsevol acció que tinguera repercussió mediàtica cridava a més accions en un espiral imitatiu en el que els mitjans exercien, en part, de filtres de les accions que finalment constituïrien els Nous moviments socials. Tampoc no podem imputar tota la responsabilitat de les transformacions de la mobilització al sistema mediàtic. Tant aquest com la pròpia mobilització són estructures articulades d'acord a com estiga funcionant el sistema productiu en general al que s'amotllen, i sobre el qual articulen dialèctiques i negociacions.

En aquesta negociació, els mitjans convencionals, per la seua banda, actuen d'acord a un seguit de principis que condicionen favorablement el tractament dels NMS:

- El contingut de les reivindicacions dels Nous moviments socials no representa un qüestionament explícit del sistema capitalista. Si bé és cert que tot el conjunt de reivindicacions pot llegir-se en clau de qüestionament dels pilars del sistema, el caràcter de les reivindicacions per separat fa possible noticiar-les com reivindicacions de «millora» del sistema. Alguns teòrics, de fet, considerem que les reivindicacions dels Nous moviments socials són proactives, és a dir, que contribueixen a millorar el sistema. S'oposarien a les reactives que tendrien a trencar el sistema.
- La pluralitat de mitjans fa que siga complicat no tractar un fet visualment noticable. Entre la diversitat de mitjans hi ha diferents enfocaments ideològics establerts a partir de la segmentació dels mercats de públics. Hi ha mitjans més proclius a noticiar les accions o consignes de certs moviments que altres però el fet que una notícia forme part del sumari dels informatius d'un canal fa que la resta, com a mínim valoren l'oportunitat de reproduir la notícia.
- Els periodistes que formen part de les redaccions poden simpatitzar amb alguna de les

moltes lluites obertes, que, a més, accepten molts nivells d'implicació i són altament flexibles. Això representa que poden ser proclius a intentar introduir les informacions relatives als NMS als seus mitjans.

En aquest context es fa molt present una pregunta sobre la que no tenim resposta i que no hem vist plantejada en cap estudi precedent, precisament per la poca profunditat amb què el fenomen comunicatiu s'ha tractat des de les teories de l'acció col·lectiva: En quina mesura la centralitat dels Nous moviments socials a partir del 68 té a veure amb un tractament favorable per part dels mitjans de comunicació de masses?

Suposem que la resposta serà una combinació entre un efectiu tractament preferent de les seues accions, davant dels conflictes plantejats per altres moviments socials, i també un canvi de caràcter socio productiu del sistema que, entre d'altres conseqüències també tindrà la de la identificació de part del camp periodístic amb aquestes noves lluites.

De fet al si de l'Estat espanyol mateix o en Europa el tractament que els mitjans de comunicació fan sobre els diferents conflictes hauria de ser motiu d'estudi més profund. En el cas de les mobilitzacions obreres contra el tancament dels Alts Forns de Sagunt en 1983, en les que el conflicte es va entaular entre la classe treballadora representada pels operaris dels Alts Forns amb un ampli suport de gran part de la comarca del Camp de Morvedre i el Govern del PSOE, el tractament dels mitjans de comunicació va estar qüestionat per la parcialitat del tractament de les informacions (González de Andrés 2011). Una enquesta realitzada pel CIS²³ preguntava sobre el tractament de la informació que havia rebut el conflicte. En concret a la pregunta «¿Considera Vd. que los medios de comunicación han tratado con objetividad el problema de Sagunto, que han estado al lado de los trabajadores o por el contrario se han puesto al lado del Gobierno?» La majoria, el 38%, va considerar que «se han puesto del lado

---

23 Estudi marginal de Sagunt E.1.362 (Àrea Sagunt), juliol/agost 1983, p. 9.

del Gobierno», un 27% «han tratado con objetividad el problema» i tan sols un 12% pensava que «han estado del lado de los trabajadores».

El tractament d'aquesta informació relativa a un moviment social dels anomenats clàssics contrasta amb el tractament rebut per altres moviments socials de caràcter suposadament contra-cultural com per exemple la conegudíssima «Movida madrileña» que va rebre un tractament molt intensiu i favorable per part dels mitjans de comunicació fins transformar-la en un vertader mite.

(...), l'efervescència cultural d'aquell Madrid pretèrit –en el que els mitjans de comunicació van trobar la millor estampa d'un país que començava a ser tan democràtic que fins i tot era capaç de covar punkis i altres tribus urbanes al estil de Londres– es va convertir en un dogma de fe per a la premsa. (Membra 2014)

El tractament dels mitjans convencionals, por ser bel·ligerant (criminalitzant, manipulant etcètera), benevolent (exaltant, repetint, etcètera) o inexistent. Existeixen conjunts de conflictes que no mereixen l'interès dels mitjans corporatius ja sia de forma intencional o perquè les reivindicacions no són compartides pel camp periodístic. Els criteris de noticiabilitat i el valor/notícia que hem tractat en l'apartat anterior hauran d'explicar com pot ser que les mobilitzacions nacionalistes que cada any es produeixen al País Valencià reben una cobertura informativa sensiblement inferior al tractament que reben altres mobilitzacions de semblant seguiment i participació popular.

Per tant, s'ha de mantenir certa prudència a l'hora de afirmar amb rotunditat que els Nous moviments socials substitueixen els conflictes clàssics. Entenem que és preferible tractar el tema des d'una perspectiva acumulativa que reconega la creixent complexitat social en què vivim. Així, els conflictes laborals no han deixat de donar-se en cap cas. Recordem la

conflictitat del sector del carbó, la del sector agrari, les recents vagues generals, les mobilitzacions contra les retallades salarials dels funcionaris... i altres moltes que han acompanyat cada mesura que el govern de torn ha pres en contra dels interessos de la classe treballadora considerada en conjunt o sectorialment. Això no treu que aquesta lluita haja perdut centralitat i haja estat desplaçada per altres conflictes que es construeixen en base a noves identitats reflexives i també, per què no, tenen millors oportunitats mediàtiques. Recordem en aquest cas els estudis del *Glasgow University Media Group*, sobre el tractament donat pels mitjans de comunicació britànics a les vagues dels 80.

En qualsevol cas en aquesta etapa les dificultats dels moviments clàssics i dels conflictes col·lectius més frontals per aparèixer en els mitjans de comunicació convencionals, sense ser criminalitzats, banalitzats o ignorats no compta amb elements de contrainformació capaços de contrarestar el poder del sistema mediàtic convencional conformat pel conjunt de mitjans públics i privats. Els mitjans independents i els que editen les organitzacions no passen de tindre una repercussió testimonial. La situació és un calc a la que viuen els moviments socials a escala global, amb una barreja retroactiva entre la desmobilització general i la insuficient i inadequada cobertura mediàtica que reben aquelles mobilitzacions que es produeixen.

5.3 Les TIC i els moviments socials

La sociologia dels moviments socials s'ha preocupat bastant pel paper dels mitjans de comunicació sobretot a partir de la irrupció dels nous moviments socials. Les organitzacions han ampliat el seu repertori d'acció aprofitant l'avanç de les tecnologies de la comunicació no sols considerant la seua tipologia (internet, etc...) sinó per la cada vegada major disponibilitat de recursos tècnics, pel seu abaratiment, a disposició dels moviments. Una de les primeres organitzacions que ha basat la seua estratègia d'acció en la comunicació ha estat Greenpeace,

fundada en 1971. Des del principi aquesta organització va comprendre que l'efectivitat de les seues accions passava per una dramatització que li donava presència en els mitjans convencionals. Amb les seues accions espectaculars planificades d'acord a la difusió d'aquestes, Greenpeace dotava de continguts els mitjans i obria la possibilitat a obrir espais d'adhesió de les bases potencials. De fet, ella mateixa se'n cuidava de l'enregistrament de les seues accions a les que dotava d'espectacularitat per fer-les atractives als mitjans. Al marge de l'aconseguint de les seues fites concretes, el que sí que aconseguia aquesta organització és una repercussió en els *mass media* que feia públics els problemes i amb això els dotava d'existència. La major part dels nous moviments han tingut ben present aquesta premissa i fonamenten les seues accions en la dramatització de la protesta.

Ja entrats en els 90, en plena atomització dels mitjans de comunicació convencional, es produeix un canvi que no sols canviarà radicalment la configuració mediàtica universal, també la dels moviments socials. La posada a disposició de les Noves Tecnologies d'Informació i Comunicació (TIC), principalment Internet, i després telèfons mòbils i xarxes socials, suposa un canvi substancial en la relació de forces que havien mantingut els moviments socials amb les estructures de poder, la qual cosa suposa una oportunitat única per a intervindre en l'esfera social per part dels moviments socials. Es tracta d'una oportunitat de caràcter mediàtic, més que política.

La irrupció de nous sistemes de comunicació en xarxa molt econòmics, mòbils i amb una cada vegada major capacitat de captació de la realitat fent cobertura ciutadana (Internet, videocàmeres, telèfons, etc...) suposa un salt en l'esfera comunicativa que, en la nostra opinió, supera el que el sistema productiu mateix efectua en aquest període. A la dècada dels 90 s'ha consolidat un sistema de producció globalitzat en el que les mercaderies i les idees viatgen arreu del món i el neoliberalisme ha esdevingut credo global, sobretot després de la caiguda

del bloc socialista. En aquest context es reproduïxen protestes i conflictes basats en la presència dels diferents països en conflictes o organitzacions internacionals com les que anys abans donarien lloc a maig del 68 amb l'oposició a la guerra de Vietnam. A l'Estat espanyol, per exemple es produeix la mobilització contra la permanència en l'OTAN i el moviment ecologista es centra en les conseqüències a escala global i local del sistema productiu imperant en els ecosistemes. Però l'organització de la protesta a escala global hauria d'esperar a l'aparició de les tecnologies que serien apropiades per a l'articulació de l'acció global.

Si bé l'adveniment de la societat de la informació es considera la successió de la societat industrial, aquesta es dona vinculada a un sistema econòmic en el que l'especulació adquireix més importància que la producció. I en el que la producció té cada vegada una major dependència de sistemes informàtics que permeten la distanciació entre la producció i la planificació d'aquesta producció, obrint la possibilitat de la deslocalització industrial. La societat de la informació fa possible, i es construeix sobre les empreses multinacionals per un costat i sobre l'especulació per l'altra. Ambdues potes tenen en la transmissió de la informació el seu principal element generador de plusvàlues.

La societat de la informació experimenta un salt amb l'adveniment d'Internet que aprofundeix la velocitat de les seues operacions, però substancialment l'era de la informació no ha fet altra cosa que aprofundir en la construcció d'una societat xarxa sobre els ciments de la crisi dels sistema productiu mundial dels 70: especulació, desregulació i deslocalització.

Tanmateix, en canvi que Internet i la disponibilitat d'altres TIC ha suposat per als moviments social i l'acció col·lectiva, ha estat de molt major calat ja que ha suposat que aquests puguen combatre el sistema des d'una posició més equilibrada, almenys en l'esfera comunicativa. Gràcies als canvis que ha experimentat l'estructura comunicativa a escala global, fonamentada

en la irrupció d'Internet i de les TIC, els moviments socials han pogut optar a un seguit d'oportunitats d'acció amb les que abans no comptaven.

Mentre a partir dels anys 60 del XX la comunicació dels moviments socials passava necessàriament per la negociació amb els mitjans de comunicació dominants, a partir dels anys 90 els moviments guanyen en autonomia informativa sent capaços de construir mitjans alternatius a Internet, i amb això afloren nous repertoris de protesta i també noves reivindicacions.

Entenem per tant que l'apertura de noves possibilitat per a l'acció de de la dècada dels 90 correspon a una nova estructura d'oportunitats mediàtiques, que són vertaderament condicionants de nous repertoris d'acció basats en les noves formes comunicatives que permeten les TIC i fins i tot noves reivindicacions en base a identifications col·lectives reticulars que sols són possibles gràcies a les TIC.

L'estructura d'oportunitats polítiques és, entenem, dependent d'aquesta estructura mediàtica. De fet, és molt secundària ja que a l'hora d'analitzar els moviments socials a partir dels 90 a escala global, moltes de les protestes que s'organitzen no tenen res a veure amb el context polític immediat del lloc on es fa la protesta sinó que aquesta es produeix perquè existeix una identificació amb la protesta originària que pot estar a l'altre costat del món.

L'exemple de les mobilitzacions per la lluita zapatista de 1994 així ho corrobora. No sembla lògic establir un marc d'oportunitat política en l'Estat Espanyol per analitzar les mostres de solidaritat que va trobar en l'Estat la lluita zapatista. El que sí que sembla plausible és que la conformació d'una identitat col·lectiva al voltant de la figura del Subcomandante Marcos, fora possible gràcies a l'ús magistral dels mitjans de comunicació i especialment de l'incipient Internet que va fer el moviment.

En paraules de Joan Subirats,

L'explosió de comunicació i d'hiperconnectivitat que ha suposat l'afiançament de les TIC, ha facilitat i facilita eixa contínua emergència, i permet una reconstrucció de la política des de paràmetres distints als habituals. (Subirats 2012:278)

Tan sols una definició molt generosament ampliada del concepte de política pot donar-li un paper més rellevant a l'hora d'explicar l'acció col·lectiva dels nostre temps, que a la comunicació.

5.4 Els moviments socials en la societat de la informació

L'esclat col·lectiu que va representar maig del 68 va ser un sotrac a les estructures de dominació de l'època que es basaven en la plena confiança de la pau social que s'havia aconseguit després de la Segona Guerra Mundial gràcies al pacte capital-treball i, val a dir-ho, a una despesa energètica creixent que es mantenia pels baixos preus de les matèries primeres. El fenomen de les protestes es va estendre arreu del món «De París a Mèxic DF, de Berlín a Copenhaguen, de Praga a Pequín, de Buenos Aires a Caracas, de Washington a Pretòria, de Madrid a Atenes...» (Fernández Durán 2010b:15). El conflicte va esclatar en un escenari de pau pel que fa a la conflictivitat obrera que estava suposant la pèrdua de la centralitat del moviment obrer que en gran mesura havia estat assimilat per aquest pacte.

Segons Castells, utilitzant una definició molt ampla dels moviments socials, aquests «constitueixen una característica permanent de la societat. Les seues formes organitzatives i els valors que assumeixen són específiques del tipus de societat en la que es desenvolupen» (Castells 2008). Per a Castells la societat basada en la informació ha suposat un dels majors

trencaments amb el passat que han experimentat els moviments socials gràcies a la possibilitat que ha donat l'evolució tecnològica de posar en pràctica l'autocomunicació de masses. Segons aquest autor els moviments socials no farien altra cosa que reproduir la forma com s'organitza el sistema productiu imperant, que condiciona el sistema social. Així, la producció xarxa tindria el seu reflex en la societat xarxa i també en la resistència xarxa. Els mateixos instruments que es fan servir per anar concatenant fases productives serveixen a l'organització del conflicte que expressa les contradiccions pròpies de cadascuna de les seues fases. Així és assumible que les transformacions productives i socials generen nous moviments socials, amb nous repertoris de mobilització i també nous temes de mobilització. El canvi que hi ha darrere de la societat informacional amb l'ús que fan els moviments socials de les tecnologies constitueix la forma d'organització més decisiva en clara ruptura amb les formes tradicionals. El paradigma cultural i tecnològic en el que descansa la seua argumentació. Segons això, els moviments socials característics de la societat xarxa tindrien una funció constructora de xarxes de significats a través del restabliment del significat de la nostra existència en el nou espai-temps conformat per lloc i fluxos. A través de la xarxa els moviments es convertien en fluxos amb el quals poden alçar la mirada més amunt de la fragmentació d'allò local. Això però, allò local és escenari de representacions i confrontacions, llocs d'aterratge que s'interconnecten a través de l'experiència del propi moviment.

Reforça la seua idea amb exemples:

1. L'existència d'un moviment mundial contra la globalització corporativa en Internet, a través de la xarxa de comunicació Indymedia.
2. La construcció de xarxes de comunicació autònomes per tal de desafiar el poder de la indústria de la informació, no sols en Internet sinó també amb mitjans com la televisió o la

ràdio.

3. El desenvolupament de fórmules de participació política en campanyes partidistes fent ús de xarxes d'afinitat.
4. L'extensió de mobilitzacions polítiques simultànies fent ús de telèfons mòbils amb el suport d'Internet.

El desenvolupament de la xarxa global a través d'Internet no sols hauria generat noves formes d'organització dels moviments socials, sinó que també hauria incrementat substancialment la capacitat d'intervenció en els mitjans de comunicació convencionals.

L'«autocomunicació» de masses s'ha d'entendre com una pràctica en la que intervenen tant els moviments socials com les corporacions mediàtiques empresarials. Aquestes busquen fer-se amb comunitats d'Internet i assumeixen en alguna mesura la flexibilitat dels continguts que circulen en elles a canvi de poder intervindre amb missatges publicitaris. Això i altres factors com la demanda d'informació que pugui ser servida les 24 hores fa que els moviments socials puguin generar informació i «colar-la» amb major facilitat atesa la dificultat en el control de les informacions que circulen pels canals. A més a més, es dificulta la censura en tant que els canals de comunicació no estan absolutament controlats per aquestes corporacions i els missatges de les organitzacions poden circular-hi al marge. Això suposa que fins i tot en el cas que alguna informació siga conscientment silenciada, la circulació d'aquesta de forma autònoma per la xarxa obliga a que finalment els mitjans corporatius es veguen obligats a recollir-la. També la pràctica supressió de les redaccions en els canals informatius de 24 hores d'emissió sota la premissa de recopilar notícies al més ràpid possible i també llançar-les amb la mateixa velocitat ha obert oportunitats per a la difusió de les accions dels MMSS i per a que es donen interpretacions del món polític relativament independents.

Les TIC han obert canals horitzontals en què es possible teòricament un intercanvi d'idees que està a l'abast de la pluralitat. D'eixa forma es trenca amb la verticalitat informativa pròpia dels mitjans informatius tradicionals, tant de caràcter clàssic com convencional. La interacció es produeix per tant en els mitjans xarxa i s'estén als mitjans convencionals que estan condicionats per aquesta en la cobertura informativa dels esdeveniments socials i la interrelació amb els usuaris. Si bé aquesta interacció dóna la oportunitat als moviments socials d'intervindre en la difusió d'esdeveniments i incrementa les oportunitats per a la intervenció ideològica entre la població també és cert que existeixen seriosos dubtes per part d'alguns teòrics com Williams i Delli Carpini (citats per Castells 2008) sobre la capacitat dels ciutadans corrents per tal d'aprofitar aquestes oportunitats, sospitant que els eixos múltiples de poder estan determinats per estructures més fonamentals del poder polític i econòmic. Les estructures de poder estan arrelades de tal forma que els debats en la xarxa les reproduïxen, tot i que, segons el mateix Castells, l'autocomunicació en xarxa ofereix majors possibilitats que la comunicació tradicional basada en els mitjans de comunicació corporatius. Així, si bé és cert que es troben presents també és cert que els poders fàctics tenen majors dificultats per a mantindre la seua dominació. Això no obstant les dinàmiques alliberadors són també identificades pels poders que activen noves formes de control com la compra de les xarxes socials i la vigilància sobre els intercanvis de missatges.

Internet és un nou espai de sociabilitat, una nova esfera pública que reproduïx els conflictes de la resta d'esferes, però que manté un conjunt de noves oportunitats per explotar atesa la seua constant evolució. És per això que en ella les dinàmiques es produeixen a un ritme major i les finestres d'oportunitat són més freqüents.

Sovintegen els autors que han pressuposat que les noves formes de mobilització substitueixen les tradicionals fórmules, però des del nostre punt de vista aquest diagnòstic respon a anàlisis

esbiaixats per la magnitud dels canvis que l'aparició i l'ús de les Noves Tecnologies de Comunicació i Informació (NTIC) han comportat per als moviments socials i per a l'acció col·lectiva. Per a autors com Víctor Sampedro les NTIC haurien suposat patrons de coordinació i acció nous que requeririen de models analítics renovats. Estem d'acord substancialment amb aquesta idea plasmada en *Multitudes on-line* (Sampedro 2005b), però no compartim la seua contundència:

Com tesi central mantinc que els patrons de la mobilització han canviat en el fons i en la forma. Les noves generacions, «il·lustrades» en el maneig de les NTIC, segueixen assumint el protagonisme de les noves formes de fer política. Però ho fan amb paràmetres distints als dels seus predecessors. Els seus instruments de coordinació, acció i representació col·lectives són nous i, per tant, també hauríem de renovar els models d'anàlisi. (Sampedro 2005b)

Els MMSS i els seus repertoris (incloent temes de mobilització, formes d'activisme i accions) són acumulatius. Uns no substitueixen els altres sinó que ocupen el centre mediàtic del qual relleven els anteriors. Els sindicats perden afiliació però estan presents en la resta de mobilitzacions: participen dels Nous Moviments Social sobretot a partir de les mobilitzacions dels anys 90 contra la globalització econòmica (Alonso i Ibáñez Rojo 2011). L'entorn mediàtic que fa visibles els conflictes, selecciona, identifica lideratges etcètera, facilita un tipus de mobilització i fa més difícils altres formes. El repertori no s'esgota amb l'ús de les NTIC sinó que s'amplia.

Les identifications nacionals que han ressorgit amb força en la present fase de desenvolupament del capitalisme, poden ser considerades entre les més antigues expressions dels moviments socials. Aquesta tendència reivindicativa es pot identificar incrustada en forma de moviment i també d'antimoviment en la resta de mobilitzacions de gran part dels

territoris nacionals que no tenen reconegut l'Estat. En alguns moments modula la resta de reivindicacions, impregnant-les amb la seua influència, però en altres ocasions la reivindicació nacional pren protagonisme i que queda impregnada per la manifestació d'altres contradiccions sistèmiques, com per exemple, el moviment obrerista. Aquestes reivindicacions «antigues» han estat també capaces d'adaptar-se als nous mitjans adoptant noves formes d'organització i d'expressió. No hem d'anar molt lluny per trobar exemples d'això en les movilitzacions pel dret a decidir a Catalunya on moviments radicals d'esquerra com la CUP estan trobant noves fórmules organitzatives i usos del llenguatge audiovisual, amb plantejaments ideològics base com són la defensa dels drets nacionals de la classe treballadora.

El sistema productiu no ha canviat substancialment des del segle XIX. No podem parlar d'un sistema diferent al capitalisme. Ha evolucionat i amb ell els MMSS però les contradiccions que li són inherents no han canviat. Es tracta de problemes associats a la modernitat que s'inicia amb la constitució dels estats nació, l'avinguda de l'economia capitalista i la progressiva substitució de les relacions socials tradicionals de l'antic règim.

Els repertoris d'acció s'amplien incorporant les NTIC així com les contradiccions que es manifesten. La major part d'elles romanen, però algunes van tenint possibilitats d'expressar-se amb els canvis en el sistema productiu que fa preponderants unes o altres relacions socials. Així la conflictivitat abasta tota la gamma de contradiccions, però algunes d'elles obtenen millors oportunitats que altres en cada moment. Entre eixes oportunitats hi ha les polítiques però cada vegada més les comunicatives. En aquest assumpte la disponibilitat de recursos és crucial ja que amb ells s'obren oportunitats que anteriorment, o en zones diferents del planeta, amb situacions polítiques semblants no existien. Els recursos són capital humà, tecnologia, etc... i aquests, juntament amb la tecnologia i el sistema de mitjans obren possibilitats a la

mobilització entorn a contradiccions. Aquestes contradiccions predominants ho són perquè són compartides per organitzacions i persones amb recursos. És un peix que es mossega la cua. Però en cap cas unes esgoten les altres. Totes conviuen però algunes d'elles obtenen major reconeixement (automitjans i mitjans corporatius) i per tant major adhesió per part de les bases potencials, ampliant la seua base social i els seues sectors actius. De fet, la convivència arriba a ser mutació estratègica ja que molts moviments tradicionals estan darrere de Nous Moviments, en especial si ens fixem en les persones que conformen els seus grups actius.

Podem parlar doncs de que és el conflicte que assumeix diverses formes d'acció i temes de mobilització en funció de les oportunitats mediàtiques i que l'estructura mediàtica és l'ecosistema en què es dilucida quin dels conflictes s'adaptarà millor i per tant aconseguirà ser central.

Les relacions de forces dintre del sistema mediàtic dels inicis del capitalisme eren més equilibrades i per tant els conflictes, que s'expressaven a través d'ell en qualsevol cas, recorrien a elements col·laterals que podien fer decantar l'èxit de les mobilitzacions. Per exemple en l'economia industrial de meitats del XIX i fins principis del XX les consignes i la informació amb la que es construïa la interpretació de la realitat de l'explotació que patia la classe treballadora era fàcilment transmissibles a través de la gran fàbrica industrial i podien córrer com la pólvora de fàbrica en fàbrica dintre de les grans zones industrials repletes de treballadors que no sols compartien el lloc de treball sinó també les zones on habitaven. A banda del boca-orella, de la pròpia plaça pública on es debatien les idees i es feia evident la injusta situació de la classe treballadora, la premsa militant distribuïa els seus exemplars entre els obrers que formaven grups al voltant d'aquelles persones que sabien llegir i debatien les informacions. La pròpia penetració dels mitjans de comunicació burgesos era relativament

difícil per l'analfabetisme que patien les classes populars, per molt que també van posar en marxa tècniques per a fomentar la conversa entorn a les seues informacions, amb objectius comercials, això sí, que tenien la finalitat de crear fidelitat entre els clients creant comunitats de lectors. A més a més, l'extensió del moviment obrer es va produir entre les zones industrials dels propis Estats i a escala internacional, gràcies a les vies de comunicació, el desenvolupament de la xarxa de trens i de vaixells que requeria la conformació de qualsevol Estat i un sistema de producció industrial que produïa de manera relativament centralitzada i havia de distribuir els productes i incorporar les matèries primeres que obtenia de l'exterior.

En el plànol comunicatiu es produïa una mena d'empat tècnic i el conflicte passava per tant a plantejar-se d'acord a paràmetres de confrontació directa amb sabotatges o amb la paralització de la producció mitjançant la vaga i també amb manifestacions. Al seu torn la batalla mediàtica no havia fet més que fer-se més virulenta amb la descripció interessada de la pròpia mobilització, manipulant-la, i amb la contra argumentació per part dels cercles i dels mitjans de premsa obrera.

En aquest cicle de confrontació tenen una gran rellevància, per tant, els mitjans impresos que suposen una vertadera ferramenta de mobilització i sobretot de difusió (Tarrow 1994) molt innovadora per a l'època i que, segons el mateix Le Bon, constituïen un factor de desestabilització de primer ordre. En el cicle de protesta que s'inicia a meitats dels 90 Internet té un paper molt semblant.

La impremta no s'havia creat per a la revolució, sinó per tot el contrari i l'alfabetització de la població no respondria sols a les reivindicacions obreres. Ambdós instruments eren necessaris per al propi progrés de l'Estat i de la burgesia que es sustentava sobre la producció industrial que requeria de tècnics i d'instruccions comprensibles i d'una gran quantitat de mà d'obra com

més dòcil millor. Aquesta és una contradicció del capitalisme que perdurarà, amb diverses mutacions, fins els nostres dies: el propi desenvolupament del capitalisme conté la base de la seua destrucció. Els elements que serveixen per al control social també serveixen per al seu alliberament. El cas d'Internet, en aquest sentit, podria ser paradigmàtic, com ho va ser la lletra escrita en el seu moment.

En el cas de les revoltes que es produeixen en moltes ciutats del planeta entre els anys 1968 i 1972, la circulació de la informació està en mans de l'Estat i de les Grans corporacions mediàtiques. Des de principis del segle XX la producció als Estats Units d'Amèrica havia experimentat un procés de concentració que havia posat en les mans de tan sols 318 grups controlaren dues cinques parts de la producció total (Segovia i Quirós 2006) i els sector dels mitjans de comunicació no era aliè a aquesta dinàmica. Mentre la informació convencional comptava amb ingents recursos gràcies a la seua interrelació amb altres sectors empresarials i amb el poder, els moviment obrer restava silenciats per un la combinació d'un conjunt de motius entre els que troben els següents. El primer era conseqüència del pacte que havia donat lloc a l'Estat de Benestar. La desmobilització de la classe obrera era palmària perquè s'havia produït una considerable millora en les condicions de vida de gran part de les classes treballadores. En segon lloc, als Estats Units els sindicats i el moviment obrer en general havia patit una persecució molt virulenta durant els anys 50 per part del Maccarthisme que l'havia deixat desarmat. A Europa gran part del moviment obrer havia assimilat un discurs que el posicionava al costat del poder en la seua pugna contra la influència soviètica. En tercer lloc, la pugna entre els blocs comunista i capitalista feia que qualsevol expressió de reivindicació obrera fora observada amb suspicàcia.

Al control per part de les grans corporacions mediàtiques dels missatges que circulaven a través dels mitjans de comunicació s'afegia, per tant una certa desmobilització obrera que o bé

no necessitava expressar el conflicte o no podia fer-ho.

Paral·lelament la formació de la població en general havia experimentat un fort creixement i la capitalització intel·lectual dels joves era més forta que mai. Així, a través dels mitjans de comunicació es presentava constantment un missatge que elogiava la llibertat per contraposició a la censura i la falta de llibertat amb la que es descrivia el bloc comunista, i en el món es reproduïen els conflictes bèl·lics propis de la guerra freda. A més a més, els mitjans de comunicació aportaven reports de tot això a través de la televisió, on la imatge es va fer predominant en la construcció de significats. D'aquesta manera les condicions per a una nova forma de protesta estaven servides i els joves universitaris van expressar un conflicte basat en un seguir de contradiccions fonamentades en la llibertat individual que els propis mitjans elogiaven. La identificació al sí de la classe treballadora no es va difuminar i la conflictivitat obrera va continuar revifant-se a cada mota en el procés de desindustrialització que s'iniciaria a partir d'aleshores. De fet, les revoltes a França van estar acompanyades d'una vaga general que va convocar la CGT i que va paraitzar el país. Però aquest front havia perdut la gràcia dels mitjans de comunicació que estaven en mans de les grans corporacions contra les que es mobilitzaven i va perdre la centralitat respecte noves formes de mobilització. El tractament dels mitjans de comunicació en vers aquestes noves formes de mobilització va ser naturalment variable però es van donar dues circumstàncies que van crear una finestra d'oportunitat a aquests moviments: La primera es va donar gràcies als recursos amb els que comptaven els estudiants, que havien percebut molt bé la necessària dramatització de les accions per tal d'obtenir repercussió mediàtica. S'escolliren lemes poètics sense enemics determinats i es va utilitzar un repertori d'accions molt visuals i difícilment criminalitzables en gran part dels casos, com per exemple les assegudes, i altres formes de desobediència pacífica. En segon lloc, els seus objectius no es confrontaven directament amb els interessos de les empreses

mediàtiques i per tant menys encara amb els del sistema, que podia assumir sense massa desgast la reivindicació dels drets individuals que defensaven els manifestants amb les seues consignes. Conste que en aquest relat no qüestionem la vocació rupturista dels lemes sinó que afirmem que entre els enemics directes no es trobaven les empreses propietàries dels mitjans de comunicació massius.

Insistim en la idea que hem esbossat en l'apartat 5.2, sobre el fet que la confrontació a nivell mediàtic s'havia mantingut inactiva per la inexistència de mitjans propis en mans dels moviments socials que pogueren competir amb les grans corporacions i els mitjans públics. Fins que es va desenvolupar la possibilitat de que foren els propis mitjans del sistema aquells que difongueren el conflicte. Per això, va haver de desenvolupar-se tot un repertori d'accions innovador que incloïa la modulació de les consignes i temes de denúncia i havia d'haver-se produït l'evolució tecnològica dels mitjans, amb una pràctica prèvia en la cobertura de conflictes (Vietnam, Corea) que se servien de la fotografia i el vídeo. Tot i que puga semblar-ho, no es tracta pas d'un procés conscient fruit d'una anàlisi racional, sinó que és fruit d'un sistema de prova error, en què reïxen aquells conflictes que troben l'oportunitat. Per això en aquesta mena d'esclats col·lectius la imprevisibilitat és una constant. Podien haver-se donat abans accions de protesta i lemes semblants, però no va ser fins que el context comunicatiu va estar madur, que la protesta va ocupar un lloc central. Ha passat alguna cosa semblant amb esclats com el 15-M de 2011 a l'Estat Espanyol.

Pel que fa al paper dels moviments socials clàssics en aquesta mena de confrontacions, el maig francès suposa una aliança entre els estudiants mobilitzats i el sindicalisme que intenta en certa forma prendre el control de la situació fent públic un comunicat amb reivindicacions laborals. La data en que se situa en naixement dels Nous moviments socials té al sindicalisme de classe entre els seues protagonistes. En major o menor mesura aquesta característica es va

repetint en els esclats col·lectius que es produeixen en l'actualitat, amb Internet, SMS o mòbils.

També el funcionament en xarxa de les mobilitzacions actuals és un element tan sols relativament nou. La difusió de les protestes arreu del món revetla l'oportunitat mediàtica a altres ciutats del món, amb configuracions polítiques diferents i que acaben amb diferents resultats. Ens tots els casos les revoltes no són pas nacionals sinó que s'expressen en ciutats que són centres de poder econòmic o cultural.

No podem assumir que les revoltes foren nacionals sinó que es van donar en els i al voltant dels centres de poder polític, econòmic i industrial. Amb tot, ja s'observa una formació reticular de la protesta amb els primers mitjans de comunicació de masses, que s'incrementa a mesura que el conflicte és més modern, és a dir, comunicatiu. Si bé els «moviments socials» premoderns busquen millores directes en conflictes platejats a nivell local que es poden produir de manera autònoma en qualsevol, zona geogràfica, els conflictes comunicatius tendeixen a produir-se en centres de producció de la comunicació, és a dir en els centres de poder o al seu voltant. Les revoltes obreres al voltant de les zones industrials o portuàries, les revoltes de maig del 68 en les principals ciutats culturals, econòmiques o polítiques, i les contracimeres de finals dels 90 i principis dels 2000 que es produeixen allà on es desplaça el poder a fer els seus conlaus. El propi sentit de la comunicació de masses ja incorpora una forma reticular al sistema. Aquesta tan sols és necessària quan comunica elements que no tenen contacte directe, tant geogràficament (horitzontal) com socialment (vertical). Per tant l'anàlisi dels conflictes confirmaria que aquests estan condicionats per la pròpia estructura de mitjans. La societat de la comunicació comença, ens temem, abans del segle XX, comença amb el propi capitalisme. El propi significat del capital és que no és una mercaderia ni tampoc no és res tangible. El capital és una relació comunicacional entre parts que es basa en la

imposició del respecte a la convenció sobre el seu significat. El capital, com a element comunicatiu, regula els conflictes sobre pactes que determinen el seu valor. El primer conflicte social és la contradicció que es produeix en el plànol comunicatiu entre l'acceptació o no del pacte que regula el valor del capital. Quan aquest conflicte no és controlable pel sistema ideològic de mitjans, el conflicte passa a decidir-se d'acord a altres paràmetres entre els que està la paralització de la producció a la que ens hem referit abans, o també el conflicte armat i la repressió violenta.

El capitalisme és i ha estat sempre sostingut sobre la mateixa base i per això si bé la irrupció de NTIC ha suposat un canvi substancial en el sistema d'equilibris, no podem menys que considerar-lo com un més, semblant al que es va produir en els conflictes obrers de la segona meitat del XIX, o en les revoltes de maig del 68 del segle passat. Més prompte que tard el sistema aconseguirà regular el sistema de tal forma que els moviments socials tinguen cada vegada més dificultats d'arribar a la població en general, o tractarà de neutralitzar aquesta arribada inundant d'informació confusa la xarxa. Fins que torne un altre cicle de protesta basat en alguna mena de transformació del context comunicatiu que presente oportunitats per a l'acció col·lectiva.

No ens trobem davant d'un model d'interpretació tecnocràtic. Els canvis en la dimensió comunicativa no han de produir-se necessàriament en l'escala tecnològica. Al llarg de la història els canvis tecnològics han estat molt importants però també s'han obert finestres d'oportunitat comunicatives en contextos de crisis. Les finestres es poden obrir com a conseqüència del propi abaratiment de la tecnologia, del canvi en el context polític (que per exemple habilite un canvi legislatiu que done entrada a les associacions a l'espai audiovisual amb freqüències legals), de crisis o sotrats catastròfics (que debiliten el sistema de mitjans convencionals), etcètera.

6 La comunicació alternativa

Mereix un apartat especial el tractament d'una forma de comunicació pròpia que es desenvolupa tant dintre de les pròpies organitzacions dels moviments socials com de forma paral·lela a aquestes. Es tracta de la comunicació alternativa.

El seu estudi no ha estat abundant ja que no ha generat massa treballs específics, trets de les dues obres senyeres en el seu estudi al l'Estat Espanyol: *Alternativas populares a las comunicaciones de masa* (Vidal-Beneyto 1979a) i *Alternativas en comunicación: crítica de experiencias y teoría* (de Fontcuberta i Gómez Mompart 1983). Poca cosa més ha estat publicada amb certa entitat fins el moment. La irrupció de mitjans alternatius en Internet sí ha cridat una mica més l'atenció i es poden ressenyar alguns articles relativament recents que tracten el tema, com és el cas de *Los medios alternativos e Internet: un análisis cualitativo del sistema mediático español* (Fleischman, Ginesta, i López Calzada 2009). També cal considerar en l'anàlisi del paper de les noves tecnologies com a mitjans de comunicació alternatius els treball de Víctor Sampedro (Sampedro 2006 entre d'altres, 2009, 2010) i la interessant tesi doctoral de José Candón Mena *Internet en movimiento: nuevos movimientos sociales y nuevos medios en la sociedad de la información* (Candón Mena 2011).

Gran part d'aquests estudis parteixen de la dificultat que té la definició de la comunicació alternativa. D'això se'n deriva que alguns dels títols de les publicacions no es refereixen com a tal a la «comunicació alternativa» ni als «mitjans de comunicació alternatius». Els dos clàssics més importants es refereixen a alternatives populars a les comunicacions de masses (Vidal-Beneyto 1979a) i a alternatives en comunicació (de Fontcuberta i Gómez Mompart 1983). En ambdós casos els autors reconeixen aquesta dificultat i fins i tot es mostra el rebuig a l'ús d'una denominació tan ambigua:.

D'ací el nostre rebuig a fer ús del terme entre altres coses perquè, a part de no dir res, deixa en l'aire un seguit de preguntes: // - On resideix l'alternativa dels mitjans: en la societat on es produeixen; en ells mateixos) // - Alternatiu front a qui i com? // - Si els mitjans són alternatius front la societat on es produeixen, una societat teòricament alternativa tindria mitjans alternatius? (de Fontcuberta i Gómez Mompert 1983:91)

És difícil establir una data d'aparició dels mitjans alternatius perquè aquesta dependrà absolutament de la definició que fem de l'adjectiu «alternatiu». Tanmateix sí que es pot estimar una data en la que es comença a utilitzar terminologies que fan servir el concepte alternatiu. Mar de Fontcuberta i Josep Lluís Gómez Mompert indiquen que tot i que cap a 1958 el situacionisme europeu ja havia començat a utilitzar el concepte en relació al de societat de l'espectacle que encunyaria Guy Debord, és a partir de 1968 que efectivament pot afirmar-se que l'ús del terme es consolida referit als mitjans de comunicació.

En Europa existia el precedent des de 1958 del moviment Situacionista que va ser el primer en insistir en la «societat de l'espectacle» deguda als mitjans de comunicació. Però la necessitat de crear mitjans alternatius apareix per primera vegada en les proclames dels estudiants del 68. (de Fontcuberta i Gómez Mompert 1983:22)

Xosé López (2005) afirma que hi ha quatre propostes d'allò que s'entén per comunicació alternativa: com a comunicació popular o ciutadana; com a comunicació marginal; com a comunicació contra el sistema; o com a comunicació controlada per l'Estat socialista. Per la seua banda Miquel de Moragas i Emili Pardo entenen que aquest tipus de comunicació és una inversió respecte la comunicació dominant, i per tant és oposada en procés, contingut i intenció (López 2005). La comunicació alternativa pot ser-ho en funció de què és allò que diu (per a què, per qui, per a qui...) i per la forma en què diu el que diu (de qui, com, per a qui, a través de quins canals).

Allò alternatiu pot dir-se de moltes maneres i encarar des de múltiples angles, però el que funda la seua diferència essencial és el seu enfrontament i oposició a allò dominant.

Oposició que pot localitzar-se, específica i/o prevalentment, en el nivell mateix del medi; o en allò vehiculat per ell.(...) (Vidal-Beneyto 1979b:XVIII).

En el nivell internacional la major part de les definicions amb què ens hem trobat van en un sentit paregut a les que es donen en l'Estat Espanyol i es refereixen al sue caràcter antagònic pel que fa als continguts i els objectius, i a la forma com s'organitza i es produeix la informació. En aquest plànol, l'internacional, destaca la perspectiva de Downing (Downing 2001, 2003, 2010) que inclou dintre del repertori dels media alternatius les accions teatrals, el cinema i altres expressions artístiques. D'acord amb el seu esquema, els mitjans alternatius actuen en dos plànols, un vertical i un altre d'horitzontal:

Els mitjans alternatius generalment serveixen dos propòsits superposats: (a) per a expressar oposició vertical des de les classes subalternes directament contra les estructures de poder i contra la seua actitud; (b) per a construir xarxes horitzontals de suport i solidaritat contra les polítiques i també contra la supervivència de les estructures de poder. (Downing 2001:xi)

També Fontcuberta i Mompart tracten aquesta diversitat de manifestacions comunicatives referint-se a elles com «elements alternatius de comunicació», tot assumint que:

Les definicions de la comunicació alternativa són variables; que allò alternatiu depèn de la conjuntura concreta de cada panorama comunicatiu; i que més que parlar de comunicació alternativa, cal referir-se a elements alternatius en la comunicació. (de Fontcuberta i Gómez Mompart 1983:26).

Des del nostre punt de vista una ampla definició de comunicació alternativa pot perfectament

acollir les expressions artístiques crítiques, com és el cas de les representacions teatrals de les missions pedagògiques de la segona república, o el teatre de l'oprimit d'Augusto Boal i Paolo Freire o l'èpic de Bertol Brecht. Són instruments de primer ordre per a la transformació social, però amplien de manera innecessària del significat de «mitjà de comunicació». La definició de mitjà de comunicació alternatiu no queda coixa perquè considere com a tals els instruments o formes de contingut que es produeixen per a transmetre socialment continguts de forma manifesta a través de llenguatges no abstractes.

La concreció, la intencionalitat informativa manifesta i la periodicitat preestablerta són elements diferenciadors suficientment rellevants per considerar diferents uns i altres mitjans de comunicació alternatius.

Pel que fa a la dependència d'allò alternatiu respecte el panorama comunicatiu a què es refereixen Fontcuberta i Mompart, com després veurem, constitueix una part important del nostre treball l'anàlisi de casos de mitjans que no naixent amb vocació alternativa, han acabat podent ser considerats com a tal. Al País Valencià allò alternatiu inclou mitjans que en altres zones properes no tindria sentit d'incloure-les.

Finalment resulta summament interessant l'anàlisi de les perspectives que han tractat la comunicació alternativa des del punt de vista de l'èmfasi que aquestes fan en l'emissor, el medi i en el receptor (de Fontcuberta i Gómez Mompart 1983:96). A partir d'aquesta diferenciació analitzarem breument diferents tipus de mitjans de comunicació alternativa:

6.1 La comunicació ciutadana

Un primer estat d'allò que es pot considerar com a comunicació alternativa és la comunicació ciutadana. Aquella que es transmet per canals "alternatius" i que té origen i destinació en la

pròpia ciutadania. En aquest cas emissor, medi i receptor són alternatius. Ací el paper de les noves tecnologies és fonamental com es va fer palès a les mobilitzacions del 13 de març de 2004 quan “els punts de vista contraris a la versió oficial (sobre els responsables de l'atemptat terrorista de Madrid) van haver de cercar canals alternatius de comunicació” (Castells et al. 2007:311). En aquesta tipologia, diguéssim, d'organització de la comunicació alternativa, el mitjà és allò essencialment alternatiu i la democratització tecnològica d'aquest determina l'abast d'aquesta comunicació en un primer termini, mentre que l'estat d'agitació social determina com d'alternativa és la informació que hi circula.

En aquest sentit, no tota la comunicació ciutadana és alternativa, ni molt menys. Es produirà la comunicació alternativa quan es donen les condicions concretes. La ciutadania que l'expressa ha d'estar involucrada en la difusió de missatges contrahegemònics vinculats a la transformació social; aquesta difusió es farà per canals no institucionals i propis o, almenys apropiats; i en tercer lloc, estan destinats a la pròpia ciutadania, que al seu torn és la protagonista. En aquest cas emissor i receptor són el mateix. Amb les Noves Tecnologies d'Informació i Comunicació es pot afirmar que també el mitjà es dissol en aquesta forma simultània entre emissor i receptor, ja que permeten la desaparició d'instàncies mediadores entre ells. Les xarxes socials són mitjans que no interpreten sinó que transmeten directament la informació.

Aquest estadi comunicatiu no és freqüent. La ciutadania té cada vegada un paper més rellevant en els mitjans de comunicació convencionals que han descobert que la seua participació genera vincles entre els canals i els públics. Tan i com reconeix Pavelka, aquesta participació pot propagar continguts «alternatius», quan els mitjans convencionals són utilitzats com a mitjans alternatius (Pavelka 1979:43). Això ocorre quan, per exemple, programes de televisió sensacionalistes treuen en pantalla persones molt necessitades que fan

peticions a les autoritats. El mateix Pavelka adverteix que l'abast d'aquest ús alternatiu és molt limitat i compta amb mecanismes de contenció.

En els últims anys aquesta fórmula comunicativa s'ha donat en moment molt puntuals, en allò que anomenem esclats multitudinaris. També s'ha produït parcialment en mitjans com L'avanç o Indymedia, cosa que, com després explicarem, els posiciona com a element de transició entre una forma de mobilització d'ona mitjana com els Salvem o els Nous moviments socials, amb les noves formes de protesta en xarxa.

6.2 Els mitjans de comunicació alternatius

L'organització i continuïtat de la comunicació alternativa passa per l'organització i la responsabilització de col·lectius concrets en aquest compromís de continuïtat. És a dir, passa per la mediació. En aquest nivell la comunicació de missatges contrahegemònics passa necessàriament de ser purament protagonitzada per la ciutadania a ser-ho en major mesura pels col·lectius que afirmen representar-la. En aquest cas l'emissor i el mitjà són alternatius.

No és inhabitual que les organitzacions que llancen endavant projectes comunicatius alternatius s'aferren a la seua independència, reïflicant el propi mitjà, tot fent d'ell l'objectiu final d'ell mateix.

Sampedro (2006) destaca un seguit de principis que defineixen la comunicació pròpia de la societat civil: Continguts reformistes o radicals emesos amb certa independència de l'Estat i del Mercat als que aquestes organitzacions intenten controlar; amb autosostenibilitat com a principi econòmic; i interactiva amb els públics. També són elements definidors dels moviments alternatius, als quals aquests es vinculen. Això representa que, a banda dels continguts transformadors (o el canvi), han de d'organitzar-se autònomament, a banda de ser

en certa forma mitjans ciutadans.

D'altra banda, mentre la comunicació ciutadana alternativa és assembleària per definició (la xarxa no és jeràrquica) en aquest cas el funcionament horitzontal adquireix molta importància fins i tot en les pròpies definicions que fan els grups que duen endavant mitjans alternatius. En eixe eix horitzontal al que es referia Downing, el funcionament assembleari és una constant entre aquesta mena de mitjans, que es concreta en diferents intensitats, això sí.

Aquesta èmfasi en allò que Fontcuberta i Mompart suposa una forma de producció comunicativa diferent que, en terminologia marxista, presuposa un intent de «no divisió del treball» (de Fontcuberta i Gómez Mompart 1983:114).

Cadascuna de les anteriors fórmules té forteses i té debilitats des del punt de vista de l'anàlisi militant ja que mentre la comunicació ciutadana, especialment amb les noves tecnologies, té un gran abast, en els seus continguts és difícil neutralitzar els discursos dominants que a través de la ciutadania s'hi introdueixen. Per l'altre costat, els mitjans d'informació alternativa tenen un decidit discurs transformador que no tenen l'abast desitjat. En casos com els de l'atemptat de 2004 a Madrid la confluència entre ambdós va ser tan paradigmàtica com excepcional. De fet ja en 1979 José Vidal-Beneyto (1979b) es planteja en línies similars un dels majors dilemes als que s'enfronten els mitjans de comunicació alternativa que es debaten entre l'anonimat militat i la popularització populista.

6.3 La comunicació militant

Una tercera forma de comunicació alternativa és aquella que es genera directament des de dintre de les organitzacions dels moviments socials. Aquesta està normalment orientada a la base social dels moviments i té finalitats relacionades amb la cohesió interna dels grups, i la

proporció de marcs interpretatius de la realitat entre el grup. En aquest treball l'hem diferenciada de la comunicació interna perquè la comunicació a la que anomenarem militant es produeix de cara a la base social que conforma el moviment social i fins i tot, en part, a la base potencial, i no sols a les organitzacions. En aquest cas, a banda del propi contingut, l'èmfasi amb l'element alternatiu se centra, sobretot en l'emissor.

La fórmula organitzativa dels mitjans militants els fa estar en el llindar de les definicions acceptades com a mitjans alternatius, ja que en molt ocasions responen a organitzacions amb un caràcter no excessivament horitzontal. No sempre és així, ni tampoc sempre depenen orgànicament d'organitzacions socials. En alguns casos es tracta de projectes impulsats per aquestes però que han adquirit certa autonomia organitzativa i també respecte la confecció dels continguts i la selecció de les temàtiques.

Des del punt de vista formal, Fontcuberta i Mompart es referien a que algunes de les publicacions de l'esquerra (el treball és de l'any 1983) considerades «alternatives» feien usos del llenguatge que no diferien dels dels mitjans convencionals, i en algun cas eren més farragosos que en aquests.

Passa també que propostes que es presenten alternatives són incapaces de qüestionar el llenguatge escrit i/o audiovisual hegemònic. Cal pensar, per exemple, en la premsa de partits d'esquerra tradicional que sol reproduir l'estructura i el llenguatge informatiu dels periòdics burgesos. O en la premsa s'extrema esquerra, que es pressuposa revolucionària, i sol emprar un llenguatge farragós estereotipat i moralitzant, ple de redundàncies i abusant de conceptes teòrics poc comprensibles en moltes ocasions. (de Fontcuberta i Gómez Mompart 1983:74)

La denominació «militant» no és la millor, ho reconeixem. Si bé entenem que és encertada perquè remet al compromís vinculant entre la publicació i una organització o moviment

social, les connotacions que incorpora no són neutrals. El terme militant no passa pels seus millors moments, al menys al nostre territori, que tendeix a referir-se al compromís amb la mobilització amb el terme «activista», molt més dinàmic i també lliure de connotacions militaristes.

6.4 Comunicació interna a les organitzacions

La comunicació interna és aquella que es produeix en l'interior de les organitzacions, feta per l'organització i dirigida als membres d'aquesta.

Els mecanismes d'aquesta ha evolucionat de forma semblant a com ho han fet els mitjans en general, sobretot, de caràcter escrit. Dels butlletins interns en paper s'ha passat en molts casos als butlletins digitals. Es una forma comunicativa destinada a mantenir la cohesió del grup, transmetent visions del món, fites aconseguides per la organització i informació privativa, que reforça el sentiment de pertinença a la comunitat.

Entenem que aquesta fórmula comunicativa alternativa incidiria en l'emissor, l'organització, obviaria el canal, i al destinatari l'identificaria amb l'emissor. Es produeix així el cas invers al de la comunicació ciutadana, ja que la identificació entre emissor i receptor serien la mateixa cosa, però organitzada de forma jeràrquica i no assembleària. I també contràriament a allò que passa amb el mitjà, que en el cas de la comunicació alternativa ciutadana s'hauria unificat amb emissor i receptor, en aquest cas aquest deixa de tenir cap consideració i és aliè a ambdós agents.

6.5 Comunicació alternativa al País Valencià, una definició específica

En el context comunicatiu i sociopolític del País Valencià es fa més complex establir una

definició clara sobre què són mitjans alternatius de comunicació. Com es determina quins mitjans són marginals o oposats al sistema? I què vol dir en aquest context un discurs invers al dominant? En virtut d'aquestes construccions, els mitjans que s'expressen en valencià, tot i que poden fer servir un discurs proper al dominant, són alternatius pel fet que el valencià és una llengua “postergada”, marginal entre els propis mitjans de comunicació dominants...? Els mitjans antisistema que usen el castellà, no deixen de ser alternatius perquè fan ús de la llengua imposada per l'elit dominant? La situació sociolingüística i la sociopolítica del nostre país ens obliga a matisar un grau més (Ginés 2011).

Tret dels mitjans públics, gairebé tot els mitjans de comunicació en valencià poden ser considerats alternatius, però no tots són igual d'alternatius. Projectes com com l'Informatiu²⁴, Pàgina 26²⁵ o les més antigues Vilaweb²⁶, el Punt²⁷ o El Temps²⁸, així com algunes de les TV locals dels anys 80, són o han estat, mitjans que, en el context valencià, podrien ser considerats alternatius. Per la seua marginalitat i per suposar cert capgirament del que és el sistema de comunicació dominant. De fet, per a aquests mitjans encara podria ser vàlida la definició que per als anys de la transició s'ha donat a la premsa alternativa com aquell intent “renovador en les formes i democràtic quant a l'impuls de la informació a la societat valenciana davant d'uns mitjans hegemònics que patien greus rèmores” (Xambó 2001:49). Les rèmores s'han cronificat i són la més actual realitat. La prova està en l'anormalitat que suposa que en un país amb més del 47%²⁹ de ciutadans que saben llegir valencià i el 60,36% desitja que el valencià s'use més en els mitjans de comunicació, no hi haja cap mitjà de comunicació massiu privat en la nostra llengua.

---

24 Mitjà electrònic nascut el novembre de 2009: <http://www.linformatiu.com>

25 Mitjà exclusivament en Internet: <http://www.pagina26.com>

26 Mitjà exclusivament en Internet: <http://www.vilaweb.cat>

27 L'edició d'El Punt País Valencià va deixar de distribuir-se als quioscs al desembre de 2008.

28 El primer mitjà al País Valencià en tenir edició a la web.

29 *Llibre blanc de l'ús del Valencià. Enquesta sobre la situació social del valencià 2004*. Acadèmia Valenciana de la Llengua. 2005.

Partint de la base de que al País Valencià no sembla lògic considerar alternatius aquells mitjans que ignoren la situació político-cultural que margina al valencià, no tots els mitjans fets en valencià són alternatius. Si atenem al contingut, un mitjà en valencià independent dels grups de poder imperants pot identificar-se amb l'alternança partidista, la redefinició de fronteres nacionals, etcètera, de manera que no es tractaria d'una posició contra el "sistema", sinó d'un intent de substitució de la classe dominant, la qual cosa no ens permet de considerarlo "alternatiu". Pel que fa a la forma, un mitjà alternatiu ha de plantejar-se com la inversa dels mitjans "tradicionals" hegemònics, ha de treballar de manera assembleària, amb la major horitzontalitat, en contacte amb el carrer i en col·laboració amb els protagonistes i la població en general exercint de periodistes no professionals i sense afany lucratiu; amb continguts que donen veu als sense veu, a les classes populars i als activistes de qualsevol corrent de lluita democràtica contra l'ordre establert; i amb una intenció de servei públic i en defensa de plantejaments rupturistes.

Així, en aquest treball, es considera mitjà de comunicació alternatiu a aquell que:

1. Organitzativament siguen alternatius: Horitzontals, assemblearis, amb molt de treball voluntari...
2. Lingüísticament s'expressen en Valencià total o parcialment.
3. Aporten continguts transformadors, contra el sistema dominant.
4. Done veu a la ciutadania, amb fórmules com el periodisme ciutadà, i als col·lectius dels moviments socials.

SEGONA PART: ESTRATÈGIA DE RECERCA

7 Plantejament de la investigació

Dilucidar el paper que ha jugat la comunicació en els moviments socials més característics del període estudiat al nostre País és un repte que ha de ser abordat des de diverses perspectives.

En primer lloc cal situar històricament els moviments per comprendre quina ha estat la seua gènesi i la seua evolució. Els moviments socials no neixen del no res, i tal i com hem acceptat al plantejament teòric són estructures dinàmiques que sorgeixen de les transformacions socials que experimenta el context en què es produeixen, i del repertori d'acció al seu abast. Amb la descripció històrica del context queda reflectida, entenem, de forma clara quina és l'oportunitat política amb què es troben els col·lectius que enceten les mobilitzacions, la seua disponibilitat de recursos i també els marcs identitaris predominants en cada moment. També s'hi recolliran els elements de pressió o les contradiccions que socialment tenen la possibilitat de ser vehiculades a través de l'acció col·lectiva. En aquest sentit intentarem comprendre per què el descontent col·lectiu s'expressa en unes lluites concretes i no en altres, i en concret per què les reivindicacions dels Salvem protagonitzen el període tractat.

Pel que fa als repertoris d'acció, ens centrarem en la forma que pren la mobilització i en concret quins són els elements d'acció utilitzats del repertori clàssic i quines altres fórmules són noves. En aquest cas ens interessa aprofundir en el perquè d'aquestes noves fórmules.

Entenem que la comunicació juga un paper fonamental com a caracteritzador principal de l'«era» que vivim, en la formació i activació dels moviments, però també com a sustent sobre les evolucions del qual s'han constituït noves formes de lluita, tant en la fórmula organitzativa com en les pròpies accions.

Som plenament conscients que el període estudiat és molt breu, tan sols 20 anys, i de que l'espai geogràfic abastat molt peculiar. Sense la pretensió que els resultats siguen d'abast

universal, sí que creiem que amb aquest cas podem contribuir a consolidar una visió més comprensiva dels moviments socials que pose en el centre de l'anàlisi la comunicació, del sistema mediàtic, i de les oportunitats que ofereix a l'acció col·lectiva.

7.1 Tècniques

Una realitat tan complexa com la que abordem en aquesta recerca, exigeix, lògicament, dues operacions metodològiques. Per la primera, efectuem una reducció o selecció quant a l'objecte, per la segona, adoptem i combinem diversos mètodes segons els aspectes de la realitat social que encarem.

Així, conscients de la impossibilitat d'un abastament total de l'objecte, reduïm el camp d'anàlisi (els moviments socials al País Valencià) a les dinàmiques de comunicació interna i externa, tot encarant una anàlisi tan sols introductòria d'importants àmbits del fenomen com són l'estructura social i econòmica, els processos electorals, les polítiques institucionals, i l'aprofundiment en el context sociopolític i cultural. El fet que s'hagen realitzat poques recerques sobre els moviments socials al País Valencià suposa una tal obertura del camp d'anàlisi, així com una quasi total absència d'obres de referència que, en gran mesura, justifiquen operar reduccions que facen abastable la recerca.

Quant als mètodes a emprar, la perspectiva empírica, referida a fets i fenòmens investigats a través de procediments historiogràfics, d'observació (etnografia) i d'anàlisi del llenguatge (entrevistes en profunditat), es constitueix en l'eix vertebrador de la recerca.

El disseny d'investigació de què partim és successivament sincrònic i diacrònic. Des de l'enfocament sincrònic, analitzem les relacions entre el context sociopolític, l'acció dels moviments socials, els mitjans i els públics de la comunicació, tot distingint entre els diversos

usos dels canals i les peculiaritats dels productes. Des de l'enfocament diacrònic investiguem les relacions entre el canvi social i la transformació dels moviments, els seus productes comunicatius i els seus públics.

7.1.1 Mètode històric: el context

Fem recurs al mètode històric per tal de resseguir l'evolució de la societat valenciana i el procés d'emergència dels actuals moviments socials. Una anàlisi focalitzada en l'evolució dels usos de la comunicació i les conseqüències que se'n deriven, no pot defugir la dimensió temporal que ens permet reconstruir la gènesi del present i, amb el recurs al mètode comparatiu, descriure i tractar d'explicar el canvi.

Per a no excedir la nostra capacitat hem plantejat l'inici del període estudiat en la transició democràtica a l'Estat Espanyol tot i que haurem de fer escapades recurrents a moments anteriors, sobretot tractant el panorama europeu i americà a partir de la segona meitat de 1960, ja que es considera el final d'aquesta dècada el moment de relleu en el predomini entre uns moviments clàssics que anaven perdent protagonisme, i unes noves forma d'acció i també noves reivindicacions que han vingut a considerar-se Nous moviments socials.

Hem dividit el període estudiat en quatre subperíodes per visualitzar de manera convincent els diferents contextos socials, polítics, econòmics i tecnològics estan associats a formes de mobilització concretes (tant en reivindicacions, com en repertoris d'acció) i també a usos diferenciats de la comunicació.

El primer període va des de l'any 1973, en què la crisi del petroli dona lloc a una nova era en la que l'Estat de Benestar comença la seua destrucció, al 1979, any en el que es celebren les primeres eleccions locals democràtiques que suposen una gran victòria per a l'esquerra a l'Estat i també al País Valencià.

El segon període abasta la dècada dels 80 i principis dels noranta, fins l'inici de la consolidació de la victòria política dels conservadors al nostre País, i de les polítiques liberalitzadores que havia implementat el govern socialista des de meitats de la dècada anterior: l'any 1991.

El tercer abasta des de l'any 1991 al 2007, un anys caracteritzats per la lluita dels Salvem i el govern pràcticament amb domini absolut per part del PP en totes les institucions, inclosos els grans ajuntaments del País.

Per últim, el quart període, molt breu, va des de l'any 2007, quan s'evidencien els primers signes de la crisi, fins l'any 2011, quan l'esclat multitudinari del 15M marca una fita i enceta un nou període de mobilització, que arribarà fins hui en dia i que es manifesta en els resultats de les eleccions local i municipals de 2015.

En cada període ens hem detingut en l'anàlisi de:

1. La situació econòmica i política a escala internacional.
2. La situació política i econòmica en l'Estat Espanyol i en el nostre País.
3. L'estat evolutiu de les tecnologies de la comunicació i de la informació.
4. Els moviments socials que caracteritzen cada període:
  1. Quins són els temes de conflicte.
  2. Quines són les reivindicacions i contra qui o què es manifesten.
  3. Quines són les organitzacions que estan implicades.
  4. Quines són les formes de reivindicació.
5. La relació d'aquests amb els mitjans de comunicació de masses.

5. L'existència de mitjans alternatius i el seu paper.

No ha estat fàcil obtenir tota la informació en cada període, sobretot aquell que es refereix als mitjans de comunicació alternatius, i en part, també, d'alguns dels moviments socials menys amb menor protagonisme, per l'escassa abundància de treballs al respecte. Tanmateix, considerem que el treball que hem realitzat permet obtenir una idea ben ampla del context històric i de l'evolució de les mobilitzacions. La mancança de fonts a què ens hem referit contrasta amb la sobrada abundància de treballs que se centren en qüestions polítiques generals, o en l'estudi d'alguna de les mobilitzacions amb major ressò del període. Això ens ha obligat a reduir la quantitat de dades d'acord al criteri de la redundància informacional i el d'equilibri informatiu.

7.1.2 Mètode descriptiu: els mitjans alternatius

Feta la contextualització històrica que ajuda a comprendre el període tractat, han estimat convenient fer una descripció realineament detallada dels mitjans de comunicació alternativa que conviuen al nostre País en el període de referència. Aquesta aproximació al sistema mediàtic alternatiu s'ha realitzat en base al coneixement propi de l'investigador, a les fonts documentals que hagen estudiat el tema, ben escasses per cert, i també en base als documents que els propis mitjans hagen generat. Amb la informació treballada s'ha obtingut una bona perspectiva des de la qual es pot veure la globalitat del sistema de mitjans lliures, independents i alternatius del País Valencià en el període tractat.

La descripció del panorama mediàtic alternatiu ha de servir per complementar la descripció que hem fet en l'apartat teòric sobre el sistema mediàtic valencià, i servirà per complementar els estudis que al respecte se n'han fet del panorama general, i que no solen contemplar l'anàlisi en profunditat d'aquests tipus de mitjans. Les anàlisis en què ens hem basat en

l'apartat teòric sí incideixen de manera molt acurada en el conjunt de mitjans públics i comercials (Parreño 2012; Xambó 1996, 2001, 2002, 2010b), però no solen incorporar els mitjans alternatius que ací considerem bàsics per entendre les estratègies mediàtiques dels moviments socials i de l'acció col·lectiva en general. És obvi que la seua poca rellevància quantitativa respecte el sector en general els deixa fora de les anàlisis realitzades amb aquesta metodologia, quan eixos treballs se centren en el sistema mediàtic considerat en conjunt.

7.1.3 Mètode etnogràfic: la mobilització

Una vegada hem situat perfectament els moviments detenint-nos especialment en la seua relació amb la comunicació, resulta del tot necessari indagar quines són les relacions que s'estableixen entre els agents dels moviments i el context, quines han estat les dinàmiques que s'han seguit i sobretot quina ha estat la percepció dels subjectes sobre les relacions entre els agents de la mobilització. Per fer-ho el més indicat ha estat recórrer a l'ús dues tècniques. En primer lloc s'ha fet ús de l'observació participant i, en segon, a les entrevistes semiestructurades. Amb elles hem pogut copsar quins són els constructes discursius sobre els que s'han establert les relacions entre els diversos agents que des del nostre punt de vista operen principalment en la mobilització col·lectiva.

L'observació participant és una tècnica que es basa en la interacció entre l'investigador i els subjectes investigats en el context propi d'aquests. Des de que l'investigador que signa aquest treball va finalitzar els estudis de sociologia no ha deixat d'aplicar la «mirada sociològica» en la seua interacció amb els subjectes mobilitzats, car ell mateixa ha participat en bona part de les mobilitzacions. Ha estat present de forma activa en els esclats de 2004 i de 2011, i participa de diversos moviments socials, en algunes organitzacions dels quals ha militat de forma molt activa des de 1987 ençà. A més a més la participació en l'acció col·lectiva de

l'investigador ha passat també per ser un dels promotors d'alguns dels mitjans de comunicació alternativa sobre els que es treballa en aquesta tesi.

Així la reua relació vital amb l'acció col·lectiva organitzada ve de lluny però és a partir de l'adquisició de ferramentes analítiques amb què es va dotar amb els estudis de sociologia, que la seua relació amb els moviments és participativa i a l'hora analítica. Especialment una vegada es va plantejar fer una tesi sobre alguns dels aspectes sobre els que ell mateixa participava activament.

Si bé es reconeix la limitació de l'anàlisi per no haver portat un diari de camp detallat, no és menys cert que gran part de les seues fonts i coneixements sobre els mitjans alternatius i les mobilitzacions es fonamenta en un treball de recopilació documental i d'experiències pràctiques que ha realitzat al llarg dels anys.

Per tant, amb el mètode etnogràfic, analitzem aquells aspectes de l'objecte en què la participació directa i l'assessorament dels propis investigadors al si dels moviments socials – assemblees, reunions de treball, debats, sessions de coordinació, xarrades, rodes de premsa, i també protestes, manifestacions, tancaments i altres mesures de denúncia i pressió- els ha permès un coneixement profund i continuat dels objectius, projectes, formes de participació, estratègies de comunicació, lideratges, dels moviments socials. Hem procurat doncs, reconstruir la 'lògica del sentit concret', característica de la lògica situacional de la pràctica social (Ortí 1995). Amb el mètode qualitatiu abordem aquells aspectes i nivells de la realitat en què tractem d'establir identitats i diferències a través de l'anàlisi del llenguatge, singularitats quant a la interpretació de la realitat i la comunicació social i les construccions ideològiques (Ibáñez 1986:60-61).

El camp d'actuació de l'entrevista en profunditat és el de la parla en el sentit de l'actualització

personalitzada del codi de la llengua. Lluny, però, de la lingüística formalista i estructuralista, tractem la parla des del lloc del social i entenem el parlant des de la condició dialògica i intertextual de l'ésser humà, des de la seua condició d'animal social. Assumim que la parla té referents extradiscursius i que, entre aquests referents, es troben les pràctiques socials parcialment constitutives del discurs (Bourdieu 2001).

Si partim del model de les funcions del llenguatge de Roman Jakobson (1981), l'entrevista oberta ens remet al que ell anomena la funció 'expressiva'. L'entrevistat parla des de la seua biografia, entesa com el conjunt de les representacions associades als esdeveniments viscuts. Parla d'una informació de la qual té alguna experiència i que emergeix en la conversa amb una orientació, deformació i interpretació singular. Llavors, la subjectivitat del producte informatiu que es genera és la principal característica i limitació. És així com la funció emotiva o expressiva centrada en el destinador esdevé el punt central de referència de l'entrevista, perquè apunta a obtenir una expressió directa de l'actitud de l'emissor davant allò que constitueix el seu missatge (Alonso 1998), punt central que transfereix 'identitat' a la dimensió cognoscitiva i objectivant de la funció referencial del llenguatge. L'entrevista oberta, per tant, se situa entre l'ordre del 'dir' i l'ordre del 'fer', un terreny intermedi que podríem anomenar 'el dir del fer'. És una estratègia d'investigació rellevant per a l'anàlisi de la dimensió pragmàtica personalitzada, de la dimensió 'événementiel' i diacrònica de l'objecte investigat (Berger 1991).

Dins la diversitat de modalitats d'entrevista que s'usen a les ciències socials i atenent al grau d'obertura i directivitat, les entrevistes que nosaltres hem realitzat es podrien acollir a la modalitat d'entrevista oberta focalitzada sobre una àrea temàtica. Des de la funció referencial, el nostre objectiu perseguia informació, amb caràcter exploratori i descriptiu, sobre l'acció dels moviments socials, la percepció dels mitjans de comunicació en la seua difusió temàtica

sobre els moviments i els obstacles a l'excel·lència en les pràctiques informatives i comunicatives tant internes com externes. Des de la funció expressiva, rastrejàvem els sistemes de normes i valors assumits, les imatges i creences, els codis i estereotips cristal·litzats, les ideologies explícites o subjacents, les rutes i trajectòries vitals i professionals, el judici sobre les accions d'altres i sobre els moviments socials; en suma, les representacions i interpretacions dels fenòmens considerats.

Els eixos de les converses que hem mantingut aborden les experiències periodístiques alternatives, les tensions amb els periodistes dels mitjans dominants, les dinàmiques de comunicació interna i a l'entorn més pròxim, l'anecdota i les trajectòries personals, la situació i l'ús del català en les lluites socials i ciutadanes, més encara, les possibilitats dels mitjans en català, les relacions entre moviments socials, periodistes i polítics, i el mercat de la comunicació.

7.2 Mostra

El conjunt de les 18 entrevistes que serveixen de base a aquest estudi han estat fetes a membres de les plataformes Salvem el Botànic, Xúquer Viu, Per l'Horta i el 15M València. Hem entrevistat també a membres de col·lectius dedicats a la comunicació, tant en mitjans de comunicació alternatius com en experiències concretes d'activisme en la comunicació audiovisual. Es tracta de L'Accent, L'Avanç, Ràdio Klara, Ja en Tenim Prou i Indymedia. Finalment s'ha entrevistat a treballadors de mitjans convencionals públics i privats (RTVE, RTVV, Levante-EMV, El Mundo) i de mitjans minoritaris molt identificats amb certs moviments dels que hem anomenat d'ona llarga i mitjana com El Temps, Infotelevisió o L'Informatiu. Les entrevistes semiestructurades han estat fetes entre novembre de 2010 i novembre de 2011.

7.2.1 Entrevistes

Les entrevistes s'han codificat agrupant-les en tres grups. El primer està format per persones vinculades molt estretament amb moviments socials de l'època de referència. En la codificació em emprat en codi MS. Un altre grup és el format per col·laboradors estrets (fundadors o promotors) de mitjans de comunicació alternatius, en les seues diferents varietats: Els alternatius, diguésem, ideals, tenint en compte que dintre d'aquest grup hem considerat aquells mitjans de cort clàssic i també específics del període; els militants; i també hem inclòs representants de mitjans que no tenint vocació d'alternatius, han estat forçats a actuar com els mitjans alternatius. Aquest seria el cas d'El Temps i d'InfoTelevisió. Tot aquest conjunt de mitjans alternatius té assignat el codi MA. Finalment hi ha un tercer grup format per persones que treballen o han treballat principalment en mitjans convencionals. Dintre d'aquest hem de diferenciar entre els públics i els comercials. El conjunt de mitjans convencionals rep el codi MC. La mostra és de tipus estructural pròpia d'aquest tipus de tècniques qualitatives i s'ha basat en la consideració de la posició que ocupen els entrevistats en el sistema de relacions que s'estableixen en l'entorn mediàtic dels moviments socials del període estudiat. Els tres grups estan relativament equilibrats quan al nombre de representants, però bé és cert que ha resultat més senzill comptar amb persones vinculades als mitjans alternatius i als moviments socials que no pas les que treballen en mitjans convencionals. En aquest sentit reconeixem certa infrarepresentació. Això però, entenem que cadascuna de les persones escollides representa un perfil específic i diferenciat de la resta i de cadascuna d'elles es pot extreure una visió suficientment diferenciada de la resta com per contribuir a elaborar una visió global dels discursos que participen del fet estudiat. Passa alguna cosa pareguda amb la sobrerepresentació que també reconeixem de col·laboradors del projecte informatiu L'Avanç. En aquest cas hem considerat que els tres perfils són prou diferenciats i cadascuna

de les persones entrevistades, a més està també vinculada a projectes comunicatius i també social diferents al de L'Avanç, que és el principal elements que els posa en comú. A més a més, entenem també que L'Avanç és un projecte paradigmàtic, amb la suficient entitat com per detenir-nos específicament i amb detall en ell ja que es tracta d'un mitjà de comunicació alternatiu amb un impacte singular, innovador en el seu moment quan a publicacions impreses i que també va ser pioner en l'ús d'Internet com a espai de comunicació participativa i alternativa. En qualsevol cas l'entrevistat número 7 ha estat perfilat amb el codi MS, perquè tot i que ha tingut un paper destacat en L'Avanç, també l'ha tingut en molts altres projectes culturals i socials d'envergadura semblant.

És poc habitual en els treballs d'aquest índole fer públics els noms de les persones entrevistades. En som conscients. Però hem optat per fer una combinació entre la publicació dels noms i l'anàlisi fent ús d'etiquetes amb els codis. En primer lloc comptem amb l'autorització expressa de totes les persones entrevistades per publicar el seu nom. En segon lloc considerem que les persones entrevistades, en la major part dels casos, son persones amb projecció pública, la trajectòria de les quals és molt singular. Haguera resultat absurd traçar una trajectòria vital d'elles que considerem fonamental per entendre el seu posicionament i discurs resultant, i ometre els seus noms quan en molts casos resultaria evident la persona a què ens referiríem. Per això, fins i tot en els casos en que aquesta trajectòria no és tan significativa ens hem decidit a publicar els noms de totes les persones entrevistades, amb la finalitat d'unificar el criteri.

Tanmateix, a l'hora de realitzar l'anàlisi de les entrevistes hem optat per respectar els criteris clàssics de codificació ja que entenem que facilita la comprensió del treball i evita el condicionament de la lectura en primera volta. Si el lector desitja aprofundir en allò que cada entrevistat diu podrà fer-ho revisant la Taula 8, però també pot recórrer a la publicació que ja

ha estat feta en base a aquestes entrevistes (Ginés 2011). Seria completament il·lògic ocultar els noms dels entrevistats en aquest treball quan, a més del que hem dit, les entrevistes estan recollides en la publicació referida.

Entrevista	Nom	Rol	Codificació
1	Pasqual Requena i Pallarès	Líder de col·lectiu de defensa del patrimoni	MS1
2	Paco Sanz Sanz	Líder de col·lectiu de defensa del territori	MS2
3	Josep Gavalrà i Esteve	Líder de col·lectiu de defensa del Territori	MS3
4	Juan Bordera Romà	Activista moviment social	MS4
5	Piedachu Peris	Activista col·lectiu de defensa del territori/activista mediàtica	MS5
6	Xurxo Estévez Gantes	Activista mediàtic audiovisual	MS6
7	Xavi Sarrià Batlle	Activista cultural, periodista mitjans alternatius	MS7
8	Rubén Fernández Arizmendi	Periodista mitjà alternatiu imprès-web	MA1
9	Andreu Ginés Sánchez	Periodista mitjà alternatiu imprès	MA2
10	Violeta Tena Barreda	Periodista mitjà comercial-alternatiu imprès	MA3
11	David Segarra Soler	Periodista mitjà alternatiu imprès i web, documentalista freelance	MA4
12	Manolo Gallego	Periodista mitjà alternatiu ràdio	MA5
13	Jaume Nualart Vilaplana	Periodista mitjà alternatiu web	MA6
14	Juli Esteve Carbonell	Periodista mitjà comercial-alternatiu televisiu	MA7
15	Sergi Pitarch Sánchez	Periodista mitjà comercial imprès i comercial-alternatiu web	MC1
16	Rosa Brines i Sirerol	Periodista mitjà públic televisiu	MC2
17	Hèctor Sanjuan Pons	Periodista mitjà comercial imprès	MC3
18	Rosa Solbes	Periodista mitjà públic televisiu	MC4

Taula 8: Persones entrevistades i codificació

7.2.1.1 Entrevista 1 (MS1)

Líder del col·lectiu Salvem el Botànic.

Entrevista realitzada l'11 d'agost de 2011.

7.2.1.1.1 Pasqual Requena i Pallarès

(València, 1951) És Enginyer Tècnic Industrial. Ha treballat durant vora 30 anys en el sector informàtic per bé que els darrers 10 és funcionari administratiu a l'Ajuntament de València. Va participar a les mobilitzacions dels 80, principalment als moviments contra l'OTAN i antinuclear. Ha contribuït a diverses mobilitzacions ciutadanes que tenen lloc al país des de meitats dels 90, en especial a 'Salvem el Botànic, recuperem ciutat' de la que és membre fundador. També forma part de l'organització Revolta i va col·laborar l'any 2.000 en la posada en marxa de Ca Revolta, on continua.

7.2.1.1.2 Salvem el Botànic, recuperem ciutat

La «Coordinadora Ciutadana Salvem el Botànic, recuperem ciutat» es va presentar el 6 de març de 1995, després que l'Ajuntament de València aprovara la construcció de tres edificacions de 20 altures -per a habitatges i hotel- als terrenys de l'antic pati de jocs i d'entrada al Col·legi dels Jesuïtes, junt al Jardí Botànic, al cantó de la Gran Via de Ferran el Catòlic i el Passeig de la Petxina. L'objectiu era i és preservar l'entorn del Jardí, que és considerada joia científica reconeguda mundialment, i conservar el perfil urbà del centre històric de València. Constituïda sense ànim de lucre ni adscripció política per un grup variable de persones de diferents professions, una de les característiques més ressenyables del seu funcionament ha estat el suport generalitzat que ha rebut de tot tipus d'institucions,

col·lectius i estaments socials i culturals.

7.2.1.2 Entrevista 2 (MS2)

Líder del col·lectiu Xúquer Viu.

Entrevista realitzada el dia 23 d'agost de 2001.

7.2.1.2.1 Paco Sanz Sanz

(Valladolid, 1956) Als 16 anys va traslladar-se a València i als 22 a l'Alcúdia (Ribera Alta) on treballa com a mestre.

Des de fa anys està lligat a moviments socials i ciutadans, especialment relacionats amb l'ecologisme i la defensa del territori. A principis dels 2000 va ser fundador de la Plataforma "Tren sí, AVE no" que encapçalà mobilitzacions per un transport públic, social i sostenible, com alternativa al model de trens AVE, al qual considerava elitista, antisocial i depredador del territori. Junt a organitzacions ecologistes, ciutadanes i sindicals constituïren la Plataforma en Defensa del Ferrocarril. Des de fa gairebé 13 anys col·labora activament amb Xúquer Viu de la que actualment és el portaveu. Com a representant de Xúquer Viu va impulsar, durant els anys durs del boom urbanístic, junt a altres persones i organitzacions "Compromís pel Territori" que jugà un paper important en la lluita per una nova cultura del territori en els anys centrals de la dècada passada. També forma part d'Ecologistes en Acció i CCOO, col·laborant amb la Plataforma Tanquem Cofrents.

Compatibilitza la seua activitat en els moviments socials amb l'activitat política en el seu poble, del que és regidor per Compromís per l'Alcúdia.

7.2.1.2.2 Xúquer Viu

Plataforma creada en 2003 per oposar-se al projecte de transvasament Xúquer-Vinalopó, representa al País Valencià el moviment per una Nova Cultura de l'Aigua, implantat de manera especial a la Ribera i altres comarques valencianes.

7.2.1.3 Entrevista 3 (MS3)

Líder del col·lectiu Per l'Horta. Encarregat de les tasques de comunicació web. Ha fet de portaveu en repetides ocasions.

Entrevista realitzada el 3 de novembre de 2010.

7.2.1.3.1 Josep Gavalrà

(València, 1968) Llicenciat en Ciències Físiques per la universitat de València, postgrau en estudis del tercer món, màster en sistèmica i actualment professor de matemàtiques a l'institut de Càrcer on, entre altres coses, porta endavant un hort amb els alumnes del programa de qualificació professional inicial (PQPI).

Forma part del grup de persones que funden el col·lectiu de ciclistes urbans i cicloturistes València en Bici ara fa 23 anys, participant-hi de forma activa durant 8 anys. En aquest temps de militància activa en "València en Bici" representa aquest col·lectiu davant la federació europea de ciclistes (ECF).

A l'any 2000 entra a formar part del grup de persones que va impulsar la primera iniciativa legislativa popular (ILP), d'on va néixer el moviment Per l'Horta, per aprovar una llei de protecció de l'Horta de València, que va aconseguir 117.000 signatures acreditades pel l'oficina del Cens i que la mesa de les corts, controlada pel PP, no va admetre a tràmit. Des

d'aleshores participa activament en la direcció de Per l'Horta.

7.2.1.3.2 Per l'Horta

Moviment social hereu de la primera Iniciativa Legislativa Popular per la protecció de l'Horta de València (ILP) constituït formalment com associació sense ànim de lucre.

Per l'Horta té l'objectiu de ser un catalitzador de totes aquelles accions o polítiques que vagen encaminades a aconseguir els objectius que es proposaven a la ILP. Això inclou accions i polítiques per la protecció de l'Horta de València, de posada en valor del seu paisatge, del seu patrimoni agrícola, hídric i cultural i històric.

Metodològicament treballen amb tot tipus de persones, associacions o institucions relacionades amb l'horta en qüestions com la cultura popular valenciana, l'agricultura tradicional i biològica, el paisatge, la cultura gastronòmica, la sostenibilitat, l'educació ambiental, i els drets humans i la democràcia.

7.2.1.4 Entrevista 4 (MS4)

Participant en la mobilització del 15M a València. Es trobava entre els primers convocants de la mobilització. Forma part (en el temps de l'entrevista) de diversos grups de treball i és una persona molt activa en les xarxes socials.

Entrevista realitzada el dia 19 d'agost de 2001.

7.2.1.4.1 Juan Bordera Romà

(Alcoi, 1984) Comença estudis d'economia que abandona per fer teatre infantil i Comunicació Audiovisual. Va estudiar Guió a Nucine. S'apropa al pensament alternatiu al sistema, com les

teories cooperativistes derivades del premi Nobel d'Economia John Nash, a l'hora que admira i aprèn de persones com Enric Durán o Jacque Fresco. La seua militància abasta diferents moviments (Democràcia Real Ya, ATTAC, Zeitgeist, Malestar, etcètera) abans de participar activament en la Comissió de Premsa del 15M de València. Va ser un dels convocants de l'acampada i l'assemblea del 16 de maig a València. També va formar part de la Ruta Est de la Marxa Popular Indignada que arribà a Madrid el 23 de Juliol de 2011.

Actualment, compagina activisme al moviment 15M i a DRY València. Recentment ha publicat cròniques a mitjans com Diagonal o Público.

7.2.1.4.2   15M

Com el seu nom indica el del 15M és un moviment vinculat a la manifestació convocada pel col·lectiu Democràcia Real Ya en maig de 2011, una setmana abans de la celebració de les eleccions locals i autonòmiques. El moviment com a tal va anar constituint-se de manera dinàmica i espontània els dies següents a la manifestació quan cada vegada més persones s'anaven congregant en assemblees a les places de gran part de les ciutats i pobles de l'Estat i de l'estranger. Amb les places utilitzades com a campaments improvisats, el moviment va anar estructurant-se organitzativament en comissions i clarificant les seues reivindicacions i demandes. Aquestes giraven entorn l'aprofundiment de la democràcia, en contra del poder de la banca, sempre amb protestes pacífiques com a mètode reivindicatiu. Això no li ha evitat moments de violenta repressió policíaca. El moviment va generar moltes adhesions intel·lectuals i socials.

7.2.1.5 Entrevista 5 (MS5)

Component de Salvem Catarroja i de Ja en Tenim Prou.

Entrevista realitzada el 3 d'agost de 2011.

7.2.1.5.1 Piedatxu Peris

Membre del Col·lectiu Salvem Catarroja i de Ja en Tenim Prou. Encarregada de les webs dels dos col·lectius.

7.2.1.5.2 Salvem Catarroja

Salvem Catarroja és un col·lectiu creat en 2005 per oposar-se a la construcció del projecte Nou Mil·lenni, un Pla d'Acció Integrada) impulsat per l'IVVSA (Institut Valencià d'Habitatge, Generalitat Valenciana) i assignat per a la seua execució i construcció a l'empresa Llanera. El projecte urbanístic preveia la construcció de més de 13.000 habitatges (en eixe moment a Catarroja n'hi havia 8.000). El sòl ocupat per aquest projecte duplica el sòl ocupat pel poble de Catarroja. Els terrenys sobre el quals es pretenia construir és d'horta amb abundants mostres del patrimoni. L'obra no s'ha dut a termini.

7.2.1.6 Entrevista 6 (MS6)

Component del grup activista comunicatiu Ja en Tenim Prou.

Entrevista realitzada durant setembre de 2011 a través del correu electrònic, sobre l'entrevista realitzada a Piedachu Peris.

7.2.1.6.1 Xurxo Estévez Gantes

(Galícia, 1951) Arquitecte Tècnic i doctor en Belles Arts, actualment és professor a l'Institut Espanyol de Lisboa. Membre de Ca Revolta, ha militat a diversos col·lectius socials, com el moviment Anti-OTAN, Salvem el Botànic Recuperem Ciutat, col·lectiu Nunca Mais.

Ha produït audiovisuals en el camp de l'art i els moviments socials”, ha publicat la novel·la “Espiral de Lideiras” i actualment és responsable d'un blog en el diari digital A Nosa Terra, de Galícia.

7.2.1.6.2 Ja en Tenim Prou³⁰

Ja en tenim prou és un col·lectiu en què participen professionals de l'audiovisual, persones dels moviments socials més actius i un bon grapat d'artistes, activistes i associacions culturals del País Valencià, creat a l'abril de 2007.

Segons afirmen, la plataforma s'ha format per a fer i difondre curts audiovisuals (produïts pel mateix col·lectiu Ja en Tenim Prou amb el suport de Ca Revolta) i divulgar la informació que queda amagada. L'objectiu principal és moure l'opinió i la crítica, i promoure la consciència social i la participació de la ciutadania davant els abusos, la manipulació informativa i les trampes del poder.

També és el nom de la pel·lícula composta per talls de curta durada on apareixen algunes personalitats de la cultura valenciana denunciant situacions com l'accident de metro a València, la visita del Papa, la corrupció o la deterioració ambiental i cultural. A Ja en Tenim Prou es donen cita moltes de les formes contemporànies de l'expressió audiovisual, des del documental al vídeo-art, des de la ficció a la poesia visual, del clip musical a la comèdia.

---

30 www.jaentimprou.org

L'estrena del documental s'anuncià per al 26 d'abril del 2007 de manera simultània en multitud de locals i espais públics. Donat que la data estava en ple període electoral, la Junta Electoral va prohibir la reproducció pública el que provocà la crítica dels responsables acusant al Partit Popular de censura i utilització de les institucions democràtiques.

7.2.1.7 Entrevista 7 (MA1)

Participant en molts diversos moviments socials i líder de grup musical referencial de molts col·lectius.

Entrevista realitzada el dia 29 d'octubre de 2010, revisada en juny de 2011.

7.2.1.7.1 Xavi Sarrià i Batlle

(Barcelona, 1977) és escriptor i guitarrista i cantant del grup Obrint Pas. Resideix a València des dels 12 anys.

Llicenciat en filologia catalana per la Universitat de València és membre fundador del grup valencià Obrint Pas. Prèviament formà part de la creació de Tant Se Val. Amb 15 anys va conduir el programa de rock en català 'El Celobert' de Ràdio Klara. Posteriorment, va col·laborar als programes Nautilus i Lliure i Directe de la mateixa emissora. Fou redactor i impulsor del periòdic independent L'Avanç. Ha estat col·laborador de Catalunya Ràdio i ha publicat articles a diaris i revistes com El País, Levante-EMV, Público, Berria o Enderrock. Com a productor, ha col·laborat amb InfoTV amb un programa musical.

El 2008 va publicar el seu primer llibre de ficció Històries del Paradís (Bromera). El 2009 va participar en el llibre Ara, País Valencià (Publicacions de la Universitat de València). El 2010 va publicar el conte Quaranta-tres al suplement 'Quadern' del diari El País. La seua segona

novel·la Totes les cançons parlen de tu va ser publicada per Sembra llibres en 2014.

7.2.1.7.2 Diversos mitjans i moviments socials. Obrint Pas.

Els mitjans de referència pels que l'hem entrevistat són L'Avanç (Apartat 7.2.1.8.2 a la pàgina 179, Ràdio Klara (Apartat 7.2.1.12.2 a la pàgina 183) i InfoTV (Apartat 7.2.1.14.2 a la pàgina 186).

7.2.1.8 Entrevista 8 (MA2)

Fundador de mitjà alternatiu L'Avanç i membre de moviments socials.

Entrevista realitzada el 24 d'octubre de 2010.

7.2.1.8.1 Rubén Fernández Arizmendi

(València, 1969) Periodista, escriptor i impressor. Fundador del periòdic de L'Avanç en el qual desenvolupà les tasques de coordinació general de l'edició i coordinació de les seccions de Comarques i Opinió. També col·laborà en l'edició del País Valencià del periòdic "El Triangle".

El seu activisme polític començà a finals dels 80 al moviment antimilitarista, fou membre fundador de l'Ateneu Russafa i de la Plataforma per Russafa. També col·laborà al moviment anti-feixista de València i a la Coordinadora de Salvem del País Valencià.

Va formar part de la Junta Directiva de l'ONG ACSUD-Las Segovias durant 8 anys, encarregant-se de la secció de comunicació i premsa. També va formar part de l'equip encarregat de trobar contraparts per a la cooperació a Senegal.

Va coordinar la primera edició de la "Guia dels músics i cantants en valencià" i la primera i

segona edició del "CD dels músics i cantants en valencià".

El 2009 va obtenir el premi de narrativa de Benissa "25 d'abril" per la seua novel·la "Uba".

7.2.1.8.2 L'Avanç Informació Lliure

Periòdic quinzenal valencià nascut en 1999, va ser un dels projectes més ambiciosos dels darrers anys en el camp de la comunicació alternativa al País Valencià. Es tractava d'un tabloide d'entre 28 i 36 pàgines que tenia distribució a través dels quioscs de València i comarques properes i de la ciutat de Castelló a més de ser distribuït per subscripció. El 2002 (López García 2008) apareix www.lavanc.com, l'edició digital del periòdic, amb una important novetat respecte al que venien sent les edicions digitals fins aleshores, la lliure publicació de continguts per part dels lectors, una proposta inspirada en l'èxit d'Indymedia. Va ser la primera concreció al País Valencià de periodisme ciutadà.

Durant tota la seua existència -tanca a finals de 2008- aconseguix uns 750 subscriptors i unes vendes en quiosc que ronden els 2.000 exemplars d'una tirada de 5000. La seua distribució s'eixampla a totes les comarques de Castelló quan es transforma d'associació cultural a empresa cap al 2005. Per la seua banda, el web va aconseguir ser el més visitat al País en valencià de caràcter informatiu.

7.2.1.9 Entrevista 9 (MA3)

Fundador i redactor del mitjà independent L'Accent i membre de moviments socials.

Entrevista realitzada el 10 d'abril de 2011.

7.2.1.9.1 Andreu Ginés Sánchez

(València, 1978). És llicenciat en Història per la universitat de València a l'any 2000 i doctorat en Història per la Universitat Pompeu Fabra en 2008 amb la tesi “La instauració franquista al País Valencià: Castelló de la Plana i València”, sota la direcció de Josep Fontana. La tesi va guanyar el XXV Premi Ferran Soldevila de treballs d'història i ha estat publicada per la Universitat de València. Ha publicat alguns articles i ressenyes a revistes com L'Espill, Caràcters o Recerques.

Durant 10 anys ha estat secretari de la revista Recerques, Història, Economia, Cultura, de la que actualment és membre del consell de redacció.

Des del 2001 forma part del projecte de L'Accent tant a la redacció de Barcelona com a la de València. Actualment és un dels coordinadors.

Ha militat a l'AEN-CEPC³¹, a la PUA³² i a Endavant. A banda d'això participa d'altres activitats associatives i/o reivindicatives d'àmbit nacional i local.

A l'actualitat treballa al Racó de la Corbella, un espai polític i cultural obert al barri de Velluters.

7.2.1.9.2 L'Accent

El 2002 neix el quinzenal L'Accent, un projecte en format tabloide, de distribució a les zones de parla catalana i amb part del conjunt de col·laboradors al País Valencià. Es tracta d'un gratuït amb distribució a través de subscripcions i de centres socials. Actualment també compta amb un web prou complet³³. Políticament està manifestament vinculat amb l'esquerra

---

31 Assembla d'Estudiants Nacionalistes-Col·lectiu d'Estudiants dels Països Catalans

32 Plataforma per la Unitat d'Acció.

33 <http://www.laccent.cat>

independentista.

7.2.1.10 Entrevista 10 (MA4)

Redactora del setmanari d'informació general en català El Temps.

Entrevista realitzada el 23 de febrer de 2011.

7.2.1.10.1 Violeta Tena Barreda

(Vilafranca, Els Ports, 1982) Llicenciada en periodisme per la Universitat de València l'any 2005, es va iniciar en l'ofici treballant els estius a l'empresa Comunicació dels Ports, de Morella. Després de sengles estades com a becària a les redaccions d'*El Mundo Valencia* i EFE a Brussel·les, va entrar a treballar a la redacció de València de la revista El Temps i ha col·laborat en publicacions com ara L'Espill, Mètode, Descobrir Catalunya o publicacions d'àmbit local.

7.2.1.10.2 El Temps

Setmanari d'actualitat editat a València per Edicions del País Valencià des del 1985 i distribuït en tot l'àmbit dels Països Catalans. L'editor i impulsor és Eliseu Climent. La redacció té seus a Barcelona, València i Palma.

Per la seua tasca ha esdevingut un referent als Països Catalans, on ha assolit cert prestigi, de manera que el 2001 va aconseguir un tiratge de 25.000 exemplars. A mitjan dels 90, i sota l'impuls de Vicent Partal, va ser un dels primers mitjans de comunicació en català que va tenir presència a Internet.

7.2.1.11 Entrevista 11 (MA5)

Coordinador de l'Avanç, documentalista independent.

Entrevista realitzada el 18 de novembre de 2010.

7.2.1.11.1 David Segarra Soler

(València, 1976) Periodista, dissenyador gràfic i documentalista. Forma part del grup fundador del periòdic de L'Avanç Informació Lliure en el qual es va fer càrrec de la coordinació general, de la secció internacional i va treballar també com reporter a notícies locals.

Com a dissenyador gràfic ha treballat la imatge dels moviments socials i la cultura alternativa. Va guanyar el premi Enderrock pel disseny del disc Benvingut al Paradís d'Obrint Pas.

Director de reportatges³⁴ i documentals a Veneçuela per a les televisions públiques, ha fundat la productora Guarataro Films al barri de Caracas on actualment viu.

Recentment va participar a la Flotilla a Gaza on van morir 9 persones per l'acció de l'Armada israeliana. Per aquests fets va ser empresonat durant 3 dies a Israel. Va ser condecorat amb l'Ordre Francisco de Miranda de la República Bolivariana de Veneçuela per la seua aportació a la nació, i va rebre el premi de la Cartellera Túria al mèrit civil per la participació com a valencià i periodista a la Flotilla de la Llibertat.

Participa activament a la Xarxa des del seu blog³⁵ i especialment a través de Twitter, des d'on aporta anàlisis sobre política internacional i de suport a les reivindicacions dels moviment socials del País Valencià i Catalunya.

---

34 Tots els reportatges són accessibles a Internet.

35 <http://davidsegarrasoler.blogspot.com>

7.2.1.11.2 L'Avanç Informació Lliure

Mireu descripció del mitjà en l'apartat 7.2.1.8.2. a la pàgina 179.

7.2.1.12 Entrevista 12 (MA6)

Membre fundador i redactor/locutor de Ràdio Klara.

Entrevista realitzada el dia 4 de novembre de 2010.

7.2.1.12.1 Manolo Gallego

(Bolmete-Sober, Lugo, 1953) Diplomada en Infermeria (DUE) per la Universitat de València i la UNED. Treballa com a infermer en el Centre d'Atenció Primària de Museros.

Militant del Moviment Llibertari des de 1975, primer a la CNT i, posteriorment a la CGT.

És membre fundador de Radio Klara i hi col·labora des de 1982.

7.2.1.12.2 Ràdio Klara

En 1982 comencen les emissions de Ràdio Klara (Dolç i Gómez 1998; Dolç, Sanchis, i Deó 1985; Xambó 2001), una de les poques ràdios alternatives de l'Estat que compta amb llicència d'emissió. La ràdio es declara Lliure i Llibertària i està vinculada al moviment sindical anarquista. La seua gestió és autònoma econòmicament des del començament acceptant publicitat i finançant els programes amb aportacions de socis i dels propis productors. La seua assemblea (CECA³⁶) ha variat quant a grandària i composició, però des del començament ha mantingut un nucli "dur" format per entre tres i quatre persones. Actualment l'emissora continua amb programació pròpia sobre actualitat, cultura, cinema o música i cada vegada

---

36 Centre d'Estudis i Comunicacions Alternatives.

més amb connexions amb emissores alternatives preferentment d'abast internacional. La ràdio compta amb un públic minoritari³⁷ a l'àrea metropolitana de València i també es pot escoltar en directe a través d'Internet.

7.2.1.13 Entrevista 13 (MA7)

Ciberactivista i periodista de mitjans independents digitals.

Entrevista realitzada el 5 de març de 2011.

7.2.1.13.1 Jaume Nualart Vilaplana

Llicenciat en química i programador de software lliure. És membre actiu en els moviments socials en Barcelona des de l'any 2000 (fundador d'Indymedia Barcelona, riereta.net, giss.tv). Durant el període 1999-2004 va treballar com a professor de secundària ensenyant química, física i introduint ferramentes lliures de col·laboració als departaments. Entre els anys 2008-2009 ha treballat com a investigador en el Ludwig Boltzmann Institute (Linz, Àustria) desenvolupant eines de visualització per a l'arxiu d'Ars Electronica. Ha treballat de desenvolupador de software lliure en alguns projectes europeus (Transcultural Mapping, Dash...) i residències artístiques (LabFactory Viena 2007) a diferents països: Letònia, Finlàndia, Alemanya, Eslovènia, Àustria, Kènia, entre d'altres. Actualment és estudiant de doctorat a la Universitat Autònoma de Barcelona.

7.2.1.13.2 Indymedia Barcelona/Nous mitjans digitals

Indymedia³⁸ és el nom que ha pres la xarxa mundial de Centres de Mitjans Independents

37 Segons la pròpia ràdio en febrer de 2009 tenia entre 34.000 i 38.000 oients diaris. Les dades són el resultat d'un estudi d'audiència encomanat per la pròpia ràdio. Més informació a www.radioklara.org/spip/spip.php?article1993.

38 Adaptat de Wikipèdia. Consultada el 3 d'agost de 2011.

(Independent Media Centers) creada l'any 1999 a partir de les protestes contra la reunió de l'Organització Mundial del Comerç celebrada a Seattle. Es va concebre com una alternativa comunicativa als mitjans de masses, i la formen col·lectius locals, uns 150 amb presència als cinc continents. Els seus membres eren de procedència política i acadèmica diversa, però tenien l'objectiu d'oferir informació de caràcter polític, social i cultural. Es tractava d'un espai de publicació i coordinació de diferents mitjans independents i alternatius. Indymedia va ser possible, en primer lloc, per l'aliança entre activistes tecnològics (hackers) i activistes mediàtics tradicionals, que van començar a treballar conjuntament a finals de la dècada dels 90.

7.2.1.14 Entrevista 14 (MA8)

Periodista i fundador de mitjà audiovisual independent.

Entrevista realitzada el dia 11 de gener de 2011.

7.2.1.14.1 Juli Esteve Carbonell

(Puçol, 1959) Els primers anys 80, va ser redactor i corresponsal de comarques del *Diario de Valencia*, i redactor, cap de secció i redactor en cap del diari *Noticias al Día*, de València. Posteriorment va treballar al diari *El País*, va ser subdirector de l'Avui, coordinador d'informatius de Canal 9 entre 1989 i 1995 i delegat de TV3 a València fins el 2004. Des d'aleshores és soci, promotor i director d'InfoTV, un canal de televisió independent ara reconvertit en productora audiovisual. Ha col·laborat com articulista al diari Levante-EMV, la Revista de Catalunya i Saó.

És coautor del llibre “La televisió (im)possible. Deu anys d'informatius a Canal 9” i autor de

ponències i conferències a diverses jornades, seminaris i congressos.

7.2.1.14.2 Infotelevisió (InfoTV)

Canal de televisió privat del País Valencià que va començar les seues emissions en proves el 15 d'abril de 2005, tot i que es comença a concebre al 2000. És propietat d'Infovalència Televisió, SA, empresa creada el desembre del 2003 amb la finalitat d'implantar una televisió plural, professional, de qualitat, moderna i en valencià. El 2005 el Govern del Partit Popular al País Valencià no li va concedir llicència d'emissió cosa que va obligar a tallar les seves emissions el 10 de juliol del 2008. Des d'eixa data i fins al setembre del 2010, mantingué una emissió més o menys regular a través d'Internet. Amb posterioritat, s'ha reconvertit en una productora audiovisual que elabora documentals per iniciativa pròpia i treballa per als seus clients.

7.2.1.15 Entrevista 15 (MC1)

Redactor de diari convencional i fundador de periòdic on line.

Entrevista realitzada el dia 9 d'agost de 2011.

7.2.1.15.1 Sergi Pitarch Sánchez

(La Pobla de Vallbona, 1982) Llicenciat en periodisme per la Universitat CUE-Cardenal Herrera de València el 2006, des de 2007 és redactor de política, societat i investigació del diari Levante-EMV.

És col·laborador de l'espai de blogs de la Cadena SER Comunitat Valenciana i corresponsal de l'Agència Colpisa al País Valencià.

Fundador i cap d'Informació del diari digital L'Informatiu, també ha treballat a mitjans com el periòdic Empresa y Finanzas, Las Provincias i a la televisió de La Poble de Vallbona.

És autor del treball “El futur del valencià als mitjans de comunicació digitals: els blocs” para la Acadèmia Valenciana de la Llengua, entitat per a la que també ha organitzat la I Jornada de blogaires en valencià.

7.2.1.15.2 Levante-El Mercantil Valenciano

Diari d'informació general d'àmbit valencià amb diferents edicions comarcals i que a Castelló es presenta com Levante de Castelló. Amb una ideologia de centre-esquerra pertany al Grup Prensa Ibérica que és propietat del matrimoni format per Aránzazu Sarasola Ormazábal i F. Javier Moll de Miguel (Serrano 2010). L'empresa neix quan el Grupo Editoril Prensa Ibérica compra per subhasta els diaris La Nueva España (Astúries), Información (Alacant) i Levante EMV al hòlding públic del franquisme Medios de Comunicació Social del Estado en 1984.

Levante-EMV s'ha caracteritzat per mantenir una línia crítica amb el govern valencià del PP sent percebut com el mitjà progressista del País Valencià.

La mitjana de lectors diaris segon l'EGM³⁹ ha estat de 267.000, situant-lo en primer lloc entre els diaris del País Valencià. El diari Información (del mateix grup) en tenia 208.000, mentre que Las Provincias 124.000 per el mateix període.

7.2.1.15.3 L'Informatiu

Mitjà electrònic d'actualitat del País Valencià nascut al novembre de 2009. La seua informació es caracteritzava per ser de creació pròpia i comptar amb un bon nombre d'opïnadors estables. Pel seu format i factura té tot l'aspecte d'un mitjà convencional i ha sabut configurar-se com a

---

39 Dades de l'Estudi General de Mitjans de l'any mòbil: entre octubre de 2014 i maig de 2015.

referent dels sectors progressistes i nacionalistes del país. La llengua vehicular és el valencià tot i que poden trobar-se articles en castellà. En maig de 2012 tanca per , segons declaracions dels seus promotors, la «inexistent ajuda als mitjans en valencià, unida a la falta de suport tant d'anunciants com d'organitzacions socials»⁴⁰.

7.2.1.16 Entrevista 16 (MC2)

Redactora de la Radiotelevisió Valenciana.

Entrevista realitzada el 9 d'agost de 2011.

7.2.1.16.1 Rosa Brines i Sirerol

(Simat de la Valldigna, 1965) Periodista i presentadora. Va ser una de les primeres cares de Canal 9, on va presentar durant anys els informatius de la cadena. El 1997 va ser relegada per la direcció de TVV, amb Jesús Sánchez Carrascosa al capdavant, al segon canal (aleshores Punt 2). Presentà i coordinà el programa Solidaris, dedicat al món del voluntariat i les ONG (BRINES 2002), primer programa d'estes característiques que es posà en marxa a l'estat espanyol i que ha rebut nombrosos premis (UNICEF, Conselleria de Benestar Social, Rotary Club, Creu Roja o el premi CREFAT Reina Sofia Contra les Drogues, entre d'altres). Ha realitzat col·laboracions en ràdio i en periòdics com Levante-EMV, El Punt o Diario 16 Valencia i és autora del llibre d'entrevistes "Públicas confesiones" (1996), d'un capítol al llibre "Medios periodísticos, cooperación y acción humanitaria: relaciones imposibles?" d'Eloisa Nos Aldás (2002, Icaria) i del documental "Mauthausen-Gusen: la memòria" (2009). És membre de la Reial Societat Econòmica d'Amics del País.

---

40 <http://www.vilaweb.cat/noticia/4016133/20120531/linformatiu-tanca-nefast-comunicacio-valenciana.html>

7.2.1.16.2 TVV

Primer canal de la televisió pública del País Valencià, inicia les seues emissions en 1989 i les acaba en 2013. Els seus continguts s'emeten parcialment en valencià.

7.2.1.17 Entrevista 17 (MC3)

Redactor de l'edició local de diari comercial d'àmbit estatal.

Entrevista realitzada el 19 d'agost de 2011.

7.2.1.17.1 Hèctor Sanjuan i Pons

(València, 1982) Llicenciat en Periodisme per la Universitat de València, treballa, des de l'any 2003, com a redactor a l'edició valenciana del diari *El Mundo*. Anteriorment havia col·laborat amb el setmanari *El Punt*. Durant aquest temps s'ha especialitzat en informacions de política local i autonòmica. És coautor del llibre *Del Sud, el País Valencià al ritme dels Obrint Pas* (Mina, 2007) i ha participat en la publicació de l'obra coral *Ara País Valencià, reflexions i experiències de la generació que ve* (PUV, 2009). A més, ha estat col·laborador de la revista literària *Lletres Valencianes* i ha participat en diferents taules redones i congressos sobre la situació política i cultural del país, d'una banda, i de la professió periodística, d'altra. En l'actualitat està cursant el darrer any de la llicenciatura de Ciències Polítiques i de l'Administració a la Universitat de València.

7.2.1.17.2 El Mundo Valencia

Edició valenciana del diari d'informació general *El Mundo* propietat de l'empresa Unidad Editorial, propietat al seu torn, del grup italià RCS MediaGroup (Serrano 2010). Pedro J.

Ramírez dirigeix el periòdic des de la seua fundació el 1989 i ha fet del diari un element molt influent en la política espanyola des que el periòdic fou qui més va denunciar el cas dels GAL a l'època del govern de Felipe González. A partir de 2014 el diari canvia de director. Molt decantat ideològicament a la dreta i en contra dels nacionalismes perifèrics, el seu posicionament respecte els esdeveniments d'importància a la política de l'Estat és paral·lel als del PP, mentre que no sempre s'alinea amb aquest en qüestions de política internacional. La mitjana de lectors diaris entre 2014 i 2015 ha estat de 925.000⁴¹, el segon diari d'informació general de pagament de l'Estat després d'*El País*.

7.2.1.18 Entrevista 18 (MC4)

Redactora de diversos mitjans de comunicació públics i privats. L'últim a d'edició Comunitat Valenciana de RTVE.

Entrevista realitzada el dia 15 de novembre de 2010.

7.2.1.18.1 Rosa Solbes

(Alacant) A principis dels anys 70 va treballar a Primera Pàgina i La Marina, dues publicacions progressistes. També a La Verdad i a Ciudad de Benidorm. En 1974 s'estableix a València per treballar com redactora del setmanari econòmic 'Valencia Fruits', que va compaginar amb la corresponsalia de 'La Verdad' i col·laboracions en 'Ya'. També formava part del Consell de Redacció de Cal Dir, col·laborava amb una columna fixa sobre feminisme a la revista Saó i va dirigir el setmanari progressista 'Dos i Dos'; posteriorment, ja en la dècada dels 80, fou cap de reportatges de 'Valencia Semanal', delegada d'Interviú, 'El Periódico de Catalunya' i 'Tiempo'. Els anys 1980, 1981 i 1982 va ser la responsable

---

41 Dades de l'Estudi General de Mitjans de l'any mòbil: entre octubre de 2014 i maig de 2015.

d'informació política, reportatges, suplementos i local (successivament) de 'Diario de València'. Des de 1983 al 86, va treballar com a cap de programes de Radiocadena, i a continuació redactora-presentadora d'informatius en TVE. En ambdós mitjans va dirigir i va presentar durant anys els primers programes amb temàtica feminista: 'Entre nosotras' i 'La otra mitad'. L'any 1989 fou la primera directora de Ràdio 9. Posteriorment va ocupar el càrrec de cap de premsa de la Conselleria de Cultura. Els últims anys ha estat redactora i editora d'informatius del centre territorial de TVE i columnista habitual de 'El País'.

Des de fa anys és col·laboradora habitual de les Universitats de València i Castelló en cursos i seminaris sobre gènere i comunicació, i forma part de la Xarxa Internacional de Dones Periodistes a més del Consell de Cultura de la UGT-PV i de la Comissió Assessora de Polítiques d'Igualtat de la Universitat de València.

Ha escrit diversos llibres sobre l'actualitat, com autora i coautora, un d'ells sobre les dones i el poder polític ('Dones valencianes, entre el voler i el poder'). El seu darrer llibre és 'Matilde Salvador. Converses amb una escriptora apassionada' (Tàndem). Ha format part de les directives de diferents associacions cíviques i ha presidit la Unió de Periodistes Valencians durant 4 anys. Actualment és covicepresidenta de Valencians pel Canvi.

Ha estat distingida amb el Premi Llibertat d'Expressió (Unió de Periodistes), Clara Campoamor, el de la UGT i el Sor Isabel de Villena.

7.2.1.18.2 RTVE

L'ens públic Radiotelevisió Espanyola.

7.2.2 Categories analítiques

La percepció sobre el paper de la comunicació en els moviments socials i sobre la relació que

aquests mantenen amb els mitjans de diferent tipus centra els objectius d'aquesta fase de la investigació. Per a elaborar les entrevistes s'han tingut en compte, doncs, quins han estat els elements considerats en l'apartat teòric. Segon aquest, la comunicació opera un lloc central per a la comprensió de les dinàmiques dels moviments socials. Aquesta importància ve afectada per:

1. Percepció sobre el tractament general dels moviments socials per part dels mitjans de comunicació.
  - 1.1. El tractament dels MMSS per part dels mitjans de comunicació comercials.
  - 1.2. El tractament dels MMSS per part dels mitjans de comunicació privats.
  - 1.3. El tractament dels MMSS per part dels mitjans de comunicació alternatius.
2. Percepció sobre el tipus d'informació que els mitjans de comunicació transmeten de les accions dels moviments socials.
  - 2.1. El tractament dels MMSS per part dels mitjans de comunicació comercials.
  - 2.2. El tractament dels MMSS per part dels mitjans de comunicació privats.
  - 2.3. El tractament dels MMSS per part dels mitjans de comunicació alternatius.
3. Percepció sobre les formes de relació entre els mitjans de comunicació i els moviments socials.
  - 3.1. La relació entre dels MMSS i els mitjans de comunicació comercials.
  - 3.2. La relació entre dels MMSS i els mitjans de comunicació privats.
  - 3.3. La relació entre dels MMSS i els mitjans de comunicació alternatius.
4. El paper del periodista en la relació entre MMSS i els Mitjans de Comunicació.

- 4.1. La relació periodista/es-responsable/s de comunicació dels MMSS. Mitjans comercials.
- 4.2. La relació periodista/es-responsable/s de comunicació dels MMSS. Mitjans públics.
- 4.3. La relació periodista/es-responsable/s de comunicació dels MMSS. Mitjans alternatius.
5. Percepció sobre el buit informatiu a les accions dels MMSS.
  - 5.1. Percepció general sobre l'existència.
  - 5.2. Percepció general sobre les causes.
  - 5.3. Percepció general sobre les possibilitats de la seua superació.
6. Percepció sobre la utilitat dels mitjans de comunicació alternatius o propis dels MMSS.
7. Percepció sobre la relació entre mitjans propis i públics/privats.
8. Percepció sobre l'impacte de les NTIC en el periodisme.
  - 8.1. Comercial/públic
  - 8.2. Alternatiu.
9. Percepció sobre l'impacte de les NTIC en la difusió dels moviments socials.
10. Percepció sobre el denominat «periodisme ciutadà».
11. Percepció sobre l'impacte de les NTIC en la societat.

Però no ens podem estar d'analitzar en alguna mesura quina és la visió que sobre l'origen de la

mobilització dels Salvem i sobre la seua configuració tenen els seus membres i aquelles persones que tracten directament amb aquests moviments com són els col·laboradors amb els mitjans de comunicació alternatius.

S'ha considerat un segon bloc temàtic que tracta d'aprofundir en qüestions tractades en l'apartat teòric que aparentment no tenen a veure directament amb la comunicació, però que baix el nostre punt de vista són necessaris per tal de corroborar, o desmentir, parcial o totalment l'elaboració teòrica que hem plantejat. La configuració social dels moviments, les trajectòries militants dels líders, les relacions amb altres moviments socials diacrònicament i sincrònicament considerades, són, entre d'altres, elements que resulten claus per dilucidar en quina mesura estariem tractant de Nous moviments socials o si tan sols es tractaria de Nous Repertoris d'Acció que estan protagonitzats per elements actius, el mateixos que estarien actius en altres lluites fins i tot de caràcter «clàssic». Certament potser podríem assumir que els Nous moviments socials són en la pràctica, Nous Repertoris d'Acció.

Aquestes són les categories usades:

12. Percepció sobre el context en els inicis de la mobilització
13. Percepció sobre les causes concretes
14. Objectius dels MMSS representats
15. Percepció sobre l'estratègia general del moviment i els seus canvis. La influència de les NTIC en ells.
16. Percepció sobre el perfil dels membres actius dels MMSS.
17. Percepció sobre l'ús del valencià.

7.2.3 Plantejament de les entrevistes

En conjunt de les 18 entrevistes s'ha dividit en dos blocs. El primer el formen les entrevistes que s'han fet a membres de moviments socials destacats en el període estudiat. El segon bloc correspon a periodistes o activistes mediàtics. En aquest cas el bloc s'ha subdividit en tres subgrups: El que està format per periodistes de mitjans de comunicació alternatius i els ciberactivistes; el segon s'ha conformat amb periodistes de mitjans privats comercials. I el tercer s'ha fet amb les entrevistes als periodistes de mitjans públics. Entenem que d'aquesta forma es pot obtenir una pluralitat de perspectives que ens permetran percebre el conjunt de discursos que conviuen dintre de l'estructura mediàtica. Òbviament s'ha de ser molt prudent ja que l'estructura mediàtica és molt més ampla, sobretot verticalment, d'allò que nosaltres hem fet servir com a mostra estructural. Ara bé, per molt que no haguem realitzat entrevistes als dirigents dels mitjans privats ni públics, ni encara menys a accionistes de les empreses de les que formen part els mitjans de comunicació comercials, o als polítics de govern en el cas dels mitjans públics, hem cregut convenient centrar-nos en els discursos que es produeixen en la base. Efectivament, és en aquesta base on es dona el conjunt de relacions entre els agents del procés de comunicació que ens interessa per a ressenyar la percepció que tenen els agents sobre el tractament que reben els moviments socials i les seues accions.

També és cert que podríem haver fet ús de tècniques d'anàlisi de contingut per tal de treballar el tractament que reben els moviments socials en el mitjans de comunicació, però no ens interessa tant el contingut sinó l'anàlisi de les modes i les causes. Així, els i les entrevistades es constitueixen com agents de les relacions entre mitjans i moviments, que estan condicionat, modulats o informats per el seu entorn, entre el qual es troba, naturalment l'estructura de poder interna als mitjans i també a l'interior de les organitzacions dels moviments socials.

Els guions de les entrevistes s'ha fet d'acord a tres models que intenten recollir de la manera

més genèrica les principals qüestions que s'aborden en el present treball. Els primers dos models són els que s'han passat als periodistes de mitjans convencionals, un per als treballadors de mitjans que tenen caràcter comercial, i l'altre per a les treballadores de mitjans públics. En ambdós models hi ha pràcticament les mateixes preguntes. Bàsicament preteníem marcar diferència en allò que fa a la selecció de temes i al tractament dels moviments socials en funció del marc privat empresarial i del marc públic/polític. Entenem que han de donar-se diferència importants en aquest aspecte, més rellevants que no pas l'impacte de la tecnologia, per exemple, que afectaria a les dues tipologies d'una mateixa manera, o en qualsevol cas, la seua afecció es deuria a problemes de dimensió etcètera, que tindrien poc a veure amb la seua concepció essencial: la propietat i el servei públic en uns casos, i la propietat privada i el servei a l'empresa, en els altres.

Per l'altra banda, s'ha utilitzat un mateix guió d'entrevista per a les persones entrevistades per la seua pertinença a col·lectius socials de defensa de territori o ambientals, i per a aquelles que han estat entrevistades pel seu treball en projectes comunicatius alternatius del tipus que siga. Aquesta estratègia respon al convenciment teòric de que ambdues pertinences tenen molt en comú i que fan servir marcs identitaris i d'acció molt semblants. Sense estar 100% convençuts a priori de l'aventura, entenem que els resultats, com després veurem, avalen en nostre experiment.

A cada bloc se li han formulat un seguit de preguntes semi obertes amb la finalitat que respongueren amb llibertat però dirigint el focus a l'objecte de la investigació. Les preguntes no han estat formulades literalment ni en l'ordre que apareix tot seguit ja que s'ha intentat que aquestes fluïren com una conversa.

7.2.3.1 *Guió entrevista periodistes de mitjans públics*

1. Vocació pública del mitjà i informacions sobre MMSS.
2. Tractament en el mitjà de referència d'informacions sobre MMSS.
3. Què poden esperar els MMSS dels mitjans no alternatius (diferenciant públics i privats)?
4. Models de relació MMSS-mitjans públics.
5. Diferències de tractament de la informació (temes, extensió, entre mitjans alternatius i convencionals (diferenciant públics i privats).
6. Actitud del periodista (i del mitjà de referència, en opinió del periodista) respecte els mitjans alternatius.
7. Hi ha buit informatiu? Criteris de selecció de la informació en els mitjans públics.
8. Definició de mitjà alternatiu: ideològic, capacitat, composició...
9. Relació amb els mitjans alternatius, són competència, referència o són obviats?.
10. Periodisme convencional i NNTT comunicació alternativa (notícies no obviables)
11. MMSS i mitjans alternatius: el paper dels mitjans públics.
12. 15-M: Canvis en l'estratègia comunicativa o canvis en la realitat social.

7.2.3.2 *Guió entrevista periodistes de mitjans privats:*

1. Tractament en el mitjà de referència d'informacions sobre MMSS.
2. Què poden esperar els MMSS dels mitjans no alternatius (diferenciant públics i

privats)?

3. Models de relació MMSS-mitjans privats.
4. Diferències de tractament de la informació (temes, extensió, entre mitjans alternatius i convencionals (diferenciant públics i privats).
5. Actitud del periodista (i del mitjà de referència, en opinió del periodista) respecte els mitjans alternatius.
6. Hi ha buit informatiu? Criteris de selecció de la informació en els mitjans privats.
7. Definició de mitjà alternatiu: ideològic, capacitat, composició...
8. Relació amb els mitjans alternatius, són competència, referència o són obviats?.
9. Periodisme convencional i NNTT comunicació alternativa (notícies no obviables)
10. MMSS i mitjans alternatius: el paper dels mitjans privats.
11. Periodisme ciutadà?

7.2.3.3 Guió entrevista a líders dels moviments socials i mitjans de comunicació alternatius

1. Objectius del Moviment.
2. Destinataris.
3. Discurs.
4. Estratègies de visibilitat.
5. Ús de NTIC.
6. Fites (comunicatives) destacades.

7. Estratègia de comunicació.
  1. Qui és el públic destinatari.
  2. Quina relació mantenen amb els mitjans de comunicació alternativa/MMSS
  3. Relació amb els mitjans de comunicació públics.
  4. Relació amb els mitjans de comunicació privats.
8. Actors dels Moviments
  1. Perfil de les persones que en formen part (familiar, cultural, professional).
  2. Perfil/vinculacions polítiques.
  3. Objectius personals o motivació per l'acció.
  4. Nivells d'implicació.
9. Importància del fenomen comunicatiu i canvis en la relació col·lectiu-comunicació.
Sobretot referint-nos a les NTIC.
10. El valencià als col·lectius socials.
11. Futur.

TERCERA PART: RESULTATS DE LA RECERCA

8 Moviments socials i comunicació 1991-2011

Hem dividit aquest capítol en tres grans apartats d'acord amb els diferents objectius que es persegueixen i les tècniques utilitzades en cadascun d'ells. En el primer apartat hem fet ús del mètode històric per tal de dibuixar el context de producció de l'acció col·lectiva durant l'època estudiada. Ens hem detingut en l'anàlisi de els canvis en la situació sociopolítica i econòmica i també en el desenvolupament del sistema mediàtic de cadascun dels períodes històrics en què hem subdividit l'apartat. També ens hem detingut de manera especial en el desenvolupament de l'acció col·lectiva en cada període. D'aquesta forma queda ben emmarcat el període de referència en aquest treball, qüestió necessària per adquirir una bona comprensió de les dinàmiques que tenen a veure amb l'estructura d'oportunitats polítiques, l'entorn mediàtic i tecnològic, els marcs identitaris de la protesta i, també, la disponibilitat de recursos per part dels sectors actius dels moviments socials.

En el segon apartat hem procedit a centrar-nos més en el període de referència per tal de emmarcar els mitjans alternatius que formen part de la nostra anàlisi. Es tracta d'un apartat breu en el que s'esmenten amb breus comentaris les diverses propostes de comunicació alternativa que estan operatives durant els anys en què els Salvem estan més actius. No hem pogut aspirar a fer un catàleg detallat que incloga cadascuna de les propostes, però sí que podem afirmar que s'hi troben les més interessants i les que més repercussió van tindre. Cal tenir en compte que per a comptar amb un llistat detallat de cadascuna de les propostes comunicatives del període hauríem d'haver recorregut a fer un estudi poble a poble i barri a barri del nostre País, ja que les propostes comunicatives alternatives queden en moltes ocasions en àmbits de barri o locals i no resultava infreqüent que no formen part de xarxes que els donen significació més enllà de l'àmbit concret en el que es produeixen. Alguna cosa

pareguda passa amb els mitjans militants, que són més abundants però que són en la major part dels casos poc diferents als instruments de comunicació interna com els butlletins interns de comunicació de l'organització que tenen poca repercussió més enllà d'ella. Tampoc no és l'objectiu d'aquest treball centrar-se en ells, però el cert és que es tracta d'un repte majúscul podem comptabilitzar-los acuradament.

El mètode seguit en aquest apartat ha estat el de l'observació, el recurs a l'arxiu del propi investigador, i la consulta de fonts secundàries. Aquestes, val a dir, que no abunden en aquesta matèria, per la qual cosa ha estat un exercici molt entretingut i prolongat en el temps.

En l'últim apartat, el més extens, ens hem centrat en l'anàlisi de les 18 entrevistes realitzades i es pot afirmar que constitueix el gruix del treball. En aquest apartat es realitza un esforç analític per tal d'extreure els discursos més significatius del conjunt d'entrevistats, referent a diverses qüestions relatives a la comunicació en els moviments socials, les relacions entre aquests i els mitjans de comunicació dominants, el paper i la definició dels mitjans alternatius, i altres qüestions com l'impacte de les Noves Tecnologies d'Informació i Comunicació en tots ells. A més a més en aquest apartat s'ha fet un exercici comparatiu entre els discursos sobre les causes de l'aparició de moviments socials i mitjans de comunicació alternatius, els objectius d'ambdues formes d'acció i finalment els seus marcs identitaris.

Aquest apartat s'ha realitzat en dos passos. El primer ha estat el buidatge de les entrevistes fragmentant-les i organitzant-les en una matriu en la que les abscisses allotjaven els fragments de cada entrevistat que tractaven la categoria corresponent. Posteriorment s'ha procedit a reconstruir els arguments en funció de les categories intentant armar discursos diferenciats en funció de la lògica interna de la matèria, buscant element discursius uniformes i també diferencials.

8.1 L'acció col·lectiva i la comunicació des de la dècada dels 70

Per a dibuixar l'evolució que han experimentat els moviments socials, cal encarar-la des de diferents prismes -organitzacions (individus i grups) i també des de diferents marcs geogràfics atès el fet que aquests moviments estan directament relacionats amb el context social en el que s'imbriquen. Així, ens centrarem en els canvis que els moviments socials han experimentat a escala occidental, espanyola i valenciana, que, com es veurà, tot i que en ritmes diferents, mantenen moltes semblances però també alguna diferència.

A occident, el pes de la producció industrial que havia caracteritzat el seu sistema productiu fins els anys 70 ha anat minvant progressivament, mentre una bona part de la classe treballadora anava accedint a formació i a possibilitats de consum inimaginables fins aleshores. Així, les bases del conflicte industrial han anat afeblint-se pels canvis experimentats per sistema productiu (della Porta i Diani 1999:30), que va arribar a integrar dintre de la maquinària estatal bona part del conflicte capital-treball, fomentant un pacte del qual l'Estat era garant (Fernández Durán 2010b). A finals de la dècada dels 60 es produeix un esclat col·lectiu amb mobilitzacions protagonitzades per la classe mitjana amb unes reivindicacions que distaven de les pròpies de la classe treballadora, moltes de les quals havien quedat integrades en les polítiques socials pròpies de l'Estat de Benestar. Aquest conjunt de nous moviments que va arribar a Europa i als Estats Units durant eixa dècada arribarien a l'Estat Espanyol uns pocs anys després de forma desllavassada ja que la lluita antifranquista ocupava en eixos moments la centralitat de l'acció col·lectiva.

Fins la irrupció dels coneguts com a Nous moviments socials l'acció col·lectiva a occident havia minvat bastant la seua activitat, si descomptem les lites pels drets civil dels Estats Units dels 50. també a l'Estat Espanyol va ocórrer un fenomen semblant durant els 80. Neveu ens

ajuda a comprendre aquest fenomen: En línies generals es pot afirmar que els moviments socials es mouen en la línia de reivindicació d'objectius de divers índole però que experimenten una tendència cap a la politització, entesa aquesta des d'una perspectiva institucional (Neveu 2002:33-37). A mesura que l'estat capitalista va estenent el seu paper en la societat, moviments col·lectius que abans s'organitzaven de forma autònoma com poden ser les primeres cooperatives agràries, van redirigint la seua acció contra les estructures estatals que tot ho condicionem. D'eixa forma és que en la mesura que el pes de l'estat s'incrementa, s'incrementa l'acció social que té com a objectiu introduir-hi canvis. També d'acord amb Neveu, a mesura que l'Estat s'enforteix una cada vegada major part de decisions es prenen a una escala molt allunyada de la població. Aquesta pèrdua de contacte entre les esferes on es produeix la presa de decisions i el conjunt de la població sobre la que aquestes decisions tenen efecte, fa que, d'una banda, els planificadors de les polítiques públiques perguen certa perspectiva i, per l'altra banda, que la població es trobe davant de l'opacitat de les institucions de l'Estat. Però precisament aquesta inèrcia institucional fa que es produïska certa desmobilització en situacions en les que la pressió exercida pels moviments socials aconsegueix alguns dels canvis que demanda. Així, la incorporació de les demandes socials per part de l'Estat pot provocar la desmobilització. Aquest, bàsicament, és el fenomen conegut com a cicles de protesta estudiat per Tarrow.

Després de la posada en situació sobre el sorgiment dels Nous Moviment Socials a escala internacional i d'una breu explicació de com es produeixen els finals dels cilces de protesta, a continuació tractarem des d'una perspectiva històrico-sociològica la dinàmica dels moviments socials al nostre País des dels anys 70 a 2011, de tal manera que analitzarem quins han estat els canvis que ha experimentat l'acció col·lectiva, amb especial atenció al paper dels mitjans de comunicació en aquesta.

La dinàmica institucionalització, canvi social, nou cicle de protestes queda ben palesa en aquest recorregut, així com també els diferents usos dels mitjans de comunicació que cada cicle ha fet servir. Aquests usos es referiran tant al tractament que han rebut per part dels mitjans de comunicació convencional com a les formes autònomes i alternatives de comunicació.

Ens hem proposat ací percebre quin ha estat el pes de la comunicació en cada cicle de protesta, de tal forma que d'acord amb el plantejament teòric que fèiem en la primera part del treball, siguem capaços d'entreveure el pes d'aquesta dintre de l'estructura de recursos respecte altres factors com puga ser l'oportunitat política i els marc d'interpretació.

Des de la nostra perspectiva la comunicació és un acte total, i com a tal existeix una íntima relació entre els missatges i els formats, i ambdós constitueixen elements del repertori d'acció que s'amplia amb cadascun dels avanços tecnològics.

1973-1979

La crisi del petroli del 73 va provocar un descens en les taxes de producció a escala global. Als països d'Europa Occidental i als Estats Units, amb una elevada despesa pública sobre la que descansava l'Estat Social va provocar una crisi fiscal que posaria contra les cordes l'Estat de Benestar. La seua configuració feia que necessitara un creixement constant per tal de poder quadrar els seues comptes i la ralentització del creixement va provocar una forta crisi econòmica. Segons Ramón Fernández Durán, la resposta de l'Estat, principalment d'Estats Units, va ser la devaluació de la moneda, que al seu torn va provocar la mobilització obrera en demanda de la recuperació del poder adquisitiu que havien perdut per la inflació provocada per la devaluació. Davant de espiral que haguera significat tornar a produir una devaluació per incrementar els salaris, amb el consegüent efecte inflacionista i el potencial trencament de la

pau social, es va posar en marxa la Contrarevolució Neoliberal (Fernández Durán 2010b:17). Entre els seus components cal destacar l'aprofundiment de la internacionalització productiva, que va contribuir a desindustrialitzar els països occidentals, i la financiarització dels mercats.

A l'Estat Espanyol, la mobilització social durant el període de la transició democràtica va estar protagonitzada per la confluència de 4 moviments: el moviment veïnal, amb una ampla presència territorial en l'àmbit urbà; el moviment obrer, que lluitava per sortir de la clandestinitat imposada per la dictadura franquista que havia convertit en un desert social el país (Torres 2004:1); els moviments estudiantils; i els moviments nacionalistes (Jiménez i Calle 2005:307).

Les associacions de veïns van vehicular d'una forma efectiva les demandes de la ciutadania, generant identitat a uns barris fruit d'un creixement exacerbats i sense planificació de les ciutats que s'havia produït a partir dels anys 60, tot teixint un conjunt de relacions fluides amb líders de partits polítics de l'esquerra i també amb els mitjans de comunicació (Alberich 2007:77). Aquests moviments socials urbans són un element clau per a la comprensió, no sols de la profunda transformació social de l'Estat d'aleshores, sinó també, representen alguna de les claus del seu procés de transformació política (Urrutia 1992:49).

El País Valencià experimentava una transformació cap a la industrialització encetada a partir de l'any 59 amb una certa obertura que havia propiciat el Pla d'Estabilització posat en marxa pels tecnòcrates que ocuparen les carteres econòmiques del govern de la dictadura franquista. Les ciutats valencianes van experimentar forts creixements poblacionals incorporant població rural del propi País i també d'altres zones de l'Estat. L'assentament de la nova població va activar la construcció d'una gran quantitat d'habitatge que no va poder donar cabuda, en un primer moment, al torrent de nouvinguts. Així, al problema d'habitatge es va sumar el fet que

la construcció en massa es fera sense l'adient planificació i dotació dels barris perifèrics, convertits en zones de concentració de la classe treballadora.

La disponibilitat de mà d'obra barata realimentava un sector industrial creixent que va substituint la preeminència social de les classes altes agràries, fent créixer una burgesia industrial, en molts casos composta, això sí, per antigues famílies terratinents agràries. En qualsevol cas es produeix una demanda de tècnics capacitats que, unida a la major disposició de rendes pròpia de la societat industrial, van fer que la Universitat començara a popularitzar-se. La universitat valenciana tenia l'any 1960 70.000 estudiants i en 1970 en tenia 400.000 (Prats i Martí 2008:1146) allotjant un mix de d'estudiants i professors amb una cada vegada major diversitat quant a la seua procedència social, que, en conjunt, va elevar la qualificació de la joventut del nostre País. En qualsevol cas la Universitat es converteix en un espai on flueixen les idees de canvi social i polític, covant-se la protesta estudiantil i el nacionalisme cultural dintre dels seus murs.

A més a més durant els 60 es donen les primeres entrades de turistes que es deixen veure a les nostres costes. A més a més es multipliquen les referències de l'exterior gràcies al contacte amb familiars emigrats a països europeus. En alguna mesura aquestes referències de l'exterior contribuïrien també a revifar certa demanda de llibertat entre la població.

El moviment veïnal havia anat organitzant-se durant els últims anys del franquisme centrant-se en la reivindicació de millores urbanes relatives a serveis i a actuacions urbanístiques mínimes que tindrien la finalitat de superar les deficiències dels barris obrers. Posteriorment la lluita veïnal va estar penetrada per les organitzacions clandestines constituint allò que anomenaven en ocasions «front de barris» amb militants ben formats que s'instal·laven en els barris populars per contribuir a la lluita contra el franquisme a través de les associacions

veïnals. Així, professionals qualificats i militants experimentats van contribuir a que les associacions de barris no sols treballaren per la reivindicació d'equipaments urbans sinó que també foren capaces de replantejar el propi model de ciutat. En el cas concret de València, com més endavant veurem, són vàries les conquestes del moviment veïnal d'aquest període, com la paralització de la urbanització de la platja del Saler o la cancel·lació del projecte de conversió del vell llit del Túria en autopista (Alcalà-Santaella et al. 2011:207; Torres 2004:2).

La mobilització ciutadana, juntament amb la crisi econòmica i el clima intel·lectual que impregnava en aquells anys una gran part de la reflexió sobre la ciutat, es va reflectir en les decisions preses pels primers equips de govern i, fins i tot, en la redacció del Pla General de 1988. Per tant, des de la perspectiva de la governança urbana, en aquests primers anys de govern democràtic de la ciutat es van prioritzar les demandes socials, amb una societat fortament organitzada i una administració receptiva, al menys relativament, a les esmentades demandes. (Alcalà et al. 2010:21)

Durant aquest període les associacions veïnals elaboren publicacions dirigides a la seua Base Social i a la Base Potencial, sent publicacions que aconsegueixen certa penetració a causa de la pobresa de les publicacions convencionals limitades per la censura: Els butlletins de barri, els pamflets i els cartells, es converteixen en un dels principals instruments d'informació i lluita (Torres 2004:2).

La premsa clandestina durant aquests anys experimenta una eclosió provocada per la gran quantitat d'organitzacions d'esquerreres de tota mena. Referint-se al País Valencià, Xambó afirma:

L'emergència de la premsa clandestina cal entendre-la, doncs, en el context d'una forta dissociació entre la societat i la política oficial, entre el que passa i el que es conta a la premsa. Així, a partir de l'any 1962 hi ha un creixement progressiu de la premsa clandestina al País Valencià, la qual esdevé l'instrument d'informació de tot allò que no conta la premsa legal, espai de reflexió i formació política, i també mitjà d'agitació en la

difusió de consignes contra el franquisme. (Xambó 2001:31)

El protagonisme de l'acció col·lectiva el van tindre les associacions de veïns i gran part de la seua rellevància ve també donada per les bones relacions que mantenien amb els mitjans de comunicació oficials, a través de periodistes «honestos» (Torres 2004:2) de tal forma que van aconseguir arribar amb certa facilitat a la seua Base Potencial. Amb això el moviment social de la defensa veïnal, assumeix el protagonisme d'una època en que, si bé és cert que no podia assumir-lo cap altra mena d'organització per la prohibició que pesava a l'organització política, aquestes organitzacions no ho podien haver fet millor. Les organitzacions veïnals va articular de manera exitosa els moviments socials de l'època, la qual cosa va donar lloc a una creixent acció col·lectiva.

A la ciutat de València, en la mesura que el règim franquista feia evident la seua debilitat, els moviments socials van anar reestructurant-se i l'acció col·lectiva va créixer (González Móstoles 2002) destacant-hi dos focus de tensió. Un d'ells va ser la ja esmentada urbanització i privatització de la devesa del Saler. La lluita va aconseguir adhesions de personalitats importants com Félix Rodríguez de la Fuente o la pròpia Maria Consuelo Reyna, que a través de la subdirecció de Las Provincias va donar molt de ressò a la mena de «croada» (Alcalà-Santaella et al. 2011; González Collantes 2005; Mateu i Domínguez 2011) que per a l'incipient moviment ecologista de l'època va representar aquesta lluita a l'Estat Espanyol. La mobilització no sols va aconseguir el posicionament de l'únic dels cinc diaris que aleshores hi havia al País Valencià que no formava part de la cadena *Presa del Movimiento* (Mateu i Domínguez 2011:177; Xambó 2001:23), a través d'editorials i una ampla i verídica cobertura informativa tant del cas com de les mobilitzacions. Nombroses personalitats intel·lectuals es van posicionar a favor de la reivindicació i entitats com el col·legi d'Arquitectes de València

van organitzar una campanya de recollida de signatures. Sota el lema «El Saler per al poble» es succeïren les concentracions, les convocatòries clandestines amb més o menys participació fins que en 1974, després d'una gran manifestació, va ser paralitzat el projecte.

El tractament d'aquest conflicte per la premsa de l'època i en particular pel diari Las Provincias ha estat treballat detalladament per Martí Domínguez i Anna Mateu (Mateu i Domínguez 2011). En aquest treball s'evidència com d'important pot arribar a ser el tractament en clau de suport a determinades mobilitzacions per part dels mitjans convencionals. Tanmateix, la situació mediàtica durant les mobilitzacions en contra de la urbanització del la devesa del Saler distava de ser normal i Las Provincias va experimentar durant aquests anys una obertura del seu posicionament, tradicionalment situat a la dreta, assumint cert rol crític però prudent que possibilitava el debat sobre polítiques municipals (Alcalà-Santaella et al. 2011:208), que podien ser publicades gràcies, almenys en part, a les seues connexions amb el poder (Iranzo 2014:536). A finals dels 70, tanmateix, el diari va reconduir el seu posicionament liderant les posicions ultraconservadores de la dreta local atiant un conflicte basat en qüestions culturals i lingüístiques: la Batalla de València (Xambó 2001, 2002). Aquest conflicte va ser «fonamentalment una lluita civil, política i cultural entre les forces dominants de l'anticatalanisme proespanyolista, amb el suport de rellevants poders polítics i econòmics, i les més minoritàries del valencianisme progressista, en bona mesura lligat a les tesis que l'herència cultural compartida entre Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià, que emanava de moviments civils amb pedigrí antifranquista» (Albert Rodrigo i Hernández i Martí 2011; Hernández i Martí i Albert 2012). Aquest conflicte ha marcat, sense dubte, la política valenciana des d'aleshores (Flor 2011), havent-se convertit com un element de divisió de la societat valenciana fins pràcticament hui en dia.

Més enllà del propi conflicte i el complex anàlisi de les seues arrels, ens interessa destacar el

paper de la premsa en ell, i en especial del diari Las Provincias, que va ser capaç de fer créixer un moviment de caràcter regionalista conegut com el «blaverisme». Maria Consuelo Reyna era la subdirectora del diari però exercia la direcció de facto, i Manuel Broseta era un estret col·laborador de Josep Lluís Albinyana que en aquells moments era president autonòmic, i articulista de Las Provincias amb una estreta relació amb Reyna. Amador Iranzo explica que:

Albiñana recorda que, durant eixos mesos, quan ocupava la presidència del govern preautonòmic valencià i Broseta era el seu assessor, aquest li va oferir encapçalar un nou moviment de caràcter regionalista. D'acord amb la seua versió -que recull també Sanz (1982)-, Broseta s'havia adonat de l'orfanat política de la dreta i volia aprofitar en nou moviment blaver que estava començant a forma-se per a situar-se com a líder seu. (Iranzo 2014:540)

El paper del periòdic va ser fonamental en l'atiament del conflicte generant un antimoviment social al seu voltant que va tindre una gran influència fins fa pocs anys. La «Batalla de València» és un paradigma de la utilització d'un mitjà de comunicació privat per part de les elits dirigents per tal d'arengar a la població i provocar la mobilització d'una part d'ella defensant idees de talant reaccionari. Podria afirmar-se que el paper que els mitjans de comunicació van tenir en aquest conflicte en particular va ser d'un protagonisme especial que va adquirir gràcies al pes que tenia en iniciar-se el conflicte. Las Provincias era un diari ben relacionat amb unes elits que van utilitzar-lo per impulsar una certa democratització en les postraries d'una dictadura que estava agonitzant. Això però, davant del risc que la situació política se n'anara del seu control, van contribuir de manera decisiva corregint el rumb polític amb la potenciació d'elements socials reaccionaris. Adolf Beltrán ho resumeix molt bé:

Las Provincias (l'únic periòdic que el general Franco no va tancar després de la Guerra Civil), la premsa valenciana va jugar, –a pesar d'algunes temptatives aïllades d'apertura que van quedar en no res–, un paper, primer de contenció de les energies de canvi

desencadenades per la democràcia, i acte seguit de combat virulent contra el nou moviment de regeneració valencianista, inspirat per l'escriptor Joan Fuster, que justificava les aspiracions autonòmiques. El lideratge del diari conservador de la ciutat de València, Las Provincias, en aquest sentit va resultar indiscutible. El vell periòdic fundat gairebé un segle abans per Teodor Llorente, patriarca del moviment cultural conegut com la Renaixença, va jugar la carta d'un anticatalanisme histriònic, ple de connotacions xenòfobes i ultradretanes i li'n va treure profit, tant pel que es refereix a les vendes com a la influència sobre l'opinió pública, així com per allò que es refereix a la capacitat de condicionar el poder polític que els socialistes hegemonitzarien fins l'any 1995. (Beltran 2009:317)

Efectivament, aquesta maniobra no sols va tindre un moderat èxit en condicionar decisivament l'evolució de la política valenciana, també va tindre com a conseqüència mantenir la referencialitat del diari, que era considerat un actor més en la política del nostre País. Las Provincias era líder absolut durant el franquisme, la instauració de la democràcia i durant tot el govern del PSPV-PSOE. Així, aconseguix la màxima difusió en 1996, un any després de l'arribada al poder de la Generalitat del PP. Posteriorment, a finals dels 90 el seu lideratge es va posar en qüestió per altres capçaleres com Levante que va ser líder a partir de llavors i fins ara gràcies a una millor gestió i a posicionar-se amb una línia moderadament progressista (Beltran 2009:318). L'estratègia d'atjar la dreta contra un enemic exterior dintre del propi País, el va consolidar com a referència de la dreta valenciana, un nínxol de mercat que conservarà fins l'actualitat.

El conflicte va finalitzar amb la cessió de totes les qüestions que defenia el nacionalisme d'esquerra a l'Estatut d'Autonomia (Parreño 2012:145) i, com afirma Rafael Xambó, posa de manifest el desequilibrat tracte de va donar la premsa durant la transició a les informacions que podien afavorir a l'esquerra i a la dreta:

Des del punt de vista comunicatiu, convé recordar l'herència del franquisme en els mitjans de comunicació, convé tenir present que el valencianisme i l'esquerra, en aquella batalla no van tenir recursos equivalents a aquells que se li oposaven, la qual cosa és ben notòria pel que fa als mitjans de comunicació, els quals tingueren un paper ben actiu en la mobilització contra el nacionalisme progressista emergent que havia impregnat totes les forces de l'esquerra. En aquest sentit, el diari Las Provincias va manipular i mobilitzar els sectors més proclius a l'anticatalanisme sota la bandera del blaverisme, i els va usar com a força de xoc contra l'esquerra i el valencianisme per tal d'impedir-ne l'èxit. (Xambó 2010a:8)

Com hem dit, dintre del moviment antifranquista pren molta importància la Universitat repleta d'estudiants de diversa procedència i de noves fornades de professors que majoritàriament mantindrien actituds i discursos democratitzadors. En aquest entorn, es va covant un altre dels moviments socials que marcarà el País Valencià fins els nostres dies, el nacionalisme progressista que encapçalarà, a nivell ideològic Joan Fuster (Prats i Martí 2008). El nacionalisme de caràcter progressista aconsegueix expandir la seua influència ideològica sobretot dintre de la comunitat universitària que l'abraça per l'associació discursiva que fa de les seues tesis amb l'antifranquisme i la lluita per la democràcia, almenys d'acord a l'article de Lluís Prats i Joan Martí (Prats i Martí 2008) ja que trencava clarament amb l'ideari franquista del «Levante feliz». Això però, la plasmació política de les propostes del nacionalisme valencià inicial no van obtenir cap representació a les eleccions de 1977 ja que cap dels dos partits «d'estricta obediència valenciana» va obtenir representació. El fet evidenciaria la desconexió entre un moviment covat en la Universitat i el context social existent aleshores, a la qual cosa, contribuiria, sense dubte, l'ascendència social que predominava entre les noves classes mitjanes dels estudiants d'aleshores.

Tot i amb això, el context universitari realitzaria les primeres accions de protesta contra el

règim, de la mà de líders que, en conjunt anirien evolucionant cap a la generació d'una consciència nacional basada en elements culturals i lingüístics. Entre ells destaquen Eliseu Climent, Josep Lluís Blasco, Joan Francesc Mira, Alfons Cucó o Isabel Clara Simó. Sempre segons Prats i Martí (2008), la seua sensibilitat va anar poc a poc cap al nacionalisme cultural i posteriorment cap al nacionalisme polític.

Per la seua banda el sindicalisme multiplica les seues accions de protesta en forma de vagues, però el moviment obrer en general decau perquè en gran part va quedar integrat en moviments partidistes que s'estaven posicionant de cara a les conteses electorals i que ara fa ús de discursos més polítics i menys obreristes. De fet, segons Rafael Xambó (Xambó 2001:35), una de les característiques del període, a nivell mediàtic, és la progressiva desaparició de les publicacions de l'oposició democràtica i crisis general de la premsa d'esquerres. Com es pot apreciar, la lectura de l'evolució dels mitjans és un bon indicador social.

En aquest sentit cal significar l'aparició al final del període tractat de la revista Saó, publicada pels sectors progressistes de l'església valenciana, i amb un rigor que l'ha fet perdurar fins hui en dia, esdevenint la revista degana al nostre País. També va sorgir la cartellera Túria, una publicació de programació cultural i d'espectacles amb pàgines d'opinió i cultura que també perdura en l'actualitat.

1979-1991

Els anys 80 són l'escenari d'una reacció a escala global contra l'ideari de l'Estat intervencionista que havia donat lloc a la societat del Benestar. Durant aquest període s'inicia un procés de desregulació de l'economia i de flexibilització tant de la producció com de la mà d'obra, que passa, a nivell estratègic, per la necessària destrucció del moviment sindical, que era el que presentava més batalla (Fernández Durán 2010b). Tant als Estats Units com a Gran

Bretanya dos conflictes sindicals marquen el període: La vaga de controladors aeris als Estats Units que va paraitzar l'espai aeri nord-americà. I la vaga de la mineria del carbó a Gran Bretanya (1984-85). En aquest cas la derrota a mans de la líder del partit conservador en el Govern Margaret Thatcher, va suposar el debilitament del sindicalisme britànic, que tan sols 10 anys abans havia fet caure el govern conservador d'Edward Heath, de la mà del sindicat de miners. En el cas del conflicte amb els controladors aeris, a l'any 81, l'acabada d'estrenar Administració Reagan va actuar de manera fulminant amb els participants en la vaga i fins i tot va empresonar els líders del sindicat de controladors convocant (País 1981). Amb el moviment sindical seriosament tocat i advertit de cara al futur, el programa neoliberal s'aplicarà sense restriccions.

Més enllà de les conseqüències en el moviment obrer, la idea que es va anar imposant a través dels discursos i també de la pràctica va ser el de l'individualisme, sense deixar opció a l'organització socials per la defensa d'interessos comuns gràcies a la màxima «No hi ha altra alternativa» que emanava de forma constant per part dels poders polítics i econòmics, a través dels mitjans de comunicació. Al marge del discurs ideològic, la flexibilització sociolaboral també va contribuir-hi amb conseqüències socials tendents a una fragmentació social i econòmica que «ha generat una tribalitat tova que ha dissolt els vincles socials en una grupalitat passiva incapaç de generar identitats que s'oposen tant a l'individualisme hedonista com a la massificació comunicativa del capitalisme ultraconsumisme de fi de segle» (Alonso 1993:12). Segons argumenta el propi Alonso, això ha donat lloc a que durant aquells anys l'estratègia dels moviments socials passara a estar acomplexada i es dedicara a la defensa de col·lectius o situacions d'especial vulnerabilitat quan no a suplir la manca de compromís per part de l'Estat. Això últim és el que va donar lloc al voluntariat, tant actiu durant dels anys 90, però que no tractarem en aquest treball perquè queda fora del nostre propòsit.

A l'Estat Espanyol, la dècada dels 80 i els inicis de la dècada dels 90 van estar determinats, doncs, per un context de crisi econòmica i de precarització general de les condicions socials. Al tancament del cicle de protestes dels anys 60 i 70 per causa, entre d'altres, de l'assimilació per part de l'Estat de les reivindicacions i actors de la mobilització, no va seguir una mobilització que denunciara la renúncia per part d'aquest Estat als principis que teòricament havia assimilat. D'aquesta forma podem parlar, amb certesa, que l'operació va ser de clara desmobilització política per part del govern socialista, que va ser l'encarregat d'introduir un conjunt de reformes en l'economia que van propulsar l'Estat Espanyol cap un règim econòmic neoliberal, en línia que estava passant a Europa. La desmobilització dramàtica dels 80 es va caracteritzar per l'atomització d'organitzacions i de lluites, fragmentant la capacitat global d'incidir, en una mena de campí qui puga, en la que les organitzacions que hi havia es dedicaven a xicotetes defenses de col·lectius i situacions especialment castigats per la crisi.

Els canvis en els governs municipals a partir del 79 signifiquen l'inici del declivi de les associacions veïnals com ens «totals». Els ajuntaments van assumint funcions que fins aleshores havien desenvolupat gairebé exclusivament les associacions, com per exemple les activitats culturals. De la mateixa manera van incorporant a les seues plantilles i als equips de govern una bona part dels líders veïnals. Així, es planteja una crisi en els moviments socials veïnals provocada per les transformacions que s'experimentaven en l'Estat Espanyol tant a nivell polític com en l'econòmic.

A nivell general, a banda de la desaparició dels líders més qualificats per cooptació política, la crisi econòmica en la que entra l'Estat a partir dels 80 suposa la retracció del moviment veïnal. Val a dir, a més que, des del punt de vista de la base social, hi ha certa fe en la capacitat de l'Estat, basat en un sistema teòricament democràtic, per satisfer les necessitats que eren objecte de reivindicació per part de les associacions veïnals. A més a més, en aquest sentit, la

pròpia administració veia a les associacions com a competidores a l'hora de prestar aquests serveis i en algun cas, fins i tot, es pot interpretar que la creació de reglamentacions de participació ciutadana va en la direcció de controlar les associacions d'acord a una òptica política basada en l'Estat de Benestar molt dirigista i poc participativa. Així, les associacions es van debilitar, reduint la seua militància, els recursos i el capital humà amb què comptaven durant els anys de la transició, i van perdre influència social. A això contribuiria la poca atenció que despertarien en els mitjans de comunicació, especialment des de les eleccions esmentades (Alberich 2007:78) a partir de les quals l'atenció mediàtica es va centrar en els partits polítics i les administracions governades per ells.

Per la seua banda el moviment obrer de cort clàssic va estar molt actiu en les mobilitzacions associades a la crisi de la dècada. A principis dels 80 el moviment obrer valencià va estar molt bel·ligerant a Sagunt, davant del tancament dels Alts Forns del Mediterrani, que va decretar el Consell de Ministres al 1983 i que va deixar el nostre País sense una de les principals expressions de l'economia industrial de tots els temps.

A meitats dels 80 la desindustrialització dels nostre País i de l'Estat en general havia passat factura i la immigració sobre el nostre territori es deté sobtadament. Per a reactivar l'economia d'acord a l'ideari neoliberal que impregna el govern de Felipe González, aquest intenta introduir reformes laborals que van trobar l'oposició directa del moviment obrer. De resultes d'això es va produir una de les vagues generals més contundents mai feta a l'estat després de la dictadura, el 14 de desembre de 1988, que va obligar a retirar la proposta de reforma al govern socialista. A pesar del seu èxit, que va trobar ressò fins i tot en les transmissions de Televisió Espanyola -que va suspendre les emissions-, la victòria del PSOE en les eleccions de l'any següent va fer que finalment començara una nova fase de desregulació de l'economia a nivell estatal que va revitalitzar l'economia en clau liberal. El sindicalisme combatiu va

quedar, des d'aquesta mobilització, greument erosionat.

En la línia del que s'anomenen els Nous moviments socials, a meitats dels 80 es genera un moviment de resistència contra la pertinença de l'Estat espanyol a l'OTAN arran de la celebració del referèndum el 12 de març de 1986. Es pot afirmar que aquesta, com la lluita pel Saler ho va ser per al moviment ecologista, constitueix un embrió de les noves formes d'acció que es desenvoluparan plenament durant els 90. El moviment de la no alineació i el pacifisme, característic de les mobilitzacions pròpies que van començar a finals dels 60 a l'Europa occidental i als Estats Units, s'introdueixen a l'Estat de la mà d'aquest moviment d'oposició a que l'Estat seguira pertanyent a la coalició militar de països Organització del Tractat de l'Atlàntic Nord. En aquesta línia, el moviment per la Objeció de consciència al servei militar obligatori, i el moviment per la insubmissió de finals dels 80 posaran damunt de la taula a partir d'aquesta dècada el moviment antimilitarista amb una línia d'acció basada en la desobediència civil.

El Moviment d'Objeció de Consciència no era ni molt menys nou a l'Estat. A partir de 1957 (Pepe Beunza 2002:62) testimonis de Jehovà van declarar-se objectors de consciència per motius religiosos i es van negar a fer el servei militar obligatori tot i les penes de presó que els van ser imposades pels tribunals de la Dictadura. Als 70 es van donar les primeres negatives a complir amb el servei militar per motius polítics, i de fet, el primer judici es va celebrar a València. Aquest va acabar amb la condemna de Pepe Beunza i va suscitar una considerable resposta també a nivell internacional amb una marxa de solidaritat europea va recórrer-la des d'Estrasburg fins al jutgat de València on es celebrava el judici. En 1977 s'organitza la plataforma MOC (Moviment d'Objeció de Consciència) que articularà les accions a nivell estatal (Carratalá 2002).

Si durant la dècada dels 70 el moviment per la objecció de consciència desperta a l'Estat Espanyol, ni el nombre ni el volum de les seues accions és capaç de donar-li un protagonisme considerable, en un clima de mobilització general per diverses causes. No hem trobar en cap dels estudis sobre els moviments socials de l'època una consideració sobre aquest en particular que no passe de l'anècdota. La lluita dels «objectors» i dels insubmisos adquirirà una vertadera rellevància durant la dècada dels 80, en un entorn de desmobilització generalitzada. És durant aquests anys, en concret en 1984, quan el govern de Felipe González, forçat pel moviment, aprova la llei que regula l'objecció de Consciència, a través de la qual es crea la Prestació Social Substitutòria. Aquesta llei va ser fortament criticada pel MOC, i va revifar el conflicte fins donar-li un protagonisme que durant els 70 no havia aconseguit. A més a més, la possibilitat que oferia la nova llei de realitzar un servei no militar va fer que molts joves s'hi apuntaren a l'objecció de consciència a servei militar sense tindre per què tenir una gran vocació antimilitarista. Però amb aquesta opció s'acostaven a un moviment molt bel·ligerant durant aquells anys, com era l'antimilitarista.

En 1984 s'ocupa en primer centre social a l'Estat Espanyol, en concret al barri barcelonès de Sants (Ayllón 2014). L'Acció significa la introducció del moviment okupa a l'Estat i València no en serà aliena. El 20 de gener de 1989 s'okupa un local en el carrer Palma, esdevenint el Kasal Popular Palma 5, que durant 15 mesos va donar cabuda a molta activitat social fins que va ser desallotjat. Posteriorment es realitzarien diverses *okupacions* com la del local del carrer Lliria i la del carrer Amanecer (Collado 2007) entre moltes altres. Són els antecedents de l'experiència, més emblemàtica que ha existit a València, la de l'edifici del carrer Flora, que va ser *okupat* al 91 i desallotjat el 1996. Els projectes d'okupació van trobar cert suport veïnal i entroncaven amb el moviment okupa que es donava a l'Estat i nivell europeu, experimentant un creixement durant la dècada dels 90 i, sobretot una vitalitat a prova de desallotjaments. La

caiguda d'una okupa es seguia amb l'okupació d'un altre local. Cal destacar que durant els 80 i anys posteriors els enfrontaments contra els grups feixistes van ser una constant que marcarà l'esdevenir del moviment.

Durant aquesta dècada s'inicia una nova forma de mobilització de caràcter ambiental, pareguda, això sí, a la mobilització pel Saler dels 70, que es produïa com a conseqüència de la saturació de la capacitat de gestió del creixement urbà que havia experimentat la ciutat en els anys precedents i que després es reproduiria per la revifada del procés d'expansió urbana. El creixement en superfície de les grans ciutats valencianes va suposar que es planificaren infraestructures de comunicació per articular la seua interconnexió, sempre des d'una òptica basada en l'ús del vehicle particular. Així, el tercer cinturó de ronda previst a la ciutat de València va generar l'oposició de col·lectius socials les localitats afectades i el suport de la federació de veïns de València, controlada normalment pel poder polític municipal de la capital (Torres 2004). El projecte ha estat relançat repetidament i paralitzat també. Aquest moviment derivarà, anys després, en la plataforma Per l'Horta, la principal entitat civil de defensa de l'horta.

Molt relacionat amb l'anterior conflicte és el de la gestió dels residus. A partir dels 80 hi ha les primeres protestes organitzades en pobles de l'interior on es planifiquen i construeixen abocadors de residus sòlids urbans i materials perillosos. És el cas de la incineradora de residus sanitaris d'Agost, o el de para-raïgs radioactius a la Serrania.

El moviment ecologista que es comença a gestar en aquests anys i posteriors ho farà en base a organitzacions molt locals que s'enfronten a qüestions relativament concretes, tot i que amb moltíssima flexibilitat per abastar qualsevol altre tipus de lluita. A mesura que es van estenent els factors de sensibilització ambiental als pobles i barris del nostre país les «colles» locals

aniran contactant amb altres col·lectius de localitats amb problemàtiques semblants i reforçaran vincles fins arribar a formar organitzacions ecologistes de gran abast geogràfic. A pesar dels intents de coordinar les accions locals a través de Coordinadores, els intents no van arribar a fructificar al nostre País. D'acord amb Torres (Torres 2004) aquest fet es deuria a la forta inèrcia localista i a la negativa del moviment libertari, que formava part de molts col·lectius locals, a l'organització en aquesta mena d'estructures. De qualsevol forma en 1981 es funda Acció Ecologista, a partir de la confluència del moviment antinuclear amb altres organitzacions, amb base a València, una organització ecologista que aconsegueix implantar-se poc a poc en gran part del territori. En 1987 s'uneix amb Agró, i es conforma l'actual Acció Ecologista Agró. Aquesta ha estat una de les organitzacions més estables a nivell ecologista al nostre País des d'aleshores.

El període tractat en aquest apartat es caracteritza per tant pels següents aspectes:

- Integració i/o desmobilització del moviment veïnal a escala local.
- Integració i/o desmobilització del moviment obrer a nivell polític o sindical i de les grans organitzacions d'àmbit supralocal.
- Introducció de la perspectiva internacional en la pràctica mobilitzadora.
- Reforçament de conflictes que tenen a veure en la reivindicació d'espais públics i l'autogestió que rebutgen la política institucional de base democràtica.
- Intensificació de repertoris d'acció fonamentats en la desobediència civil.
- Organització de l'acció a escala local o de barri a través de conflictes com el de l'Okupació, la defensa del medi ambient...

A nivell comunicatiu paga la pena destacar l'inici de les emissions de Ràdio Klara al març de 1982. El projecte venia gestant-se des de l'any anterior però no va ser fins que van obtenir una freqüència legal, atorgada com a ràdio cultural a favor de la CECA (Centre d'Estudis i Comunicacions Alternatives) que no van decidir començar les emissions.

També a nivell comunicatiu el País Valencià experimenta en 1989 el naixement d'un canal autonòmic de televisió i altre de ràdio, Canal Nou i Ràdio Nou. La radiotelevisió pública valenciana responia a un projecte de mitjans públic amb una forta implicació amb el territori i la llengua, però prompte la politització del canal i la pèssima gestió va fer que l'acompanyara la polèmica des de bon començament. L'etapa del govern del PP la radiotelevisió ha incrementat encara més la manipulació partidista i la davallada de la seua qualitat. De fet una recent tesi doctoral evidencia la manipulació política que es va donar, almenys, durant els 6 mesos anteriors a la celebració de les eleccions autonòmiques de 2007, a través de la presentació de les notícies sobre l'aigua i l'urbanisme, en els informatius:

La hipòtesi principal de que Canal 9 va fer ús de mecanismes de manipulació intencionada en la informació relativa al aigua i a l'urbanisme durent els sis mesos anteriors a les eleccions autonòmiques (de 2007) s'ha confirmat i, per tant, cabria inferir que la cadena pública autonòmica ha procedit d'igual forma en la cobertura d'atres assumptes d'importància estratègica electoral. Això suposa un problema polític-social de primer ordre, perquè la manipulació pot provocar efectes cognoscitius en l'audiència màxim en els períodes previs a eleccions i afectar la intenció de vot d'alguns ciutadans, sobretot entre els dubtosos o poc informats. (Verdú Cueco 2009:229)

1991-2007

A escala global, durant la dècada dels 90 es consolida la nova fase d'expansió capitalista iniciada a meitats dels 80 que es sosté sobre una intensificació global de la seua dimensió financera i especulativa. La reactivació del creixement econòmic és acompanyada per una

nova expansió urbano-metropolitana en tot el planeta.

En el Nord s'activa una vegada més el creixement del sistema urbà superior, en especial de les principals Ciutats Globals (Nova York, Londres, Tokio, etcètera), però el seu creixement és més espacial que demogràfic, davant de l'esgotament progressiu de les migracions internes camp-ciutat (si bé el seu increment de població es veu ajudat per les migracions externes), i va acompanyat de fortes reestructuracions internes (terciarització i reforçament dels seus centres financers i decisionals). (Fernández Durán 2006:96)

L'Estat Espanyol no ha estat aliè a aquesta dinàmica tot i que l'arranc vertaderament important del seu creixement es produeix ja dintre de la dècada dels noranta. La baixada dels tipus d'interès hipotecari, que respecte el creixement de la inflació mantenien un saldo net negatiu, i la vocació turística que va adquirir el nostre territori, sobretot a partir de la seua entrada en la Comunitat Econòmica Europea i, en particular en la segona residència de jubilats dels països del centre i nord d'Europa, van ser els factors determinants. A aquest Tsumani urbanitzador, com el qualifica Fernández Durán (2006), també hi contribuirà l'entrada massiva de capital inversor provinent de fons d'Inversió voraços i també de diners que necessitaven ser blanquejats. D'aquesta forma el sector de la construcció consolida un creixement i genera un increment de l'ocupació precària que s'acosta a la plena ocupació.

El desorbitat creixement territorial de les ciutats i àrees metropolitanes es va complementar amb la incorporació de la inversió pública en infraestructures, principalment relacionades amb el transport privat (autovies) i també de transport públic d'alt cost ambiental i econòmic com el tren d'Alta Velocitat (AVE).

Mentre les grans ciutats s'estenien pels seus voltants, al seu interior les ciutats experimentaven grans transformacions urbanes. El buidatge de la producció industrial a l'interior de les ciutats i la seua progressiva terciarització havia deixat espais urbans al seu interior que en molts

casos estaven degradats. Seguint l'estela de les grans inversions en equipaments que vam suposar els jocs olímpics per a la Barcelona de 1992, es produeix una vertadera revolució a l'interior de les grans ciutats de l'Estat, que seria secundada en menor mesura (la que els dona la seua mida) per altres capitals de l'Estat. Les grans ciutats es llancen a la inversió pública en grans equipaments que, d'acord al discurs neoliberal imperant, haurien de provocar la regeneració automàtica de les zones urbanes contigües, i ser pols d'atenció que transformarien la ciutat en un focus d'atracció d'inversions. El model de ciutat creativa en base a les tesis de Richard Florida⁴² va impregnar el discurs de les elits que no van dubtar d'utilitzar la seua argumentació per afavorir la inversió privada sobre una ciutat i el seu territori perifèric ben lubricat per la forta inversió pública executada, mitjançant un altíssim endeutament públic. Amb eixe esquema de pensament es va actuar en moltes ciutats en zones degradades i també en barris consolidats però amb problemàtiques derivades de l'abandó que havien patit en etapes precedents i a desigualtat creixent, però ben situats geogràficament. Les dotacions culturals més o menys sobredimensionades van ser un recurs freqüent que efectivament tenia com a conseqüència la millora de barris sencers, això però, a costa de la substitució de la seua població. Es tractava de processos de gentrificació planificada que van donar-se en pràcticament totes les grans capitals de l'Estat.

El fet de supeditar la planificació urbana a la venda de la ciutat va fer que en molts casos quedaren en paper mullat i els projectes s'imposaren sense el pertinent debat ciutadà .

Això sí, l'Estat Espanyol es trobava en una situació econòmica fictícia però amb unes altíssimes taxes de creixement i amb una situació social molt estable pel que fa a la denúncia

---

42 És un dels teòrics més reconeguts sobre tendències globals, economia i prosperitat des del paradigma urbanista neoliberal. Autor de "The Rise of the Creative Class" (2002) "Cities and the Creative Class" (2005) i "Who's Your City?" (2008) Richard Florida ha identificat que la "classe creativa" a tot el món està composta per més de 150 milions de treballadors, professionals creatius en els camps de la ciència, les arts i el disseny, i que les ciutats globals han de fer esforços per atreure aquest col·lectiu per ser pròspers.

de problemàtiques laborals. Per una banda el sector industrial continuava en franc declivi però la mà d'obra sobrant era absorbida per sector de la construcció que, no tenint-ne prou, absorbia mà d'obra rural i també estrangera, totes elles normalment poc qualificades.

Pel que fa al nostre País, també en la dècada dels 90 comença a experimentar-se una revifada econòmica fruit de les polítiques d'estimulació del sector de la construcció. Val a dir que aquesta política ja havia estat iniciada pel PSOE que va ser qui al final de la seua legislatura posa en marxa la nova LRAU⁴³, una legislació urbanística que va ser decisiva per al desenvolupament explosiu del sector de la construcció. També en 1991 el govern de Joan Llerma encarrega Santiago Calatrava el projecte de construcció de la Ciutat de la Ciència, que posteriorment el govern popular modificarà i anomenarà Ciutat de les Arts i les Ciències. L'actuació va ser justificada com un component necessari de la nova estratègia de desenvolupament econòmic i urbà, l'impacte del qual no es circumscriuria als terrenys afectats, sinó al conjunt de la ciutat (Alcalà-Santaella et al. 2011:227).

1991 suposa la pèrdua de l'Ajuntament de València per part del PSOE, que en 1995 també perdrà el govern de la Generalitat Valenciana, consolidant-se així la pèrdua de l'hegemonia que mantenia fins aleshores. El Partit Popular no abandonarà, sinó que reproduirà augmentadament les polítiques basades en l'especulació urbanística, la construcció, el sector serveis i en especial el turisme, amb fortes inversions en grans projectes urbans i grans esdeveniments culturals o esportius.

València va ser el paradigma del model que s'imposaria a partir de la dècada dels 90 (Díaz Orueta et al. 2013), amb el desenvolupament de dues línies estratègiques de desenvolupament: les grans actuacions urbanes Ciutat de les Arts i les Ciències, Pla València

---

43 Llei Reguladora de l'Activitat Urbanística, publicada el dia 29 de novembre de 1994.

Litoral, PAI⁴⁴ del Grau, ampliació del Port de València, Palau de Congressos, Marina Juan Carlos I, Parc Central, Prolongació de l'Avinguda de Blasco Ibáñez...) i, per altre costat, la celebració de Megaesdeveniments (Gran Premi de Formula I, America's Cup, Global Champions Tour d'hípica o la Trobada de les Famílies amb el Papa).

Els impactes sobre la ciutat i sobre el seu entorn són molts i variats durant aquesta època, en què, per altra banda, l'economia sembla estar sanejada i el treball, malgrat les condicions cada vegada més precàries, abunda.

Pel que fa a l'acció col·lectiva, a nivell estatal, durant els anys 90 comencen a desenvolupar-se noves relacions entre associacions de divers índole, tant existents com de nova creació, i es desenvolupen plataformes unitàries en moltes ciutats. En aquest revifament dels moviments hi tindran un paper important les noves tecnologies de comunicació o l'abaratiment d'altres de caràcter clàssic. Així, elements com les ràdios lliures i comunitàries i, a finals de la dècada, el correu electrònic, possibilitaran la coordinació d'activitats, l'edició de revistes i material divers. Precisament, la popularització d'Internet i del correu electrònic a què ens he referit possibilitarà l'emergència de noves mobilitzacions globals a les que l'acció col·lectiva que s'organitza a l'Estat no serà aliena. La irrupció en el panorama estatal de moviments amb vocació global, va ser acompanyada per altres de molt divers caràcter, esdevenint uns anys d'alt desenvolupament de l'acció col·lectiva. Moviments pels drets humans, compromesos amb la defensa del medi ambient, que treballaven per models de desenvolupament alternatius, mobilitzats contra la guerra o altermundialistes, trobaven en l'exterior els seus referents gràcies a la progressió dels mitjans de comunicació i a les noves tecnologies basades en Internet. Alguns d'aquests moviments van ser les plataformes pel 0,7% (1993 i 1994) o el moviment anti Maastricht.

---

44 Pla d'Acció Integrada.

Gran part de les mobilitzacions que es va produir en aquesta període implicaven a desenes d'organitzacions agrupades en forma de plataformes de tal sort que de l'atomització pròpia dels anys 80, es va construir un ideari comú en torn a qüestions bàsiques que podríem resumir en les següents:

- Intencionalitat transformadora de les organitzacions d'acord a principis com la solidaritat, la igualtat i la justícia social.
- Independència formal de qualsevol organització política, econòmica o religiosa.
- A aposten per la democràcia participativa com a objectiu de l'acció com en el seu propi funcionament intern.
- Que s'enquadrin en l'àmbit de l'economia social contrària a l'acumulació especulativa del capital.⁴⁵

Com afirma Alberich (Alberich s.d.:82), es produeix una reideologització apartidista basada en el conjunt de propostes comunes que acabem d'esmentar.

Alguns autors (Pradel, Duarte, i Carbó 2004) afirmen que es pot observar un nou cicle de mobilitzacions que aniria de l'any 2002 al 2004 i que estaria relacionada amb factors de canvi econòmic i formes més autoritàries de govern exercides per la dreta en el poder. Els inicis la dècada del 2000 es va començar a manifestar una certa aturada en el nivell de creixement que el país havia experimentat en la dècada precedent. Per la seua banda, el govern del Partit Popular, en majoria absoluta des de 2000, havia prescindit de les aliances que havia teixit la legislatura anterior i havia passat a governar de menara unilateral posant en marxa reformes

---

45 Adaptat del Document de presentació de la Xarxa CIMS en 1993, citat en (Alberich 2007:82) .

en l'àmbit universitari, la planificació hídrica i també en la protecció per la desocupació que havien generat molt de malestar en amples sectors de la població. A això es va sumar, per un costat l'evident incapacitat demostrada en fer front a catàstrofes com la del Prestige⁴⁶ i, per l'altre, la manca d'una oposició real a nivell polític.

Al marge del clima de protesta, la gestió d'aquesta per part del govern de l'Estat no va fer més que revifar-la, ja que en comptes d'intentar desactivar-la va tractar de criminalitzar els col·lectius i deslegitimar l'oposició, creant un clima polític molt propici per al creixement del to de la protesta (Pradel et al. 2004).

Al País Valencià i en especial a la seua capital, els moviments socials experimenten la mateixa transformació que ocorre a nivell de l'Estat en termes generals. Les mobilitzacions contra la guerra d'Iraq de 2003, per exemple, aconseguixen un ample seguiment. La mobilització contra la invasió d'Iraq és considerada com la primera mobilització organitzada a nivell mundial i València no va restar aliena.

En el cas de les mobilitzacions al voltant de la política hídrica amb l'aprovació del Pla Hidrològic Nacional van anar per zones: mentre al nord del País va haver una certa mobilització en contra d'aquest, a la capital es van produir mobilitzacions populars dirigides per govern autonòmic i pel propi Partit Popular a favor del transvasament. De fet el govern va fer bandera populista, amb la col·laboració dels mitjans afins, d'aquest tema.

També es produeixen fòrums de caràcter mundial com el de Fòrum Mundial per la Reforma Agrària que es va celebrar a València en 2004 i va aplegar representants mundials per una

---

46 El **Prestige** va ser un petrolier monobuc construït al Japó el 1976 que es va enfonsar davant les costes gallegues el 19 de novembre de 2002, produint una immensa marea negra que va afectar una àmplia zona compresa des del nord de Portugal fins a les Landes de França, provocant el major desastre ecològic de la història de Galícia [1] i una mobilització social i política. D'aquesta mobilització en sortí la plataforma Nunca Más. Font: Vikipèdia. Consultada 22/10/2015.

agricultura alternativa. Gran part de la mobilització d'aquest període es produeix en clau global gràcies a diferents factors que havien contribuït a l'aprofundiment dels vincles globals entre les organitzacions i també entre la ciutadania. De fet, en el discurs oficial, València era una ciutat que aspirava a ser global, a situar-se en el mapa. Sense dubte, les mobilitzacions a les que ens hem referit van respondre a una escala identitària global basada en marcs d'interpretació compartits arreu del món. I eren bastant menys costoses per a les arques públiques.

L'11 de març de 2004 es produeixen a Madrid els atemptats més sanguinaris de la història recent a Europa. Els dies posteriors, a poques hores de que se celebraren eleccions generals, el govern espanyol va sostindre que l'autoria de la matança havia estat l'organització terrorista basca, ETA. Alguns pocs mitjans estrangers i ciutadans van posar en dubte des d'un primer moment la versió oficial del govern al que acusaven d'ocultar la realitat per por a les conseqüències electorals que podia suposar assumir que els atemptats eren una resposta del extremisme islàmic a la intervenció d'Espanya en la guerra d'Iraq. La mobilització espontània va ser instantània i massiva a moltes ciutats de l'Estat, i en València va ser especialment clamorosa. L'extensió de l'ús i tinença dels telèfons mòbils en aquells anys era ja pràcticament absoluta i els missatges curts es van estendre molt ràpidament cridant a la mobilització a la ciutadania que va respondre no sols mobilitzant-se massivament, sinó fent un vertader acte de desobediència civil (Sampedro 2005b) massiu: la gran manifestació es fa la ver el dia 13 de març, dia de reflexió on estan prohibides les manifestacions, com va deixar clar el govern en reiterades ocasions. El dia 14, les eleccions generals van resultar amb un canvi de govern.

En qualsevol cas Internet ja estava plenament implantat i també la telefonia mòbil. L'interès per l'autoria dels atemptat primer, i després la indignació que va condir entre ella per l'evident manipulació informativa del Govern i de gran part dels mitjans d'informació comercials va fer

que es recorreguera a l'SMS per tal de mobilitzar i contagiar la indignació entre la ciutadania, i a Internet com a font fidedigna d'una informació que en un primer moment els grans mitjans no va donar. En qualsevol cas durant els 4 dies que va durar l'estat d'indignació pels propis atemptats, de necessitat d'informació immediata, de confusió sobre l'autoria i d'indignació, altra vegada, per l'evident manipulació informativa que realitzava el Govern per motius electorals la telefonia mòbil i Internet va arribar-se a col·lapsar en diferents moments (EDemocracia.com 2004).

Més enllà d'aquests moviments que es compartien amb la resta de l'estat i que en algun cas, a més, poden qualificar-se com esclats col·lectius (Xambó et al. 2012), el País Valencià covava una forma inèdita de mobilització que, en València capital, va reproduir-se de manera molt ampla i prolongada.

A partir de 1995, apareix la fórmula dels Salvem, amb Salvem el Botànic com a moviment més estudiat (Adell 2000; Albert Rodrigo i Hernández i Martí 2011; Ginés 2010; González Collantes 2005; Miralles 2001; Rausell i Martínez Tormo 2005; Santamarina 2008; Sorribes 2001; Torres 2004; Xambó et al. 2012) i vinculat a l'etapa més agressiva del desenvolupisme neoliberal posat en pràctica pel govern conservador (Díaz Orueta 2010) que accedeix al poder eixe mateix any. El moviment ha estat observat des de diversos enfocaments de tal forma que, tot i que de manera relativament superficial i descriptiva, comptem amb una radiografia prou completa de la seua composició social, la fórmula organitzativa, el repertori discursiu i d'acció, les xarxes que fan servir i també les estratègies comunicatives utilitzades per fer visibles els seus missatges. Això però, es troben a faltar estudis més profunds que connecten aquests "nous moviments" socials amb els vells moviments i amb altres fórmules d'acció política de caràcter més institucional i també els aspectes relatius a les motivacions dels seus membres per a l'acció. I sobretot calen estudis que expliquen el perquè d'aquesta forma

d'acció en relació amb la mobilització de recursos, l'estructura d'oportunitats polítiques i els nous moviments socials. Cal molta empíria encara per entendre ben bé què ha fet del País Valencià un escenari tan singular per al desenvolupament d'aquesta fórmula d'acció col·lectiva amb un èxit tan notable.

Els Salvem van tindre un protagonisme indiscutible fins, aproximadament, l'any 2007 en què la major de les 4 manifestacions unitàries que es van fer recorria els carrers de València amb gent vinguda del tot el País Valencià sota el lema 'Compromís pel Territori'. Aquesta manifestació va ser prèvia a les eleccions autonòmiques que van suposar un increment de l'hegemonia política de la dreta en el govern i per tant un aval a les seues polítiques amb un creixement de diputats del Partit Popular a les Corts, corresponent a més d'un 5% més de vots. Fou un desencís anímic per als simpatitzants i militants dels Salvem que, juntament a algunes dramàtiques derrotes locals, van contraure la seua activitat. Però, lluny de desactivar-se, una part dels components (col·lectius i individuals) dels Salvem van començar a canviar d'estratègia d'acció. La crisi que s'estava incubant ja al 2007 i que va esclatar el 2008 va paralitzar l'expansió urbana i també les amenaces al patrimoni.

No podem oblidar, però, que la fórmula no era nova ja que el País Valencià és l'escenari de les primeres reivindicacions ambientalistes de l'Estat (González Collantes 2005; Mateu i Domínguez 2011) quan, als anys 70, dues reivindicacions en defensa de la devesa del Saler i del llit del riu Túria van posar-se en pràctica amb fórmules ben paregudes a les que van fer servir els Salvem.

Els Salvem poden caracteritzar-se com:

1. Una conjunció de grups organitzats i individus entre els quals destaquen professionals ben preparats (Sorribes 2001).

2. Amb objectius molt concrets i relacionats amb la defensa del patrimoni cultural o natural (Albert Rodrigo i Hernández i Martí 2011).

3. Les seues fórmules de lluita se centren en la promoció d'una opinió pública favorable a través dels mitjans de comunicació (González Collantes 2005).

De fet, la cobertura mediàtica que les seues mobilitzacions generen, i que van generar ja els seus antecedents als anys 70, és, en part, l'explicació dels seus èxits. Aquesta presència mediàtica, però en mantenia en base a accions dramatitzades que perseguien l'objectiu de despertar la sensibilitat de les bases potencials. Si bé les primeres accions dels Salvem inicials van obtenir resposta mediàtica, la multiplicació de les accions que es va produir per la progressió dels Salvem que s'anaven generant a mesura que s'anava estenent la taca urbana, va suposar un menor cobriment de les accions i una major capacitat criminalitzadora per part de la premsa conservadora que tenia més «oferta» informativa entre la que triar els aspectes més negatius, que sempre es poden produir en qualsevol mobilització.

D'alguna forma es posava de relleu un cert desajust entre la capacitat mobilitzadora i l'elevat dinamisme de la societat civil valenciana i la poca repercussió mediàtica i social dels seus plantejaments. De retruc a més, en aquests moviments destacats es fa palesa altra de les característiques dels moviments socials valencians, la seua clara identificació amb el Català com a llengua vehicular i també reivindicada. El Català a València és una llengua minoritzada amb la que la major part de moviments socials s'identifica, però també "és simbòlicament i instrumentalment la clau d'intervenció social més lògica i eficaç per a fer-se un espai comunicatiu dins de l'espai contemporani" (Dolç i Gómez 1998).

En aquest context neix el periòdic L'Avanç, Informació Lliure. Un projecte comunicatiu al que ens hem referit en pàgines precedents i que es fonamentava en la intenció de cobrir les

informacions que generava aquesta nova dinàmica de mobilitzacions fent ús del valencià.

Sense dubte l'aposta era gran sobretot tenint en compte que es tractava d'un mitjà en paper que no comptava amb finançament. La seua primera seu va estar a un centre social ja desaparegut a Russafa i no va comptar amb treballadors assalariats ni amb seu pròpia fins al seu sisè any de vida. Les vendes es van estabilitzar en números rojos i el projecte va tancar a finals de 2008. El projecte va aflorar i decaure amb pocs anys de retard respecte el cicle de protesta que va haver a l'àrea metropolitana amb els moviments anomenats "Salvem" – Russafa, l'Horta, Campanar, Benimaçlet, el Botànic, la Punta, Cabanyal-Canyamelar...-. El primer d'aquests, Salvem el Botànic va néixer el 1995 (Albert 2005) mentre que les primeres reunions del nucli fundacional del periòdic van ser el 1998. El darrer moviment amb espenta va ser Salvem l'Horta, encara viu però sense repercussió, el el propi Salvem el Botànic, que continua fent accions però a un ritme tan sols de resposta jurídica i xicotetes concentracions i el Salvem Cabanyal-Canyamelar que ha revifat gràcies al conflicte polític entre l'Estat la Generalitat i l'Ajuntament de València. Es pot dir que al 2003⁴⁷ aquests moviments inicien un cicle de decaïment després de la derrota de les mobilitzacions en defensa de la Punta fins que el 2007, amb la nova victòria de PP a les eleccions autonòmiques, el desànim acaba amb bona part d'aquestes organitzacions, exceptuant-ne els casos esmentats i pels motius dits.

Al País Valencià la component nacionalista i cultural va tindre també el seu reflex mobilitzador quan a partir de l'any 1995 Acció Cultural del País Valencià impulsa una plataforma coneguda com Bloc de Progrés Jaume I (Català i Oltra 2012) que va rebre fortes adhesions per part de la societat civil i va ser capaç de crear una xarxa de nuclis arreu del País.

---

47 Val a dir que el 2003 s'enderroca la darrera casa de la Punta però en 2001 la Iniciativa Legislativa Popular per la protecció de l'Horta, convocada per l'entitat Per un Cinturó d'Horta, aconsegueix 117.000 (120.000 segons altres fonts) signatures de les 50.000 necessàries per accedir a les Corts (Gómez Ferri 2008). La Mesa de les Corts, però, no la va considerar i això representa també un sotrac al moviment ciutadà.

2007-2011

El desenvolupament de la crisi econòmica que es faria plenament manifesta en 2008, va provocar la paràlització pràcticament total de l'activitat urbanística. Amb la crisi del model de creixement basat en el sector de la construcció, també va entrar en crisi el model de venda de la ciutat, que es va demostrar com equivocat ja que havia estat absorbir inversió pública sense límit, amb el plantejament que les fortes taxes de creixement de l'economia serien capaces de proveir de fons les arques públiques per finançar aquestes inversions. En paràlitzar-se el creixement i amb ell els ingressos creixents el deute públic es va disparar, i les polítiques de contenció del dèficit van prioritzar-se d'acord a un model ultraliberal basant-se en l'aprofundiment del desmantellament d'allò que quedava de l'Estat de Benestar.

Amb això, la contínua aparició de nuclis de conflicte arreu del territori que havia caracteritzat el període anterior va desaparèixer. En primer lloc perquè la paràlització de projecte urbanístics tant en execució com en projecte, i la inexistència de projectes nous, posava en salvaguarda els elements naturals i de patrimoni cultural que eren susceptible de sucumbir al creixement urbà.

Per altra banda, com ja hem dit, el moviment en defensa del territori havia patit un sotrac en les eleccions de 2007 en la que moltes persones havien dipositat grans esperances de canvi. La desmoralització i la desmobilització era palesa, perquè també la major part de les batalles s'havien perdut. Tan sols quedarien tres organitzacions relativament estables: Salvem el Cabanyal, Salvem el Botànic i Per l'Horta.

Una part del capital humà que havia format part dels Salvem es va reorganitzar entorn noves plataformes de barri en les que es treballa des d'una perspectiva menys reivindicativa o reactiva: la crisi de l'Estat i la continuïtat en el govern autonòmic d'un partit amb actituds

sobrada acreditació autoritària, no feien esperable la utilitat de la reivindicació. Aquestes plataformes adquiriran formes de treball autònomes, al marge de l'Estat, i es dedicaran a resoldre problemes reals de les persones del barri. Així, en València, ens trobem amb plataformes d'aturats, afectats per les hipoteques, o aquelles que hem anomenat en treball anterior com a «Vives» (Xambó i Ginés 2012): amb l'exemple de Benimaclet Viu.

Un tercer factor actuaria desplaçant el protagonisme dels moviments de defensa del territori cap a plantejaments més relacionats amb els drets socials que s'estaven veient molt damnats per les polítiques de contenció del dèficit que actuaven sobretot contra la despesa pública en sanitat, educació i serveis socials.

Durant cert temps la mobilització social es va estar covant a les xarxes socials que començaven a prendre un gran protagonisme amb la penetració dels mòbils amb connexió a Internet, com s'ha pogut veure en un apartat específic d'aquest treball. Internet aprofundia el seu paper començava a generar organitzacions pròpies més enllà d'aquelles de caràcter contrainformador com Indymedia a les que ja ens hem referit. És el cas d'Anonymous (Negri 2011). En el carrer anaven apareixent noves organitzacions centrades en la problemàtica social que es generava a partir de la manifestació de la crisi en l'ocupació i els problemes d'habitatge que es derivaven de la desocupació: La Plataforma d'Afectats per la Hipoteca a Barcelona i *V de Vivienda* a Madrid.

El 15 de maig de 2011 l'organització Democracia Real Ya va convocar una marxa per Madrid i també per altres ciutats de l'Estat com es el cas de València, per reclamar un canvi d'actitud en el govern. Alguns dels manifestants van decidir quedar-se en la Porta del Sol i en altres places amb un simbolisme especial. La massiva atenció mediàtica que van rebre, i el propi ús de xarxes socials, especialment Twitter, van convertir les anomenades «acampades» en

fenòmens massius de protesta col·lectiva absolutament espontània, horitzontal i sense consignes unitàries.

En aquest esclat multitudinari els anomenats «indignats» (Hessel 2011) pels mitjans de comunicació (Negri 2011) eren multitud amb lemes diversos que inventaven contínuament els manifestants, un grup absolutament heterogeni que feia inviàbles les consignes i pancartes centrals, organitzacions destacades, lemes generals, ni líders.

En el plànols dels mitjans de comunicació, el País Valencià no compta en eixos moments amb mitjans alternatius que puguen donar cobertura completa a les mobilitzacions, més enllà del paper com a narrador de Ràdio Klara, que, amb una reacció una mica demorada però que va acabar fent cobertures en directe de les acampades i assumint un cert paper. Indubtablement els mitjans de comunicació de les acampades eren les pròpies xarxes socials i la resta de mitjans, tant de caràcter convencional com alternatiu, quedaven supeditats a la primacia de la xarxa d'Internet. Tot això, amb el destacat del paper que, com hem dit, van tenir els mitjans de comunicació convencionals, que van atendre de manera molt detallada i ampla les mobilitzacions. En certa forma es pot intuir, i algun dels entrevistats ho destacarà com podrem veure en l'anàlisi de les entrevistes posterior, que mentre els mitjans identificats amb l'esquerra podien mostrar certes simpaties amb un moviment sense proclames determinades, els mitjans massius de la dreta podrien estar buscant un cert desgast al govern del socialista Zapatero. A les eleccions de novembre del mateix any el PSOE, efectivament, perdrà les eleccions.

8.2 Mitjans alternatius al País Valencià

8.2.1 Ràdio

En 1982 comencen les emissions de Ràdio Klara (Dolç i Gómez 1998; Torres 2007; Xambó 2001), una de les poques ràdios alternatives de l'Estat que compta amb llicència d'emissió, fins i tot hui dia. La ràdio es declara Lliure i Llibertària i està vinculada al moviment sindical anarquista. La seua gestió és autònoma econòmicament des del començament acceptant publicitat comercial i política –no sense continus debats al respecte- i finançant els programes amb aportacions de socis i dels propis locutors. La seua assemblea (CECA) ha variat profundament quant a mida i composició, però des del començament ha mantingut un nucli “dur” format per entre tres i quatre persones. Actualment l'emissora continua amb programació pròpia amb programes sobre actualitat, cultura, cinema o música i cada vegada més amb connexions amb emissores alternatives preferentment d'Amèrica Llatina. La ràdio compta amb un públic minoritari⁴⁸ a l'àrea metropolitana de València i també es pot escoltar a través d'Internet.

Les ràdios valencianes Radio Malva⁴⁹ i Ràdio Klara, juntament amb Ràdio Artegalia⁵⁰, Ràdio Aktiva⁵¹ i Ràdio Mistelera⁵² (totes tres de les comarques d'Alacant) han format en març de 2010 la Xarxa de Ràdios Lliures del País Valencià⁵³ que, juntament, amb Ràdio Funny⁵⁴, que emet a València des de 1986, completen el panorama de la ràdio lliure a casa nostra. És un deure esmentar l'extinta Ràdio Puça, emissora local valenciana vinculada a l'esquerra i que va

---

48 Segons la pròpia ràdio en febrer de 2009 tenia entre 34.000 i 38.000 oients diaris. Les dades són el resultat d'un estudi d'audiència encomanat per la pròpia ràdio. Més informació a www.radioklara.org/spip/spip.php?article1993.

49 <http://radiomalva.wordpress.com/>

50 <http://www.artegalia.com>: Tan sols emet per internet.

51 <http://www.radioaktivat.org/>

52 <http://radiomistelera.blogspot.com/>

53 <http://radioslliures.wordpress.com/>

54 <http://radiofunnyvalencia.50webs.com/>

nàixer a la primera part de la dècada dels 80.

8.2.2 Premsa

El novembre de 1999 ix el primer número de L'Avanç un dels projectes més ambiciosos dels darrers anys pel que fa a la comunicació alternativa. Es tracta del periòdic quinzenal, un tabloide d'entre 28 i 36 pàgines ben treballat pel que fa al seu aspecte i disseny i que té distribució a través dels quioscs de les comarques valencianes i de la ciutat de Castelló i per subscripció. El 2002 (López García 2008) apareix www.lavanc.com, l'edició digital del periòdic, amb una important novetat respecte el que venien sent es edicions digitals fins aleshores, la lliure publicació de continguts per part dels lectors que esdevenien així col·laboradors-periodistes. Una proposta inspirada en l'èxit d'Indymedia en la qual s'inspiraven els promotors de la versió web de L'Avanç i que va ser la primera materialització al País Valencià de periodisme ciutadà⁵⁵ (Sampedro 2009).

Durant tota la seua vida –que s'allarga fins finals de 2008- aconseguix unes 750 subscriptors i unes vendes en quiosc que ronden els 2000 exemplars d'una tirada de 5000. La seua distribució s'eixampla a totes les comarques de Castelló quan es transforma d'associació cultural a empresa cap al 2005. Per la seua banda la web va aconseguir ser la més visitada de les que en Valencià i de caràcter informatiu existien al País fins aleshores.

En la declaració que es podia trobar a la seua web es podia llegir “L'Avanç naix de la societat, d'una necessitat real de tindre un mitjà independent per a centenars de milers de persones que no es veuen representades pels mitjans tradicionals. (...) El poder de la voluntat i la solidaritat de moltíssima gent i col·lectius han fet possible l'impossible: Un periòdic lliure, independent,

---

55 Si bé el projecte L'Avanç es caracteritzava com a periodisme cívic (que dona veu a qui no la té) la columna “esquerra” de www.lavanc.com permetia que les notícies foren elaborades pels propis lectors, que no sols comentaven les informacions de la redacció sinó que elaboraven part de la pròpia informació que s'exposava en la portada de la web.

alternatiu i en valencià.”⁵⁶. En aquesta declaració s’evidencia en primer lloc la percepció que hi ha tot un col·lectiu social que no se sent representat per la premsa tradicional que existia al País Valencià. En segon lloc es manifesta el caràcter que aquest mitjà ha de tenir segons el criteri dels fundadors de L’Avanç. Llibertat i independència com a mitjà, que plantege alternatives o visions alternatives i que siga en Valencià. És aquesta vinculació entre llengua i sentit polític el que ens pot cridar més l’atenció des de fora del País estant. Aquesta relació, a més, compta amb un tercer element que reforça l’aliança i que trobem unes línies més a baix en el mateix text on el periòdic s’autodefineix com: “Xicotet referent pels moviments socials i per la ciutadania conscienciada, el periòdic intenta demostrar que el seu únic interès es informar lliurement i donar veu a qui no la té.” Efectivament el periòdic tractava de ser portant-veu dels moviments socials que en aquesta època inicial havien aflorat i afloraven a la comarca de l’Horta.

El 2002 neix el quinzenal L’Accent, un projecte en format tabloide, de distribució a les zones de parla catalana i amb part del conjunt de col·laboradors al País Valencià. Es tracta d’un gratuït amb distribució a través de subscripcions i de centres socials. Actualment també compta amb una web prou completa⁵⁷. Políticament està manifestament vinculat amb l’esquerra independentista.

En octubre de 2005 neix a Barcelona Setmana Directa⁵⁸, un setmanari que compta amb alguna col·laboració de periodistes independents valencians, alguns d’ells vinculats al periòdic L’Avanç.

8.2.3 Internet

El 1996 comença en fase de proves Xarxaneta.org, un projecte de servidor web a València que

---

56 Aquesta web no està ja disponible. La font és l’arxiu de què disposa un dels membres del periòdic.

57 <http://www.laccent.cat>

58 <http://www.setmanaridirecta.info>

tenia (té) entre els seus objectius potenciar la comunicació entre col·lectius i la tecnologia de la informació al servei de la *Paz, los Derechos Humanos, la Libre Expresión de los Pueblos, la Justicia Social, la Defensa del Medio Ambiente...*⁵⁹. Actualment la web és inactiva però visitable a www.xarxaneta.org.

En 1998 es crea Llibertat.com que tanca al 2005 i amb posterioritat, al 2006, es crea Llibertat.cat, un portal informatiu que continua vinculat als moviments socials independentistes.

En 1999 es crea Racocatalà⁶⁰, una web informativa dels moviments catalanistes dels Països catalans que avui dia s'ha consolidat.

En 2002 neix l'Agència alternativa Anna Notícies⁶¹, una web de recull d'informacions d'altres mitjans que té la intenció de constituir-se en una agència informativa alternativa de referència. Està vinculada a personatges del nacionalisme valencià.

En 2003 apareix www.diariparlem.com, un mitjà exclusivament a Internet vinculat al valencianisme moderat de tercera via en el que la informació era íntegrament feta pels usuaris. Tanca a finals de 2006 tot i que l'entitat que el promovia continua seleccionant notícies a la web www.valencianisme.com.

www.barriodelcarmen.net neix en 2003, sent un portal de referència entre el moviment llibertari que concentra les informacions de l'activitat contestatària al barri amb estructura de periodisme ciutadà.

En 2005 es sumen a la xarxa Indymedia la comarca de la Plana⁶², a la ciutat d'Alacant⁶³

---

59 Font disponible en Internet en www.nodo50.org/Nodo50-abandona-la-APC.html

60 www.racocatala.cat

61 www.annanoticies.com. La web ve a ser un intent frustrat de creació d'una agència alternativa com la madrilenya ANIA.

62 <http://laplana.indymedia.org>

63 <http://www.indymedia-alacant.org>. Actualment aquesta web està desactivada i el domini perdut.

(febrer) i a la ciutat de València⁶⁴ (octubre). El moviment comunicatiu Indymedia -Independent Media Centers- neix al 1999 arran del moviment contra la cimera de Seattle i compta amb uns 150-200 nodes locals distribuïts pel món. La seua vocació manifesta és la de donar informació alternativa a escala local de forma que aquesta es pugui globalitzar elevant-se a la xarxa. Es pot afirmar que ha estat un dels projectes informatius alternatius de major repercussió mundial. Els problemes amb el servidor i amb la publicació lliure per una banda, i per l'altra la forta implantació de formes diverses de presència al web com els blog, li han tret protagonisme fins el punt que al País Valencià tan sols hi té present el node de La Plana, gràcies a la seua millora pel que fa al format⁶⁵ i el tractament local de les informacions que ha curat molt bé l'assemblea de la Plana.

8.2.4 Televisió

No hi ha televisions alternatives en ambdós sentits al País Valencià que emeten per l'aire. Això però n'esmentarem dues, per la complicitat amb que una va ser acollida i per la singularitat de l'altra a pesar d'emetre per internet l'altra. Per una banda InfoTV⁶⁶, un canal local de televisió que no va obtenir llicència preceptiva en 2007 i va quedar latent com a empresa però sense emetre. D'altra banda anteriorment es creava al 2004 Pluràlia TV⁶⁷, un projecte de televisió cooperativa en format web vinculada als moviments socials que en 2009 perdurava fent reportatges per a algun col·lectiu però sense gran vitalitat. Actualment la televisió per internet ha revifat amb un canvi en la web i gran quantitat de continguts referenciats però pràcticament sense producció pròpia.

---

64 <http://valencia.indymedia.org> Actualment aquesta web és inexistent. El domini redirigeix a Indymedia d'Atenes.

65 Els mantenidors d'Indymedia La Plana reconeixen els problemes amb el servidor que ofereix Indymedia i han decidit apostar per altres servidor i per un canvi radical en el format en base a plantilla Drupal.

66 www.infotelevisio.com: Tractant-se d'una empresa la hi incloem per les simpaties que va despertar per part d'un sector dels moviments socials.

67 www.pluralia.tv

8.3 Els discursos sobre la comunicació en els moviments socials

A continuació presentem una anàlisi de les 18 entrevistes realitzades entorn un conjunt d'ítems significatius que aporten informació sobre el conjunt discursiu que existeix entorn de les qüestions plantejades. Val a dir que hi ha més ítems en aquesta anàlisi que categories analítiques hem proposat en l'explicació metodològica, però la requisita de les respostes ha fet inevitable considerar extrems, que, en un principi no es preveien per la nostra part. Igualment cal dir que alguna de les categories inicials no han donat resultats satisfactoris i han estat omeses.

8.3.1 Sobre el tractament des MMSS en els mitjans de comunicació convencional

8.3.1.1 *El buit informatiu*

Entre les persones entrevistades abunda la idea de que els mitjans de comunicació podrien tractar amb major profunditat el treball i els conflictes que plantegen els moviments socials. Existeix cert acord entorn a un buit informatiu per part dels mitjans de comunicació convencionals. En particular, els representants d'un dels mitjans de comunicació alternatius són els que més insistència fan en aquest sentit, per raons obvies, però aquesta constatació es troba en totes les persones entrevistades amb major o menor intensitat. Algun dels entrevistats, a més, al·ludeix a que aquest buit és més incisiu en el País Valencià que en altres àrees de l'Estat:

Però és una eina que tens per a comunicar-te en una situació com la del País Valencià on tenim un buit informatiu molt més gran que en altres zones, no?. I un boicot sobretot a la nostra postura que en altres zones del país. (MA1)

Eixe buit informatiu trencaria la connexió entre les accions dels moviments socials i la població en general de tal forma que sorgiria la necessitat de la reconexió, a través dels mitjans alternatius. En aquest sentit va la resposta següent:

Amb la qual cosa la connexió entre les activitats dels moviments socials amb la societat, és a dir amb la població, se tallava perquè els mitjans de comunicació que han de fer eixe pont, són els que han de fer eixe pont en una societat moderna, en una societat de la informació, no feien eixa tasca, tenien altres interessos. (MA5)

I seria una de les principals motivacions per a l'aparició de mitjans de comunicació alternatius:

Porque nosotros estábamos militando ya por aquellas fechas, estamos hablando de 1982 cuando salió la radio, pero por el 79-80, que militábamos todos en el movimiento libertario, concretamente en grupos específicos del movimiento libertario y en la CNT de entonces, Y veíamos la dificultad tanto para donde estábamos trabajando, militando, funcionando, y los colectivos cercanos a nosotros, no había manera de aparecer en los medios de comunicación. Y cuando aparecíamos, aparecíamos sesgados, manipulados, recortados o... (MA6)

Però anys i anys veient això i tractant d'incidir en els mitjans de comunicació a través dels moviments socials sempre topava una paret insalvable, és a dir per molt d'esforç i per molt que aprenguérem a fer-ho millor, mai podíem traspasar eixa barrera dels mitjans de comunicació. (MA5)

Home clar...no, no es que no hi havia es que... ells deien: "hi ha hagut unes manis a Estats Units, pareix que hi ha molt de *lio*" no es *lo* mateix que si tens fotos i te diuen: "mira la policia ataca aquí, no sé que..." o siga jo diria que no hi havia en el periodisme corporatiu explicació de què estava passant realment, perquè és que tampoc ni ho entendrien supose els periodistes... si no estan ficats en... era necessari mitjans independents i fets per nosaltres mateixos. (MA7)

Ara bé, les opinions sobre les causes d'aquest insuficient reflex de les activitats dels moviments socials sí que genera una gran divisió d'opinions.

Una part dels periodistes que treballaven en mitjans de comunicació convencionals atribuïen les causes a una limitació d'espai física i a un tema d'interès informatiu que es construïa a partir del públic objectiu (*target*) al que anava destinat el mitjà. A més a més, també incloïen la pròpia responsabilitat dels moviments socials per la deficiència de la seua relació amb els mitjans, una qüestió que tractarem en l'apartat 8.3.2.2 en la pàgina 266, sobre la que tots els periodistes professionals insisteixen:

A *vore*, jo crec que el criteri, i un per anar aclarint les coses, és tot una qüestió de pàgines.
(MC3)

Què passa, que els moviments socials com a tal, no solen tindre una agenda, hi han qüestions que ixen de manera diríem esporàdica, ix de volta en quant, i en funció de la informació que n'hi haja s'adapta, diríem, al format que ja està que ja està clar. (...) Què passa, el problema que tenim amb el tema dels moviments socials és que moltes vegades, primera no n'hi ha espai, segona, i sincerament, moltes vegades no n'hi ha un interès de la línia editorial, i tercera, que també jo crec que és un problema de que no n'hi ha un interlocutor, diríem, reconegut. (MC3)

Jo, personalment, al final els mitjans de comunicació no *reflexen* la realitat. *Reflexen* molts interessos, moltes elits, i al final és *lo* que comentava abans, els MMSS o l'associació que sap vendre's pues sempre tindrà més repercussió que el que no sap vendre's que igual està fent una tasca genial i brutal, però al final els periodistes tenim els recursos limitats i no podem estar en tots els llocs i a totes hores. Aleshores jo crec que això, que això és important, no? dir-ho, que al final els mitjans no són un espill de la societat, és un espill distorsionat. Vull dir, els polítics tenen una *sobredimensió* en la informació diària brutal, molt més que, per exemple, el món empresarial, el món empresarial té una presència infinitament més gran que els moviments socials en quant moviments social n'hi ha un fum, n'hi ha centenars d'associacions i centenars de gent, de

persones que fan coses i fan coses *altruïstament*, i *aixina* tot. Però al final eixe filtre, no? de mitjans doncs té eixos efectes, de que... Vull dir, jo també és una cosa que els moviments social també s'haurien de fer *vore* que, no fer *vore*, sinó jo crec que ja ho entenen, no? el funcionament dels mitjans ja aposten per tindre, ja poques ONG mitjanes o grans no tenen gabinet... (MC1)

Per una altra banda, per una altra banda, són molt poquetes les organitzacions socials que tenen un bon departament de comunicació. Molt poquetes. (...) Com que no ens van a escoltar i no mos van a fer cas per a què ens hem de gastar diners en un periodista? Però com que no hi ha periodista tampoc n'hi ha forma de comunicar-ho. I en qualsevol moment qualsevol membre del, de l'associació es pot convertir en el portaveu oficial, quan no té ni preparació. (MC2)

Entre els periodistes de mitjans convencionals s'hi observa una certa diferència a l'hora de tractar la responsabilitat d'aquest «buit». Les dues persones entrevistades de mitjans públics afirmen, amb certa condescendència, que existeixen interessos econòmics que condicionen el tractament de la informació en general en els mitjans privats:

Bé, els interessos econòmics dels diaris, de les ràdios i de les televisions, són indubtables. Estan *ahí*, no? I condicionen, clar que condicionen, no ho dubte, (...). (MC4)

Jo entenc que en un mitjà privat la informació es dona i es dona correctament sempre i quant no atempte contra els seus interessos econòmics, mediàtics i de publicitat, que tenen contractats. (MC2)

I també admeten que els interessos polítics també condicionen el tractament de la informació:

El mitjà públic té, a més, un afegit que agreuja la situació, i és que tampoc pot atacar als interessos polítics que estan mantenint eixa televisió pública. Per tant *ahí* n'hi ha molt

obstacle que n'hi ha que salvar. (MC2)

Així, a la falta d'espai dels mitjans de comunicació se li suma una selecció d'informació que està condicionada per interessos de caràcter econòmic i polític, en els mitjans convencionals.

De manera genèrica, l'entrevistada MC2 ho resumeix bé:

La informació que ve de les bases socials, de les ONG i dels moviments socials, és informació que al poder no li interessa mai, perquè és informació que desperta consciències. I el poder no vol despertar consciències. Prefereix tindre uns mitjans de comunicació en general, especialment la televisió que distreguen, perquè és més rentable per a ells políticament tindre a la gent dormida que no desperta i conscient. (MC2)

L'entrevistada del setmanari El Temps reconeixeria, fins i tot, eixes pressions per part dels anunciants:

Però clar, evidentment també la publicitat influeix molt en el contingut. Nosaltres ací a... vulgues o no la publicitat, qui posa els diners, d'alguna manera constreny, condiciona els continguts. (MA4)

En conjunt, aquest pot ser considerat un discurs que donaria per fet que existeixen línies ideològiques en els mitjans condicionades per interessos de tot tipus, i que al seu torn, aquestes línies condicionarien el tractament de les informacions relatives als moviments socials, que no serien capaços, en gran part de les ocasions, de superar aquesta barrera. Es podria concloure que aquest discurs amaga una certa contradicció ja que al mateix temps que s'accepta que hi ha condicionants que estan més enllà de les qüestions tècniques o professionals, es reclama dels moviments socials una major professionalització. Entenem que per al sector de la comunicació convencional es tracta, per tant, d'obstacles salvables amb una

major professionalització en els moviments socials que siga capaç de trobar formes i instruments per saltar aquest condicionament mediàtic. En qualsevol cas, sembla que la responsabilitat última és dels moviments socials ja que el fet que els mitjans de comunicació tinguen línies editorials és una realitat amb la que cal treballar.

Per l'altra banda trobem un discurs diametralment oposat entre els membres de moviments socials i també entre els membres de col·lectius comunicatius alternatius. En aquest cas la responsabilitat és atribuïda als mitjans de comunicació convencionals en tant que l'operació d'ocultament seria una pràctica conscient, per tal de preservar els interessos econòmics de les elits, o si més no la pròpia supervivència del mitjà:

Per motius ideològics o econòmics. Jo pense que per una, no sé, una barreja de les dues coses. Ens deien de tot. (MS1)

Jo pense que per ideologia i també perquè, bé, qui els donava de menjar doncs havien d'estar satisfets. (MS1)

Segurament els mitjans de comunicació remen per on rema la majoria de la societat, no? *Bueno*, teòricament, no de la majoria de la societat sinó dels poders establerts, no? *Entonces* si toca dir això o toca dir *lo* altre, com en *lo* de la guerra de Líbia, no? (MS3)

Perquè no ens hem d'oblidar que, per molt d'esquerres que siguen els mitjans de comunicació, quan estan dins del establishment, responen a interessos econòmics, responen interessos econòmics, eh, responen a interessos empresarials. Aleshores, d'alguna manera la veu d'aquells moviments que nosaltres volíem representar estaven *acallades*. *Acallades* perquè, d'alguna manera, per molt d'esquerres que puga dir-se un periòdic, entre cometes, i per molt democràtic que puga dir-se, mai actuarà en contra del seus..., de qui paga el periòdic. I qui paga el periòdic? Qui posa un anunci de dues pàgines anunciant el Port de València... És a dir, el periòdic que té dues pàgines senceres,

un encartament de 4 pàgines senceres del port de València no actuarà després en contra de la barbaritat que feren en la Punta per a instal·lar una ZAL que a dies de hui no funciona i que no funcionarà mai de la vida. (MA2)

Òbviament els mitjans de comunicació, no fan una tasca de mitjans de comunicació sinó que fan una tasca de mitjans de reproducció comunicativa i formativa d'uns grups empresarials, uns grups econòmics que estan lligats a uns interessos econòmics i polítics. Amb la qual cosa és simplement molt innocent pensar que uns moviments socials que tracten de modificar el status quo, de modificar la situació de les coses, van a tindre una resposta o van a tindre una acollida positiva per uns mitjans que estan fets pels amos d'eixe sistema, amb la qual cosa vam veure clarament que el sistema dels mitjans de comunicació és un sistema no democràtic i és un sistema que no permet les veus dissidents d'una manera ampla, sinó, d'una manera molt petita, molt minoritària com a anècdota o per a criminalitzar-la i per a manipular-la, amb la qual cosa la frustració era molt gran. (MA5)

Entre les causes del buit informatiu també hi ha algun entrevistat que addueix que els mitjans no tenen la capacitat de cobrir cert tipus d'informació que té un nivell alt de dificultat i, en concret, aquella de caràcter tècnic. Precisament, paradoxalment, aquesta dificultat redundaria en un cert relleu de les organitzacions «expertes» entre els mitjans convencionals ja que aquestes compten amb experts en la temàtica sobre la que treballen:

En el tema del medi ambient jo estic convençut. És a di..., estem parlant d'aigua, però en temes de medi ambient, realment, no es treballen bé els temes de medi ambient. No n'hi han periodistes que estiguen realment que siguen coneixedors o són pocs els periodistes que n'hi han. (MS3)

Alguns dels entrevistats dels moviments socials també coincideixen amb els periodistes dels mitjans de comunicació convencionals en què l'espai i el temps disponible en els mitjans

convencionals limita la capacitat de cobertura que tenen, independentment dels criteris que marcaria la línia editorial. Podem entendre que disculparien a alguns mitjans per aquest motiu:

Normalment el tractament de Levante *nosatres* no tenim (queixa), estem contents i del País igual, igual, sí. El País, el que passa és que El País té menys superfície per a la lletra impresa. (MS1)

Aquestes maniobres per part dels mitjans de comunicació convencionals impedirien una adient repercussió mediàtica dels moviments socials la qual cosa limitaria la seua capacitat d'influència social. Però els membres dels moviments socials i dels mitjans de comunicació alternatius també fan autocrítica i semblen ser ben conscients de les seues limitacions al respecte:

La primera idea nostra és que el periòdic s'alimentara de gent pertanyent als MS. Que els mateixos MS participaren elaborant eixes notícies quant a les activitats que ells feien. En aquells moments, fins i tot hui en dia, demanar això als MS era probablement una ingenuïtat. Els MS no estan preparats, no estan consolidats en la majoria dels casos no tenen gabinet de premsa, la majoria de casos no redacten notes de premsa, amb la qual cosa era demanar-los quelcom que era un impossible. (MA2)

Això és *lo* que els passa a molts moviments també, que estan aïllats respecte a *lo* que és els mitjans de comunicació, pues perquè igual nosaltres hem tingut eixa sort de haver trencat eixe aïllament però n'hi han altres moviments que estan més aïllats i que la societat no arriba a conèixer de la mateixa manera. (MS2)

Val a destacar que aquesta forma de tractament informatiu basada en el silenciament, és identificada en diferent grau entre els diferents mitjans. Normalment, entre els membres dels

moviments socials Els País i Levante tenen millor consideració que la resta de mitjans. Això sí, els fundadors de mitjans alternatius tendeixen a considerar tots els mitjans com una sola cosa en un anàlisi que se centra en qüestions estructurals. Tanmateix, entre el conjunt de mitjans, en destaca un sobre el que diversos entrevistats opinen amb indignació. És el cas de la televisió pública. I dintre dels canals públics deixen fora a RTVE, sobre la que hi ha certa «comprensió» en ser d'un abast geogràfic molt ample. En Canal 9 es percep entre els entrevistats clara irritació pel sistemàtic silenciament d'informacions que sí han tingut ressò en altres mitjans.

Especialment molestos es manifesten els membres de Salvem el Botànic i de Per l'Horta, que consideren que aquest silenci era intencional i obeïa a consignes polítiques:

Però crec que n'hi ha una excepció a tot açò, si no recorde mal. Crec que Canal 9 no es va dignar a informar mai! sobre la ILP, si no recorde mal. És una cosa tremenda. En cap moment. Jo crec que és una notícia de suficient entitat, al menys per a un periodista que es dedique a la política la primera iniciativa legislativa popular que es presenta en un país, doncs és noticable, és a dir, un breu... jo que sé. No sóc seguidor fidel de Canal 9 però jo crec recordar que no vam eixir en cap moment... ni per a bé ni per a mal, en cap moment va eixir la ILP. Simplement érem i som invisibles, als mitjans públics valencians. (MS3)

(...) o, no tant entre privats i públics, perquè... sí que ha notat una, per exemple, en TVE en algun cas, Informe Semanal va vindre i mos va fer un reportatge també, però en Canal 9, que és un mitjà públic, ja podria qualificar-lo pitjor que els privats el tracte que hem tingut. *Entonses*. És una, és... Sí, sí que és cert que molt públics, per la obligació que tenen de, de servei ciutadà fan *algo* més de lo que fan uns ca, alguns canals privats, però també n'hi han molts canals privats, per la ideologia que et duguen o *lo* que sia, que estan més propers a fer un bon treball, que *lo* que fan molts públics. Com Canal 9. La Sexta, per exemple, ha fet molt millor treball que Canal 9. (MS4)

Jo crec que sí, jo crec que sí. Eixa és la meua opinió ara en *este* moment que tampoc tinc

en el cap totes les intervencions però jo crec que en Canal 9 pràcticament no s'ha parlat d'això. (MS1)

Aquesta opinió la té fins i tot l'entrevistada que treballava en aquesta televisió:

Mira, és pràcticament impossible que apareguen en televisió valenciana a no ser que televisió valenciana, per alguna raó que se mos puga escapar, li interesse. Eixa una. I després tin en compte que el PP en la Comunitat Valenciana des del 95 ha intentat i en bona part ho ha aconseguit acaparar, agrupar els moviments socials i les ONG. I com que d'alguna forma les té controlades també està controlant el missatge. Per tant jo, en fi, si m'apareguera en Canal 9 una persona pertanyent a un moviment social fent una denúncia política, primera que em sorprendria, però segona voldria saber, voldria saber, *lo* important seria saber d'on ve eixa persona, quina és l'ONG o l'organització que n'hi ha darrere i perquè açò està fent-se *aixina* en *estos* moments. (MC1)

8.3.1.2 La manipulació informativa

A banda d'una realitat que pràcticament cap entrevistat qüestiona com és la d'una certa desinformació sobre el treball dels moviments socials en general, una gran part dels entrevistats i entrevistades admet o denuncia que, en determinats casos, existeix un tractament intensiu en informació però de caràcter contrari als interessos dels moviments socials. Es tractaria de pràctiques considerades pròximes a la manipulació informativa que alguns mitjans posen en pràctica quan els moviments socials han aconseguit trencar aquest silenci mediàtic a través de diversos instruments, que en altre apartat, més endavant, analitzarem.

Si bé aquesta manipulació s'atribueix de forma general a tots els mitjans convencionals, no es percebuda com a tant present entre els mitjans públics, que tendrien en major mesura a treballar el silenci davant realitats que políticament podrien molestar els seues gestors. Una altra cosa és la propaganda o manipulació d'altres realitats que aquests mitjans pogueren

articular a favor dels seus interessos. Per contra, sí que apareix molt intensament referida entre els i les entrevistades, en el tractament rebut per alguns dels mitjans privats. A més a més, aquest tractament no seria general sinó que variaria en funció del mitjà i de l'objectiu dels moviments socials.

Per la banda dels mitjans públics, també una de les periodistes entrevistades argumenta críticament sobre la manipulació mediàtica d'aquests mitjans però, incidint en el caràcter estructural d'aquesta, centrant-se en els formats dels informatius de les televisions en general, on l'entrevistada treballava:

*Lo que és la televisió que és el gran mitjà de comunicació a l'abast de tot el món, emeten notícies sense *ninguna* reflexió i amb mecanismes sobradament coneguts. Notícies curtes, molt ràpides totes de forma que la persona quan acaba de veure un informatiu està convençuda de que està ben informada. Però la persona quan acaba de veure un informatiu probablement *lo* que està és més confosa que abans de veure l'informatiu. Però perquè el sistema també és *este*. Bombardejar amb notícies ràpides, curtes sense reflexió basades en l'anècdota i basades en el que són elements de distracció. De forma que ocupen les neurones, l'espai neuronal del ciutadà està ocupat per *este* tipus d'informació i de realitat, li creen *esta* realitat i les persones tenim el cabet limitat, no mos cap ja la reflexió. Si tu acabes el dia i t'has vist els informatius de les televisions, tu ja no pots més, estàs saturat. Com vas a posar-te a llegir una reflexió? Mai en la vida! M'entens? És que està tot molt estudiat. (MC2)*

Referint-se a la diferència entre la manipulació mediàtica entre els mitjans de comunicació públics i els privats i els elements que condicionen aquesta, l'entrevistada MC4 (treballava en RTVE) fa referència a que en els mitjans de comunicació públics el poder econòmic està menys present, ja que no hi ha una dependència tan gran de la publicitat, i el poder, en general no és tant present:

El criteri en els mitjans públics no és el mateix. No dic que siga més just, ni millor, et dic

que no és el mateix. No és el mateix. Fins i tot en mitjans públics que han captat i que han admès publicitat. Però no és el mateix, perquè tant en RTVV com en RTVE s'ha captat i s'ha admès publicitat, però és una altra manera de funcionar diferent. No perquè siguen més lliures sinó perquè les pressions estan més diluïdes. Els punts de decisió estan més lluny també, i això en certa mesura és un avantatge. Per algunes coses no però per aquest cas sí. Tu no tens al cap comercial tot el dia allí en la porta del despatx del costat comentant-te que perquè estàs parlant del Botànic perquè si tenim un client que resulta que és el que vol construir l'hotel i tal. No és eixa la qüestió, és una miqueta més, no més pura, però sí més lliure. (MC4)

Tot i això, l'altra treballadora de mitjans televisius públics deia, precisament, el contrari. Podríem assumir com a causa d'aquesta divergència en el discurs per les pròpies experiències professionals experimentades per cadascuna d'elles en cada canal. Mentre que la primera (MS4) ha desenvolupat el seu treball en una delegació regional d'un medi estatal, aquesta (MS2) l'ha desenvolupat a la televisió autonòmica valenciana:

Jo entenc que en un mitjà privat la informació es dona i es dona correctament sempre i quant no atempte contra els seus interessos econòmics, mediàtics i de publicitat, que tenen contractats. El mitjà públic té, *ademés*, un afegit que agreuja la situació, i és que tampoc pot atacar als interessos polítics que estan mantenint eixa televisió pública. Per tant *ahí* n'hi ha molt obstacle que n'hi ha que salvar. (MS2)

Atenent a l'aparent diversitat ideològica del sistema mediàtic, es podria pressuposar que els mitjans de comunicació amb una línia editorial progressista farien un tractament més intensiu i neutral dels moviments socials, però no sempre ha estat així. Resulta certament interessant com un dels entrevistats que ha manifestat en repetides ocasions que està satisfet pel tractament rebut pel diari Levante-EMV, es queixe d'un període en que aquest diari va canviar la seua postura respecte el treball de Salvem el Botànic-Recuperem ciutat:

No era tant perquè anaren en contra de Salvem el Botànic, és que percebíem que el que es volia era desqualificar el moviment ciutadà en una paraula. (MS1)

Bueno, que hem tingut també alguna baralla en algun, en algun periodista de Levante, no? En algunes interpretacions que no hem compartir en algun moment en algun responsable important, que després va passar a deixar de formar part de la direcció però que continuava (...) (MS1)

Certament aquesta reflexió ens posa al davant d'una mena de conflicte submergit entre vells moviments ciutadans, molt vinculats a partits i sindicats tradicionals, que es veu en certa forma desbordat per una nova forma de mobilització que els treu protagonisme. El diari al que fa referència tindria, podem suposar, una identificació estreta amb eixes formes organitzatives de l'acció col·lectiva que veuria «violentades». O almenys el director que durant eixe període va controlar l'edició.

Però també es donen casos amb aquest grup informatiu que ens posen en alerta de que la línia editorial no és alguna cosa fixa i coherent, sinó que també respon interessos molt vinculats a les realitats empresarials locals:

Nosaltres, per exemple, en l'Información de Alicante, que és de la mateixa cadena que Levante, pues en el tema de l'aigua és que és una qüestió impressionant. És dir, allí és una darrere d'una altra, n'hi han periodistes que arribem a pensar que estan pagats per els interessos que n'hi han allí al voltant dels temes de l'aigua. I *entonces ahí* en Alacant pues la manipulació sobre tots *estos* temes és contínua. (MS2)

Però el mitjà que realment declara la guerra total a algun dels moviments socials que hem tractat és, sense dubte, Las Provincias:

Únicament que hem contat amb l'oposició, òbviament, de Las Provincias que posava les

notícies a la seua bola i, a més, com que tenien contacte directe, se suposa que amb govern popular i amb el propi promotor de Barcelona que és el que més guerra ha donat, i en els propis empresaris de l'inici, que eren Lladró i Onofre de Miguel, bé, ells anaven un poc a la seua bola. (MS1)

Aquesta oposició recorda a aquella que aquest diari va mamprendre contra els sectors progressistes de la cultura valenciana en la coneguda Batalla de València, que hem tractat en capítols precedents, i posa de manifest una de les funcions que alguns mitjans de comunicació tenen ben assumides: ser, més enllà d'instruments informatius, instruments d'intervenció social i política.

Paradoxalment, aquest diari va tractar d'una manera que és considerada com molt positiva un altre moviment posterior de caràcter semblant, la ILP per l'Horta, que, això sí, no s'enfronta a un interès concret com sí que ho feia Salvem el Botànic, que afectava a una empresa determinada:

Jo diria que en la campanya de la ILP fins i tot els mitjans més conservadors la van acollir amb simpatia. Eixíem..., fins i tot de vegades comentaven que Las Provincias ens treia amb més diguem... les notícies de Las Provincias eren... no sé, traçaven millor la realitat que les del Levante. (MS3)

Hi ha un col·lectiu d'entrevistats, aquells que formen part de moviments informatius, que tenen una valoració més negativa encara del tractament que reben els moviments socials per part dels mitjans de comunicació convencionals. Entenem que aquesta percepció contribueix de forma determinant a l'aventura en la que en el seu dia es van embarcar, com a forma de combatre aquest front. Aquest punt el tractarem més endavant. En qualsevol cas mereix la pena llegir part de les seues valoracions al respecte ja que totes elles es van generar en una

època en la que aquestes persones treballaven en moviments socials i en molts casos eren els encarregats de les tasques comunicatives:

En el meu cas jo venia de moviments socials en els quals en, *digam* que durant tots els anys de mobilitzacions per diverses raons i per diverses causes sempre trobàvem una coincidència i era un tractament especialment negatiu, molt fortament negatiu, de la majoria de mitjans de comunicació de masses: periòdics i televisió, bàsicament... i ràdios també. Vèiem sempre que el tracte era molt negatiu, per un costat. O, per altre costat, si no era negatiu era inexistent, és a dir hi havia un silenciament dels nostres actes. (MA5)

Els moviments socials, que és el que ens passa a nosaltres, en veure que els mitjans de comunicació els silencien o ens criminalitzen, de manera casi determinista, casi conductista, (...)(MA5)

Porque nosotros estábamos militando ya por aquellas fechas, estamos hablando de 1982 cuando salió la radio, pero por el 79-80, que militábamos todos en el movimiento libertario, concretamente en grupos específicos del movimiento libertario y en la CNT de entonces, Y veíamos la dificultad tanto para donde estábamos trabajando, militando, funcionando, y los colectivos cercanos a nosotros, no había manera de aparecer en los medios de comunicación. Y cuando aparecíamos, aparecíamos sesgados, manipulados, recortados o... (MA6)

I també en aquest apartat cal fer un esment especial a Canal 9, que rep queixes per part de l'entrevistat del 15M pel tractament especialment negatiu rebut per part de la la televisió pública del País Valencià:

(...) o, no tant entre privats i públics, perquè.. sí que ha notat una, per exemple, en TVE en algun cas, Informe Semanal va vindre i mos va fer un reportatge també, però en Canal 9, que és un mitjà públic, ja podria qualificar-lo pitjor que els privats el tracte que hem tingut. *Entonces*. És una, és... Sí, sí que és cert que molt públics, per la obligació que

tenen de, de servei ciutadà fan *algo* més de *lo* que fan uns ca, alguns canals privats, però també n'hi han molts canals privats, per la ideologia que et duguen o *lo* que sia, que estan més propers a fer un bon treball, que *lo* que fan molts públics. Com Canal 9. La Sexta, per exemple, ha fet molt millor treball que Canal 9. (MS4)

Evidentment aquest tractament per part dels mitjans públics també té excepcions amb mitjans com Ràdio 9, una ràdio d'audiència minoritària en la que, fins a cert moment, encara hi havia espais on els moviments socials rebien certa atenció:

Ràdio 9 és que, com és tan minoritària, sí que hem tingut, per exemple amb Reis Juan abans de que la defenestraren i tot això, també hem intervingut, hem, en el seu programa, i tot això. I després pues en alguna de les ocasions ens han telefonat, ens han demanat participar i nosaltres hem participat. (MS1)

Un altre dels entrevistats, pertanyent als moviments socials també feia referència a aquesta forma genèrica de manipulació mediàtica quan afirmava:

Perquè jo llig la premsa, una sèrie d'informació borumballa, absolutament..., no sé, soroll blanc.. “com puc emmascarar una imatge?”, fotent-li soroll blanc per damunt fins que no la distingix molt bé. Doncs, veus els mitjans de comunicació i no és que no parlen de les coses, fins i tot de les coses més escabroses, més delicades parlen, però clar, ho envolten de tal quantitat d'informació *basura*, d'informació no rellevant, que és que clar, al final has de tenir fins i tot experiència i habilitat per anar destriant el que t'interessa. (MS3)

8.3.1.3 La cobertura informativa

Entre els entrevistats també hi ha valoracions positives sobre el tractament que reben dels mitjans convencionals de comunicació. Tant en el cas dels Salvem, com en el de l'entrevistat del 15M afirmen que sí que han sentit com en determinats moments alguns mitjans han tractat

les problemàtiques que denuncien i les accions que protagonitzen han trobat ressò en els mitjans de comunicació i que aquests els han tractat des d'una perspectiva objectiva. En aquests casos, la pròpia presència de notícies sobre les seues accions o sobre el tema reivindicat en els mitjans ja és considerada com un tractament positiu, diguéssim, partidari dels moviments socials.

En qualsevol cas pràcticament totes les persones entrevistades coincideixen d'afirmar que el tractament és molt variable tant si consideren un mateix mitjà al llarg del temps, com si considerem els diversos mitjans en un moment concret. En altres paraules, es podria considerar que els mitjans de comunicació serveixen les informacions que publiquen dels moviments socials no sols en funció de l'interès de les informacions que generen, sinó dels interessos que persegueixen els mitjans, de tipus econòmic, polític i fins i tot de disponibilitat d'espai i manca d'altres notícies interessants, tal i com es recollia en l'apartat teòric que parlàvem de la selecció de les notícies. Aquest conjunt d'idees estan ben sintetitzades en l'opinió de l'entrevistat MS1:

Doncs desigual, podem dir que ha segut positiva però desigual. És a dir, en funció del dia o de les circumstàncies temporals doncs ens han fet més cas perquè necessitaven *carroza* i necessitaven material, simplement o ha segut això de passar olímpicament perquè tenien ja prou material. Vull dir no estava tan enfocat a l'interès de la notícia com a la venda o al funcionament del negoci, un poquet, a manera de resum, no? I això quant al que és fer-nos cas. Ja t'he dit, hi ha moltíssimes vegades, la immensa majoria de notes de premsa no han tingut cap ressò. I després molts han tingut ressò desigual. D'eixir una *noteta* en el Levante i no eixir res en els altres, d'eixir una coseta en El País, d'eixir en la SER i no, o en la Ràdio Nacional i no parlar, o en TVE. (MS1)

Aquesta variabilitat en el tractament informatiu es produeix en el temps fins i tot en un mateix mitjà que pot passar a tractar amb simpatia un moviment a passar a tractar-lo, en opinió dels

entrevistats, des d'una òptica molt negativa:

O sia, pocs mitjans de comunicació majoristes mos han tractat bé a partir del dia 22. Molt pocs. Mol, molt pocs. La Sexta jo diria que és l'únic que se'm ve al cap. Després, dels altres, cal i arena, segons qui sigues més arena o més cal, però... Una volta l'efecte electoral estava fet els mitjans de comunicació, molt, se n'han anat per la tangent. (MS4)

En aquest cas l'entrevistat fa referència al tractament massiu que va rebre en els inicis el moviment 15M, que segons ell responia a un «efecte electoral» ja que quan va començar la mobilització la premsa conservadora podria pensar que aquest moviment desgastaria el govern progressista que aleshores estava en Moncloa.

Seguint amb el 15M, un dels periodistes professionals entrevistats defensava el paper dels mitjans de comunicació convencionals afirmant que la cobertura que havien fet en eixos primers moments va ser determinant per al l'èxit de la mobilització:

I tercer, vull dir, en un, els mitjans, això jo crec que no haguera triomfat sense eixe grans d'arena dels mitjans convencionals, televisions, premsa, que van, quan li van donar bola com a notícia que era. Perquè era una cosa nova, era una cosa que atenyia a molta gent i era un moviment que feia temps que s'estava esperant, malgrat després pues, al final, com en este País sempre passa, pues sempre es polaritza tot. I aleshores la premsa, entre cometes, progressista li dóna un tractament més benèvol, i la premsa més dretana, diguérem, o més conservadora li ataca molt molt durament. (MC1)

Seguint aquesta idea, hi ha més casos en els que el tractament que els ha dispensat algun mitjà de comunicació en concret, tot i que els fa tenir presència, no respon a cap simpatia del mitjà sinó a un ús partidista d'aquest que donant ressò a alguns aspectes de les protestes dels moviments socials han entès que podrien perjudicar un govern ocupat per un partit polític contrincant.

I ja no parle pues de Canal 9 o etc, que alguna vegada sí que ve, però sempre que és alguna cosa que se vaja atreure en perjudici pues del Govern, no? Per exemple el dia de Mulla't pel Xúquer allí vingué Canal 9 perquè denunciàvem que no n'hi havien prou llocs de bany en els rius, la situació dels rius... Això com és responsabilitat del Govern pos allí sí que anem (Canal 9) i després la gravació la fem per a retallar *lo* que ens interesse.
(MS2)

És obligat tractar també una qüestió que té relació amb l'anterior, que frega la manipulació informativa en fer muntatges interessats de les notícies, però que s'entén més «normal». Es tracta de les simpaties que genere un moviment en un mitjà perquè interesse a la línia editorial o perquè les seues accions s'oposen a l'acció de govern gestionat per un partit amb el que el mitjà de comunicació estiga enfrontat. Ho reconeix algun dels entrevistats amb una franquesa digna d'agrair:

I segon, i *lo* que te dia abans, que al ser un diari crític amb la gestió de les administracions, això afavoreix l'entrada de moltes informacions de..., o dóna peu a que moltes informacions sobre, pos això, veïns, associacions ecologistes que intenten canviar i millorar la societat tinguen més cabuda. (MC1, referint-se a Levante-EMV)

Després tampoc estàvem preparats per al que venia i tampoc sabíem si estàvem, perquè el diari sempre pren una posició, si estàvem a favor, si estàvem en contra, perquè en Madrid pareixia una cosa, però després ací en València també amb tot el tema de..., amb tot el tema de, de la necessitat de regeneració democràtica que, que com a línia editorial estàvem recolzant, ho estava demanant també el 15-M. (MC3, referint-se al posicionament de El Mundo)

8.3.2 La relació entre mitjans convencionals i els moviments socials

Les relacions entre els moviments socials i els mitjans de comunicació convencionals són

claus per entendre de quina forma interactuen ambdós agents. Més enllà les relacions que s'estableixen de manera estructural entre moviments de protesta i mitjans de comunicació, que són empreses que no sempre responen a l'interès merament informatiu, els moviments socials han articulat tot un seguit de mecanismes de relació que van des d'allò més impersonal, enviant notes de premsa en sèrie, fent comunicats o declaracions que penjen en els seus webs etcètera, a fórmules molt més directes de relació entre els periodistes i els responsables de comunicació de les organitzacions. Resulta francament interessant com en la major part dels casos les organitzacions dels moviments socials donen per perduda la fórmula basada en el contacte mecànic i com tendeixen a establir relacions de confiança i complicitat amb periodistes que, o bé per afinitat ideològica, o bé per haver aconseguit ser considerats una font qualificada d'informació, accepten participar en aquest joc i faciliten la publicació d'informacions que tenen origen en els moviments socials o en els temes que aquests denuncien.

8.3.2.1 Les limitacions comunicatives dels moviments socials

El primer aspecte que els entrevistats, de forma pràcticament unànime, accepten és que els moviments socials estan francament limitats per a mantenir un bon servei de comunicació. Aquesta percepció és reconeguda pels membres dels moviments socials i és avalada pels periodistes de mitjans convencionals. Els moviments socials no compten amb recursos econòmics per poder mantenir personal dedicat a aquesta tasca i depenen de personal voluntari que, per molt qualificat que estiga, o molta voluntat que s'hi destine, solen cansar-se al cap d'un temps. A pesar de tot, els moviments socials han fet servir mecanismes tradicionals de relació amb els mitjans de comunicació com per exemple l'enviament de comunicats de

premsa, tot assumint que la seua repercussió serà mínima:

El que fem habitualment és fer comunicats. Una noteta de premsa, haurem fet, no sé, centenars, i naturalment no tot això ha tingut una plasmació després en els mitjans (MS1)

En la pròpia gènesi d'algun dels mitjans de comunicació alternatius sobre els que hem fet entrevistes s'apunta com a idea de pes la incapacitat dels moviments socials per a generar informacions amb una qualitat i continuïtat suficient. Els promotors del periòdic L'Avanç van intentar construir el projecte inicialment a partir de les informacions que teòricament aportarien les organitzacions dels moviments socials. Inicialment s'havia pensat com un projecte de concentració i distribució posterior de la informació generada des de dintre dels moviments socials. Però no va resultar:

La primera idea nostra és que el periòdic s'alimentara de gent pertanyent als moviments socials. Que els mateixos moviments socials participaren elaborant eixes notícies quant a les activitats que ells feien. En aquells moments, fins i tot hui en dia, demanar això als moviments socials era probablement una ingenuïtat. Els moviments socials no estan preparats, no estan consolidats en la majoria dels casos no tenen gabinet de premsa, la majoria de casos no redacten notes de premsa, amb la qual cosa era demanar-los quelcom que era un impossible.(MA2)

També els periodistes de mitjans convencionals reconeixen que les organitzacions dels moviments socials no solen estar preparades per a tractar amb els mitjans de comunicació, ja no sols perquè no compten amb diners per contractar professionals sinó també perquè no es confia en què eixa despesa tinga rendibilitat en un sistema de mitjans com és aquell amb què pretenen participar:

Per una altra banda, per una altra banda, són molt poquetes les organitzacions socials que tenen un bon departament de comunicació. Molt poquetes. (...) Com que no ens van a

escoltar i no mos van a fer cas per a què ens hem de gastar diners en un periodista? Però com que no hi ha periodista tampoc n'hi ha forma de comunicar-ho. I en qualsevol moment qualsevol membre del, de l'associació es pot convertir en el portaveu oficial, quan no té ni preparació. (MC2)

La incapacitat per comptar amb gabinets de comunicació estables i professionals és destacada per algun dels periodistes entrevistats que, tot i la seua manifestada voluntat per comptar amb la perspectiva d'algun dels moviments socials participants en una protesta, reconeix que li va ser francament difícil comptar amb ells:

Tenia un dia i mig per a fer la peça, la qual cosa des del punt de vista del periodisme és molt de temps. Vaig poder contactar en tots excepte en la CGT a pesar de que vaig cridar 5 voltes. Clar, això no justifica res, no, però sí que diu molt sobre la importància que donen *estos* mitjans a estar disponible per als mitjans de comunicació. Si estan mal tractats o no, crec que té que *vore* en el fet de que ells tenen un discurs que, dins de l'esquema mental que tenim tots, és molt *outsider*, i malauradament els periodistes tendim a tindre una manera de pensar prou acomodaticia i tampoc no ens *currem* el valorar. (MA4)

Referint-se a les conseqüències que es deriven d'eixa incapacitat, la periodista MC1 fa una reflexió prou completa repartint culpes entre el sistema de mitjans i les pròpies incapacitats dels moviments socials:

Jo, personalment, al final els mitjans de comunicació no *reflexen* la realitat. *Reflexen* molts interessos, moltes elits, i al final és *lo* que comentava abans, els MMSS o l'associació que sap vendre's pues sempre tindrà més repercussió que el que no sap vendre's que igual està fent una tasca genial i brutal, però al final els periodistes tenim els recursos limitats i no podem estar en tots els llocs i a totes hores. Aleshores jo crec que això, que això és important, no? dir-ho, que al final els mitjans no són un espill de la societat, és un espill distorsionat. Vull dir els polítics tenen una sobredimensió en la informació diària brutal, molt més que, per exemple, el món empresarial, el mon

empresarial té una presència infinitament més gran que els moviments socials en quant moviments social n'hi ha un fum, n'hi ha centenars d'associacions i centenars de gent, de persones que fan coses i fan coses altruïstament, i així tot. Però al final eixe filtre, no, de mitjans doncs té eixos efectes, de que... Vull dir, jo també és una cosa que els moviments social també s'haurien de fer *vore* que, no fer *vore*, sinó jo crec que ja ho entenen, no? el funcionament dels mitjans ja aposten per tindre, ja poques ONG mitjanes o grans no tenen gabinet... (MC1)

En aquest argument es pot advertir una derivada relativa a que aquelles organitzacions que han aconseguit trencat el silenci mediàtic ha estat gràcies, almenys en part, a que han donat una importància adequada a la comunicació, incorporant a l'organització departament de comunicació i premsa. En aquesta reflexió quedarien al marge altres consideracions sobre els interessos concrets dels mitjans i la seua relació amb la reivindicació de les organitzacions i dels moviments socials.

8.3.2.2 L'organització de la comunicació en els moviments socials

L'organització de la comunicació en els moviments socials és també molt variable entre els diferents col·lectius i també dintre dels propis col·lectius si ens hi fixem diacrònicament. Aquesta ha variat al llarg dels temps a mesura que els col·lectius han anat donant major importància a aquesta àrea d'acció. Així, col·lectius molt ben estructurats com Salvem el Botànic han incorporat personal qualificat a les tasques de premsa. Però no ha estat així des del principi. Preguntat sobre qui assumia les tasques de premsa durant el període anterior a aquells amb què van comptar amb un periodista encarregat com a responsable de premsa, al que s'havia referit en la pregunta prèvia, l'entrevistat explica:

Bueno, pues qualsevol de nosaltres. Qualsevol. No hi havia major problema. El problema

estava en redactar-la, després pos jo des de casa, com tinc el, ho feia, ho enviava per correu electrònic, ho enviava tot. O per Fax, des de casa també, per Fax electrònic, no? enviaves i no era major problema. El problema realment era consensuar el text i dir ala anem a fer una nota per, o improvisar-lo si no hi havia ningú i te tiraves a la piscina. Pos la implicació ha sigut diversa però jo crec que en general alta. Alta. Quan calia assistir a una presentació o una roda de premsa pues, pues ve gent que a *lo* millor no treballava, o gent que podia fer tornos o gent que tenia el dia lliure, però si no pues és difícil: com vas a una roda de premsa a les 12 del matí si estàs treballant? (MS1)

En línies generals de les entrevistes es desprèn que els moviments socials que es van constituir a partir dels anys 90 del segle XX no demostraven un gran interès per la constitució de gabinets de comunicació que assumiren les funcions de relació amb els mitjans de comunicació convencionals. És possible que pensaren en una resposta automàtica per part d'aquests mitjans i que la mobilització seria més breu del que finalment va ser, amb qual cosa no faria necessari un equip professional o semiprofessional dedicat a aquestes tasques, val a dir-ho, en organitzacions que estaven constituïdes com a plataformes en les quals participaven diverses organitzacions i persones a títol individual. Tampoc el conflicte s'expressava de manera continuada i les estructures organitzatives fluctuaven, com després veurem, en funció dels moments àlgids o suaus del conflicte. La prolongació del conflicte i la importància que anava adquirint aquesta relació amb els mitjans de comunicació faria que en algunes d'elles, possiblement les més longeves, hi aparegueren persones molt qualificades que assumiren aquesta tasca.

En aquest sentit s'expressa un dels periodistes entrevistats quan destaca la diferència de tracte que hi ha entre un gabinet de premsa de, per exemple, un polític, i aquell tracte que té amb algun moviment, molt més inestable i també canviant:

Moltes vegades els moviments socials no tenen un portaveu clar, o inclús no tenen una

agenda clara, vull dir tu no saps, t'interessa a *lo* millor una vegada ha passat la història, no tenim diríem eixe contacte fluït de cada dia que pots tindre, per exemple en un polític o en un gabinet de premsa de comunicació de qualsevol Conselleria, de qualsevol Ajuntament, amb *lo* qual sí que *ahí* jo veig que n'hi ha una espècie de desconexió, no hi ha el tracte habitual. (MC3)

Quan el conflicte s'intensificava, la relació amb els mitjans també ho feia i les organitzacions recorrien als contactes personals (veieu l'apartat 8.3.2.3 a la pàgina 270). En aquests períodes la interacció entre participants de moviments socials i periodistes era molt major que en períodes menys intensos on podien recórrer a treball més metòdic com el que es limitava a l'enviament de notes de premsa. Però, com hem dir, organitzacions més estructurades i longeves, com és el cas de Salvem el Botànic, van acabar comptant amb una persona encarregada de premsa:

Està ara en la última època i estàs, sí ell s'encarrega un poc de, de quan s'ha d'avisar als mitjans, quan s'ha de difondre una nota de premsa, quan s'ha de contactar, per exemple, sí, Alfons Àlvarez. (MS1)

S'observa un comportament semblant, però molt més explosiu en les mobilitzacions col·lectives com el 15M. Si interpretem que es tracta de moments breus de gran conflictivitat social, podríem aplicar la regla que associa el nivell de tensió amb la preocupació per la relació amb els mitjans de comunicació. Així, els grups que van assumir l'organització de les acampades del 15M de 2011 en València van detectar molt prompte que la comunicació era un aspecte essencial. Les quatre primeres comissions que es van organitzar tenien a veure amb qüestions comunicatives i dintre d'elles la relació amb els mitjans de comunicació ocupava varies d'aquestes comissions de treball:

En general, o *sea*, quatre entre comunicació, audiovisuals, premsa i informació. (Referint-se a les primers 4 persones organitzades)(MS4)

Els propis periodistes que cobrien la informació valoren aquesta preocupació per la comunicació i la destaquen com a mostra d'un bon coneixement de les exigències de la Societat de la Informació en la qual els participants s'havien criat i desenvolupat professionalment.

Sí, jo crec que s'han ajuntat tots els factors. Vull dir, ja partint de la base de que la, el propi moviment (15M) tenia una comissió de comunicació, això ja demostra que aquesta gent, malgrat *lo* que diga molta premsa més conservadora, *esta* gent sabia *lo* que es feia i és gent que, és gent jove que ve del món ja de la societat de la imatge i de la comunicació, *entonses* a això li han donat molta importància.(MC1)

A pesar d'aquesta gran preocupació i bona organització, en opinió de l'entrevistat a qui correspon la cita anterior, el funcionament assembleari de l'organització de l'acampada primava la rotació en aquelles tasques que donaren visibilitat i protagonisme a les persones, amb la finalitat d'evitar personalismes:

És rotatiu dins de la gent que vol treballar. O seua és el problema de que molta gent en *este* tipus de moviments, jo ja n'he viscut *d'este* tipus de crítiques en altres moviments, però la crítica més normal i més típica és la de "és que això està controlat, no n'hi ha *rotativitat*, no sé què" i això ho diu gent que no s'ha clavat a treballar en la pròpia comissió. En la nostra comissió, per exemple, la de premsa som sis persones els que hem anat rotant, a demés de que s'ha donat llibertat a qui vulga per a parlar amb els mitjans de comunicació quan, en quan a decisions individuals i opinions individuals. (MS4)

Quelcom que, d'acord als paràmetres clàssics de relació entre periodista i informador podia crear molta confusió entre els primers i repercutir negativament pel que fa a a la cobertura

informativa dels segons:

Vull dir, era un poc, jo crec que en els moviments socials sempre passa, passa un poc això, no? Que, que hi ha que saber primer, no tenim els contactes que podem tindre o no sabem exactament per a on van, no són entre cometes controlables, entén-me controlables en el sentit de saber què demanen, diríem a la primera, o són coses que naixen que a *lo* millor no tenen per què tindre un recorregut històric o un context que tu veges. Amb *lo* qual és eixe un poc el problema. Sobretot eixe i sobretot el tema de que no tenen una agenda diríem institucional, per entendre-mos, o una agenda clara i uns portaveus. Per exemple el tema del 15-M, que és el que jo recorde més a sovint, tu no sabies a qui tenies que cridar. *Osea*, enviaven correus, ficaven números de contacte, cada vegada un número de contacte però tu no sabies si eixa persona podia, diríem, ser el portaveu de tot el grup. No és, per exemple, tu crides al portaveu del Partit Socialista, de Compromís, del PP, el que ell diu ho diu com a portaveu. I això dificulta molt la nostra feina, en certa manera la dificulta, ens fa fer molta més feina, i la veritat és que no estem per a, ja n'hi ha prou feina, i amb *lo* qual moltes vegades això jo crec que resulta un problema per a, per a encarar-ho. (MC3)

Com després veurem, el paper de les Noves Tecnologies d'Informació i Comunicació pot resultar una eina molt pràctica per neutralitzar aquesta «desconnexió» sempre que siga utilitzada i hi haja voluntat per part dels redactors.

També observem que en el 15M mentre la relació amb la comunicació era molt intensa, la que mantenien amb els mitjans era molt irregular i, subjugada a qüestions com el funcionament assembleari, etcètera.

8.3.2.3 El tracte personal amb els periodistes

Una de les principals vies d'accés als mitjans de comunicació convencionals és el recurs a contactes directes. De fet en algun cas podria entendre's que aquesta relació directa entre els

periodistes i els membres dels moviments socials contrapesa les limitacions d'aquests a l'hora d'articular altres mecanismes de relació més formals:

Un poc per tot això i aleshores sí que és veritat el que dius tu, que moltes vegades moltes coses de les que ixen és perquè algú té contacte personal amb alguna persona que està dintre de cert moviment social que eixa mateixa es fica en contacte diríem en, en el *pseudoportaveu*, no? que puga haver, no podríem dir portaveu, i a partir *d'ahí* se va cre..., se crea eixa complicitat i facilita un poc que la notícia isca, isca publicada. (MC3)

A pesar d'això s'observa una certa prudència a l'hora de recórrer a aquests contactes de forma continuada de manera que sembla que es demanaria la seua atenció directa en certes ocasions on s'hauria valorat la importància o la urgència de les informacions que haurien de fer saber a l'opinió pública.

Hem tingut contactes. Hem tingut contactes i en alguna ocasió els hem hagut de fet servir perquè ha segut una qüestió d'urgència, d'emergència o un moment en el que era molt difícil publicar perquè hi havia una voràgine de notícies i tal i estàvem molt interessats en, i, i en ocasions hem tirat mà de algun contacte. (MS1)

En algunes ocasions les organitzacions dels moviments socials compten entre les seues files amb professionals del camp periodístic o qualificats en altres camps, que tenen contactes personals amb periodistes dels mitjans convencionals dels quals tiren mà en benefici de la protesta o reivindicació:

Al principi, en un principi era costós, el que passa és que n'hi havia gent dins del que era el nucli, *digam*, que portava això endavant, que tenia contactes, doncs amb alguns periodistes. Però bé, els periodistes també han anat canviant (...)(MS1)

En algun cas, fins i tot algun dels col·laboradors de les organitzacions implicades en els

moviments socials eren periodistes de professió i, a banda de poder fer ús dels seus contactes directes, eren capaços d'adaptar els materials informatius que es generaven per a que els mitjans de comunicació els inclogueren simplificant el seu treball al màxim:

Amb els mitjans afortunadament gent nostra, com tots, gratis *et amore*, periodistes de professió, ens han ajudat al llarg de la història i quan les mogudes eren de suficient entitat, lliga's una Punta, un Pla d'Acció Territorial de l'Horta, en les seues diferents fases, una revisió d'un Pla General, en fi qualsevol moguda... el tema de Vera, de quan l'alcalde d'Alboraia volia carregar-se la partida de Vera, hem tingut una persona que de tota la informació ha elaborat un resum, convertit en una nota de premsa i adaptant-lo a la indústria mediàtica que necessita coses que li arriben que estiguen ja molt predigerides on no hi haja que perdre molt de temps. (MS3)

El contacte directe amb els periodistes és molt apreciat i sobretot si aquest es produeix amb aquells que tracten informacions especialitzades, com puguem ser les referides al medi ambient. En aquests casos sembla que les relacions entre els participants dels moviments socials i aquests periodistes són més estables i confiàbles. Entre les raons hi podem extreure que en aquests casos els periodistes semblen tindre una major estabilitat sense que es donen tantes rotacions en la redacció la qual cosa facilita els contactes prolongats que faciliten la generació del clima de confiança necessari per a es done certa interdependència informativa entre les dues parts:

Sí, tenim contacte directe en diversos periodistes. Per exemple, qui més es fa ressò és Levante i País, parlem dels mitjans de comunicació tradicionals. I *entonces* pues parlem en el que porta el tema de Medi ambient que és Pepe Sierra, que és el que duu el tema de Medi ambient i el tema de l'aigua al Levante, i la periodista del País que es diu Sara Velert. (MS2)

Finalment també cal destacar les afinitats personals i les simpaties entre alguns periodistes i

alguns participants dels moviments socials. El contacte diari que es pot produir entre persones que estan participant i cobrint aquesta participació en moments de tensió pot afavorir la confiança personal i formes de col·laboració entre uns i altres:

També en tenim molts (contactes personals amb periodistes), sí. Van, va ser això, que, jo, per exemple, estudies comunicació audiovisual i a alguns ja els coneixia de altres històries. I quan vaig aplegar ací a la plaça a molts que no els coneixia pues en seguida, pues en seguida a mi em van agarrar prou de carinyo en seguida, pues com era dels primers que havia estat allí, pues, i a més estava en comunicació i en premsa vaig tractar en molts mitjans de comunicació individualment. (MS4)

Aquesta relació d'amistat forjada a través del contacte continuat pot arribar a la cooperació lleial entre col·legues que formen part de mitjans alternatius i mitjans convencionals, com és el cas que relata un dels entrevistats de l'Avanç, quan gràcies a un fotògraf d'un mitjà convencional es va poder comptar amb imatges de l'agressió que un fotògraf del periòdic alternatiu va patir a mans de la policia nacional:

Sí que és de veres que quan estàs tot el dia en el carrer fent fotos de manifestacions, de conflictes socials on acudixen els mitjans de comunicació, sí que fas una certa amistat personal amb molts periodistes i amb molts fotògrafs. Això sí que és de veres que al final et duu a tindre la sort de que... de sentit-te arropat per eixa gent com a companys i com amics, no com a mitjans de comunicació. Allò que segurament el seu mitjà et negaria... que és el cas... puc contar un cas molt concret, un company nostre de Castelló que va ser... li va pegar la policia mentre feia fotos en un acte. Li varen llevar la càmera i el varen detindre. Doncs aixes fotos... nosaltres vàrem perdre totes les fotos, la policia li pegà, evidentment li llevaren la càmera, li llevaren el rodet, perdérem totes les fotos. Però un fotògraf d'un mitjà de comunicació del sistema sí que va fer eixes fotos en el moment en què el detenien, en el moment en què el tiraven a terra, en què el matxucaven, que li llevaren la càmera i tot això. Eixes fotos ens les va cedir. No va ser el mitjà qui ens les va cedir sinó que va ser el periodista, el fotògraf, el que, per un acte de consciència, ho va fer. (MA2)

També en el cas d'iniciatives comunicatives com la de Ja en Tenim Prou el recurs a contactes personals és fonamental, un contacte forjat per una relació d'anys per part dels participants que han estat format part d'altres col·lectius prèviament:

No era fruto de la casualidad, era el resultado, como decíamos al principio, de todo el trabajo previo de los muchos activistas que nos movíamos dentro y fuera de Ca Revolta, con una dilatada experiencia en la difusión social y presencia en el campo periodístico.
(MS6)

Considerem que aquest és un element central en l'anàlisi dels contacte entre periodistes i membres actius dels moviments socials. Aquests contacte es produeix a nivell personal, i les persones que han fabricat aquests vincles de confiança participen en diferents formes de mobilització. Així, les formes de mobilització col·lectiva innovadores, en bona part, estan sostingudes en la seua organització per persones que tenen una certa tradició activista, que van unint-se a altres amb més o menys experiència en diferents organitzacions de l'acció. En la nostra investigació tots els entrevistats membres de moviments socials han estat formant part d'organitzacions diferents a aquelles que han motivat el nostre interès. Fins i tot en el cas del 15M l'entrevistat, el més jove de tots, confessa que forma part o ha format part prèviament d'altres organitzacions:

Sí, sí, sí que n'hi havia algú, sí. Per exemple Pau és el cas. Pau és una persona molt compromesa en les seues històries, però en, en moviments crec que no s'havia clavat mai, mai, mai *hasta este* punt. Jo m'havia clavat ATTAC, m'havia clavat en Democracia Real just abans de que començara açò, de fet vaig ajudar a la manifestació, m'havia clavat també en Zeitgeist, m'havia clavat en, en Enric Duran, en la cooperativa integral catalana, una sèrie d'històries que pos, n'hi ha gent també de partits polítics, Esquerra Unida, de UPyD, n'hi haurà gent de tots els partits ací clavats. (MS4)

8.3.2.4 Els periodistes com a subjectes socials

Els periodistes no són aliens als problemes socials, que pateixen com altres ciutadans. De fet, en molts casos, la precarització del seu treball pot situar-los entre els sectors més perjudicats de la crisi econòmica dels darrers anys. Com a ciutadans que viuen en un entorn determinat, poden compartir inquietuds amb els col·lectius que es mouen en defensa de drets laborals i també patrimonials o ambiental, posem per cas. Podem considerar doncs que alguns d'ells poden formar part, fins i tot, de les bases socials d'alguns dels moviments que en cada moment històric afloren en diversos llocs. Eixa afinitat, sense dubte, afectarà la forma en què produiran informació, dintre dels marges amb què poden jugar dintre dels mitjans de comunicació per als que treballen.

En el cas que ens ocupa les mobilitzacions van comptar amb un cert suport social sobretot per part de sectors socials qualificats entre els que el col·lectiu dels periodistes es troba i no resulta estrany que alguns d'ells mostraren simpaties cap a algunes de les mobilitzacions que es van produir. Això va suposar una certa proclivitat per al tractament de les problemàtiques tractades pels Salvem, que explicaria, junt a resta de factors que ja hem exposat i altres que exposarem més endavant, que aquests moviments tingueren una certa projecció mediàtica. En eixe sentit s'expressen alguns dels entrevistats, tant des de les files de les organitzacions socials com entre els periodistes de mitjans convencionals:

Però així i tot, a banda de que les pròpies moviments veïnals, associacions, criden al diari, perquè ja no és només fer la nota de premsa sinó cridar i intentar interessar-se, pues home, sempre, també hi ha, doncs home, els periodistes som persones també, tenim contactes, tens amics i veus coses que fan, veus coses que passen al carrer que moltes voltes les intentes extrapolat al mitjà de comunicació. (MC1)

En el cas de Salvem el Botànic l'entrevistat (MS1) es refereix a la periodista de Ràdio 9 Reis Juan com la persona gràcies a la qual el canal radiofònic públic es va fer ressò de les notícies que generaven (vegeu extracte en la pàgina 259). En el cas de Xúquer Viu, l'entrevistat fa referència a un periodista que els va sol·licitar una entrevista però que finalment no va ser realitzada per ordres de la direcció del diari El Mundo per al que treballava:

Antoni Rubio, val, que ara no està allí (El Mundo), però quan estava ell va gestionar fer-nos una entrevista i em va cridar el dia anterior dient, mira la direcció ens han prohibit fer-vos l'entrevista. (MS2)

També l'entrevistat (MS3) del col·lectiu Per l'Horta comenta la simpatia amb què periòdics com Las Provincias els tractava en un primer moment i que va provocar cert ressò de la recollida de signatures de la Iniciativa Legislativa Popular (vegeu extracte de l'entrevista en la pàgina 257).

L'entrevistat del projecte audiovisual Ja en Tenim Prou també fa referència a aliances amb periodistes de diversos mitjans que van col·laborar en l'acció i van afavorir la seua difusió:

Desde el principio teníamos una red de contactos con los trabajadores de los medios de comunicación, tanto los tradicionales como los nuevos medios, que nos estaban apoyando en la medida de lo posible. (MS6).

També es destaca per part de periodistes professionals de mitjans alternativitzats⁶⁸ el conjunt d'elements que en la seua opinió poden facilitar la publicació per part de mitjans convencionals d'informacions sobre problemàtiques denunciades pels moviments socials. Però en aquest cas mereix també atenció a la capacitat del cap de secció, com a responsable

---

68 En pàgines posteriors s'explicarà aquest concepte, que resumint es refereix a mitjans de comunicació que pretenen ser convencionals però que per diferents raons ha estat arraconats fins fer-se, d'alguna forma, alternatius.

de la selecció de les informacions que seran publicades:

Qui decideix la distribució sempre és un cap de secció. D'acord. Per tant la sensibilitat del cap de secció respecte d'eixe moviment social és fonamental. Anem a veure, si n'hi ha un, per posar una hipòtesi, eh, si resulta que el Cap de secció de societat en la, en Levante, de societat, és de la Ribera, segurament si Xúquer Viu fa una manifestació o *lo* que siga, segurament farà per que la foto aparega. O què te diré jo, o si resulta que delegat de El País viu al Cabanyal de tota la vida, estic segura que li donarà al Cabanyal una cobertura que una altra persona que, per exemple jo que vinc de Castelló, a *lo* millor no li donaria. Per tant eixa sensibilitat social, sensibilitat personal d'eixa persona envers el problema és fonamental. Per això crec que és fonamental que els MMSS facen pedagogia. I que quan parlen dels temes, quan introduïsquen un tema davant d'un periodista ho facen des de, des de zero, cap a dalt. Perquè moltes voltes hi han MMSS que pequen d'entrar avassallant, per dir-ho d'alguna manera: El meu tema és molt important i tu eres incapaç de veure com d'important és. Escolta explica-m'ho bé, explica'm quina importància té, quina transcendència i aleshores discutim si li vaig a fer un reportatge o no. (MA4)

Els periodistes dels mitjans de comunicació alternatius també confirmen la diferència que pot haver entre els periodistes a nivell individual i el mitjà per al que treballen, amb el qual poden no coincidir. Alguns d'aquests periodistes podien establir vincles d'amistat i simpatia amb els periodistes dels mitjans alternatius en aquest sentit:

Amb els periodistes, això va ser a nivell humà, a nivell personal amb periodistes que treballen que són assalariats dels grans mitjans jo crec que la relació és molt diferent mmm... no és *lo* mateix la relació amb el sistema que amb les persones que treballen per al sistema. Nosaltres mateixos crec que vam aprendre eixa lliçó poc a poc. Nosaltres també... jo crec que el ser humà en la societat moderna i possiblement en la majoria de societats veu el món molt en blanc i negre i ells ens veien com a “xalaos”, com a radicals alternatius... i nosaltres els veiem, als grans mitjans, com *bueno*...una gent assalariada sense cap criteri, sense cap llibertat individual com a simples peces d'una gran màquina d'un gran sistema. (MA5)

Finalment, paga la pena destacar com alguns periodistes sí que han manifestat la seua voluntat explícita de tractar certs temes, i com des de la direcció dels mitjans se'ls ha negat la possibilitat. En aquest cas la reportera de Canal 9 ens ho confirmava:

Sí, sí, sí. Jo he vist companys que ho han intentant, i si la resposta és no, és no. Saps. I *entonses* clar, tampoc se li pot demanar a *ningun* company que siga un heroi, que se la juga i tal. Tots tenen... (MC2)

8.3.2.5 Els periodistes com la cara amable de la manipulació

La relació directa amb els periodistes no sempre té conseqüències positives. En alguna de les mobilitzacions massives dels últims anys, en què la interacció entre les persones participants de les organitzacions dels moviments socials i els i les periodistes ha estat molt intensa i el ressò mediàtic ha estat gran, una part dels mitjans de comunicació, sempre en opinió del nostre entrevistat, han jugat certament brut. Això ha passat en el sentit que per una banda els periodistes que feien cobertura en persona de les mobilitzacions generaven certa confiança entre els organitzadors o portaveus. El tracte personal, diríem que gairebé diari, les converses de caràcter informal que podien tindre, etcètera afavoriria una certa confiança entre persones. Però, després, en alguns casos, l'entrevistat ens reconeix que se sentia poc menys que traït pels periodistes, sobretot els de mitjans televisius:

(...) passa una cosa curiosa, i és que la persona (el periodista) intenta tractar en tu d'una manera cordial i et dóna un poc eixa sensació de tracte casi de, de persona a persona, i després en la entrevista canvia el seu modus operandi que inclús després, quan veus el muntatge de l'entrevista, buf, o sia, el 90 % de les entrevistes que jo he fet, que són una barbaritat, o de les que hagen fet els altres xics de premsa, menys les entrevistes en directe, evidentment, buf, el 90% d'eixe contingut del 90% de les entrevistes no ha eixit, l'han manipulat inclús *hasta* el punt de tallar una frase per a que acabara dient *algo* completament sense sentit o, al menys, incoherent respecte a *lo* que anava a dir eixa

persona. N'hi han alguns mitjans de comunicació en concret que no tant. Per exemple la Sexta ha fet un tractament prou digne. Però, per exemple Atlas, que és l'agència *esta* que li ven a Intereconomia, Tele5 i a Quatro, buf..., Berlusconi *power*. A *saco paco*. (MS4)

Entenem que aquesta experiència podria estar condicionant en part el tractament que van rebre algun mitjà de comunicació al que no se'l va permetre ni acostar-se a les mobilitzacions del 15M, que va ser increpat, fet que, fins i tot, va acabar en plors per part d'una de les seues reporteres. És el cas de Canal 9⁶⁹, que pel que ens diu una de les professionals dels mitjans convencionals:

Als mitjans de comunicació informant sobre el moviment 15-M. Jo crec que en general s'ha fet prou bé, al principi, jo ho he vist prou bé al principi, i després ja he vist que cada dia molestaven a més persones i *entonses* cada dia un poquet el missatge ja anava matisant-se. Al final ja era que n'hi havia que desallotjar-los perquè allí tot era brutícia i tot era... Ja començava a calar un altre missatge. I ací en València crec que el més important que ha passat a nivell informatiu del 15-M és que la gent que formava part d'eixe moviment o que estava allí, no deixava informar als periodistes de Canal 9, no de Ràdio 9. (MC2)

Aquest tracte directe i humà entre reporters i participants en les mobilitzacions que facilitaria l'obtenció d'informació per part dels mitjans de comunicació seria interpretat de dues formes. La primera entendria que els reporters no tenien responsabilitat directa en les maniobres que els seus mitjans executaven i amb què podien estar manipulant la informació, en opinió dels protagonistes. I, per l'altra, que els periodistes podrien fer ús d'aquest contacte directe entre

---

69 A la plaça de l'Ajuntament, durant la jornada de les votacions una reportera va ser increpada per un ampli grup de gent amb xiulets, que es van escoltar en l'emissió en directe. Des del moviment 15-M van informar que "en cap cas les crítiques anaven dirigides als treballadors", sinó cap a la política informativa de la televisió i van mostrar el seu suport als treballadors. En una altra ocasió, un equip de tres persones va ser envoltat per gent que cridava "fora, fora" o "volem TV3". Aquesta situació va acabar amb els plors d'una de les treballadores. Posteriorment, l'organització va donar veu a una persona que va censurar l'actitud cap a aquests periodistes i l'assemblea va aplaudir majoritàriament aquesta crítica als que van realitzar les esbrucades. Font: <http://www.levante-emv.com/comunitat-valenciana/2011/05/30/abucheos-canal-9-plaza/811266.html>

persones per extreure més informació dels entrevistats i que de manera intencional van tergiversar. En el primer cas els periodistes serien també víctimes de la direcció dels seus mitjans, i en l'altre serien part de la maquinària manipuladora.

El que està clar és que quan els responsables de premsa exigien explicacions als periodistes aquests es disculpaven al·legant que la responsabilitat d'aquesta reinterpretació interessada de les declaracions era del muntatge que feia el mitjà de comunicació:

Era, la majoria, jo m'enrecorde de *uno* de TVE, José Juís, que em va vindre i em va dir, "*no, es que claro, yo envío el material y luego hay uno que es el que elige qué parte del material se va a ir a montaje*" (MS4)

8.3.2.6 L'autocensura dels periodistes de mitjans de comunicació convencionals

La censura que els propis periodistes apliquen al seu propi treball té dues vessants. La primera radica en el tractament que fan de la informació sobre certes realitats. La segona es produeix abans, és aquella que els condiciona la selecció dels termes a tractar o que proposen al cap de redacció.

Tot i això les declaracions al respecte no abunden, però són reveladores:

Però clar, els mitjans de comunicació, jo per exemple ho he notat molt després també en *lo* de les marques. No? El tractament que han fet ha segut passant per damunt absolutament, perquè ja era una cosa que no tenia tanta vida com l'acampada i no volien donar-li més poder del que realment té. Perquè *lo* de les marques ha sigut també molt molt efectiu i molt *bonico*. *Entonces* jo crec que els mitjans de comunicació que està *ahí* en molt de poder, pese a que les persones que estan dins dels mitjans de comunicació sí voldrien que això pos un poc fora diferent i estan probablement tractades per baix de *lo* que voldrien en el seu treball i no tenen possibilitat de traure a fora *lo* que ells li agradaria informació. L'autocensura d'eixa gent fa que al final, pues la funció siga la mateixa.(MS4)

8.3.2.7 Les organitzacions dels moviments socials com a fonts d'informació qualificada

Entre les fórmules que produeixen una major projecció a les organitzacions dels moviments socials del període estudiat hi ha una que s'esdevé a partir de dues realitats: En primer lloc la crisi dels mitjans i la precarització de les plantilles periodístiques, fa que no hi haja massa espai per a periodistes especialitzats en àrees sobre les que puguen ser grans coneixedors. Aquesta realitat, segons afirmen membres dels Salvem, fa que en algunes ocasions els mitjans sol·liciten de la seua ajuda per a interpretar debats o confrontacions. El segon aspecte gira en torn, precisament, a la forma de la mobilització pròpia dels Salvem, que es dediquen a treballar en manifestacions molt concretes, de la desfeta urbanística, ambiental o cultural, i a més a més ho fan comptant amb persones molt qualificades al seu sí. Aquesta nova realitat generada a partir daquestes dues dinàmiques diferenciades dóna com a resultat relacions de confiança basades en la certa dependència informativa que es genera entre mitjans i organitzacions i a l'inrevés. La novetat radicava, sense dubte, en eixa necessitat d'experts en matèries que gràcies a l'acció col·lectiva, havien pogut trencar eixe mur de silenci al que ens hem referit en l'apartat 8.3.1.1. a la pàgina 244.

La premsa sense dubte consultava la nostra web perquè en els comunicats de premsa sempre duen un enllaç que dèiem “per a saber més” tal, tal. (...) És a dir, fent recerca en Internet han vist tal, tal, tal, jo vull fer un article sobre agricultura periurbana. Quina entrada els ix? Per l'Horta entre les 10 primeres. Jo vull fer un article sobre l'especulació, tal, en València. Per l'Horta entre les 10 primeres. Això, efectivament, ens ha posat en contacte amb molta gent que vol fer treballs d'investigació i de recerca i de tal i qual, que els ha fet i el contacte ha sigut la web. (...) I aleshores gràcies a això hem eixit molt més en la premsa d'allò que seria esperable donada la nostra entitat diguem-ne econòmica. (MS3)

Sí, per exemple sobre temes urbanístics tant el Botànic com el Cabanyal han sigut interlocutors molt vàlids i molt solvents per a moltes coses. Sí. I després nosaltres concretament també, en TVE ací, hem tingut molta relació amb la gent d' "Abusos Urbanísticos No" hem tingut també molt de contacte perquè quan sorgien temes de construcció per la costa eren interlocutors molt vàlids, era gent també molt solvent i gent que *además* ha tingut entrada a Europa i a través de Brussel·les han fet molta feina molt seria. (MC4)

Si bé aquesta relació es podia donar, també és cert que podria tractar-se de col·lectius molt específics i mitjans molt concrets. Possiblement no sempre la relació funcionava tant bé:

A vegades ens criden ells per a demanar-nos opinió sobre temes, val? Però, normalment, quan fem *algo*, quan fem una nota de premsa sobre alguna qüestió, pues cridem i els diguem, mira, vos hem enviat això i parlem en ells. (MS2)

8.3.1.1 Les moviments socials i l'Agenda Setting

Hi ha col·lectius que han aconseguit posar en l'agenda mediàtica els problemes que denuncien i també, en part, les seues accions. Es tracta dels col·lectius amb més tradició com és el cas de Salvem el Botànic i Salvem el Cabanyal, una tradició que ha esdevingut perquè han estat capaços de mantenir el conflicte fins pràcticament els nostres dies, i que, segons tot apunta, han guanyat ni que siga parcialment. En aquests casos la victòria mediàtica ha precedit la victòria real, ja sia pels instruments utilitzats en aquesta, perquè les seues reivindicacions tenien característiques especials i perquè el component legal de l'acció dels governs era més vulnerable, i els col·lectius han aconseguit utilitzar aquesta via en profit de la conservació dels espais reivindicats. En qualsevol cas, en el camp comunicatiu els elements defensats havien aconseguit espais d'atenció entre els mitjans amb uns nivells d'atenció que altres Salvem no van poder abastar. Segons una de les persones entrevistades, treballadora d'un mitjà públic:

No, jo crec que els moviments socials i els mitjans de comunicació comercials es necessiten. Els que no han exercit censura i... s'han retroalimentat els uns als altres, s'han necessitat també els uns als altres. Probablement el Botànic, si no haguera tingut les fotografies de la portada del Domingo de El País o les fotografies del Levante de les pancartes i de totes les accions que han fet doncs a *lo* millor no haurien tingut el ressò que tindrien en *estos* moments, el prestigi i el reconeixement. El nivell de coneixement per part de la població, el reconeixement de la llavor que han fet. Jo crec que això poden estar d'acord. Vull dir, per molt crítics que siguen, perquè sempre volem més, òbviament, i sempre ens queixem i sobretot les primeres etapes és molt difícil obrir-se pas i guanyar-se el respecte. Però sí que te dic que tant el tema del Botànic com el tema del Cabanyal, i l'Horta també, no es podran queixar en *estos* moments de que s'amaguen les seues activitats. Han aconseguit, s'ha guanyat s'ho han guanyat, eh, ningú els ha regalat res, però s'han guanyat i han aconseguit una presència en els mitjans prou important, eh.
(MC4)

8.3.1.2 La insistència intel·ligent

Un dels comentaris que més es repeteix entre les persones que s'encarreguen de la comunicació en els moviments socials i també entre els periodistes és, per una banda que s'envien moltes notes de premsa, sense massa esperances que tindran ressò, com hem vist anteriorment. Per l'altra s'insisteix en el fet que junt a la disminució de personal hi ha una cada vegada major entrada d'informació de part a través de notes de premsa, comunicats i correus electrònics en general. De forma habitual, una vegada s'ha enviat la informació als mitjans les organitzacions i empreses fan una telefonada a la redacció per despertar l'interès per part del periodista sota l'excusa de comprovar si la informació ha arribat. Tot i que un dels periodistes professionals entrevistat (MC1) ho reclama com a bona forma de dirigir-se a la premsa, altres dos ho consideren una pràctica errònia que pot provocar, fins i tot, una certa aversió del periodista per la informació que és objecte de la consulta.

Així, alguns periodistes aconsellen una estratègia per a dirigir-se als mitjans basada en allò que diuen la «insistència intel·ligent» (MC4), que no seria altra cosa que fer ús de la prudència per part dels responsables de comunicació de les organitzacions socials a l'hora de dirigir-se personalment als periodistes dels mitjans, avaluant l'entitat de la informació que se'ls ha de comunicar, i fent ús del contacte directe sols quan aquesta informació realment represente un fet important. Sols així es podrà anar creant una confiança mútua que afavorirà la interrelació entre el periodista o el responsable de comunicació de les organitzacions.

Primera, perquè no són tant pesats, vull dir, sí que ells intenten... no en tots els casos perquè generalitzant sempre està mal, però sí que és cert que jo veig una tendència de que quant te volen vendre *algo* és perquè tenen interès (els temes). I pel tema de la confiança, doncs al final és com qualsevol altra font, si se te guanya la confiança pues li la dones. De totes maneres sí que és cert que n'hi han associacions conegudes no? com Greenpeace o, per exemple, últimament hem treballat molt en el Terra, en el centre social Terra, i la veritat, són gent que han aconseguit un bagatge i una confiança que després això fa que tu l'utilitzes com una font de prestigi, i li dones inclús titulars, fotos etc. (MC1)

Amb una relació personal amb el periodista. Sense cap dubte. I amb acabar sent una font fiable, vull dir, no *uno* que te venga fum tot els dies, que te venga temes que paguen la pena i quan una cosa no siga notícia que t'ho diga també, que no intente forçar-ho o estirar-ho... (MC1)

Un relació que ha d'estar basada en la prudència, l'avaluació de la qualitat de la informació proposada i també, de la seua qualitat, en opinió del conjunt d'entrevistats:

Efectivament, i vendre-li les notícies mastegades. I fàcils d'entendre, i saber què és noticable i què no. Perquè, anem a veure, els MMSS, en la mesura en que estan basats en el voluntarisme a voltes vols que cada acció que estàs fent aparega en el mitjà de comunicació. I això malauradament no, no pot ser, no? perquè dins de tot el batibull de notícies, del *borombull* de notícies que n'hi ha cada dia, eixa acció o eixa roda de premsa

és ínfima, des del punt de vista de la noticiabilitat. Llavors t'ho has de *currar* per vendre-li una cosa grossa, no? A lo millor esperat un temps i esperat a que hi haja tot un procés i aleshores li vens tot eixe procés. I li recalques quines són les dates en el calendari que són importants. (MA4)

8.3.1.3 Crisi de mitjans i tractament informatiu dels moviments socials

Que els mitjans de comunicació estan patint una crisi no és cap novetat i ha estat objecte de profunds estudis com la recent tesi doctoral de Mònica Parreño (2012). No és objecte específic d'aquest treball tractar directament la crisi del periodisme⁷⁰ però és innegable que aquesta crisi afecta la relació entre periodistes i membres dels moviments socials, i també a la cobertura general de l'acció col·lectiva. La crisi periodística té una primera derivada concentrada en la reducció dràstica de plantilles. Això repercuteix en la dificultat que tenen els responsables de comunicació de les organitzacions dels moviments socials per a establir relacions estables amb periodistes, la qual cosa hem tractat en apartats precedents. De la mateixa forma, els periodistes treballen en condicions molt més precàries i això fa que el contacte directe amb les fonts siga molt menor. La primera conseqüència és, sense dubte, un increment de la dificultat per tindre en compte informacions «en brut», que són aquelles que no estan preelaborades per gabinets de comunicació professionals de les pròpies fonts. I aquest fet incrementa la bretxa entre les organitzacions dels moviments socials i altre tipus d'entitats, que destinen cada vegada major quantitat de recursos econòmics a comptar amb gabinets de comunicació. Dintre d'aquest últim grup s'hi troben les institucions governamentals, els partits polítics o les empreses. Aquestes produeixen informació molt elaborada que fan arribar contínuament a les redaccions dels mitjans de comunicació a les que

---

70 Veure apartat S'ha produït un error: No s'ha trobat la font de referència on es repassa breument aquest tema.

els resulta senzill elaborar notícies tan sols reproduint-les amb mínimes adaptacions als estils del mitjà i als espais disponibles.

Una d'elles, i fonamental, és ja la manca de personal en els mitjans. Estan despatxant a quantitat de gent. S'han quedat en quadre. No donen abast i clar és de puta mare. Pos mira al moviment social molt bé, perquè saps que tu controles. Si tu eres el Botànic i vols fer arribar un determinat missatge al mitjà pos tu el controles de principi a fi. Només et falta entrar en la redacció i pactar en la maqueta a quantes columnes vols el titular. Clar, tot açò per què, per estalviar personal. (MC4)

Aquesta dependència dels gabinets de comunicació «de part» suposa que les empreses, les institucions públiques i els partits polítics tindran una presència mediàtica per damunt d'allò que es derivaria d'un criteri «objectiu» de noticiabilitat. També repercutiria en un tractament més positiu per part dels mitjans de comunicació en no ser capaços de contrastar les informacions que els arriben contínuament. Per contra, les organitzacions més dèbils es veurien desplaçades en una atenció mediàtica que ja de per sí els és molt costosa. Lligat directament amb el punt precedent sobre les limitacions en l'organització dels gabinets de comunicació de les organitzacions dels moviments socials, aquests anirien perdent presència de manera directament proporcional a com en redueixen les plantilles dels mitjans de comunicació comercials. Podem assumir que s'estaria produint un desequilibri creixent entre ambdós creadors d'informació, que redundaria en un més extens i millor tractament rebut per empreses i institucions i per contra un increment del silenci mediàtic i descens de la capacitat de resposta dels moviments socials.

El fet d'oferir-los tu oferir-los una imatge, per a mi des del punt de vista professional és una barbaritat és una cosa que no hauríem de consentir els treballadors dels mitjans de comunicació si el que volem oferir és un mínim de qualitat. No dic una foto puntual, d'un moment puntual que, òbviament ,no podia haver un gràfic del diari, la foto testimoni, no

dic eixa. Ara, sospite, que és més habitual allò de que, envia'm una foto i te publicaré la notícia, per part dels diaris, per exemple, dels diaris professionals. I de les televisions paregut, paregut. I és una història que, per exemple, els polítics han aprofitat molt, els moviments socials de moment no tant, perquè tampoc no compten amb els mitjans que tenen els altres, però ara ja per exemple els polítics i les institucions tenen la costum d'enviar-te un vídeo. T'envien un vídeo i en teoria tu has de fer la notícia d'eixe vídeo. No cal ni que estigues, m'entens? (MC4)

La incapacitat dels periodistes per ser presents físicament en els centres de la notícia produeix dubtes respecte la credibilitat de les fonts entre els propis periodistes entrevistats. Així, com afirma un dels entrevistats, en el cas de versions contradictòries sobre un fet concret tendeixen a fer un tipus de periodisme poc atrevit, que es limita a traslladar les versions de les dues parts, amb la qual cosa el sentit del periodisme, precisament, com a selector de versions desapareix:

Eh, periodísticament, sempre és millor, i tornem un poc a això, una cosa que estiga, sempre és més creïble, entre cometes, una cosa que estiga més estructurada, que ja hages tingut contacte amb ell abans, que hages mantingut relació. T'estic dient, per exemple, el tema de la policia, *vale?*, que és sempre molt conflictiu. A qui fas cas, a la policia o als manifestants? Nosaltres sempre fem les dos versions, i jo que sé, intentem no decantar-se per *ninguna* a no ser que siga una qüestió molt, molt conflictiva, no? Jo que sé, el, la història de les xifres de manifestacions i això, nosaltres tenim la història de no tirar per xifres, mos pareix una *gilipollà*. O siga, que unos diguen 5000 i els altres 50.000 és evident que els dos mentixen. Per ficar-te un exemple concret, per, però clar, si t'estan parlant de detinguts i al policia diu que n'hi han 10 detinguts, si la Delegada del Govern ix dient que n'hi han 10 detinguts i els altres parlen de 30, *ahí* si que te genera a tu un conflicte, evidentment vas a dir les dos coses, a quina fas més cas? És complicat, és complicat a no ser que hages estat allí (MC3)

En aquest fragment de l'entrevista no podem deixar de prestar atenció a la necessitat que

mostra l'entrevistat de comptar amb interlocutors estables per a establir relacions de confiança. En el cas de les organitzacions dels moviments socials això no és sempre així, com hem vist en apartats anteriors, i sí que sol ser habitual en empreses o institucions públiques. Però encara crida més l'atenció la necessitat d'«estar *ahí*» per contrastar les versions. Davant de la limitació dels mitjans de comunicació per estar en els llocs, les limitacions dels moviments socials s'incrementen. Són la part dèbil de l'equació periodisme-realitat, indubtablement.

8.3.1.4 Noves formes de relació entre mitjans de comunicació i moviments socials.

És evident que les formes amb què s'estableixen relacions entre periodistes i moviments socials han experimentat un canvi gran en els darrers anys, sobretot a partir de la irrupció de les xarxes socials d'Internet, especialment Twitter i Facebook. A través d'aquests nous mecanismes de mediació també s'estableixen certes relacions que van més enllà de les que es produeixen a partir dels canals oficials de les organitzacions a les que els periodistes poden recórrer per tal d'obtenir informació de la mobilització. També es van construir noves formes de relació interpersonal entre participants en les mobilitzacions o membres de les organitzacions i periodistes que acaben per configurar-se com noves fonts informatives que complementen els canals tradicionals, tant de caràcter formal (enviament de comunicats etcètera), com personal:

Ens dirigim. Ens dirigim, o sia, comunicats de premsa, que jo recorde, mínim 20. En dos mesos. Evidentment és *lo* que tu dius, també, el tindre altres eines fa que ells mateixa es donen compte de que igual la manera més verídica de trobar la informació és buscar-la ells mateixa en els tuits, sempre n'hi han tres o quatre persones de dins de l'acampada, en totes les acampades, que han segut les que més han tuitejar, en els seus comptes personals em referisc a part de l'oficial. No sé, supose que en *este* món en el que crida tant el ja, el

açò té que eixir ja per a ja, pues sí, és una nova manera de difondre continguts sense que siga tan oficial i tant *puntillós* com un comunicat, però es tenen que utilitzar les dos eines.

(MS4)

Les Noves Tecnologies d'Informació i Comunicació es configuren com a nou referent informatiu per als periodistes que, limitats per la precarització de les plantilles dels mitjans, tenen a la seua disposició informació a temps real sobre la que poden construir informacions i que, també, serveix per posar-los sobre avís d'accions concretes a les que podran acudir sense que això represente una gran pèrdua de temps. Va ser el cas de l'entrevistat redactor del periòdic Levante-EMV que va cobrir en persona un esdeveniment que va advertir a través de la seua subscripció a comptes de Twitter molt actius en el 15M:

Són fonts d'informació que després s'han de contrastar. jo per exemple el Twitter m'ha ser., en el tema del seguiment del 15-M jo vaig treure l'exclusiva de l'assalt a la Borsa de València perquè la van convocar a través de Twitter. Va ser pensat i fet i no va arribar ningú i jo, doncs estava ací en el Twitter i te serveix, com a font, no? (MC1)

El seguiment per part dels periodistes dels esdeveniments a partir del 15M, o almenys durant el 15M, van canviar a la força, imposant-se en varies redaccions. Si en l'extracte de l'entrevista anterior es tractava d'un periodista de Levante-EMV, en la següent es tracta d'un periodista d'El Mundo:

El tema del 15-M nosaltres bàsicament s'estàvem *enterant* del que passava via Twitter.
(MC3)

Exacte. Exacte, eixe era al que seguíem. El que era acampadavlc, acampadavalència. De fet passaven coses com que a *lo* millor se n'anava un redactor a cobrir-ho i quan el redactor venia tota la redacció ja sabia el que havia passat. Vull dir, ja podíem tindre clar

el titular abans de que el redactor vinguera perquè via Twitter podies, *bueno* podies seguir en directe pràcticament les intervencions, perquè feien coses de vídeo i si no, directament la gent anava, anava tuitejant, i els mateixos representant de l'assemblea. Això sí que fou molt útil, sobretot també, per exemple, per a *enterar-se*. (MC3)

Aquestes noves formes no serien substituïdes de les fórmules tradicionals basades principalment en l'enviament d'elements informatius de part (notes de premsa, fotografies o vídeos) i el contacte directe i personal amb els periodistes. Si bé aquestes fórmules clàssiques estan tendint a experimentar certes mutacions (per exemple els Fax estan pràcticament desapareguts i són substituïts pels correus electrònics), apareixerien noves formes d'interacció entre periodistes i moviments socials. Aquests fórmules produeixen un nou estil relacional basat en una aparent paradoxa. Els contactes poden produir-se de forma continuada, poden basar-se en la confiança de la veracitat de la font, etcètera, però no impliquen el coneixement personal entre periodista i participant en la mobilització. Es tracta d'una relació virtual. En parlarem més profundament en apartats següents.

8.3.2 Importància de la presència mediàtica per als moviments socials

Pel que s'ha vist a les entrevistes, els membres dels Salvem tenien molt clar que la presència mediàtica era molt important ja des del començament de la seua activitat, i que la visibilització a través dels mitjans de comunicació era un pas necessari per a superar un cert estancament de la mobilització social en la que fins aleshores havia viscut el País Valencià. Sense descartar fórmules de mobilització tradicionals com el repartiment de pamflets o altres elements de difusió clàssica, entenien que calia donar un pas més, i es pot dir que gran part de la seua estratègia d'acció era purament mediàtica:

Per tant *ahí* els mitjans de comunicació tenien una, una, un protagonisme, pues gran.

Volíem fer alguna cosa i que isquera en la premsa perquè, no només per a que es veguera en el carrer o per a repartir pamflets o per agafar firmes, no? sinó que se sabera això, que la gent que no ho ha vist que poguera llegir-ho a l'endemà i dir, això ha passat? (MS1)

Això sí, de la mateixa manera que s'està per la influència mediàtica també algun dels entrevistats reclamava certa prudència a l'hora d'articular les accions dissenyades per obtenir presència en els mitjans de comunicació. Tractarem aquest punt en l'apartat 8.6 (pàgina 392), però interessa la reflexió de l'entrevistat MS6 al respecte:

Los colectivos tenemos que expresarnos en la esfera pública, y ese campo está minado por la Sociedad del Espectáculo Debordiana⁷¹. Hemos de saber nadar en esas aguas infectas combinando eficacia, decencia para no dejarnos llevar por los cantos de sirena del espectáculo e inteligencia para saber donde estamos en cada momento. (MS6)

Com afirmava l'entrevistada MS5 està en la sang dels moviments socials difondre les seues reivindicacions més enllà del seu espai immediat. El més interessant de les seues paraules és la referència a que la comunicació és la finalitat dels moviments socials, la quals cosa li dóna una rellevància capital:

No sé si això és concret o no. En certa mesura tots els moviments socials tenen una finalitat comunicativa molt gran. Perquè si no arriben a la gent no són moviments socials, són moviments de dos o tres que diuen “ací em plante jo a protestar”. A quanta més gent arribe, millor. (MS5)

8.3.3 Conseqüències del ressò mediàtic dels moviments socials

Com és lògic la presència mediàtica dels moviments socials té conseqüències que a priori podrien considerar-se positives. La presència mediàtica significa existir en un món cada

⁷¹ Es refereix a Guy Debord i el seu llibre: La societat de l'espectacle.

vegada més mediatitzat.

En el cas dels nostres entrevistats i entrevistades no es pot dir que hagueren fet una avaluació concreta de la repercussió de la seua presència en els mitjans. Un dels entrevistats, de fet, va donar un exemple de com la presència mediàtica pot tindre uns efectes de difusió certament grans per a les organitzacions capdavanteres, fins i tot arribant a crear entre la opinió pública una percepció errònia sobre l'envergadura i la capacitat d'aquestes:

La nostra entitat econòmica, si tenim en compte que no tenim cap persona treballant a sou en la nostra organització doncs ja et pots imaginar. Aleshores la gent fins i tot ens percep d'una forma, clar per l'impacte que puguem tindre en els mitjans, que s'estan equivocant. Els diem "xe mira, que nosaltres no tenim un bufet d'advocats per a solucionar-te a tu els problemes". Ja ens agradaria tindre'l (MS3)

Sense dades exactes sobre la repercussió social que podria haver suposat l'emissió d'un programa de televisió d'actualitat dedicat a la problemàtica del Botànic, l'entrevistat de Salvem el Botànic mostrava la seua sorpresa, i la dels seus companys, pel fet d'haver merescut l'atenció del canal públic de televisió que els posava en primera plana de l'actualitat:

I aquell programa, *claro*, va ser genial. És que era el, és que era el, no sé ara com es diu, Informe Semanal de Televisió Española, pues el programa Crònica era una cosa pareguda. I clar, allí, "el Solar de la discòrdia". Mos vam quedar al·lucinats. (MS1)

L'entrevistat del 15M reconeix també que el paper que els mitjans de comunicació convencional van tindre en els primers moments de la mobilització va ser clau per a que molta altra gent s'hi incorporara:

Ha tingut prou paper, no sabria dir el percentatge, però és de veres que sense els mitjans de comunicació fent *ahí* pues portades, articles, notícies, audiovisuals, els dos primers dies, sobre tot, són *lo* que fa després que quan la junta electoral ho prohibeix la gent ja

s'ha *enterat* tot el món de *lo* que ha passat, no ho considera una protesta aïllada i diu, jo em clave. Eixe paper un poc inclou de que tots els mitjans de comunicació ho parlaren molt durant la primera setmana. Perquè els mitjans de comunicació estaven que si el diumenge tenien un *plàning* era campanya electoral, campanya electoral, campanya electoral, *entonces* la campanya electoral vam ser *mosatros*. En certa manera. O molt gran part de la campanya electoral la vam fer *mosatros*. (MS4)

Altra de les entrevistades relacionava directament la presència mediàtica amb l'interès de la ciutadania per la problemàtica i també pel col·lectiu que problematitzava l'assumpte, la qual cosa havia pogut constatar a partir del creixement de les entrades a la web que administrava:

Home, nosaltres férem faena, però eixa censura també. La morbositat que té veure quelcom censurat fa moltíssim. A més a més l'aparició a la premsa també ajuda moltíssim. Fent seguiment de les visites al web al principi hi entrava prou gent, però, quan arribà tot això a les notícies, als diaris, n'hi hagué un pico de gent que entrà a visitar la pàgina. (MS5 referint-se a la prohibició per a la difusió del vídeo de Ja en Tenim Prou)

També de la part dels mitjans de comunicació públics es reconeixia que els Salvem més consolidats havien aconseguit posar les problemàtiques en les que intervenien en el focus mediàtic i amb això havien aconseguit una repercussió que feia que el conflicte fora conegut pràcticament per tothom.

Jo pense que els Salvem més clàssics, diguem-ne, de la ciutat de València tenen una presència mediàtica i que qualsevol persona que escolte la ràdio, que es mire els diaris fins i tot la premsa gratuïta i tal, que no sàpiga què són els Salvem és que està ceg o que està sord, o que està... Han adquirit una presència en la vida civil valenciana. Per tant, eixa és l'estratègia, la insistència intel·ligent. (MC4)

L'entrevistada, a més, introduïa una important matisació quan diferenciava dintre del conjunt

dels Salvem uns als que considera «clàssics». Com a clàssics podem considerar principalment a Salven el Botànic i a Salvem el Cabanyal, i també, si es vol a Per l'Horta. Són aquests col·lectius els que han fet un millor ús dels mitjans de comunicació i també, val a dir-ho, els que han aconseguit victòries, ni que siga parcials en les seues lluites.

8.3.4 El valor notícia dels moviments socials

És un comú denominador entre els periodistes professionals respondre a la primera pregunta que se'ls faça sobre els criteris pels que els mitjans de comunicació convencionals es decideixen a publicar informacions sobre els moviments socials fent referència al valor objectiu de la informació que aquests o les problemàtiques sobre les que giren, generen. Tots ells fan referència a un teòric valor objectiu de les notícies que determinaria la seua inclusió en els informatius de diferent format. La determinació d'aquest valor corrobora clarament a allò que hem tractat en l'apartat 3.3.

MC1 creu que els «criteris per a tractar la notícia, sobretot *estos* moviments socials a nivell informatiu és el mateix. És el valor notícia, no? No n'hi ha una preferència en donar-li prioritat als moviments socials sinó, si *lo* que fan en sí, és notícia.». Preguntat sobre quins factors donen valor a la noticiabilitat d'un fet al·lega:

El perquè de si afecta a moltes persones, és una cosa *novedosa*, o per exemple el nostre cas, i sent un diari de crítica amb la gestió del govern, entre cometes, doncs, sobretot les associacions de veïns, les, els grups ecologistes.. donen molt de joc per a fer oposició, no? Per a demanar a *lo* millor coses i un progrés i una evolució a la societat cap a una camins positius, diguem. (MC1)

El contingut i el públic són aparents criteris objectius que constitueixen una argumentació que en primera instància ix dels periodistes entrevistats, però que es va desmuntant a mesura que

s'aprofundeix en l'argumentació.

Introduint en eixe pretès valor notícia d'impaciència neutra, una variable ideològica, i per tant subjectiva. Confirma aquesta consideració sobre el caràcter ideològic de la selecció informativa amb la següent consideració amb la que amplia l'explicació precedent:

Perquè era una cosa nova, era una cosa que atenyia a molta gent i era un moviment que feia temps que s'estava esperant, malgrat després pues, al final, com en *este* País sempre passa, pues sempre es polaritza tot. I aleshores la premsa, entre cometes, progressista li dóna un tractament més benèvol, i la premsa més dretana, diguérem, o més conservadora li ataca molt molt durament. (MC1)

Un altre dels entrevistats, en aquest cas redactor d'un diari de línia ideològica oposada a l'anterior, confirma obertament que la línia ideològica és un element de selecció de noticiabilitat, basant-se en el públic:

Jo crec que no, a *vore* hi ha moviments socials molt polititzats i *ahí* sí que és veritat que prima el interès ideològic. És a dir, es poden prioritzar certs tipus de manifestacions per el seu caràcter ideològic favorable o més pròxim a una idea de, que defense una línia editorial, i se poden, entre cometes, reduir o simplificar o, normalment s'intenta donar tot, no? encara que siga en un breu, en una foto i tal, els que no són tan favorables. Però després el que és el interès diríem dels moviments més, més apolítics, més tal, jo crec que són els bàsics de tota notícia. Des de la, la polèmica en sí que puga generar, una qüestió polèmica o també una altra cosa que crida molt l'atenció i que guanya molts titulars és, no sé com dir-ho, la espectacularitat no? de l'acció. Per exemple si algú fa una protesta *aixina* un tant curiosa a *lo* millor poden ser moltes menys persones que en una manifestació clàssica però pot tindre més ressò perquè és una qüestió, una qüestió nova. (MS3)

8.4 Els mitjans de comunicació alternatius i els moviments socials

Si bé la presència en la secció informativa dels grans mitjans de comunicació és primordial per a la difusió dels missatges dels moviments socials, les dificultats que comporta aconseguir aquesta presència han contribuït a que els propis moviments socials entenguin que cal articular mecanismes propis de difusió dels missatges entre la població, per tal d'activar les bases potencials.

Com hem vist en l'apartat 5.2 en la gènesi dels moviments socials hi ha la comunicació com a acció principal, que podríem dir que, fins i tot, és l'element central per a passar a parlar de d'acció col·lectiva a moviment social i d'aquests a organitzacions.

En el cas del període que hem fet servir com a mostra de la nostra investigació apareixen diversos mitjans de comunicació nous, alguns dels quals es defineixen com a alternatius (veure apartat 8.2), que conviuen amb la resta de mitjans de comunicació convencionals.

La presència que algun d'ells arriba a tenir en el panorama comunicatiu valencià arriba a repercutir en el sistema mediàtic. Totes les persones entrevistades tenien molt present el paper que els mitjans alternatius en conjunt tenen en la difusió dels moviments socials tant si ens dirigíem als treballadors de mitjans de comunicació convencionals com als membres de col·lectius socials. Per a tots ells els mitjans de comunicació alternatius tenen un paper clau en la difusió de missatges contra-hegemònics. Ara bé s'expressaven certes reserves en vers els mitjans que ací hem anomenat «militants».

Els mitjans alternatius poden ser una ferramenta de difusió que té menys barreres per als moviments socials però que, per contra, té menor efecte social. Es tracta d'un dilema que tots els mitjans alternatius intenten trencar però que no sempre aconsegueixen.

8.4.1 Definicions de mitjans de comunicació alternatius

Els i les entrevistades manifestaven un alt coneixement en línies generals d'allò que són els mitjans alternatius, i els principals representants d'aquesta forma de periodisme durant l'època per la que se'ls pregunta. Això però, no totes les persones entrevistades els defineixen de la mateixa forma ni tampoc els atribueixen un paper equivalent. Com veurem, les opinions sobre la seua utilitat són en general molt favorables, però en el cas dels treballadors i de les treballadores dels mitjans de comunicació convencionals es manifesten molt més escèptics sobre la capacitat real que aquests mitjans tenen per incidir entre la població.

8.4.1.1 Mitjans per a la transformació social

El primer aspecte a considerar per a la definició d'allò que es pot considerar com a mitjans de comunicació alternatius és l'objectiu del mitjà: quina és la finalitat última a la que respon la seua gènesi. Les respostes de gran part dels entrevistats pertanyents a col·lectius d'informació alternativa no donen massa lloc al dubte. Per a col·laboradors de mitjans com Ràdio Klara o L'Avanç la resposta sembla molt clara:

Bueno n'hi ha una voluntat de qui fa el mitjà el mitjà alternatiu de transformar la realitat, no?. És a dir, d'una manera.. aportant eines, aportant informació, aportant coneixement, aportant cultura, però al final un mitjà alternatiu com L'Avanç el que pretén és aportar eines per a transformar la societat. I jo crec que no és una cosa que s'haja d'amagar. Eixa és la nostra voluntat al estar vinculats, al treballar voluntàriament, al tindre el compromís amb L'Avanç. Perquè és un compromís social. (MA1)

¿Por qué es un medio alternativo?, Bueno porqué da voz a los que no aparecen en los medios normales, porqué comunica o pretende comunicar cosas, podíamos decir, ideas, formas, maneras de entender la sociedad alternativas. Incluso, si quieres, somos incluso

antisistema, que ahora está de moda la palabra. Estamos contra el sistema capitalista por lo tanto podía considerarse un antisistema, no como lo dicen en el telediario. (MA6)

L'Avanç, dins de tot això, doncs evidentment, estaria al marge perquè qualsevol mitjà que es plantege el sistema en el qual estem, evidentment ja és un mitjà que no està dins de l'establishment, no està dins tots aquests mitjans. Què es podria dir?, alternatiu? Doncs m'imagina que sí, que eixa seria la paraula. No és la que nosaltres li posarem, és la que li posaren altres persones, però bé, sí, podríem dir que era alternatiu en eixe sentit. (MA2)

La finalitat de la transformació de la realitat comprendria també una certa transformació de la forma de descriure-la, amb llenguatges i formats diferents. La forma com es conta la realitat implica marcs d'interpretació que passen inadvertits als lectors, oients o televidents, tal i com G. Lakof (2007), amb els marcs d'interpretació, o Gramsci, amb el concepte d'hegemonia cultural, entre molts d'altres, han tractat. Així, des dels propis mitjans alternatius s'hauria d'assumir un paper de redefinició de marcs per intentar trencar l'hegemonia cultural burgesa.

L'entrevistat MA5 fa referència a aquesta qüestió de la següent forma:

Si com alternatiu volem dir un mitjà que aposta per competir i per donar una visió alternativa de la societat, una visió alternativa del món, una visió alternativa del País i generar un periodisme diferent, una proposta diferent, una aposta, una proposta per a la societat... crec que sí, que sí érem un mitjà alternatiu que estava fent una alternativa completa: en disseny, en fotografia, en continguts, en política, en filosofia, en identitat, a la resta de mitjans de comunicació. Jo crec que clarament érem una aposta alternativa en eixe sentit. (MA5)

8.4.1.2 Mitjans amb informació alternativa a la dominant

El contingut dels mitjans també determina que aquests puguin ser considerats alternatius. Són

moltes les persones entrevistades que s'expressen en aquest sentit, constituint un dels elements més visibles en tots els discursos.

Per la part dels mitjans de comunicació convencionals les persones entrevistades que en formen part insisteixen en que la clau dels mitjans alternatius és tractar els temes que la resta de mitjans no tracten per molt que, segons l'entrevistat MC3, és tracta d'una tasca molt difícil, ja que els mitjans tradicionals «ho toquen tot»:

Jo crec, primer, ha de contar coses que no caben en, per dir-ho en una expressió periodística, que no caben en els mitjans, diríem, tradicionals. Ha de buscar un públic també diferents als dels mitjans tradicionals, un public que no li interesse massa el que diguen els mitjans tradicionals encara que és complicat perquè els mitjans tradicionals, entre cometes, ho toquen tot, no? (MC3)

Per la part dels moviments socials es destaca alguna cosa pareguda, destacant en aquest cas, que hi ha temes que els mitjans convencionals, efectivament, no treuen. En aquest sentit s'expressa el membre de Xúquer Viu:

Home, té que fer-se ressò dels moviments socials, de les problemàtiques que n'hi han, que altres mitjans no donen tan bé, per què clar si això t'ho dóna el mitjà de comunicació tradicional pues tu vas al convencional. *Entonces* té que donar conflictes que no estan tractats en els mitjans de comunicació o que no estan tractats d'eixa manera. (MS2)

Respecte al tipus de continguts que no són tractats pels mitjans convencionals l'entrevistat de Per l'Horta dóna algunes pistes. Es tracta de temes que potser són minoritaris però que servirien a molta gent per entrar en contacte amb altres problemàtiques «xicotetes». Totes juntes farien percebre un conjunt problemàtic prou ample:

Aleshores la gent quan està fins els ous d'anar de Canal 9 veient la mateixa, perdó, merda veuria InfoTV i diria, “Ui! A veure? Vaig a quedar-me allà una estona a veure què n'hi ha”

i a poc a poc, no tot el món s'enganyaria, però n'hi hauria una quantitat de gent important que s'enganyaria, sobretot perquè parla, insisteix, de les coses nostres, aleshores, quines podrien ser les coses nostres... doncs si les bandes de música tenen un problema jo parlaré d'eixe problema que tenen les bandes de música. (MS3)

En el cas de les persones entrevistades dels mitjans de comunicació alternatius, aquests tenen un opinió més construïda de quins han de ser els continguts que aborden els seues mitjans. Introdueixen en concepte «hegemònica» en alguna de les seues respostes fent referència a que la cobertura mediàtica dels mitjans alternatius s'ocupa dels discursos no hegemònics. Això és, a tot eixe conjunt de visions problemàtiques al que fèiem referència abans.

(...) però per a mi un mitjà alternatiu seria més bé el que dóna cobertura a gent que té una manera de pensar que no és la majoritària, que no és la hegemònica. I que troben que necessiten una manera d'expressar-se i creen pos ja siga una ràdio, o un butlletí informatiu... i per a mi això seria un mitjà alternatiu. (MA4)

En general, el to dels entrevistats deixa entreveure que, d'alguna forma, es tracta de mitjans considerats com a necessaris en general, però sobretot per a un col·lectiu de persones que participaven d'una visió crítica del món:

Més polítics també no? *Entonses* jo els considere, jo diria que imprescindibles. És a dir, n'hi ha un sector social molt important que necessita eixe tipus de informació, no? (MS2)

8.4.1.3 Mitjans assemblearis

L'assemblearisme forma part de la concepció dels mitjans de comunicació alternatius en tant que projectes plurals sense una direcció jeràrquica. Aquest argument entronca amb aquell que es referia a la forma diferent de fer les coses que s'ha de traslladar a la pràctica quotidiana.

No. Anem a veure, el cos doctrinal de L'Avanç el fèiem entre tots i això també m'imagine que a la gent li donava ales i li donava ganes de col·laborar en aquell projecte. Un projecte que no et paga, però, en el que tu participes del cos doctrinal, i un periòdic on tu participes, tu també tens llibertat a l'hora de les coses sobre les que informes i de quina manera informes i tal... clar, vull dir, això m'imagine que encisa a molta gent. (MA2)

8.4.1.4 Mitjans independents

La independència econòmica dels mitjans de comunicació alternatius no sols es refereix a la vinculació amb empreses propietàries a les que haurien de respondre com a projecte vinculat. També es refereix a la presència d'anunciants que pogueren condicionar els continguts. Això representa que en la pràctica la independència econòmica s'ha de traduir en molts casos en treball voluntari per part dels col·laboradors i de les col·laboradores dels mitjans independents. Així s'expressa l'entrevistada MC4, que compta amb experiència amb aquesta mena de mitjans durant la transició:

Les característiques, bé, en primer lloc jo diria que es tracta d'una publicació que obeeix a un esperit militant. És a dir, a interessos que no són purament econòmics. En següent lloc diria que són mitjans ruïnosa des del punt de vista econòmic perquè no es busca la rendibilitat econòmica. Eixa és la segona. Una altra característica és el voluntarisme, necessari, quant a les persones que treballen. Perquè és difícil pagar nòmines en un mitjà alternatiu que no busca la publicitat com mètode de finançament. I si no busques la publicitat com a mètode de finançament, o almenys la publicitat indiscriminada i massiva, almenys eixa, doncs només amb les vendes és summament difícil mantindre una publicació. Estem parlant sempre de mitjans escrits, o no, no exactament, però vaja, em val el mateix per a Ràdio Klara. Val perfectament: voluntarisme, gratuïtat del treball i militància, no sé quina, la que siga, la que corresponga a cadascun dels mitjans. (MC4)

(...) i a demés en molts recursos i demés, i sobretot, que no depenga de res. Que no depenga de res en... diríem, seria com una ONG, no? per a entendre'ns, una ONG que no

tinga ningun tipus de subvenció, no? de subvenció ja siga, que li puga influir, ja siga d'institució política, ja siga, osea institució pública, perdó, partit polític, empresa, sindicat... (MC3)

També una periodista d'un mitjà públic expressa que la dependència econòmica és, precisament, la carta que els mitjans de comunicació alternatius poden jugar:

I tot sabem que en el 1,20 que puga valdre un diari no, no pots pagar a tots els redactors, no pots pagar als fotògrafs, als maquetadors, el transport, la impremta, el paper que ha pujat. Vull dir, eixa és l'avantatge un poc, no? que poden tindre els mitjans alternatius, no? que no tenen, que no tenen lligams i és un poc el que han d'explotar. (MC4)

Però també un dels elements que condicionen el seu futur. En línies generals es considera que han d'allunyar-se de fórmules empresarials amb afany de lucre, la qual cosa no està pas renyida amb la necessitat de generar ingressos suficients per tal de sostindre les estructures necessàries per a la generació de la informació i per a la seua distribució. En aquest apartat s'inclouen els salaris dels treballadors i de les treballadores, un dels majors dèficits dels mitjans alternatius, que freqüentment posa en risc la seua continuïtat.

Doncs home, des de, des de les, com et diria jo, des de la pròpia articulació jurídica del mitjà de comunicació, de (no) ser una empresa estrictament..., una empresa, després se poden fer des de fundacions *hasta* empreses també, cooperatives. Des de *lo* que podien ser eixa base jurídica principal, a la manera de fonts d'ingressos, la relació amb les institucions governants, la manera d'enfocar les notícies, és a dir *lo* que t'he comentat abans. (MC1)

Ens trobem davant d'una de les dues contradiccions fonamentals amb què viuen els mitjans de comunicació alternatius: la necessitat de generar ingressos per mantenir les estructures

productives i la renúncia a ingressos per part d'empreses potents, en un entorn de públic minoritari. L'altra, molt relacionada amb aquesta és el debat entre la difusió i la radicalitat.

8.4.1.5 Mitjans horitzontals

Una altra de les condicions que alguns dels entrevistats comenten per tal de considerar un mitjà de comunicació com a alternatiu és l'origen de la informació. Que la informació estiga elaborada o siga proporcionada de forma horitzontal és valorat per una de les entrevistades, que treballa en un mitjà públic de televisió:

Per a mi allò important dels mitjans de comunicació anomenats alternatius és que és, es tracta d'una informació que arriba des de la mateixa base i amb una horitzontalitat, normalment. Els mitjans de comunicació tradicionals són verticals. La informació arriba des de dalt. I des de dalt arriba des de més amunt encara, que és l'agència tal. Saps? *Esta* altra informació té unes altres característiques. A part de que s'encarrega més d'allò local, que no s'encarreguen altres mitjans de comunicació excepte puntualment, però la gent, els problemes puntuals de la gent, eixes persones es veuran molt més *reflexats* en els mitjans de comunicació alternatius que no en els altres. (MC2)

Val a dir que en un altre apartat d'aquest treball incidim en l'anàlisi dels discursos sobre el periodisme ciutadà, que no és exactament el mateix però sí que parteix d'una base comuna, la implicació del públic en la creació d'informació i la seua conversió en notícia a partir de la repetició seleccionada d'aquesta informació.

8.4.1.6 Mitjans en valencià

La llengua en la que s'expressa un mitjà de comunicació en una societat immersa en un conflicte lingüístic com la valenciana (Nicolàs Amorós 2004; Ninyoles 1995) no és una

qüestió menor. Com hem pogut traçar en l'apartat teòric, la llengua ha esdevingut un element d'identificació entorn al qual s'han agrupat sectors socials de divers tarannà ideològic però identificats en la transformació social valenciana cap a la modernitat (Ginés 2009). La llengua és i ha estat un element identificat amb el canvi i la transformació social al País Valencià, un element que la identificaria, també, amb la finalitat de qualsevol mitjà de comunicació alternatiu.

Gran part dels entrevistats entenen que, efectivament, així és, i consideren que un mitjà alternatiu ha de ser, «naturalment», en valencià:

Té que estar en val, té que estar fet en valencià. Té que replegar la problemàtica del País Valencià en general. També de les comarques. És a dir, no solament del País Valencià.
(MS2)

El valencià és considerat com a llengua pròpia i ha de ser usada per un mitjà que es considerara com a propi:

Jo no concep un mitjà que puga percebre com a meu que estiga fet en castellà. (MS3)

Però quelcom que jo puga identificar com a nostre?, home, seria absurd que no estiguera escrit en valencià. (MS3)

Ara, si la línia vehicular d'un diari no fora en valencià i pretenga dir-me que defensa els valors que defensem nosaltres, doncs no... jo, no sé si.. eixa és la meua opinió, no puc dir-li alternatiu. Alternatiu pot ser, vull dir, alternatiu pot ser... però, què vol dir alternatiu?...
(MS3)

I específicament la llengua amb què s'identifica l'esquerra:

No sé, jo crec que des deixe punt de vista em costa entendre la gent que li costa d'entendre des de l'esquerra, des d'allò alternatiu, que la llengua juga un paper, i això és alternatiu, no és una decoració, no és una pose, no és ganes de fotre i tal... (MS3)

Per la seua banda els entrevistats de mitjans de comunicació alternatius fan ús del mateix discurs però tenint en compte els avantatges i també els inconvenients que l'ús d'una llengua no habitual en els mitjans de comunicació els pot comportar:

L'Avanç volia també transformar? Doncs que també tenia una finalitat també de presentar el català com una llengua normal a València. I no només presentar-la com una llengua normal sinó com intentar normalitzar... no només presentar-la tal qual sinó que s'estenguera el seu ús en la ciutat, que el públic de València ciutat, encara que fora castellanoparlant, el veguera com una llengua vàlida per tractar *estos* temes, no? (MA1)

Però això es va acceptar i la resta de gent ho va acceptar precisament per això, perquè també veien que era de justícia que una llengua minoritzada com la nostra tinguera una exp... que allò que crearem fora en eixa llengua perquè és l'únic espai on pot estar la nostra llengua. (MA1)

Ara, també et dic una cosa, un periòdic com L'Avanç escrit en castellà també haguera estat estigmatitzat per una part de la societat valenciana. Vull dir, estem en un, en eixe sentit sí que veig que n'hi ha un problema. Vull dir, un periòdic com L'Avanç escrit en castellà al PV, no haguera tingut, haguera tingut una acceptació menor de la que va tindre L'Avanç, escrit en català, això també és de veres. (MA2)

Els mitjans són conscients que l'ús del valencià com a llengua principal és necessari en un mitjà que tinga una certa voluntat transformadora, però també assumeixen que les conseqüències negatives que pot tindre estan associades més a l'estigmatització política que a la dificultat de lectura:

Ehh... per tant crec que la imatge social que la gent del, de la societat valenciana té de la revista no té tant que veure en el ús de la llengua sinó en la estigmatització que se n'ha fet des de l'àmbit polític. Crec que, de fet, l'ús de la llengua no crec que haja de ser un problema. O m'agradaria pensar. (...) Home, anem a veure, també te vaig a dir una cosa que no he dit, però, malauradament, i sobretot ara me referisc a la ciutat de València, hi ha un determinat segment de població, que a la ciutat de València és molt gran, que no he fet l'esforç d'aprendre català, ni tan sols a parlar-lo ni a llegir-lo, i per tant m'imagine que per a eixa sèrie de persones el, el, la qüestió de la llengua és un element definitori, per tal de no entrar a, per tal de no incorporar-se com a lectors, no? Això sí. (MA4)

En la següent resposta s'incideix en el tema de la senzillesa de la lectura i la vinculació amb temes d'identitat pròpia, un fet que considera essencial en la lluita dels moviments socials.

(...) majoritàriament, és va decidir que fora en valencià i *ahí* consideràvem que: primer, el valencià no és excloent, ja que com a llengua llatina les persones castellanoparlants poden entendre'l més o menys. Això és important. És a dir el valencià és una llengua que no és excloent, és una llengua fàcilment comprensible per castellanoparlants i per estrangers que continguen llengües llatines com el espanyol, el francès, el portuguès, el italià...es decideix això perquè considerem indestriable, o siga inseparable de la lluita dels moviments socials, la lluita per la cultura pròpia i per la identitat pròpia d'aquesta terra. Considerem que és un dels pilar fonamentals de la lluita dels moviments populars i socials dels País Valencià i de València en concret el poder defensar la nostra cultura, els nostres drets nacionals. (MA5)

Els moviments socials del període, principalment els Salvem, van fer un ús exclusiu del valencià en les seues reivindicacions. Tots els lemes, consignes i escrits (com es palesa en el treball de Collantes (González Collantes 2005)) s'han fet en valencià constituint un dels espais socials on s'ha produït una major normalització lingüística. És una marca de diferència respecte la resta de moviments socials, tant els que es donarien més endavant, com el 15M, com aquells que continuaven en aquells moments i que venien de temps previs. Històricament

ha hagut una vinculació entre l'esquerra i la recuperació cultural en el País Valencià però la prioritització del problema lingüístic no ha estat la mateixa en tots els moviments ni en totes les organitzacions. El reflex més clar d'això en la nostra investigació és la resposta de l'entrevistat que forma part d'un projecte de comunicació alternativa de cort, diguéssim, clàssic, que, sí bé considerava que la intenció era que la llengua preferent fora el valencià, no ho problematitzava i ho deixava a criteri del locutor:

Como discurso, como norma en la radio, no. La gente habla en lo que le da la gana y como quiere. Y lo mezcla y... Ahora el programa que se está haciendo por la mañana, la persona que lo hace es valenciano parlante y lo hace en valenciano todo el programa, excepto cuando va alguien que habla castellano y por aquello de no está... pues lo hacen en castellano. (MA6)

Nos gustaría que fuera, por el sitio donde estamos, toda en valenciano, pero no toda la gente habla valenciano. La gente que lo habla es el idioma preferente, obviamente. (MA6)

En el cas del 15M la llengua no va representar en els primers moments un element polític reivindicable. Tot va canviar amb una intervenció a la plaça en la que una persona anònima va aconseguir aplaudiments massius a la plaça a favor de la reivindicació de la llengua pròpia i de la incorporació en el conjunt de reivindicacions del 15M⁷². A partir d'aquell moment el tema lingüístic va ser pres en consideració i el valencià va començar a ser llengua vehicular. Però sempre va conviure amb el castellà.

Com a llengua associada als moviments de transformació el valencià és considerat de manera general com la llengua vehicular dels moviments socials característics del període tractat i també com la llengua en què havien de fer-se els mitjans alternatius. Ara bé, existeix una certa

---

⁷² Presenciat pel propi investigador, però no enregistrat.

temor respecte al seu ús en mitjans amb vocació no minoritària. L'entrevistat d'InfoTV fa una bona diagnosi que mereix la nostra atenció:

Jo crec que, jo crec que no. Jo crec que *ahí* Canal 9 ha fet una faena important tots *estos* anys que està funcionant perquè malgrat que el critiquem molt Canal 9 té incorporat el valencià a lo que és la informació i *lo* que és l'entreteniment en normalitat des de fa 20 anys... 21 anys. Aleshores no crec que ningú pense que Canal 9 siga un mitjà alternatiu sinó un mitjà valencià normal, molt normal, en aquells terrenys, en aquelles espais on emet en valencià, els informatius sempre han sigut en valencià i són relativament seguits.
(MA8)

Hui el valencià en la televisió no és marginal, si hagueren fet una premsa o una publicació escrita, en paper, impresa en paper, en valencià sí que haguera sigut molt més marginal...
(MA8)

La mereix sobretot perquè diferencia entre mitjans escrits i mitjans audiovisuals i reconeix la tasca normalitzadora i atorgadora de prestigi que la televisió pública valenciana havia fet per la llengua durant els anys que va emetre. El valencià no suposaria un greuge en un mitjà televisiu però sí en un mitjà escrit ja que la lectura està menys normalitzada que la comprensió oral.

Finalment també hi ha alguna resposta que desvincula la llengua amb la vocació transformadora dels mitjans. Per a l'entrevistada MC4 si bé no hi ha una vinculació directa, tampoc no la hi ha a l'inrevés, i en qualsevol cas, afirma finalment, en aquest País seria poc habitual fer una publicació alternativa en castellà:

Jo crec que sí es pot dir alternatiu si el missatge és alternatiu. Jo crec que sí, el llenguatge no és exactament... El que passa és que en el cas valencià o en el cas català s'entendria d'una manera difícil, realment. És a dir, que per què no?. Jo crec que tots ens i els preguntàriem als responsables del mitjà alternatiu que per què no en valencià. Però eixa

és una reacció normal quan tu una de les qüestions que tens pendent encara és la rehabilitació de la llengua com a mitjà de comunicació. Però alternatiu per contingut sí que podria ser, per què no. Sí, distingiria una miqueta. Ara no s'entendria molt bé el per què no. (MC4)

8.4.2 Utilitats dels mitjans de comunicació alternatius

8.4.2.1 La problematització social

Entre les primeres funcions que gran part dels entrevistats i de les entrevistades s'esmenta la publicació de versions de la realitat que traguen a la llum problemes socials que en la resta de mitjans no tenen cabuda. Els mitjans alternatius han de ser capaços de difondre problemes socials en entorns dominats per estructurares mediàtiques controlades pels poders als que no interessava la difusió de certes problemàtiques. La premsa alternativa tenia, entre d'altres, eixa funció de denúncia social, no sols de casos concrets, per exemple de corrupció, sinó de problemes estructurals que es manifesten contínuament a través de moltes situacions quotidianes.

I si saben que tot el que expliquen no és veritat o que n'hi ha una altra versió de la realitat, si se sap és gràcies als mitjans alternatius. És evident que tu li preguntaràs a algú del carrer quina influència ha tingut per tu L'Avanç, doncs et costarà trobar gent que ha tingut directament.. però indirectament ha tingut la seua repercussió perquè al final tota eixa altra versió de la realitat es genera a través de la gent militant, voluntària que treballa en mitjans alternatius. (MA1)

Es tracta d'oferir una altra versió de les coses, un punt de vista que ens recorda a la funció de, per exemple, la sociologia, en tant que es tracta d'una manera de veure la normalitat donant-li la volta. Com es sol dir en les primeres classes d'introducció a la matèria, la mirada

sociològica és una forma de veure l'anormalitat de les coses normals i la normalitat de les coses anormals.

8.4.2.2 *La difusió externa dels moviments socials*

Com hem tractat en la part teòrica una de les principals finalitats per a la que estan concebuts els mitjans alternatius és a la de donar visibilitat externa el conjunt de moviments socials. No es pot dir pas que es tracte de donar visibilitat a una organització o moviment molt concret (aleshores es tractaria de mitjans militants, segons la nostra definició teòrica) sinó a un conjunt d'ells. Aquesta visibilització es refereix tant a les accions dels moviments socials, com als temes que tracten i també a la forma com aquests són interpretats:

Bé doncs, en el tema de mitjans alternatius sobretot perquè primer teníem la necessitat, nosaltres, de tenir un altaveu, difondre tot allò que nosaltres vivíem en els moviments socials en el context, bé estem parlant quan vam començar en els mitjans alternatius que se fan als anys noranta, en un context on no teníem cap altra manera d'informar-nos a la gent d'allò que succeïa en la nostra, d'allò que succeïa, d'allò que feien els moviments socials i també de l'altra visió de la realitat, de la societat on vivíem. (MA1)

La difusió externa és una meta relacionada amb un conjunt de dimensions que tenen a veure amb la qualitat, la procedència del mitjà i les simpaties polítiques que desperta, la pluralitat o la singularitat del seu ventall ideològic o amb la llengua que fa servir, com hem vist en l'apartat 8.4.1.6 a la pàgina 303. I també amb els suport físic. Com també passava en els formats audiovisuals, que tenen una penetració més fàcil entre el públic, a diferència dels escrits, en el cas de la capacitat per arribar al públic el suport en paper té més dificultats per arribar a un públic ample que altres. Almenys aquesta és l'opinió de l'entrevistat de la ràdio alternativa el qual afirma que havien escollit la ràdio precisament per la capacitat que té

d'arribar a un públic molt ample:

Todo, toda la gente, porque eso sí que fue una discusión muy importante. No queríamos hablar solo para los convencidos, ni para la gente que ya nos lo sabíamos y que conocíamos el discurso, sino dirigimos a toda la ciudadanía. Por eso una radio era lo más abierto. (MA6)

Tanmateix, un dels entrevistats del periòdic L'Avanç afirma que era precisament el format i la possibilitat que donava la presència en els quioscs allò que en part els va decidir a fer servir aquest format:

(...) les manifestacions són també una forma fonamental i bàsica de la comunicació popular i democràtica. El periòdic en part també era això, era una possibilitat de que almenys els titular de portada li arribaren a qualsevol persona des d'un *albañil*, fins a un advocat o un metge o qualsevol persona. Crec que sí, que en part eixa era la idea... (MA5)

Una intenció pareguda confessa l'entrevistat de L'Accent, un mitjà alternatiu militant que va treballar un altra variable per a eliminar obstacles que impediren arribar a la gent que no s'identificava amb la línia ideològica dels mitjà, la distribució gratuïta:

Pues d'alguna manera el format té molt a *voir* perquè una de les característiques és que el periòdic és gratuït eh...això fa que d'entrada eh...la gent pot ser, és a dir, pot accedir al periòdic sense tindre ni un coneixement ni una predisposició prèvia, és a dir normalment quan has de vendre *algo* que ho compren, normalment són ja els convençuts perquè ja coneixen el que s'està venent. En *este* cas nosaltres consideràvem que el fet fer gratuït ens obria moltes portes en eixe sentit, és a dir ens obria la possibilitat de deixar els periòdics en molts locals de distribuir-lo en manifestacions que no foren estrictament de l'esquerra independentista, és a dir, jo crec que això ens donava una...un fet diferencial que si que ens permetia o com a mínim teòricament ens havia de permetre anar més enllà. Al mateix temps, en el contingut eh...nosaltres ja procuràvem que la presència, és a dir que els temes que se tractaren no foren els temes convencionals, per dir-ho d'alguna manera, del discurs

polític de l'esquerra independentista sinó anar més enllà, de fet sempre s'ha procurat d'alguna manera que tota l'esquerra anticapitalista tinguera presència en el periòdic. (MA3)

Per tant, si bé formats com la ràdio tenen potencialment una major penetració, els mitjans de paper aporten altres valors com poden ser la presència física en espais de trànsit, i també són suport que permeten un tractament de la informació més profund. Per a algun entrevistat el paper també donava pretigi.

Una de les utilitats de la difusió externa, per suposat, és la d'aconseguir ampliar els sectors actius dels moviments socials. Per a l'entrevistat de Ràdio Klara el mitjà no era massa útil per a donar a conèixer els moviments entre ells, però sí per fer que altres persones s'hi sumaren:

No creo que en Valencia un Movimiento Social se conozca o se deje de conocer porque aparezca en Ràdio Klara, dentro de los Movimientos Sociales. Dentro de la gente que se mueve en los Movimientos Sociales se conocen porque sí. Ahora, que haya gente fuera de los MMSS que pueda conocer a los MMSS por Ràdio Klara, eso creo que sí. (...) A través de Ràdio Klara hay gente que se ha metido, ha ido a militar, forma parte del MS que a lo mejor, o a lo mejor sí, a lo mejor lo hubiera conocido de otra manera, pero por Ràdio Klara también ha funcionado. Más para afuera de la gente de los movimientos que dentro de los propios movimientos, porque no creo que la gente de los movimientos, se conocen casi todos, o nos conocemos casi todos, más o menos, más o menos, pienso yo, o la gente que más milita por lo menos. (MA6)

8.4.2.3 La difusió interna

Un altra de les funcions principals que els mitjans de comunicació alternatius tenen atribuïda és la de la difusió de les accions d'uns moviments socials per a que altres moviments socials aprenguen, perceben i puguen fer-se una idea del que passa en el món en l'àmbit de l'acció

col·lectiva. Aquesta és una funció essencial ja que és la que hauria d'aconseguir trencar amb el silenci mediàtic que opera en la resta de mitjans, els convencionals. És una funció aquesta que opera trencant l'aïllament de què són víctimes els moviments socials en moltes ocasions, no sols entre els que són diferents sinó també dintre d'ells mateixa. Per exemple, quan un Salvem fa un document o una acció, cal que la resta de Salvem coneguen que aquesta acció ha tingut lloc per poder replicar o simplement tindre coneixement d'aquesta per saber que hi ha altra gent amb lluites paregudes:

Jo crec que sí, jo crec que, de fet, el paper que tenen és precisament eixe. És a dir, per una banda està el tema de l'onanisme social. És a dir, anem a veure, som entre nosaltres, ens comuniquem i ens diem com som de guapos, i allò que fem i allò que no fem... o com de mal està aquest o l'altre o ne-se-quants. Eixa és una funció que molts diuen, "però això no serveix per a res". Respecte eixe punt jo he de dir: sí, sí que serveix per alguna cosa, jo no... de vegades jo crec que no ens adonem ni tan sols dels nostres propis postulats, de la nostra pròpia gent, és a dir, coneixem més les propostes de l'adversari o del poder o de no-se-què, que les teues pròpies. (MS3)

L'entrevistat MC1, que compagina el seu treball com a redactor de Levante-EMV i de L'Informatiu, entén que la informació en general està ja tractada en els mitjans de comunicació convencionals, assumint, entenem que contradictòriament, les limitacions de les que ja hem parlat en apartats precedents. Per a ell, on potser es trobava un camp amb més possibilitats era en la comunicació que es produeix dintre dels moviments socials on, afirmava, no hi ha les dificultats que hi ha amb la comunicació cap a fora. Sense dubte la seua opinió està influenciada pel fet que un dels mitjans amb el que col·labora, i que prèviament ha definit com alternatiu, es presente en format web, sense versió impresa. Sabent això es percep amb tota la seua dimensió l'afirmació que fa ja que en la comunicació web no existeixen limitacions d'espai ni econòmiques derivades de la impressió:

No res, en realitat la comunicació en els mitjans de comunicació crec que ho *ham* tractat casi tot. *Lo* intern és *lo* que a mi em té molt... perquè jo crec que és el punt. *O siga*, la externa té les limitacions que té, i té les barreres del control mediàtic que té. Però la interna, las barreres les posem *mosatros* i *ahí* és on de veres podem lluitar molt més. (MC1)

8.4.2.4 La cohesió dels grups

De resultes del que hem dit anteriorment, els grups tenen la possibilitat de cohesionar-se i enfortir les seues relacions en un món cada vegada més global, en el que les lluites es produeixen localment en punts en ocasions allunyats geogràficament. Val a dir que aquesta distància geogràfica es dona amb gran fortalesa en entorns desvertebrats com és el cas del País Valencià, on els contactes vitals entre ciutadans de, per exemple, els Ports, i els de l'Alacantí, són realment pobres i els mitjans de comunicació de masses no han assumit cap funció vertebradora (Membrado Tena 2013; Xambó 2010a).

(per la comunicació entre moviments) En eixe sentit sí és molt útil perquè aquells que compartim certa ideologia, però, actuem localment, podem arribar a assabentar-nos del que fa la resta. (MS5)

Una cohesió del bloc ideològic en la que caberen molts moviments socials diferents per a adquirir una certa autonomia. Es tractaria d'aconseguir els els mitjans alternatius foren realment mitjans de comunicació potents capaços de trobar un gran espai de comunicació amb la finalitat de que les diferents sensibilitats de l'esquerra trobaren acomodament i així articularen sistemes de treball en comú.

Perquè nosaltres al final *lo* que preteníem en definitiva era: *este* país està molt dispers, la gent progressista *d'este* país està molt dispers, hi ha molta gent progressista en *este* país,

molta en diverses opcions polítiques o en la abstenció però mantenen eixa versió progressista del món. Què preteníem? Crear un mitjà que servirà d'intercomunicació d'eixe món, volíem ser...volem ser, si algun dia podem tornar a ser-ho, un mitjà de referència per a tots eixos sectors progressistes, *mosatros* podíem ser, el nostre món: feministes, pacifistes, ecologistes, comunistes, socialistes, anarquistes...i tots els -istes que pugues imaginar dins d'eixe món progressista per això teníem eixa vocació plural i no soles, la gent de dretes també... (MA7)

8.4.2.5 La referencialitat

Els mitjans de comunicació alternatius també tenen una clara funció referencial. Entenem com a tal, aquella que atorga als mitjans la capacitat d'estar identificats amb determinats moviments o corrents ideològiques, un identificació pública reconeguda socialment, que serveix per conèixer quina és la posició del moviment en qualsevol moment tan sols recorrent als mitjans. Això serviria tant per als propis participants de les mobilitzacions com per persones alienes a aquestes. En aquest sentit s'expressa l'entrevistada MA4 quan afirma:

Sí!, evidentment, crec que socialment és molt, molt, molt rentable. Moltes voltes parlen en la gent, no? i te diuen, bé sí, és que fa molt que no la llig, no?, abans sí que me la comprava, això t'ho sents moltes voltes. I al final t'acaben dient, després d'haver dit això, no?, d'alguna manera implícitament t'estan dient que han deixat de ser lectors de la revista, perquè potser hem perdut qualitat, perquè potser els seus interessos han anat per una altra, per unes altres vessants, no?, però al final sempre te diuen: però es una revista que si no existira caldria crear-la. Crec que això vol dir moltes coses. (MA4)

S'expressa en aquesta mateixa direcció un dels entrevistats que formava part de l'Avanç quan afirma que entre les raons per iniciar el projecte de L'Avanç havia estat determinant la percepció que hi havia un col·lectiu gran de persones que no es veien representats pels mitjans existents i que una altra gent podia també estar, en ocasions, interessada en veure què pensava

eixe sector:

(...) estem parlant de molta gent... eh... Consideràvem que tota *esta* gent no estava representada en els mitjans de comunicació. És a dir, que hi havia una manca de democràcia informativa, que hi havia un 10-15% de la població no representada i que nosaltres podíem fer presència dels pensaments i de les idees i de les inquietuds *d'este* 10-15% de la població, davant... Per a aquest 10-15% de la població, però també per a l'altre sector majoritari que poguera veure que pensava eixe sector de la població... potser estaven equivocats, potser no però almenys tenien per primera vegada l'oportunitat de llegir a l'altre, a l'altre. (MA5)

8.4.2.6 L'autoconsciència

En l'apartat teòric fèiem referència a la funció psicològica, que es referia principalment a la satisfacció que experimentaven els participants d'una mobilització en veure's reflectits en un mitjà. Com que això passa poques vegades en els mitjans convencionals els mitjans alternatius servien per satisfer-la. En aquestes sentit s'expressava un dels entrevistats quan considera que és necessari per a les persones que participen dels moviments socials identificar-se amb un mitjà que puga considerar com a propi.

Què tenim? No tenim res. No estem en cap lloc, no ens sentim representats ni podem veure'ns identificats en cap mitjà de comunicació. Eixa és la gent que necessita tindre eixe mitjà de comunicació propi que els represente i que es veja representat en ell. A això em referisc. (...) Vull dir, això és una ... tota societat necessita veure's representada en un mitjà. Tota facció de la societat necessita veure's representada en un mitjà: que un mitjà els represente. Vull dir, és una relació de doble via, no? (MA2)

8.4.2.7 La creació de consensos

Molt relacionat amb la cohesió dels grups, hem considerat tractar en un punt a part la funció

creadora de consensos que tenen també atribuïda els mitjans de comunicació alternatius. En aquest cas ens referim a ella com la possibilitat que generen aquests mitjans de posar d'acord a diferents subgrups entorn a una interpretació determinada dels problemes o de la realitat. Aquesta és una tasca que diferencia en gran mesura els mitjans militants d'aquells que no ho són, perquè els militants solen estar dissenyats des d'un òrgan director que determina quina és aquesta interpretació. En el cas dels mitjans assemblearis aquest òrgan no existeix i entre les seues finalitats normalment apareix la de donar espai a les diferents veus que hi ha dintre dels moviments.

Així, mentre s'hi expressa certa voluntat en aquesta creació de consensos en els dos tipus de mitjans alternatius, segons els nostres entrevistats, serien els militants aquells que efectivament ho aconseguirien, mentre que dintre dels alternatius horitzontals, la tasca seria molt més problemàtica.

L'entrevistat que formava part d'un projecte de comunicació com L'Avanç manifesta la voluntat específica de servir al conjunt de l'esquerra, i la posa entre les seues grans prioritats:

Jo, a voltes, em pregunte què haguera sigut del moviment abertzale si no haguera tingut l'Egin i després el Gara. Per què?. Perquè ha hagut moviments molt grans en *este* país que els hem vist desaparèixer i una de les motivacions, probablement, ha segut eixa, no? No tindre un mitjà de comunicació que els represente. Que reforce, d'alguna manera, el teu posicionament polític. Que reforce la teua manera de passar davant de tots els conflictes que passen contínuament. Que duga una línia de coherència, que duga una... que mantinga una relació directa entre el pensament polític de la teua organització o de la teua sensibilitat. Ja no parle d'organització o d'organitzacions: de sensibilitats polítiques i el poble que està disposat a escoltar eixes sensibilitats i fins i tot assumir-les, i tal. És això el necessari. (MA2)

Mentre que poc després es queixa del sectarisme que, segons ell, caracteritzava l'esquerra

social valenciana:

El que fe que et trobes que molta gent et rebutja perquè no eres el fidel model i exemple de les essències que ells consideren que hauries de ser, això va ser un problema que vàrem tindre i què ens vàrem trobar contínuament al llarg dels anys d'història de L'Avanç. Amb gent que pertanyia a grups minúsculs, a grups algunes voltes ja pràcticament inexistent i monoparentals, per dir-ho d'alguna manera, que venien a dir-te que bé, que t'havies apartat de l'estricta camí i que evidentment tu no podies servir de portaveu per al seu cos doctrinal, ideològic i demés. (...) El sectarisme implícit dins de l'esquerra social valenciana el que va evitar és que realment hi hagueren més sectors... Si aquella gent haguera apostat directament per nosaltres, ens haguera considerat un periòdic seu, un periòdic no aliè, sí que és de veres que haguérem tingut un públic més ample. (MA2)

Al seu torn, l'entrevistat d'un mitjà al que considerem «militant» aposta per incorporar diferents sensibilitats en el consell de redacció però dintre d'un ventall relativament homogeni com és, en aquest cas, l'esquerra independentista.

A *vore*, com ja hem dit abans diguem un poc la idea inicial si que sorgeix de un nucli que es militant d'una única organització d'Endavant però diguem que una de les reflexions inicials és que l'Accent no ha de ser un òrgan de partit sinó que ha de ser moviment eh..per tant el primer pas i de fet és un pas que és fa abans de treure el número al carrer és intentar incorporar sensibilitats diferents en el periòdic. Això s'aconsegueix relativament és a dir eh entren a formar part de la redacció persones que venen mmm, d'altres organitzacions no és necessari que explique tot el panorama de l'esquerra independentista en aquell moment però és un moment de bastant friccions internes i diguem que Endavant és un dels, és un dels bàndols enfrontats per dir-ho d'alguna manera i nosaltres en som conscients, d'això. (MA3)

L'Accent és un mitjà molt més alineat amb un corrent concret de la lluita política que si bé podem considerar alternatiu, ja que compleix amb totes les definicions que en aquest treball s'han donat per aquesta mena de mitjans, estaria vinculat a moviments socials de caràcter

«clàssic», també anomenats «vells», en què la reivindicació nacional està plenament integrada amb la reivindicació de classe. Queda millor expressat en aquest fragment en el que l'entrevistat defineix quin és el públic objectiu de la sua publicació:

(...) que amb millor o amb major o menor eficàcia però si que hem tingut eixa doble vessant perquè per exemple és evident que encara que no parlem del públic en general pues ens estem referint a un públic potencial que és més enllà de l'esquerra independentista però que no és la classe obrera en general, no? Per fer una abstracció, sinó estem parlant ja d'un públic que té una certa predisposició política, no? estem parlant de... per exemple de... també el que en termes de l'esquerra independentista s'ha anomenat la unitat popular, no? És a dir, els sectors anticapitalistes amples, una esquerra... *bueno* més o menys radical o radicalitzada però sociològicament mmm... bastant extensa no? (MA3)

8.4.2.8 La denúncia social

Del grup de persones entrevistades que es dediquen professionalment als mitjans de comunicació convencionals, un dels entrevistats reconeix el gran valor que tenen els mitjans de comunicació alternatius, quan afirma que aquests són l'últim reducte del «quart poder». Reconeix també una de les majors debilitats dels mitjans privats, la seua dependència d'interessos aliens als merament informatius.

Sí, sí els mitjans de comunicació alternatius, els de valència i els nacionals i els internacionals inclús, són una salvaguarda absoluta de *algo* que ara mateixa està *podridísim*, que és el *cuarto* poder. El *cuarto* poder ja no és soles que no existisca sinó que si està, està controlat pels altres tres. (...) *Entonces* eixa, eixos mitjans de comunicació són un ajut enorme per a que li aplegue una informació digna a molta gent. (MC1)

La denúncia dels abusos, l'interès pels temes que atempten contra la llibertat i la democràcia etcètera, està cada vegada més limitada en els mitjans convencionals i, segons el nostre

entrevistat ocupen un espai cada vegada més reservat a la premsa alternativa.

Altre dels entrevistats, en aquest cas un activista de Salvem el Botànic, opina que una de les principals funcions dels mitjans alternatius és la de «denunciar determinades situacions» (MS2), que no són suficientment recollides en els mitjans convencionals. Considera que són molt necessaris:

Pues perquè tracten un *tipo* d'informació de, tant de contingut com d'opinió que no, que sí que apareix a *lo* millor en els mitjans convencionals però de manera molt esporàdica. Quan n'hi ha una persona, un columnista que te dona una opinió, però no arriben als conflictes que n'hi han més profunds en la societat, és a dir, denunciar determinades situacions, no es donen. (MS2)

Es tractaria d'una funció mobilitzadora contraria a la funció narcotitzant dels mitjans de comunicació de masses, dit això per una extreballadora de Canal 9:

En la meua opinió els mitjans de comunicació alternatius és l'altra cara de la moneda. Per a mi són l'altra cara absolutament necessària de la moneda. És l'efecte acció-reacció. És l'efecte acció-reacció. (MC2 referint-se als grans mitjans que adormen la gent)

8.4.2.9 La intervenció en l'Agenda Setting

Els mitjans alternatius poder arribar a ser capaços d'introduir un tema en el sistema de mitjans, al menys, teòricament, d'acord amb el pes de la competència en la determinació del valor notícia com és la presència d'un tema en altres mitjans (3.3.5). La seua capacitat dependrà en part del seu pes en aquest sistema. Alguns dels entrevistats fan referència a aquesta funció com una de les destacades ja que si bé accepten que un mitjà alternatiu pot cobrir adequadament les informacions que generen, també manifesten amb claredat que això no treu que també vulguen estar presents en la resta de mitjans per incrementar el ressò de les seues

accions i de les seues denúncies:

Aleshores jo crec que un mitjà de comunicació alternatiu té eixa funció. De ficar en l'agenda i ficar damunt de la taula eixes coses. (MS3)

En eixe sentit va també el comentari de l'entrevistat MA1, que es refereix a la necessitat que la informació que aporten els mitjans de comunicació alternatius no es quede tan sols entre la gent a la que arriba normalment. Aquesta fita tan sols es pot aconseguir tenint una gran repercussió entre les persones «convençudes» per a que es vaja propagant aquest missatge i aconseguisca obrir camí:

Home eixe és un dels grans reptes que tenen els mitjans de comunicació alternatius. Que no es quede com un consum intern sinó que arribe a gent no interessada. Quina repercussió te?, nosaltres en la experiència de L'Avanç creiem que tenia repercussió, al final. És cert que primer la repercussió ve donada per la repercussió que tens entre la teua pròpia gent que és qui expandeix després el missatge a altra gent aliena, és a dir fa com un efecte xarxa, no?, igual que la ràdio. (MA1)

Publicacions com L'Avanç podrien haver aconseguït aquesta finalitat en alguns casos segons l'opinió d'un dels seus col·laboradors, la qual cosa considera com un èxit:

Després hi han casos concrets, podria dir, d'informacions que varen aparèixer a L'Avanç i que varen ser arplegades per periòdics com El Mundo, El País, La Provincias i el Levante. I això ha passat un munt de vegades. Evidentment, una repercussió n'hi havia. Evidentment, se'ns llegia. (MA2)

Eixa presència mediàtica és interpretada com una forma d'introduir en el sistema de mitjans de comunicació les problemàtiques que treballaven els moviments socials, com diu l'entrevistat de Per l'Horta, «posar en l'agenda»:

Aleshores jo crec que un mitjà de comunicació alternatiu té eixa funció. De ficar en l'agenda i ficar damunt de la taula eixes coses. (MS3)

I per a fer-ho ha d'aconseguir arribar més enllà dels sectors actius, arribar a les bases socials i fins i tot a les bases potencials. Aquest és el gran repte dels mitjans alternatius, en opinió de diversos entrevistats:

I la segona qüestió que, per suposat que seria ideal que això passara, és fer un mitjà suficientment atractiu, suficientment de disseny i de tal i de temes a tractar i de no-se-què, que trencara la barrera dels nostres. Perquè jo no tinc cap aspiració a ser marginal. (MS3)

Una funció que aconseguirà en relació al seu pes respecte la resta de mitjans de comunicació convencionals. Si un mitjà alternatiu treu una notícia impactant i aquest té cert pes en el sistema mediàtic, tindrà possibilitats d'aconseguir-ho:

Hòstia, no pot estar eixint en el diari de la competència una cosa en primera i jo no dir res. És a dir, estàs amb el cul a l'aire. Aleshores per eixe aspecte és molt important tindre un mitjà que parle d'allò que ens interessa a nosaltres. (MS3)

8.4.3 Limitacions dels mitjans de comunicació alternatius

Els mitjans de comunicació alternatius tenen moltes limitacions que van més enllà d'un context sociopolític advers. Es tracta de limitacions que tenen a veure amb la pròpia concepció d'aquests mitjans en aquest context. És a dir, no és que es tracte de mitjans que es planifiquen per treure rendibilitat d'un nínxol de clients minoritari i que acomoden el seu disseny a satisfer aquest nínxol que ha estat estudiat des del punt de vista de l'estratègia de mercat, oferint un producte a un preu i amb una qualitat que puga ser rendible des del punt de vista de la rendibilitat empresarial. Més bé, es tractaria de projectes socials amb vocació

d'arribar a un gran conjunt de la població i que sovint es posen en marxa sense fer anàlisis de mercat massa profunds. Es tracta de projectes que en aquest sentit tenen una estructura molt pareguda a la d'altres projectes de mobilització social de caràcter polític.

Un dels entrevistats ens apunta en poques paraules com els mitjans alternatius neixen en molts casos d'un esperit paregut a com s'inicien moviments socials, sense planificar ni tindre clares les estructures necessàries per fer viables els projectes:

La nostra feblesa va ser no entendre... o siga érem massa joves, massa innocents, no sabem que per a poder construir alguna cosa, i en *este* cas un mitjà de comunicació fort i potent i mantindre'l en el temps, necessitàvem d'estructures pròpies molt més poderoses. Poderoses en quin sentit? En el sentit organitzatiu i en el sentit econòmic. (MA5)

Entre les que les persones entrevistades en remarquen podem construir un conjunt de limitacions «endògenes»:

8.4.3.1 La qualitat

La qüestió de la qualitat és recurrent a bona part de les entrevistes i també en la literatura sobre els mitjans alternatius (de Fontcuberta i Gómez Mompart 1983:119). Aquesta és percebuda com un problema greu que té a veure amb les limitacions que són fruit de la perseguida independència econòmica i de la relativa poca difusió d'aquests mitjans que impediria una entrada suficient de recursos a través de compres, subscripcions, bons solidaris o altres fórmules. Això té repercussió, bàsicament, en la possibilitat de comptar amb professionals dedicats exclusivament al projecte i, com a conseqüència, limitaria les possibilitats d'incidència dels mitjans:

Primera que nosaltres fem un treball voluntari. Llavors nosaltres tractem de fer-ho *lo*

millor possible però a vegades era complicat. (MA1)

En moltes ocasions els problemes econòmics poden suposar que aquests col·laboradors no reben remuneracions o en reben de molt minses. Això suposa que en alguns casos s'hagen de compaginar treballs, dedicant al mitjà alternatiu tan sols una part del temps necessari. I també que l'equip de col·laboradors siga variable en dimensió i inestable en allò referent a cadascuna de les persones implicades que van i venen en funció de les seues trajectòries laborals. En qualsevol cas sembla ben significatiu que un dels majors retrets que tenen en aquest sentit els mitjans de comunicació alternatius provinga d'entrevistats que són professionals remunerats de mitjans convencionals:

Home, *lo* que passa que, moltes vegades, els tradicionals, diríem, tenen una, són més professionals que els altres, vull dir això, i la cura en el llenguatge i això se nota, i fa, i els contactes que tenen uns no els tenen els altres i, sobretot, els recursos. (MC3)

Perdona no sóc una obsessiva de la professionalitat, perquè professionals hi han moltes que..., però sí d'oferir a la gent un mínim de qualitat. Per tant entenc perfectament que la gent també per militància moltes vegades acaba cansant-se. Per militància comprar, i molt menys llegir o sentir una ràdio que no se sent..., amb tots els respectes perquè crec que és molt respectable i lloable l'esforç del personal, no pots deixar-lo de banda, jo crec que és un mèrit enorme, però sent enorme, la pregunta és, és suficient?. És suficient?. És a dir, una ràdio alternativa que té un enorme valor perquè fa coses que no fan els demés, però que no se sent no val per a res. O per a molt poqueta cosa. (MC4)

Fins i tot en el cas que alguns dels mitjans alternatius compten amb professionals o persones especialment qualificades, una de les entrevistades, que sent professional de mitjans públics té també experiència en aquesta mena de publicacions alternatives, entén que la qualitat d'un

mitjà s'avalua pel conjunt, una cosa ben difícil d'aconseguir amb el plantejament que segueixen els mitjans del període estudiat:

Jo crec que el resultat de “qualitat” d'una publicació alternativa, marginal, minoritària, com vulgues dir-li, no té relació directa en la qualitat individual de cadascun dels seus col·laboradors o organitzadors, com vulguem, sinó té a veure amb la concepció global de la publicació. Perquè, no val, vull dir, teníem un piset en el que cada u anava amb la seua gallofa i la soltava. I a *lo* millor eren articles collonuts, super *guais*, però eren qualitats individuals, espurnes brillantíssimes però que la signava, una la signava Vicent Ventura i altra la signava Carles Dolç. (MC4)

La inestabilitat pròpia dels mitjans infrafinançats converteix en algunes ocasions els mitjans alternatius en «escoles» pràctiques de periodistes que formen part dels equips durant uns mesos aconseguint publicar informacions fins que poden trobar sustent econòmic en un altre mitjà o sector.

Sí, d'alguna manera una de les coses de les que podria enorgullir-se L'Avanç, i prou, és que va funcionar com una mena d'escola de periodistes, de periodisme de carrer, no?. Una mena de periodisme, és a dir, de formació de periodistes que no estaven acostumats o que no sovintegen les manifestacions, conflictes socials i coses així. I sí que és de veres que molts alumnes al llarg del temps han passat a treballar en altres mitjans de comunicació, des de Las Provincias a El País, passant per altres mitjans més de dretes. I sí que tots ells ens recorden amb estima i recorden el seu passat per L'Avanç com una escola d'aprenentatge on apregueren, tant un discurs teòric de com funcionava en molts casos la notícia en sí, com després també en estar al peu del canó en els conflictes, veure'ls amb els propis ulls com s'han desenvolupat aquests conflictes. (MA2)

La manca de qualitat de què parlem porta a una de les entrevistades a qüestionar el prestigi dels mitjans alternatius en general:

Sí, sí, sí, estic pensant sobretot en la web perquè, de fet, eh, avui en dia crec que els

mitjans escrits alternatius estan un poc desprestigiats, pense. (MA4)

8.4.3.2 La precarització

La precarització entre els pocs professionals dels mitjans de comunicació alternatius està molt relacionada amb el punt anterior, però hem cregut convenient dedicar-li un apartat propi perquè també existeixen casos en què mitjans de comunicació alternatius compten amb professionals assalariats. Durant una època L'Avanç en va tindre entre dos i un, i Ràdio Klara facilita que els programes puguen autofinançar-se de forma que, per exemple, la persona que fa el programa matinal pot aconseguir anunciant amb els que podria treure's uns diners. En la major part dels casos la situació econòmica es pot considerar, com a mínim, precària, amb sous molt baixos i inestabilitat laboral. L'entrevistat MA7 ens posa un exemple d'una de les publicacions clàssiques i ja desapareguda com és Illacrua:

No, sentit el tenen tot, això no...sentit el continue tenint tot, o siga *lo* que canvia és el suport probablement és *lo* que potser canvia, no sé si La Directa podrà fer sempre... o el Masala que és una altra revista que està *ahí* que està bé no sé si podran continuar... o siga jo conec gent que curra a la Cooperativa... a la Directa i s'han unit en Diagonal crec que ara... no i la Illacrua s'ha unit en la Directa, exacte Illacrua s'ha unit en la Directa i ho tenen *xungo*... perquè ells treballen amb coses físiques i aleshores ho tenen *xungo* perquè depenen dels diners de molta publicació, en la cooperativa, la gent que treballa en la cooperativa depèn de que fan coses per a la Generalitat per exemple i compaginen, corregeixen i publiquen i fan per a la Generalitat, però la Generalitat ha reduït pues a ells els han reduït... i ja no ho fan ells, aleshores ells en allò que feien després feien La Directa però si redueixen això potser podran publicar La Directa, seran súper precaris... estan bastant precaris, no diria que estan a punt de tancar però... eh... no, no tancaran... (MA7)

Una de les periodistes professionals entrevistades fa una altra referència a la qualitat i també la relaciona amb les condicions de treball dels equips de col·laboradors dels mitjans

alternatius.

Sí, és possible que sí, és possible. Perquè si condiciona el contingut de la qualitat un mitjà que tinga una plantilla escassa o mal pagada, vull dir ja condiciona la qualitat, el voluntarisme i la gratuïtat molt més. No perquè la gent siga més *torpe* o més *boba*, sinó perquè no és una ocupació principal i per tant és molt difícil, una, professionalitzar-se, que vol dir adquirir les tècniques, professionalitzar-se és simplement això, i una altra, dedicar-li el temps suficient com per a que la qualitat... la qualitat normalment és prou irregular en aquests mitjans. Trobe, és prou irregular. Depèn molt de cada persona, perquè és obvi que en els mitjans alternatius col·labora gent professional també. Però els criteris no són d'una homogeneïtat professional i ja són prou dolents els mitjans anomenats professionals o comercials com per a que puguem exigir-li als alternatius que siguen millors. És a dir, és impossible, no? (MC4)

8.4.3.3 La pluralitat

La pluralitat ha estat tractada en apartats precedents com un element valorat per pràcticament totes les persones entrevistades. Ara bé, la seua aplicació pràctica genera problemes i limitacions en sentits oposats, per excés i per defecte. Per excés en tant que una excessiva pluralitat pot representar una certa desidentificació del públic amb el mitjà, en contextos polítics molt fragmentats:

Un dels, una de les febleses que té L'Avanç era, no feblesa però un dels problemes de L'Accent, un dels problemes derivats d'eixa, ai de l'Accent, de L'Avanç, d'eixe ample ventall heterodox que sostenia L'Avanç on, repetisc, n'hi havia des de gent independentista, gent de l'esquerra alternativa, amb una opció més federalista, però també en un moment donat podia passar gent simpatitzant de, o propera al Bloc, o d'Esquerra unida, o de l'esquerra anticapitalista, n'hi havia un ample ventall i tu agafaves L'Avanç i podies trobar anuncis de tot tipus d'este ample ventall de l'esquerra, no?. Però, clar un dels problemes que això deriva és que la cohesió interna doncs es va desgastant. (MA1)

I també per defecte en tant que alguns dels mitjans alternatius són percebuts com «paradetes» de moviments molt concrets que no són útils per a la resta de moviments en tant que no s'hi poden sentir identificats:

El que passa és que també et dic una cosa, els mitjans alternatius estan molt bé sempre que no s'encapsulen i que no es convertesquen només en una comunicació interna, en un butlletí de comunic, butlletí en tot l'ample sentit de la paraula. Tant me val si és una web, si és el blog de no-sé-qui, o si és un butlletí escrit o si és una emissora de ràdio. (MC4)

8.4.3.4 L'abast

Les limitacions poden ser també de caràcter tècnic. Dintre d'aquesta categoria cal incloure elements com per exemple les deficient instal·lacions, la pobre distribució dels mitjans impresos, o l'escassa potència de l'emissió en el cas de les ràdios:

El problema és com fer un mitjà alternatiu que tinga qualitat, que tinga qualitat, que tinga finançament per a poder editar, no cal que siga diari, per suposat, però que fora setmanal, per exemple, no? Jo crec que buit n'hi ha però imagine que el problema és com poder fer-lo d'eixa manera. (MS2)

Els mitjans impresos són especialment vulnerables perquè si han d'accedir a la distribució a través dels quioscs aquesta representa costos molt elevats que s'afegeixen al cost de la impressió. En el cas de les emissores de ràdio el problema no seria tant econòmic com legal ja que tan sols existeix una llicència a una ràdio alternativa en el País Valencià: Ràdio Klara.

Aquesta limitació en la capacitat de distribució comportaria una limitació geogràfica que gran parts dels mitjans de comunicació alternatius no serien capaços de superar deixant gran àrees geogràfiques sense cobrir tant pel que fa a la cobertura informativa com pel que fa a la distribució d'exemplars o arribada del senyal.

Lo que sí que és cert és que els mitjans de comunicació alternatius, en un paradigma copat per dos mitjans públics molt forts i que a més ptes, la part dels pobles, l'interior de la Comunitat, és Canal 9. O sia, *ahí* el missatge que aplega de veres és el de la televisió oficial i difícilment a la gent dels pobles li aplega el contingut per Internet, o li aplega una ràdio independent. (MS4)

8.4.3.5 La inestabilitat

Els mitjans de comunicació en general experimenten fluctuacions en la seua difusió en funció de diversos paràmetres, però els mitjans alternatius experimenten fluctuacions més grans en casos determinats com poden ser els esclats col·lectius. En eixos casos la seua funció referencial s'activa de tal forma que el mitjà, per si sol, no és capaç de processar i servir tota la informació que li és demandada. En eixos casos els mitjans que tenen com a fonament el periodisme ciutadà tenen una resistència molt major. Però aquells en què aquesta té una menor proporció en el total de continguts es debaten entre la insignificança quotidiana i la incapacitat en moments clau.

És a dir, diàriament la pàgina la llig molta més gent de la que compra el periòdic al cap de 15 dies. N'hi ha puntes i baixades i pujades... en el moment de la guerra tingué unes pujades increïbles perquè oferíem una informació que era al minut pràcticament. Amb una capacitat de resposta molt superior a la dels mitjans de comunicació tradicionals, la dels mitjans de comunicació del sistema. (MA2)

8.4.3.6 La debilitat dels moviments socials

Els mitjans de comunicació alternatius són en part un reflex dels moviments socials en cada moment. Diem en part perquè és probable que l'existència d'un mitjà de comunicació alternatiu incremente molt la percepció sobre l'estat real del moviment social o de

l'organització que hi puga haver al darrere. Però en línies general l'estructura mediàtica alternativa reflecteix l'estructura dels moviments socials. Suposa una limitació per als mitjans que aquesta siga dèbil, estiga fragmentada o fins i tot visca amb enfrontaments interns:

Hui en dia ja no estem ni parlant d'un mitjà de comunicació, hauríem de parlar d'un grup mediàtic, per desgràcia-, quan tu no tens darrere un grup mediàtic que et represente la teua tendència, és desaparèixer. Per què?. Perquè d'alguna manera podríem dir que una cosa reflexa l'altra o l'altra reflexa l'una. Vull dir, llavors, que no tinguem un mitjà de comunicació reflecteix la nostra incapacitat de d'estructurar-nos, d'articular-nos, de, d'alguna manera, tindre un mitjà que ens puga representar, que ens puga dir les notícies tal qual nosaltres les sentim. (MA2)

8.4.3.7 La difusió

La relació directa entre el producte i el públic és central en aquest apartat. La capacitat que els mitjans alternatius tenen de penetrar amb la seua informació entre la població en general és molt limitada. Al marge dels recursos i dels prejudicis, cal també reconèixer que la massa crítica identificada amb aquesta mena de mitjans és reduïda.

Potser, L'Avanç podria ser un mitjà alternatiu, Ràdio Klara seria un mitjà alternatiu. Després ja podríem entrar a discutir la cobertura que té o que deixa de tindre, no?. Però bé, pel tipus d'idees que reflecteixen en elles i pel tipus de gent que les llig tenen una cobertura minoritària. És un poc el reflex que també eixes idees tenen en la societat. Més enllà de que això m'agrade més o menys, però per a mi alternatiu, un mitjà alternatiu seria això. (MA4)

La població identificada amb el component ideològic és minoritària. Però a més a més, la morfologia dels mitjans els faria susceptibles de ser atractius per un segment d'eixe conjunt de la població, aquell format per persones disposades a anàlisis profunds i raonats de la realitat:

A *vore* el problema és que els que són de reflexió pues, la difusió és molt més reduïda. Vull dir la gent que entren allí i que lligen l'ATTAC o entren en Rebelión pues és gent que està més formada, i més reduïda, no?(MS2)

8.4.3.8 El prejudici ideològic

En l'hipotètic cas que els mitjans alternatius hagueren superat les limitacions pròpies, quedaria una que resulta de la configuració del discurs social dominant. Es tracta del prejudici ideològic que afecta al conjunt de la societat en general i que es materialitza en el rebuig o, si més no desinterès, per publicacions que siguen susceptibles de vincular-se amb posicionaments polítics diferents als del subjecte. Els promotors dels mitjans de comunicació alternatiu el tenen present i per això articulen fórmules per tal de poder, ni que siga, aparèixer de passada per davant dels ulls de la població en general, però mantenint una clara consciència de que entre la població en general opera un ressort que fa pràcticament impossible aconseguir la seua atenció. En aquest punt es debaten entre les imatges impressionats en portada o els titulars sensacionals, i la moderació dels llenguatges, i el rebuig directe que part de la població sent per aquests mitjans en sospitar tan sols quina és la línia editorial:

Doncs perquè es notava el que preteníem. Se'ns notava de quin costat estàvem i la gent que estava del nostre costat doncs sí, ho valorava i li agradava i s'ho passaven, però la gent que ni fu ni fa, el veien i au. (MS6)

La barrera del públic convençut és esmentada en diverses ocasions i, com veurem més endavant, es configura com una de les més determinants en la percepció que es té sobre els mitjans de comunicació alternatius. Suposa un impediment per tal d'arribar a sectors de la

població no predisposats al tipus de continguts que ofereixen els mitjans alternatius. Aquest handicap es considera pràcticament com insalvable i crucial:

Primera jo crec que al final..., a veure com ho explique, al final el fet, els diguem alternatius per tot el que t'he dit abans i també perquè va a un públic reduït. Al final també l'Informatiu la línia ideol..., el seguiment al que anava era molt determinat i en l'espectre ideològic eixe segment representa el que representa i és molt difícil superar determinades barreres. (MC1)

La veritat és que no confie molt, en els mitjans alternatius perquè la gent que els veu és la gent que ja té predisposició a veure'ls. A mi, per exemple, em passa amb Intereconomía, que quan me la trobe fent zàping la trec immediatament. Els mitjans alternatius no arriben a molta gent. (MS5)

Aquest prejudici ideològic té projecció entre els periodistes professionals, o almenys així queda palès en el següent fragment molt simptomàtic del que pot estar passant de forma generalitzada. En un primer moment el periodista entén que els mitjans alternatius pateixen de molta ideologització, però a mesura que desenvolupa el seu argument va adonant-se que també els convencionals on ell treballa, estan molt ideologitzats.

A vore, no sóc un gran consumidor, però sí que veig moltes vegades, que són un tant, estan un tant ideologitzats. Vull dir, un poc per comparar-ho, serien com un diari esportiu, no? els meus seguidors són del Madrid i jo sóc el més madridista. Eixe sí que veig que és un problema sobretot per alguns articles que, a *lo* millor són més articles d'opinió que també tens, diríem, eixa llibertat, no? per a opinar, però moltes vegades sí que són molt, jo crec que estan massa polititzats, alguns. Que és lògic per al públic que tenen però evita que s'acoste fora, diríem, arribar fora del públic que ja tenen. (...) És imp..., *osea*, objectius, objectius al 100% és impossible, però intentem acostar-se a la neutralitat, contrastar, i eixes coses. No, no, sí que és veritat que la pregunta és bona, vull dir, els alternatius estan ideologitzats? sí, els altres? també. (MC3)

Aquest prejudici que desenvolupen els periodistes de mitjans convencionals és percebut també pels col·laboradors dels mitjans alternatius, que el rebutgen radicalment impugnant fins i tot l'adjectiu «alternatiu», que, des del seu punt de vista està construït precisament pels mitjans dominants per marcar un accent ideològic en els mitjans contestataris mentre que així passa desapercebut en component també fortament ideologitzats dels mitjans dominants.

Peyorativo no. Pero, te encasilla, casi te define y te marca para decir: “bueno, eso lo dicen los alternativos, pero los medios de comunicación son los otros”. Es decir, no. Nosotros somos medios de comunicación, si a mi me defines alternativo, o libertario o de izquierdas, dime bueno, y tu eres capitalista, tu eres neoliberal, tu eres prosistema y tu eres facha, si quieres, incluso, ¿no?. Porqué los hay, entonces no es que sea peyorativo pero sí que te marca. La gente entiende como medios alternativos pues esos, sí, esos que están ahí, los pequeños, no tiene importancia. (MA6)

8.4.4 Els Mitjans de comunicació «militants»

Entre els conjunt de modalitats de mitjans de comunicació que podem considerar com alternatius hi ha una tipologia que és diferent a la que usualment es considera com a tal. En aquest treball (Apartat 6.3 en la pàgina 150) hem diferenciat la comunicació militant de l'alternativa i per això considerem ara necessari diferenciar els mitjans que la conformen amb una denominació específica: mitjans militants.

El propi entrevistat del mitjà que en aquest treball hem considerat com exemple de mitjà militant explica clarament la posició del projecte i els seues objectius ideològics:

A vore, nosaltres teníem, teníem molt clar que volíem fer una eina al servei de l'esquerra independentista mmm, d'una manera molt, diguem molt posicionada, és a dir que no hi haguera ambigüitat alhora de posicionar el mitjà dins d'un ventall ideològic, al mateix temps, diguem, eixa era una reflexió que es complementava amb una altra reflexió de cara que fèiem a l'esquerra independentista de dotar-li d'una...d'un contingut que trobàvem a faltar, és a dir que pensàvem que el periòdic no només havia de ser una

projecció exterior de l'esquerra independentista sinó que havia d'aportar contingut a la mateixa esquerra independentista. Això, evidentment, era una reflexió un poc eh, eh...que sorgia des de, diguem el discurs de la nostra pròpia organització, és a dir eh...nosaltres consideraven que s'havia de fer una feina per a reforçar el contingut social del discurs independentista i eixa feina pues *bueno* se podia fer eh..amb un mitjà d'aquestes característiques. (MA3)

És evident que aquesta forma de mitjans compleixen un paper destacat dintre dels moviments socials, especialment dintre d'aquells que estan fortament estructurats entorn a organitzacions socials. En el cas de L'Accent, una de les finalitats principals, més enllà de fer difusió del moviment independentista, es tractava d'aportar contingut a la pròpia esquerra independentista. En aquest sentit la funció referencial i de cohesió de grups s'assumiria de millor forma a través d'aquesta mena de mitjans que no pas amb mitjans de caràcter més obert.

Entre els col·laboradors de mitjans de comunicació alternatius les opinions són variables però destaca una centrada en la fortalesa dels mitjans militants, en contrast amb la debilitat dels mitjans alternatius plurals. En aquest cas, a pesar de les crítiques que puga generar fora del seu àmbit ideològic el mitjà militant, aquests tenen una vinculació molt més directa, a vegades fins i tot orgànica, amb organitzacions socials o polítiques. Això fa que, com diu el nostre entrevistat, siguen més resistents i estables:

L'Accent al contar amb tota la força d'un sector social, en *este* cas l'esquerra independentista, doncs té una potència d'actuació, és a dir, sempre n'hi ha gent disposada a treballar, el treball militant és més, és més, eh, eficaç diria jo, no?. I això fa que puga perllongar-se, no?, que puga continuar tots *estos* anys que ha estat i inclús en creixement i en influència perquè clar, quants més anys dures si no caus en la marginació, en la marginalitat, si tu vas mantenint eixe espai vas creixent, el nom va creant, cada vegada el nom va sent més, té més influència perquè és com, va esdevenint més referent, no?

(MA1)

Tanmateix, atenent a les opinions d'una gran porció de les persones entrevistades podem afirmar que hi ha una mala consideració generalitzada en vers aquesta mena de formats comunicatius. Si bé des dels Salvem no es manifesta un rebuig frontal, sí s'aposta per mitjans alternatius plurals:

Ideològicament jo crec que, que té que ser plural, no? dins de lo que seria l'espectre de l'esquerra tindria que ser plural. Tindria que ser un mitjà radical però sense arribar a que això el convertira en minoritari. (MS2)

On sí trobem una oposició a aquests mitjans és en l'entrevistat del 15M i entre alguna de les professionals del periodisme. El primer sí manifesta la seua oposició explícita a mitjans que estiguen molt vinculats amb un plantejament polític concret. Ho fa d'acord amb un discurs general en què prima la visió que cal superar les divisions polítiques entre la pròpia esquerra i fins i tot entre l'esquerra i la dreta. Aquest discurs, tan popular en el 15M, va ser un intent de constitució d'un nou subjecte col·lectiu polític, que si bé va tindre un moment àlgid de seguiment, posteriorment s'ha visualitzat el cert artifici teòric sobre el que descansava. En concret, en la projecció política (una d'elles) que n'ha resultat.

La meua opinió és que sobren, en el sentit de que estan molt bé, però *lo* que fan és seguir-li en joc al sistema que *lo* que fa és voler separar-mos, encasellar-nos, dividir-nos, tu nacionalista, tu no, tu del Barça, tu del Madrid, tu del PP o del PSOE, jove o vell. (MS4)

L'entrevistat es manifesta, a més, molt prudent pel fet que alguns mitjans alternatius puguen manipular les seues paraules per tal d'atribuir-se els mèrits del moviment 15M a alguna organització afí al mitjà. És alguna cosa pareguda al que passaria amb els mitjans de

comunicació convencionals però a l'inrevés. El problema no seria la manipulació amb finalitats de desacreditació o deslegitimació com la manipulació amb finalitats d'apropiació del moviment:

Jo, els mitjans de comunicació alternatius que tinguen afinitat directa amb algun partit o en alguna ideologia directa i molt clara, no tinc cap problema a l'hora d'entrevistar-me o de dir-li *algo*, però sí que tinc molt de *cuidao*, perquè clar, més *cuidao* que que si no fora un mitjà així, perquè ja n'hi ha un interès clar. Perquè són empreses, els partits, al cap i a la fi. Són empreses de *lo*, de les més lletges que n'hi han. (MS4)

Per la seua banda entre els i les professionals podem destacar l'opinió de l'entrevistada MC4, també en una direcció de rebuig a aquesta mena de mitjans:

El que passa és que també et dic una cosa, els mitjans alternatius estan molt bé sempre que no s'encapsulen i que no es convertesquen només en una comunicació interna, en un butlletí de comunic, butlletí en tot l'ample sentit de la paraula. Tant me val si és una web, si és el blog de no-sé-qui, o si és un butlletí escrit o si és una emissora de ràdio. (MC4)

8.4.5 El periodisme ciutadà

Entre els elements que hem estudiat en aquest treball pocs susciten tanta diversitat d'opinions com el periodisme ciutadà. A banda de que com veurem no sempre es defineix de la mateixa forma, existeix un cert rebuig compartit entre els membres del sector dels mitjans convencionals que hem entrevistat.

Quant a les definicions, gran part de les persones entrevistades que col·laboren en mitjans alternatius entenen com a tal la participació directa de la ciutadania en mitjans, bàsicament d'internet. El primer mitjà que va començar permetent la participació directa de la ciutadania aportant continguts al seu web va ser L'Avanç (consulteu la pàgina 179 per a una descripció

del mitjà). Un dels seus promotors explicava:

L'Avanç copiant-se del model d'*Indymedia* en concret, va ser com un, va viure l'experiència de ser dels primers plataformes de periodisme ciutadà, jo crec que diria del País Valencià. La gent va començar a informar al minut del que estava passant i jo recorde allò dels atemptats de l'11-M i les eleccions i això.. i L'Avanç erigir-se com un referent perquè la gent va començar a informar *ahí* les manifestacions, tal. (MA1)

Indymedia era el mitjà de referència i aquest, sorgit a Seattle el 1999, tenia aquest principi que exposava un dels entrevistats:

Bueno, sí... d'on ve és això és del eslògan principal d'Indymedia que és "no odies els *media*, sigues tu els *media*" per tant si jo sóc el *media* he de poder publicar i és la forma de què si tothom té connexió a Internet o no tothom però si molts, en eixa època cada vegada més la gent tenia connexió, si cadascú té connexió i té una càmera pues pot pujar lo que tal i pot explicar-ho... aleshores dóna poder a que ho faça cadascú.... (MA7)

La repercussió de la coneguda com «columna de l'esquerra»⁷³ va ser molt notable tant per al periòdic com entre els lectors, arribant a posicionar el web en un dels rankings d'audiència com Alexa⁷⁴ per damunt del web de Levante durant les mobilitzacions de l'11 al 13M de 2004.

Jo crec que sí, el que deia abans del periodisme ciutadà, i tot això que després es va conèixer com la web 2.0... tot això va començar en webs com la nostra, i això ja és una repercussió. El fet de que la gent participara activament d'un mitjà de comunicació amb tots els encerts i els errors de la columna de l'esquerra de L'Avanç, però el fet de que persones no professionals treballaren voluntàriament en un diari com l'Avanç i férem per exemple, el seguiment minut a minut de les manifestacions de l'11-m, que a València ciutat van ser històriques, perquè es va anar a la seu del PP -Jo crec que la única vegada de la història recent que s'ha fet una protesta així, davant de la seu del PP- doncs va ser, jo crec que en eixos moments va ser.., ha sigut important, ha tingut una repercussió, ha demostrat que es podien obrir vies de comunicació i esclatxes d'informació fora dels

---

73 Es trobava a l'esquerra del web.

74 El referent d'aleshores: www.alexa.com

canals oficials. (MA1)

El plantejament amb què havia nascut aquesta columna de lliure publicació va tindre dos causes. Una ideològica que veia en la lliure expressió de la ciutadania, un dret que calia potenciar. Per l'altra banda, es tractava també d'un intent de superació de les limitacions econòmiques, de personal i del propi medi físic de l'edició impresa, que impedié arribar a la població potencial:

Quan tu tens un mitjà modest, un mitjà voluntari com l'Avanç on la generació de notícies és molt limitada, degut a la... a *lo* reduït de la redacció, el fet de que qualsevol moviment social o qualsevol persona puga escriure el seu anàlisi, els seus pensaments, el seu comunicat de premsa, les seves fotografies, la seua informació permetia a l'accés a un periodisme ciutadà en directe, en temps real i participatiu. Era una interpel·lació que els valencians li feien a l'Avanç i que li feien a la societat valenciana a través de la plataforma que era la web de l'Avanc.com. Jo crec que això va ser clau, això va permetre que la web de l'Avanç tinguera vida pròpia, va permetre que els propis lectors de l'Avanç, agafaren i feren seua la web i estigueren creant, generant, discursos, debats, notícies i li donaren una vida pròpia i una vida participativa, interactiva a *lo* que era un projecte comunicatiu basat en un grup de 40-50 voluntaris i periodistes. (MA5)

Ara bé, la columna de l'esquerra no va estar exempta de polèmica i les crítiques també van ser internes generant debats intensos. Per comprendre bé el debat és necessari saber que aquesta columna no tenia una moderació prèvia de les entrades ni un registre d'usuaris. Qualsevol persona podia introduir informació i en molts casos aquesta no consistia en l'explicació d'un fet o la narració d'un esdeveniment. En gran part de les ocasions es mostraven opinions i s'encetaven debats molt extensos. La moderació que rebien els continguts es feia a posteriori amb un equip de persones que supervisaven els continguts i retiraven aquells que podien ser ofensius o que eren amenaces. De fet, un dels entrevistats, que també pertanyia a l'equip de

L'Avanç ens explicava:

D'alguna manera era donar veu a la gent. Era una pàgina dinàmica, on no directament tu te menjares les notícies sinó que pogueres també penjar-ne, pogueres plantar convocatòries i obrir debats. I així férem i bé, va ser una miqueta complicat el funcionament de la columna esquerra. Per què? Perquè en el país en el que vivim està malalt, està malalt, vull dir això només cal veure el resultat de les eleccions, en què gasta la gent els seu temps i demés. (...) Va servir per aprofundir en les diferències entre organitzacions polítiques que, d'alguna manera, no són tan llunyanes. Es convertí en el portaveu del *frikis* del País Valencià. (MA2)

Per la seua banda Ràdio Klara des del seu començament va donar veu als oients en els seus programes en directe obrint les línies telefòniques. Aquesta fórmula és també utilitzada per les ràdios comercials com un elements dinamitzador que identifica als oients amb el mitjà fer-lo més proper, però en el cas de la ràdio alternativa el motiu, en paraules d'un dels seus fundadors, era polític, i els inconvenients no són menors:

Hombre, es un objetivo que la gente participe. Por lo menos en la filosofía de la radio está eso del *feedback* de la comunicación, la ida y vuelta, es un objetivo. En cualquier programa que se hace en directo le gusta que la gente participe. Después tienes que mirar un poco más detenidamente las llamadas que hay cuando llevas un tiempo y empiezas a comprender salvo momentos excepcionales como por ejemplo la huelga general o una movilización concreta cuando fue lo del Jo no t'Espere del Papa o momentos que entonces llama mucha gente que no conoces su voz que nunca ha llamado. Pero en la radio esta y yo creo que en general en casi todas al final acabas conociendo a los que te llaman que siempre son los mismos y ya sabes, "hombre Juan!" que lleva llamando cinco años. Entonces a veces frustra un poco, es decir, sabemos que hay muchos más oyentes al otro lado y ese nunca participa y siempre participan los mismos. Ojalá participara toda la ciudadanía. Pero sí que ha participado cuando ha sido necesario o cuando el evento por sus circunstancias a servido para... (MA6)

Quan sí que es torna un instrument útil i la comunicació ciutadana adquireix notorietat és en el cas dels esclats multitudinaris en els que molts participants es comuniquen amb la ràdio, o a través dels mitjans on-line, per contar allò que veuen i que creuen que és interessant per a que més s'hi sume, o passe a tindre una posició solidària:

O cuando la huelga general que participa más gente de la habitual. Voces que nunca has oído, gente que te llama de sitios diferentes. Entonces en esos momentos sí que es periodismo ciudadano, la radio está cumpliendo.. dices joder, esto es una radio libre, para esto estamos. El resto del tiempo piensas que también están ahí pero no. No participan. Nuestro objetivo sería, ojalá, se convirtieran en periodista ciudadanos, si ahora se le llama así, pues los barrios y llamaran los no habituales. Pero no sucede siempre. (MA6)

L'entrevistat de Ràdio Klara, els de L'Avanç i també el del 15M coincideixen en remarcar que els moments de major utilitat de la comunicació ciutadana són aquells en els que s'està donant una gran mobilització ciutadana i són necessàries comunicacions ràpides i presencials, en les que els mitjans de comunicació alternatius no disposen de mitjans per fer cobertura. En el cas del 15M aquest exercici de periodisme ciutadà es va fer a través de Twitter, del que es nodrien d'informació tant tant els mitjans convencionals com els alternatius:

Perquè si una persona en el seu ordinador, dos persones en aquest cas en Madrid en la primera nit de l'acampada van fer *trending topic* mundial la història esta de acampada sol, en això, en eixe sol, en eixe fet aïllat de fer la *trending topic* ja van aconseguir una difusió a nivell internacional probablement major que si ho hagueren publicat en El País o en El Mundo. (MS4)

La definició i la valoració que fan diversos entrevistats dels mitjans de comunicació convencional és, tanmateix, ben diferent. Aquest entenen per comunicació ciutadana la versió perversa a la que es referien els entrevistats del mitjans alternatius, traient-li pràcticament tot

contingut positiu. Per a aquests periodistes professionals la comunicació ciutadana pot ser una font, però en cap cas ha de produir notícies:

Vull dir, jo no soc partidari de, de, del periodisme ciutadà, però pel que te dic, no? pel tema, perquè moltes vegades al final una notícia porta darrere un treball, porta la notícia i contractar-la. Vull dir, no és només, ah pues... El que passa és que tu eixe, eixe periodisme ciutadà, entre cometes, l'utilitzes com a font. Des d'una foto d'un incendi que el teu fotògraf ha arribat tard, tu, gràcies a algú que amb el seu *smartphone* ha aconseguit fer la foto, i se li pot donar... Per exemple me'n recorde jo nosaltres vam publicar la foto, i el País també, de *lo* del 15-M, la plaça *esta*, això era d'un fotògraf aficionat que la va fer i la va penjar en Twitter i *d'ahí* es va agafar i se va publicar.

Els periodistes entrevistats reclamaven el treball que comporta fer una notícia de qualitat, realitzada per persones qualificades que treballen assalariades per fer eixa feina. Contra el periodisme ciutadà reivindicaven el seu treball professional que oferia productes de qualitat. Fins i tot hi ha crítiques dures que el consideren una ficció informativa:

Jo no m'ho crec. No m'ho crec. Periodisme ciutadà va dirigit a l'autocomplaença del propi ciutadà que ho fa. Al diari li importa un *bledo*. El periodisme ciutadà va dirigit a l'autocomplaença del propi ciutadà, al mitjà de comunicació li importa ben poc el periodisme ciutadà. *Lo* que passa és que li dóna una imatge i una proximitat que això també té un valor afegit. (MC2)

Jo crec que els alternatius pot passar perfectament igual. Vull dir, tu al final, mitjans alternatius de qualitat, perquè al final per a fer mitjans de qualitat necessites temps i diners i això, vull dir, jo sóc anti periodisme ciutadà i ho dic en serio. Jo el periodisme ciutadà, el periodista ciutadà com a font val, però com a periodista, no. El periodista, el títol no te'l donen, un no és periodista perquè tinga títol, és periodista perquè se passa 8, 10, 15 hores al dia investigant, buscant *lo* que és notícia, buscant-li el, el... per on li pots pillar al poder, quina *triquiñuela* ha gastat el polític de torn per a enriquir-se o quin funcionari no ha complit el seu horari, o quin jutge ha prevaricat o quin.. perquè el

periodista és això. Però és que per a fer això necessites tindre una nòmina mensual, no dic molt elevada però necessites tindre un sustent per al demés i a mi el que me diga, jo t'ho dic perquè conec les dos bandes, sí, els mitjans alternatius estan molt bé però molts mitjans alternatius acaben sent altaveus de notes de premsa del *mundillo*. Vull dir, per a fer mitjans de qualitat necessites els diners i al final la publicitat.. i eixa és un poc la perversió. (MC1)

El periodisme ciutadà que s'exerceix gràcies a les Noves Tecnologies d'Informació i Comunicació té efectes perversos segons la opinió dels periodistes que en algun cas veuen perillar allò que els queda a l'hora de determinar els continguts dels mitjans:

Sí, sí, això és cert. Ara, el meu punt de vista és que la xarxa com a alertadora d'una possible notícia està molt bé, està de puta mare. Ara si ens deixem que tant la xarxa, com l'agenda dels polítics, com la gent ens marquen l'agenda informativa, estem perduts. (MC4)

En resum, per als Mitjans de comunicació alternatius el periodisme ciutadà està en l'essència de la seua funció al servei de la ciutadania. Les experiències que s'han tingut han estat de dos tipus: en èpoques de baixa acció han segut part del compromís dels mitjans i han aportat alguna informació útil, més en cas dels webs que en el de la ràdio, però també han patit males experiències, també més en el web que en la ràdio. Ara bé, on es revetlla el periodisme ciutadà com una eixa vertaderament útil és en moments de mobilitzacions massives, on la seua utilitat és capital per la manca de recursos i per la pròpia dinàmica explosiva d'aquesta mena de episodis.

Per la banda dels periodistes professionals seria més bé vist com alguna cosa semblant a una font, que caldria seleccionar i reelaborar per assegurar la seua veracitat i qualitat. El periodisme, per a les persones entrevistades almenys, ha de donar qualitat i rigor, i això no ho

pot donar el periodisme ciutadà.

Al respecte es detecta un tercer discurs en torn a les Noves Tecnologies d'Informació i Comunicació i la desaparició del periodisme tal i com el coneixem. En aquest cas l'entrevistat posa exemples sobre la disfunció d'un periodisme que va a la recerca de notícies ràpides sobre esdeveniments de qualsevol tipus, i que es veu desbordat pel la capacitat que té una mena de «periodisme» ciutadà també instantani, que en essència és ubic i per tant sempre arriba abans a la notícia:

(...) i escoltava el 3/24 el mirava, quan era el segon bolletí ara a la carretera ha caigut un arbre.. però jo ja me *enterat* no hi havia una altra forma se'n van adonar que no hi havia una altra forma... jo crec que *ahí* la majoria de periodistes del Principat va ser el dia que van dir: «*vale la meua faena ha acabat ja*» ara em puc quedar a casa llegir-me tot això i elaborar un discurs ben fet, un text ben fet i explicar que ha caigut *este* arbre, *este* i aquell, perquè Manolito, Marieta i Lluïset m'ho han dit ...saps...aleshores eixe...això no sé supose que algú està parlant d'això però jo crec que ara...abans es feien de dalt cap a baix les notícies i ara les fan de baix cap a dalt.... (MA7)

D'acord amb aquest discurs el periodisme estaria experimentant una bifurcació entre un model basat en l'anàlisi profund i un altre basat en la instantània. La batalla la tindria perduda si pretén arribar abans que la ciutadania al lloc dels fets. Els esclats col·lectius formen part d'eixe conjunt de notícies ràpides per la dinàmica dels fets, mentre l'anàlisi de les causes dels conflictes, per posar un exemple, restaria a l'esfera del periodisme que encara té futur.

8.4.6 Mitjans de comunicació alternatius forçats

Entre el grup de periodistes professionals entrevistats hi ha dos amb característiques molt especials, que hem inclòs en la mostra estructural a propòsit, com ha quedat dir en la part metodològica d'aquest treball. Es tracta del principal promotor d'InfoTV i la periodista que

treballa per a El Temps. En ambdós casos es tractava experiències periodístiques amb vocació convencional que per diferents motius han quedat en els marges d'allò que es pot considerar periodisme privat i també en els marges d'allò que entenem per periodisme alternatiu. Es tracta d'experiències que han patit un procés que podríem qualificar de marginació per part, principalment, de les autoritats governamentals, però també en alguna mesura pel sector empresarial que no ha acabat d'implicar-se en els projecte no per la seua poca rendibilitat sinó per raons polítiques. Ambdós mitjans comparteixen part de l'espai geogràfic, tenen una línia editorial semblant i fan ús del valencià com a llengua vehicular. A pesar d'això tractarem ambdós casos per separat, perquè tenen trajectòries diferenciades.

8.4.6.1 InfoTelevisió

L'entrevistat és el màxim responsable del projecte InfoTV⁷⁵ i a la pregunta de si el considerava un mitjà de comunicació alternatiu, afirma que no: La voluntat del grup promotor era la de construir un mitjà de comunicació convencional com qualsevol altre, tot i que amb una línia editorial diferent, que veia fins i tot com una oportunitat competitiva en un panorama televisiu com el d'aleshores en València, ple de televisions locals privades orientades a la dreta, si no a l'ultradreta.

Mosatros no volíem ser una televisió alternativa, alternativa en els sentit clàssic de la paraula, volíem ser l'alternativa a Canal 9 que és diferent, l'alternativa a *lo* que hi havia. Però si tinguérem que triar en allò que deia *Umberto Eco* Apocalíptics i integrats nosaltres no volíem ser apocalíptics però tampoc volíem estar integrats. Volíem estar a cavall dels dos mons volíem atendre a les minories, volíem ser una televisió que atengueren al món alternatiu però sense deixar de banda al món integrat, al món més convencional. Per què? Quins tres mitjans que tu posaves abans com a exemple del vostre treball, com a objecte del vostre treball... un d'ells és Ràdio Klara, Ràdio Klara és un

---

75 En aquest treball ja hem fet una breu descripció de la història d'aquest canal de televisió a l'apartat 7.2.1.14.2.

periòdic que ha existit afortunadament continua existint i que espere que continue existint durant molt de temps, nosaltres no volíem ser Ràdio Klara, perquè Ràdio Klara, igual m'equivoque perquè no conec massa en detall el cas, però per *lo* que jo sé està molt basat en la militància en la idea del voluntarisme... hi haurà algú segurament que estarà professionalitzat però se basa en una altra cosa. (MA8)

Tot i que l'entrevistat assumia certes premisses dels mitjans alternatius com poden ser la de donar veu a aquells no en tenen, reconeix que pretenia aconseguir un mitjà del que els seus treballadors pogueren viure. InfoTV no pretenia ser un mitjà antisistema, sinó que la seua pretensió era la integració entre la resta de mitjans oferint un producte diferenciat. Però el boicot que va rebre InfoTV, sempre segons el propi entrevistat, per part de les autoritats governamentals i d'algunes empreses que fins i tot van arribar a treure publicitat contractada amb el canal, va fer que aquest experimentara dos processos de radicalització:

El primer va ser extern en el sentit que va consistir en la consideració per part «dels altres» com un mitjà radical:

Però si que teníem clar que volíem estar dins del sistema, nosaltres no érem antisistema però dins del sistema predicàvem, amb el nostre fer, que fer quotidià predicàvem la pluralitat, el dret a l'accés de la societat als mitjans de comunicació, el valencianisme i *desde luego* dins d'un esquema de moderació que només la radicalitat dels altres nos feia aparèixer a voltes com a radicals, o no? *Mosatros* érem els normals, *lo* que passa és que tot *lo* demás estan radical que, que, trencar el discurs pareix que sigues tu el radical..i no, no al contrari *mosatros* érem molt moderats i, i...per vocació *además* perquè no volíem ser estridents. (MA8)

Ell sempre volia vindre a pesar de que en el seu partit jo crec que hi havia una certa consigna de boicot, boicot també publicitari. Quan alguna volta aconseguíem que alguna empresa nos posara publicitat fora de l'àmbit de les entitats o dels ajuntaments, eh... una volta mos la van retirar i el responsable d'eixa empresa mos va dir que havia rebut la tira

de pressions per a que retirara la campanya. (MA8)

La segon dinàmica de radicalització va ser interna, en base a una combinació entre els resultats del sabotatge polític que li va treure pluralitat en perdre contertulians del partit del govern i també com a resultat del tractament cada vegada més negatiu cap a l'administració pública que era una resposta a l'hostilitat amb què aquesta tractava al canal televisiu:

Perquè les editorials que fèiem, les editorials era on nos posicionàvem clarament en contra de determinades actituds del Partit Popular, no contra el PP sinó contra... perquè al final el PP és un partit que està elegit pel govern... pels ciutadans valencians per a governar des dels que no *comulguen* amb el que el PP aplica com que *mosatros* també tenim dret a exigir-li que tinga en compte als altres ciutadans i això significa ser crític... (MA8)

En qualsevol cas l'entrevistat manifestava molta ràbia i indignació perquè segons afirma, els promotors havien aconseguit un projecte sostenible econòmicament que havia hagut de tancar per culpa de les maniobres del govern en mamprendre eixe boicot al que hem fet referència i finalment denegar-li la llicència de TDT, la qual cosa suposava la impossibilitat per a l'emissió:

En un país més normal i diferent haguera anat la cosa millor segur, sí però això ni mos ho plantegem perquè el país és el que és i *mosatros* quan llançarem el projecte ja s'havíem que eixes circumstàncies anàvem a tindre, per això a mi e resulta encara ben dolorós comprovar com havent aconseguit eixa estabilitat financera, eixe equilibri econòmic entre *gastos* i ingressos haver de tancar, això no té nom, això és una putada, però *bueno* és una putada... sí putada és que tanque el *Diari de València* o el *Noticias al día* amb unes pèrdues acollonants dius: "*bueno, pues vale es una putada*" imaginat *lo nostre* que no perdiem diners que estàvem en el equilibri financer, això no té nom..com va dir aquell home: Vull inventar una paraula..."

8.4.6.2 El Temps

El cas d'El Temps és diferent⁷⁶ principalment perquè les maniobres de poder polític han pogut posat en una situació molt complicada al mitjà però no li han pogut retirar la llicència per a ser publicat, ja que en mitjans impresos no existeix una autorització necessària com en el cas de les televisions que han de compartir un espai de radiodifusió que és públic i limitat. Però, l'arraconament polític de la revista és antològic en tant que se li deneguen recursos, no se li remet informacions, no es respon a les seues preguntes i se'l margina dels espais públics. El setmanari ha estat acusat de catalanista i això en un país com el valencià ha estat una càrrega que s'ha afegit a la crisi que pateixen aquesta mena de publicacions, la qual encara s'agreuja més si tenim en compte que la publicació és exclusivament en valencià.

La periodista a la que hem entrevistat opinava que:

No només en el PP sinó que malauradament n'hi han altres partits polítics que han acabat, d'alguna manera, veient-nos en els mateixos ulls que ens veu el Partit Popular. Com un mitjà que està fora del sistema, com un mitjà catalanista en el mal sentit de la paraula, per dir-ho d'alguna manera... I d'alguna manera eixe deixar-nos al marge el que ens ha fet és marginalitzar-nos. I... malauradament, això, evidentment, té un cert reflex també en el món econòmic, no?, en com ens mira el món econòmic a nosaltres. Per a mi és molt difícil, de fet és impossible, no? poder entrevistar a un conseller valencià, o és molt complicat que una conselleria, quan li demanes una informació te responga, simplement perquè per a ells El Temps és invisible. (MA4)

Amb InfoTV no sols comparteix l'idioma i l'àmbit geogràfic, també comparteix, el tarannà de servei social i de servei a un ideal:

En el cas d'El Temps, la veritat és que em puc considerar prou afortunada perquè crec que treballant en El Temps també contribuïsc a, en una direcció positiva, a, a... la construcció

---

76 Hem esbossat la història d'aquest mitjà de comunicació al punt 7.2.1.10.2 a la pàgina 181.

o el manteniment del meu país, sense que jo siga la més militant d'entre els militants que treballem en eixe edifici. (MA4 assenyalant l'OCCC⁷⁷)

Una revista compromesa des del punt de vista nacional, crec que una revista d'esquerres, per tant la notícia la, diguem-ne, la cobertura que se fa notícia és en funció d'eixos paràmetres, de si està fins d'eixos paràmetres. (MA4)

El Temps és una revista setmanal minoritària amb molts problemes econòmics que si bé a Catalunya ha aconseguit una certa normalitat, al País Valencià s'ha de considerar com un mitjà alternatiu a la força. Ni que siga perquè la seua aposta editorial no s'ha dissenyat buscant un nínxol de mercat determinat, per molt minoritari que aquest puga ser, sinó que té una intenció transformadora dels del punt de vista cultural i polític -no tant social-, almenys en el País Valencià.

8.4.7 El tractament dels moviments socials als mitjans alternatius

No hem obtingut respostes satisfactòries respecte a aquesta qüestió entre les persones entrevistades de les categories MS i MA, més enllà de l'afalagament mutu. Sí hem obtingut respostes per part de dos dels periodistes professionals. En aquest dos casos es tendeix a fer una vinculació directa entre els mitjans i els moviments socials, opinant que els mitjans alternatius afavoririen en qualsevol cas en el seu tractament informatiu als moviments socials:

Diguem, jo entenc dos maneres de fer periodisme, el periodista més objectiu, encara que l'objectivitat no existeix però sí que intenta quedar-se més fora, i els que pren part. Jo crec que en el mitjà alternatiu està el periodista que pren part. Pren part en tot *lo* que això comporta. Vull dir de recolzar o de... tu eres d'un mitjà alternatiu i recolzes tot, solen ser habitualment d'una tendència molt determinada més progressista o més a l'esquerra de

---

⁷⁷ Octubre Centre de Cultura Contemporània, seu entre d'altres entitats d'Acció Cultural del País Valencià, on també es troba la redacció a València del setmanari.

l'espectre ideològic, i la manera d'informar és doncs contar les bondats d'eixos moviments, doncs de què bé que ho fan i què bé, i què bonic i què interessant que és, més defensors per que això es propague, per a que eixe missatge arribe. (...) I després en el tema del mitjà alternatiu, doncs sí, el que et comentava un poc, allí ja obertament te mostres a favor d'eixos moviments i en contra de tot allò que puga anar en contra, o *lo* que puga fer-li mal o oposar-se a eixos moviments. (MC1)

Crida fortament l'atenció com sembla que en aquesta opinió no és té en consideració que en el cas de ser vàlida la diferenciació entre periodista objectiu i «de part», tan sols es considere que aquesta es done en la premsa convencional. Sense dubte la seua condició de periodista professional afavoreix una tendència a considerar que és possible un periodisme «neutral» o «objectiu». Així s'entén com els mitjans de comunicació alternatius seran considerats, tot i que de forma benevolent, mitjans «de part»:

I després en el tema del mitjà alternatiu, doncs sí, el que et comentava un poc, allí ja obertament te mostres a favor d'eixos moviments i en contra de tot allò que puga anar en contra, o *lo* que puga fer-li mal o oposar-se a eixos moviments. (MC1)

També trobem entre les periodistes professionals entrevistades un visió molt més positiva d'aquest tractament de les informacions sobre els moviments socials. Aquest tractament és descrit com a molt més lliure, perquè, com hem comentat en l'apartat 8.3.1.1 i en el 8.3.1.2, els mitjans alternatius no tenen dependències econòmiques:

Sí, els alternatius són més lliures. Són més radicals, tenen menys pels en la llengua, tenen menys *servidumbres*, de tipus econòmic sobretot, clar. Sí, clar, i menys prejudicis, també, respecte els comercials, respecte a allò que fan els moviments socials, a allò que diuen, al missatge dels moviments socials. (MC4)

8.4.8 Relacions entre els moviments socials i els mitjans alternatius

Entre les relacions que es donen entre els mitjans de comunicació alternatius i els moviments socials destaca la significació que els mitjans alternatius més destacats de l'època tenien per als moviments socials. Destaca la seua funció referencial sent Ràdio Klara i L'Avanç els mitjans que destaquen alguns dels membres dels moviments socials entrevistats:

Els mitjans alternatius pues no sé, L'Avanç que era un dels referents que n'hi havia, o Ràdio Klara, pues és que estem en la mateixa vorera, no? És a dir, compartim el missatge *entonces* pues n'hi ha una complicitat. (...) Els mitjans alternatius pues no sé, L'Avanç que era un dels referents que n'hi havia, o Ràdio Klara, pues és que estem en la mateixa vorera, no? És a dir, compartim el missatge *entonces* pues n'hi ha una complicitat. (MS2)

En el cas de l'entrevistat del 15M aquest destaca un dels dos mitjans esmentats (l'altre ja havia deixat d'existir en 2011), Ràdio Klara com un mitjà que havia fet molt pel moviment:

Ràdio Klara, que també és la... Ràdio Klara súper bé. En realitat n'hi han alguns mitjans independents que mos han, mos han fet un favor enorme. (MS4)

Mentre que el mateix entrevistat posa en qüestió el paper d'altres mitjans com Kaos en la Red, un mitjà en el que la una part de la publicació és lliure:

N'hi han uns altres, pues que no sé per què, no tant. Per exemple, Kaos en la Red, és un cas que em ve al cap en seguida perquè ha hagut de tot. N'hi han articles molt a favor de *lo* que estava passant i n'hi han articles de *conspirandia* pura i dura. (MS4)

Pel que fa a les relacions directes, que no qualifiquen el tractament informatiu, l'entrevistat també fa referència a com de prop estaven activistes i periodistes dels mitjans alternatius:

I el contacte supose que és un poc eixe, no? El de notar que no depenen tant de uns patrocinadors ni d'una imatge de marca i són gent de, que ve un poc casi en tracte directe.

(MS4)

Una proximitat que no es produeix tan sols en el tracte personal sinó que també s'estableix a partir d'identificacions comunes o de vivències equivalents. En el cas de l'opinió de l'entrevistada de El Temps, l'entrevistada reconeix certa proximitat i preferència en el tracta cap als moviments socials no a partir del contacte ni la relació directa entre ells i membres dels moviments socials, sinó a partir d'una vivència compartida com és la marginalitat a què es veuen abocats els moviments socials i els mitjans de comunicació com aquell en el que ella treballa:

A mi em fa la sensació, em fa la sensació molt personal de que potser fem un tractament més proper d'eixos col·lectius perquè d'alguna manera també nosaltres en la mesura en que malauradament en *este* País som un poc marginals, encara que això no ens agrada, però des del punt de vista de l'estament polític i del lector que tenim, crec que malauradament ens han col·locat en una posició marginal que crec que no ens mereixem, d'alguna manera ens sentim en igualtat de condicions que molts dels MMSS i també lluitem per fer-se visibles, no?, entre l'opinió pública valenciana. Per tant crec que eixa igualtat de condicions entre els MMSS i nosaltres fa que hi haja una certa, potser, major atenció per la nostra part. (MA4 referint-se al El Temps)

Tant com les vivències es comparteixen també ho fan els interessos, fet que fa que les simpaties i identificacions afloren en les relacions entre uns i els altres, en tot cas en major mesura a com ho fan entre mitjans dominants i organitzacions dels moviments socials:

És a dir, els interessos als quals responen eixos mitjans són els interessos dels moviments socials i moviments populars, mentre que els interessos als quals responen els grans mitjans de comunicació són els dels grups empresarials que estan al darrere, i eixos grups empresarial òbviament són part d'una elit econòmica que són una molt petita minoria de

la societat, una minoria molt privilegiada de la societat. (MA5)

La relació entre uns i altres ha anat enfortint-se, en opinió d'un dels entrevistats, que pertany a l'experiència comunicativa alternativa més longeva, Ràdio Klara, perquè aquesta ha anat canviant de forma pareguda a com ho feien els moviments socials i fins i tot la ràdio i els moviments socials es semblen cada vegada més:

Que nos parecemos mucho más porque los MS también han cambiado y si la radio quiere estar en el ajo tiene que evolucionar sino estaríamos en un rinconcito comunicando para los que se saben el panfleto ya. (MA6)

Cal fer una explicació al voltant d'aquesta resposta ja que resulta sumament interessant per al nostre treball la idea entorn a que mitjans i moviments canvien de forma paral·lela. La pregunta que se li feia a l'entrevistat MA4 es referia a si entenia que la ràdio havia canviat des d'un origen de ràdio oberta però amb identitat llibertària, a un model molt més plural, en línia amb els moviments socials com els Salvem. Aquesta resposta ens dóna, des del nostre punt de vista, una clau per entendre com un mitjà de comunicació alternatiu es regula d'acord amb elements molt semblants a com ho fan els moviments socials, però a diferència d'ells, mentre aquests poden canviar conceptualment per fer perdurar «la lluita», el mitjà de comunicació perdura gràcies a la seua transformació. O bé, es pot plantejar que tant uns com altres són un mateix element que canvia les seues estratègies i fronts de lluita i també, fins i tot, els seus missatges adaptant-los al concurs d'oportunitats polítiques i sobretot comunicatives.

La relació entre mitjans i moviments es va fent més i més estreta a mesura que considerem en la nostra anàlisi mitjans alternatius més plurals i participatius. Podríem fer servir l'exemple de l'Avanç, que va oferir als col·lectius socials la redacció primària de la informació que després

seria maquetada i corregida en la redacció, però que pocs col·lectius van assumir. Però el primer exemple amb èxit va ser el d'Indymedia en aquest sentit, primer a Barcelona i després a altres ciutats valencianes amb un notable menor èxit. L'Avanç intentaria alguna cosa semblant amb la seua columna de l'esquerra, però val a dir que no va eixir exactament com estava previst, tot i que sí que va tenir un èxit incontestable. L'entrevistat MA7 fa referència a la participació d'organitzacions i col·lectius en el projecte d'Indymedia i com aquest projecte es conforma com una mena de plataforma en què tots els col·lectius poden ser-hi presents. Es tracta d'una fórmula organitzativa molt semblant a la dels Salvem de l'època:

La Torna per exemple no munta Indymedia en absolut però usen Indymedia, de fet tenien Indymedia perquè estic segur saben perquè era el seu mitja també, perquè era un mitja que era dels moviments socials això si que tinc clar que...i tot el món que volguera podia entrar al grup d'Indymedia... (MA7)

L'associació entre moviments socials i mitjans de comunicació alternatius es produeix per participació directa dels activistes en els projectes i també de forma pareguda a com es fa en l'àmbit de la premsa dominant, però en una dimensió molt més reduïda: a través de patrocinis publicitaris i també amb el fet que les entitats dels moviments socials puguen formar part del projecte amb una dotació econòmica inicial o continuada. Ens bona part dels casos estudiants es donen aquestes relacions, sobretot aquella que té a veure amb publicitat on, pensant sanament, es dona una relació de benefici recíproc. També és molt freqüent que els projectes de comunicació alternativa reben fons inicials d'associacions o col·lectius. Entenem que això condiciona també la informació a la força, tot i que siga de forma lleugera i en una direcció summament convenient des del punt de vista dels interessos de les classes oprimides, el patrimoni col·lectiu o natural a les que els moviments socials tenen com a fi protegir:

Però entre.. està l'Associació Cívica Tirant Lo Blanc -com a soci nostre- està la Societat

Coral Miquelet, està Escola Valenciana, està Acció Cultural del País Valencià... hi ha algun grup *d'estos* social o cultural de comarques. És a dir que tocarem eixe món... eixe és el nostre... perquè era un públic potencial, perquè eren els nostres còmplices, d'alguna manera, tot i que hi ha molts còmplices que no posaren diners per a les accions i que, i que són persones o que són grups socials que sempre, dels quals sempre ens vam sentir *respaldats*...te pose un exemple: Xúquer Viu. Xúquer Viu convocava una roda de premsa venien a València i nosaltres cobríem la roda de premsa quan tinguérem algun debat sobre qüestions del riu els convidarem a participar, és a dir no hi havia relació oficial però evidentment hi ha una xarxa de complicitats entre aquella gent que consideres del teu àmbit progressista. (MA7)

Les conseqüències d'aquestes afinitats ja han estat apuntades en apartats precedents, però paga la pena destacar algunes de les respostes obtingudes al respecte. Des del punt de vista dels propis mitjans alternatius es destaca el seu paper en l'efervescència dels moviments socials de l'època. Així, un dels entrevistats afirma que un web dedicat principalment als moviments va suposar un revulsiu per a aquests:

El fet que hi haguera una web que ho tractara d'una forma principal doncs va ser important per a tota la regeneració dels moviment cívics ciutadans que va significar un poc els Salvem. (MA1)

Ara bé, com em destacat en un altre apartat d'aquest treball, la relació entre els mitjans alternatius i els moviments socials no ha estat sempre perfecta. La proximitat amb què s'establien les relacions entre un i altres provocava en alguns casos recels sobre el tractament informatiu que podien rebre. I aquesta crítica arribava directament a la redacció de L'Avanç. Aquesta «exigència» depenia en part del tipus de moviment i dels col·lectius que l'encapçalaven. També es fa referència en les entrevistes a una desitjada implicació per part de les organitzacions dels moviments socials que no es va produir o almenys no es va produir en

el grau en què era desitjada especialment per part d'alguns col·lectius. Això almenys es desprèn de les paraules d'un dels promotors del periòdic L'Avanç quan afirma que aquestes relacions es van produir:

Doncs d'una manera molt irregular. Depèn quins moviments socials, depèn el moment històric dels moviments socials, i .... i... depèn de casos molt concrets, però sí. Jo, si tinguérem que fer una valoració majoritària diguérem que sí. Sí que és de veres que els moviments socials s'interessaven quan una informació no havia eixit com s'esperava venien i t'ho deien. Quan una informació que havia aparegut no era del tot correcta o mancava d'alguna cosa també t'ho deien. Vull dir, sí que n'hi havia un interès per eixir. També, ja te dic, era d'una manera irregular. Hi havia alguns que en un principi no apostaren res, diguéssim estaven allí a la reserva i deien, bo, això és un projecte vostre, quan tire endavant ja veurem què passa. Després, en veure que la cosa funcionava s'anaven ajuntant. Altres que des del principi apostaren i altres que mai li veiérem cap interès doncs, perquè preferien mendicar les molletes del Levante i d'El país i demés periòdics de l'establishment. Grups que, curiosament, eren allò més antistablishment. (MA2)

Els grups sobre els que opina l'entrevistat que van tindre una postura no passa constructiva són formacions de cort clàssic que preferien apostar per aparèixer en els mitjans dominants perquè, entenem, consideraven que aquesta presència hi tindria major impacte. En qualsevol cas el nostre entrevistat evidencia un descrèdit en vers aquesta mena d'organitzacions que no s'implicarien en la construcció d'un projecte comunicatiu com el de L'Avanç.

Comprendrem millor aquesta crítica seguint amb l'argument de l'entrevistat on deixa clar a quina mena d'organitzacions es refereix i la contradicció en la que, segons el seu parer, cauen amb la seua actitud:

Doncs moltes voltes l'acollida d'aquesta gent (Salvem) és molt millor, estan molt més interessats en participar, en veure les notícies com han eixit, i tal, sense tindre eixe cos doctrinal, que directament organitzacions que sí que se declaren obertament contràries al

sistema, contraries també al sistema polític, a l'Espanya *Nación* aquesta, bé, posicions independentistes, que després prefereixen participar, i així t'ho diuen, escolta vols participar en aquest debat que s'ha obert?, no no jo ja, el que tinc que publicar ho he publicat en el Levante. Dius ah, molt bé, en un mitjà que parla en espanyol, en un mitjà que pertany a l'establishment. (MA2)

En definitiva, ens trobem davant d'un capítol clau del nostre treball que, en definitiva, té la intenció última d'establir ponts entre els mitjans de comunicació alternatius i els moviments socials. Si ens fixem en les relacions que efectivament s'estableixen entre uns i altres prima la identificació plena i la convivència. Tampoc no podem deixar de pensar en aquelles relacions que estan condicionant el treball dels mitjans convencionals. Naturalment no ens estem referint a nivells semblants de manipulació informativa ni posarem els interessos d'una al costat dels interessos dels altres. Ací precisament radica la seua gran diferència, sobre la que no entrarem a valorar. Però sí que podem atrevir-nos a establir un esquema d'interpretació dels subsistema mediàtic alternatiu com el reflex directe del sistema polític alternatiu conformat pels moviments socials. I també establir un paral·lelisme entre el pes que tenen els mitjans de comunicació convencionals en la conservació de l'estatus quo amb el que tenen els mitjans alternatius per trencar-lo.

8.5 Anàlisi comparatiu: moviments socials i mitjans de comunicació alternatius

En aquest apartat aprofundirem en la idea base d'aquest treball en torn al fet que els mitjans de comunicació alternatius i els moviments socials no són elements independents que interactuen, sinó que tenen orígens, anàlisis i objectius equivalents. I també formes organitzatives molt semblants.

A través del mètode comparatiu al que fem referència en la part metodològica analitzem les respostes que els membres dels mitjans alternatius i els dels moviments socials han donat a les mateixes preguntes. La nostra intenció confessa és trobar semblances i equivalències discursives, entenent també que és lògic perquè que tant les persones entrevistades dels moviments socials però especialment les dels mitjans de comunicació alternatius són també membres actius d'altres experiències de mobilització col·lectiva. Ara bé, destacarem les diferències també, per advertir les causes i el pes d'aquestes en l'anàlisi global.

8.5.1 La percepció sobre la gènesi dels moviments socials

8.5.1.1 Els moviments socials com a resposta a l'urbanisme depredador

En la gènesi dels moviments socials hi ha la constant conformada per un conjunt de percepcions generals sobre el moment històric en què neixen els moviments socials. A partir dels 90 canvia l'entorn polític, com ja hem tractat en l'apartat corresponent d'introducció històrica. L'any 91 entra a governar el PP a la capital del País i al 95 el poder de la dreta és pràcticament total a les institucions del País. Més enllà del canvi institucional, les polítiques del govern del PSOE, sobretot en els aspectes de desenvolupament econòmic, ja havien mamprès una dinàmica que posava en perill elements de patrimoni cultural i natural al nostre territori. En el sorgiment del primer dels Salvem hi són presents aquests elements d'anàlisi del context general:

A banda de que neix en el moment concret en el que se materialitza, diguem, una agressió concreta al paisatge urbà, que són les tres tristes torres, doncs jo crec que ja també era l'esperit al que podia respondre era una cosa alimentada també per la, el procés especulatiu urbanístic que ja s'estava albirant en l'any 95, que és quan neix això. I també per les perspectives, probablement de canvi, encara que en aquell moment no érem del tot

conscients, de canvi polític que també feia suposar, un poc com ara, el que podia vindre després. (MS1)

Ens trobem en aquest cas una causa general i una referència concreta a un element que condensaria la inquietud que el nou model de desenvolupament despertava entre sectors de la població que acabarien per activar-se. Passa exactament el mateix amb el següent dels moviments que es considera en aquest treball: Xúquer Viu:

Neix com un moviment en contra d'eixe projecte però al llarg de la seua trajectòria *lo* que va assumint va a ser un plantejament de *lo* que és la nova cultura de l'aigua. És a dir, entronca en els moviments que n'hi han en Catalunya de la Plataforma en Defensa de l'Ebre. (MS2)

I també en el cas de Per l'Horta:

Les circumstàncies que van provocar tot això? No crec que foren molt distintes d'allò que n'hi ha ara. Bé llevat d'allò de la crisi immobiliària i tot això. No sé, m'imagino que la gent estava una mica fins el *gorro*, des de molts punts de vista: la gent que estava en l'horta nord, en el tema del corredor del tercer cinturó, la gent que estava... Bé, el moment històric no és que fora molt distint de l'actual. El PP té una hegemonia política, l'esquerra institucional està molt desorientada, els mitjans de comunicació estan, fins i tot més, entre cometes, *alelats* que ara, i és, doncs una idea genial del grup promotor de la ILP. (...) El tercer cinturó és la tercera vegada que ix. Als de l'Horta Sud els volen cimentar tot el barranc. Els de Godella també amb temes de que si el Metro, de que si, en fi, el patrimoni de... cadascú tenia més o menys en el seu poble qüestions i al final m'imagino que no sé per què, vull dir, l'espurna, la idea genial de qui va muntar tot açò, doncs no sé. (MS3)

destacable la major profunditat en aquesta anàlisi, que contempla elements més estructurals.

El primer entrevistat codificat com a MA1 afirma fa referència tant a les polítiques de territori del govern autonòmic com a aquelles relatives a qüestions internacionals del govern central:

En una ciutat governada per un PP que estava arrasant amb els barris, amb una Conselleria, és a dir, amb una Generalitat que estava arrasant la nostra costa, el nostre interior a base de PAIS, i especulació urbanística i amb un Estat governat per un partit que al cap d'uns anys ens ficà en una guerra. (MA1)

A continuació fa referència a un element central per comprendre l'existència d'un mitjà de les característiques que presenta L'Avanç, la mobilització de multitud de col·lectius socials que d'acord a la seua idea precisava de mitjans per articular-se i obtenir la difusió adequada:

En un principi tot neix d'una conversa que vaig tindre amb una persona que pertany a un moviment social en València, en un moment en què els Salvem començàvem a funcionar, començàvem també els moviments veïnals, en una conversa de bar, com *esta* mateixa, en què diguérem, escolta, ací faria falta un mitjà de comunicació valencià, encara que fora un setmanal, un quinzenal o un mensual, alguna revista que donara cabuda a totes *estes* informacions que genera la societat i que no ixen als mitjans de comunicació tradicionals. (MA1)

Tant l'entrevistat com el seu interlocutor participaven aleshores d'algun moviment social i la decisió de llençar el mitjà de comunicació respon precisament a l'efervescència de l'acció col·lectiva d'aleshores.

Un altre dels membres fundadors de L'Avanç, amb una anàlisi de context molt més profunda i elaborada fa una anàlisi molt completa dels factors polítics conseqüència de les dinàmiques internacionals:

En eixe context el món comença a canviar, també hi ha que tindre en compte el context,

el context són els finals del huitanta... els finals dels noranta... el context és molt important per a entendre la nostra situació. El context és el del final dels anys noranta en el qual hem vist que hi ha una onada neoliberal, una onada del sistema capitalista brutal després de la caiguda de la Unió Soviètica i del bloc dels països de l'Est, és la onada de Margaret Thatcher, la onada de Reagan i que s'estén fins als noranta amb tot el tema del "fin de la historia" de Fukuyama i posteriorment el "xoc de les civilitzacions" de Huntington amb la qual cosa hi ha una desmobilització molt gran en tot el món i en Europa en concret. És a dir, la situació és molt negativa, molt, molt negativa i molt desesperançadora per als moviments socials. Diguem que la primera espurna que recorde d'esperança cap als moviments social i molt lligada a la comunicació, que és lo important, és en el 94 amb l'alçament zapatista. (...) És a dir quan pareix que la història ha terminat, que estan tractar-nos de vendre eixa visió de la història, que el sistema capitalista és el únic possible i que hem arribat a la fi de l'evolució humana, hi ha una revolta, a més una revolta indígena, armada en l'època en la que pareixia que això era impossible, i a més una revolta indígena, armada i sobretot armada de... comunicació, armada de comunicació és una guerrilla que les seves armes principals són els mitjans de comunicació. Són dels primers que comencen a utilitzar intensivament Internet, quan Internet encara era un eina desconeguda per a la majoria de la població mundial. A través d'Internet trenquen el setge mediàtic, es connecten amb intel·lectuals d'Amèrica Llatina, amb els moviments socials d'Amèrica Llatina i Europa i trenquen el setge. (...) Poder mediàtic és poder econòmic. Amb la qual cosa es visualitza d'una manera brutal, brutal, com el poder mediàtic, quan s'enfronta a una societat democràtica especialment si eixa societat democràtica que vol canviar les coses agafa tanta força com per a guanyar les eleccions, el nivell de... diguem de... salvatgisme i de violència que agafen eixos mitjans de comunicació s'extrema. En el cas de Veneçuela es visualitza en el 2002 quan els mitjans de comunicació en massa, els mitjans de comunicació veneçolans, espanyols, catalans, valencians i mundials, en massa donen suport a un colp d'estat militar en Veneçuela contra un govern democràtic amb el 60% dels vots. (...) És a dir, jo crec que eixa és una de les febleses més gran de la societat occidental, el que hi haja una suau democràcia política i una nul·la democràcia informativa, jo crec que eixa és una de les febleses més grans i jo crec que els moviments socials, i els moviments democràtics, en general, haurien d'apostar pel dret a la informació i pel dret a la llibertat d'expressió com a dret democràtic en els països occidentals. (MA5)

No podem oblidar, després d'haver llegir l'anterior extracte de resposta que, efectivament, quan naix l'Avanç el context internacional a nivell comunicatiu està en plena transformació, sobretot en el sí dels moviments de protesta que estan donant-se arreu del món, i dels quals es té constància en temps real gràcies a la millora dels les tecnologies de la comunicació. Eixa transformació té reflex al nostre País. En L'Avanç, concretament, hi serà molt present des del principi la secció Internacional tant a la versió en paper com en la versió en línia. El nou sistema informatiu global posa de manifest la importància de la comunicació per als moviments socials que des de punts allunyats i xicotetes són capaços d'aconseguir la simpatia mundial. Els moviments socials van prenent consciència d'això i proliferen iniciatives com Indymedia o L'Avanç, que hui en dia tenen versions locals a Barcelona (Setmana directa) i a Madrid (Diagonal) molt semblants en edicions de paper i per tot arreu en versions digitals.

En qualsevol cas les causes determinants per activar un mitjà com L'Avanç tornen a ser les que l'entrevistat de Ràdio Klara adduïa per impulsar el seu projecte, formar part de moviments socials que es torbaven silenciats o manipulats pels mitjans dominants:

En el meu cas jo venia de moviments socials en els quals en... diguem que durant tots els anys de mobilitzacions per diverses raons i per diverses causes sempre trobàvem una coincidència i era un tractament especialment negatiu, molt fortament negatiu, de la majoria de mitjans de comunicació de masses: periòdics i televisió, bàsicament... i ràdios també. Vèiem sempre que el tracte era molt negatiu, per un costat. O, per altre costat, si no era negatiu era inexistent, és a dir hi havia un silenciament dels nostres actes.
(MA5)

Y veíamos la dificultad tanto para donde estábamos trabajando, militando, funcionando, y los colectivos cercanos a nosotros, no había manera de aparecer en los medios de comunicación. Y cuando aparecíamos, aparecíamos sesgados, manipulados, recortados o... Pensamos crear una radio, ya teníamos los panfletos, que había muchísimos por entonces, los fanzines, que eran una buena idea, pero entonces no había una radio, solo

Ona Lliure en Catalunya había existido pero había tenido una vida muy corta porque habían ido a por ella y la habían cerrado. (MA6)

També els mitjans de repercussió internacional neixen paral·lelament als moviments socials i també contenen en la seua gènesi els sectors actius d'aquests. La principal referència dels mitjans internacionals en línia és en el nostre país Indymedia:

En el seu dia en concret...*bueno* neix a Seattle a la reunió eh...*bueno* la estratègia que decideix el...*bueno* no sé ni si es decideix però eh...és anar a protestar als punts on es decideixen les coses i a Seattle es fa una gran protesta i és quan es diu: "hòstia hem de poder comunicar *lo* que estem fent", aleshores mitjans independents, hi havia ràdios, hi havia tota la tradició de ràdios i teles independents però hi ha Internet i aleshores *bueno* creem una Web. (MA7)

En el context valencià de l'època, a més dels que hem ressenyat, van nàixer mitjans amb un esperit crític però amb un caràcter molt menys transformadors, fruit d'una anàlisi una mica diferent de la realitat. En concret, InfoTV neix d'una reflexió crítica que se centra en aspectes de caràcter més polític que estructural:

Passen moltes coses eh... passa, tu ho has dit han sigut uns... hem passat per uns anys de molta efervescència social i política, jo crec que naixia eixa efervescència de la indignació que determinades actuacions del govern de Zaplana, era la primera volta que el PP governava ací, havien provocat els últims anys de la dècada dels noranta, fonamentalment en Canal 9 i altres coses que es posaven en marxa, no? Hi havia un nou estil de fer política un nou estil de fer negocis eh... jo crec que *ahí* hi ha una llarga ombra que és la del ex-president Zaplana que t'iny determinats comportaments de la vida social eh...i política i econòmica dels valencians i que i això encara pesa jo crec que és un estil que ha continuat, (...) I allò en Canal 9 té una conseqüència clara i és que passa a ser una televisió controlada fèrrriament pel poder... pel partit de govern, vaja, i que aplica censures, que aplica neteges ètniques, que aplica exclusió absoluta de tot allò que es discrepant i per als que ens havíem cregut un model de televisió pública, perquè en el

primer equip de Canal 9 jo formava part i ens ho creiem. (MA8)

Resulta possible que les diferències que hem tractat en apartats anteriors entre els mitjans alternatius forçats i els que tenen vocació transformadora queden reflectides en l'anàlisi dels context que fan els seus promotors. Mentre uns es detenen a destacar el paper al seu entendre nefast de determinats partits polítics, els altres impugnen el sistema en general. Aquesta idea queda reforçada amb aquesta altra resposta que dóna el promotor d'InfoTV, que es refereix constantment a elements institucionals i partidistes:

Anem a veure, aquelles mobilitzacions sobretot les que se generaren abans de 2003 que anaven a desembocar en les eleccions autonòmiques del 2003 a nosaltres ens feien pensar en la possibilitat d'un canvi polític, si exacte, pensàvem que podia generar un canvi polític, pareixia, en el 2006 hi havia altra oportunitat perquè també pensàvem que les... que la Coalició de Compromís eixa concentració de vot que podia haver, de vot que es perdia convertir-se en vot útil cap ahí, podia arribar també a aconseguir eixa majoria de canvi. Les dos oportunitats es van, es van...van fracassar vaja. Però aquella primera, la del 2003, a mi, que era l'època en que estàvem mirant a *vore* com se llançava el projecte i si se llançava o no. Entre nosaltres es va.... aquella època nosaltres vam parar el projecte, el vam alentar perquè no era descartable un canvi electoral, un canvi de govern; Zaplana se n'havia anat, hi havia molta ebullició social, hi havia manifestacions en el carrer tots els dies, estava *lo* de les mobilitzacions contra la guerra i el canvi polític podia ser possible i nosaltres pensàvem: “ per a què posar-nos a fer una tele ara si d'ací uns mesos pot haver un canvi polític i, clar, serà el moment d'aconseguir que Canal 9 siga *lo* que ha de ser” tot aquell moviment va nàixer de la idea de fer Infotelevisió perquè el que volíem era ja que no hi havia manera de modificar *lo* més mínim els comportaments que feia Canal 9, ja que Canal 9 havia renunciat a fer televisió pública per convertir-se en una televisió privada dels propietaris del poder, per què no des de la iniciativa privada intentar fer un televisió de vocació pública. I això és el que vam fer. Volíem prendre el relleu, crear una... un entorn de dignitat en mig de tanta indignitat com veiem... (...) *Entonces* després d'eixes eleccions diguérem: “el projecte a de nàixer ja” perquè Canal 9 està en termes... s'havia eternitzat el PP en Canal i el desastre s'eternitzava, en Madrid estava Urdaci per tant la cosa era tal... i més que mai feia falta un mitjà alternatiu per a atendre a tots eixos

sectors socials que estaven desatesos. Ens ajudaren o no ens ajudaren eixos sectors eh...no pensàvem, ja dis no optàvem tant pensant en els Salvem sinó en el conjunt de la societat que generava un forat de mercat que ningú atenia i que per tant ens donava viabilitat. Volíem fer un tipus de televisió com el que volíem fer, hi havia públic per a fer-la per tant, escolat:” fem-la”. I ho tinguérem clar fins i tot el 2003. (MA8)

L'entrevistat MC1 que comparteix amb la seua feina en un mitjà comercial la que desenvolupa en l'Informatiu, també fixa molt la seua atenció en l'entorn mediàtic a l'hora de considerar les raons per l'aparició del projecte alternatiu en el que està implicat.

Vivim en una situació d'excepcionalitat en *este* país, unes institucions completament corrompudes, uns empresaris, un món empresarial completament submís a eixes institucions corrompudes amb la qual cosa acabaven corrompent-se, un panorama mediàtic desolador, i quedarà mal que ho diga però llevat de Levante i El País, poc més se salvaria dels mitjans convencionals, eh no estic parlant de la revista El Temps o altres mitjans que puguen haver. Però els mitjans més de masses i que més arriben a la gent, i televisions i ràdios... el panorama era desolador. (MC1)

Podem entendre de les seues paraules que el projecte de L'Informatiu respondria a un model d'anàlisi de la realitat molt semblant al que va originar el naixement d'InfoTV. Recordem, en aquest sentit que tant l'impulsor del canal televisiu com aquest entrevistat són periodistes professionals i que aquesta circumstància pot estar condicionant les seues anàlisis i fins i tot les seues definicions d'allò que és un mitjà alternatiu. Especialment en aquest cas ja que mentre l'impulsor d'InfoTV assumeix que els seus projecte ha estat arraconat, aquest entrevistat ha definit des del començament L'Informatiu com un mitjà alternatiu. Podríem afirmar d'acord amb això que la seua definició giraria entorn a que és alternatiu al sistema de mitjans dominant, més que alternatiu al sistema com un tot.

Tanmateix el mateix entrevistat afirmarà que la causa determinant per a impulsar el projecte té

a veure amb el contrast entre l'efervescència dels moviments socials i la cobertura mediàtica que reben:

La motivació era, com te diria jo, era, pues *lo* que comentava, no? era el... Primer, ser un catalitzador d'eixa indignació que es donava en una part molt concreta de la societat i el donar.. és a dir, creïem que eixe espai informatiu no estava cobert. (MC1)

En línia amb els discursos generalitzats.

8.5.1.3 Els mitjans alternatius com instrument de lluita dels moviments socials

Resulta evident que l'anàlisi del context sociopolític és l'element central per a la gènesi tants dels moviments socials de l'època com dels mitjans de comunicació alternatius. Els discursos en aquest sentit són compartits totalment i poden intercanviar-se entre els entrevistats d'un i altre àmbit. Es tracta d'un context polític marcat per les actituds autoritàries d'un govern de dretes que ofega les opcions alternatives.

Ara bé, podem destacar algunes diferències sobretot en dues dimensions. La primera es refereix a la importància que se li dona al context comunicatiu. En aquest cas els impulsors de projectes de comunicació alternativa destaquen l'entorn mediàtic absolutament controlat per les elits, la qual cosa suposa que les veus dissidents no queden reflectides d'una manera democràtica, proporcional en qualsevol cas, en els continguts mediàtics.

Per la seua banda, si la dimensió comunicativa es especialment ressenyada pel grup referit d'impulsors de mitjans de comunicació alternatius, la dimensió emergent està molt més present entre els discursos sobre la gènesi dels promotors dels moviments socials.

Mentre aquests actuarien front l'amenaça de destrucció d'elements naturals o del patrimoni

cultural com a conseqüència de la voràgine especulativa, els mitjans de comunicació alternatius intentarien donar resposta al buit informatiu amb què l'efervescència mobilitzadora es toparia.

Paga la pena destacar que mentre els representants dels moviments socials reconeixen les seues limitacions en els aspectes comunicatius de cort clàssic (les relacions convencionals amb els mitjans que hem tractat en apartats precedents) els promotors de mitjans de comunicació alternatius desenvolupen discursos analítics més potents en els que consideren la comunicació com un element central i deficitari de l'acció col·lectiva. Podem afirmar en base a les declaracions recollides i també en base a l'observació directa, que les persones que s'embarquen en projectes de comunicació alternativa estan o han estat vinculats a moviments socials de tal forma que demostren saber quins són els dèficits comunicatius de les organitzacions i procedeixen, amb els seus projectes, a neutralitzar aquest dèficit. Almenys ho intenten.

En aquest sentit l'efervescència dels mitjans de comunicació alternatius seria una conseqüència de l'efervescència de les mobilitzacions, i en algun punt els conjunt de nous mitjans, i també els clàssics que encara estigueren operatius, passarien a contribuir a aquesta efervescència.

Tampoc no poden deixar de banda el paper que la percepció sobre eixa efervescència podia fer esperar als promotors dels mitjans alternatius una resposta de públic que en altres moments no es donaria. Per tant també el creixent ritme de mobilitzacions retroalimentaria les expectatives dels mitjans:

El fet de que molta gent es mobilitzara i mostrara que és possible plantar cara i treure la gent al carrer i aturar determinades actuacions de l'Ajuntament, també va, ens va motivar a nosaltres a donar el pas endavant i dir nosaltres volem ser l'altaveu d'eixa gent i volem

també demostrar que és possible també explicar les coses d'una altra manera diferent. Des de la filosofia dels Salvem, també, dels petits nuclis, de cadascú des del seu barri, cada persona és important, cada persona pot aportar, no és precís que siguem... i evidentment el fet que els Salvem cada vegada tinguera més força va fer que L'Avanç també tinguera força. I al contrari, el fet que L'Avanç també tinguera força i poguera ser un altaveu va fer que els Salvem tinguera, no només els Salvem sinó tota l'esquerra alternativa en general de la ciutat de València, de la zona de València sobretot, i si volem un poc en tot el País Valencià però ja en altra mesura, tinguera un altaveu. (MA1)

Finalment no ens podem estar d'acabar aquest apartat conclouent que amb major o menor profunditat les anàlisis de la realitat es produeixen en la mateixa clau: la de la resposta a una agressió. Ens referim amb això a que no es tracta ni de moviments ni de mitjans que destaquen per ser propositius, sinó defensius, que reaccionen davant d'amenaques pròpies del període de desenvolupament «urbanístic depredador» (Cucó i Giner 2009:535) propi d'un sistema polític autoritari. No ens trobem, per tant davant de models analítics ni discursius que proposen de manera concreta models alternatius ideologitzats. De fet és realment difícil identificar els mitjans ni els moviments estudiats amb una línia ideològica concreta. Com a màxim podem considerar-los crítics, d'esquerres, etcètera, però sense poder concretar molt més.

Mitjans i moviments fan ús de ferramentes analítiques de caràcter molt general i també faran ús de repertoris d'acció molt amples associats a eixos discursos, com podem veure a continuació.

8.5.2 Els discursos sobre els objectius polítics

8.5.2.1 *La unitat pel canvi*

Els representants dels moviments socials coincideixen a opinar que els objectius de les seues plataformes eren relativament concrets. Aquesta concreció sobrepassava l'element senyera de la mobilització, de tal forma que la defensa d'aquest element s'interpretava com la defensa de la resta d'elements de la seua tipologia que es trobaven sota la mateixa amenaça:

No es tractava tant de salvar del jardí botànic com de recuperar la ciutat, que és del que es tractava. Un poc així a vista d'ocell, i el Botànic, també, no volia referir-se únicament a l'objecte jardí botànic, l'objecte científic perquè pertany a la Universitat de València, sinó que abastava també el barri, una manera de viure, un lloc concret, una unió de fites arquitectòniques, històriques i monumentals que sobrepassaven el propi jardí botànic (...) el nostre objectiu no era ni enderrocar i posar a ningú. Ni ajudar a guanyar eleccions ni a perdre-les, no. L'objectiu del grup era que se preservara una, un, el paisatge del Botànic (MS1)

Com en aquest cas, la resta d'entrevistats són molt clars, insistentment clars, en el fet que no pretenien intervindre en el joc electoral, donat suport a un o altre partit o, més encara, estar en contra del que ostentava el poder. Sense dubte les acusacions que en el seu moment van rebre sobre que eren un instrument polític de l'esquerra poden haver promogut aquesta part del discurs:

A nosotros no nos correspondía conseguir un vuelco en los resultados electorales. Nosotros no nos hemos presentado a las elecciones, solamente queríamos expresar públicamente la opinión muy crítica de una parte de la ciudadanía con la barbarie neofalangista de Partido Popular. (MS6)

Tot això dit a pesar de que Ja en tenim Prou es va constituir molt poc abans de les eleccions

autonòmiques de 2007. El representant de Salvem el Botànic també reconeix que la creació de la plataforma va ser poc després de les eleccions de 1995, en un temps en el que hi havia certa expectativa de canvi a les següents eleccions quan afirma que «també per les perspectives, probablement de canvi, encara que en aquell moment no érem del tot conscients, de canvi polític que també feia suposar, un poc com ara, el que podia vindre després» (MS1).

La presència de la institucionalitat política continua present en el discurs de l'entrevistat de Xúquer Viu quan afirma que:

En principi quan va nàixer, les eleccions eren en 2004, val? i *lo* que volia ser era un moviment conjuntural, no va nàixer en principi en vocació de ser un moviment permanent sinó que era una coordinadora en la que s'anava a fer una campanya per a abans de les eleccions generals. Replegada de signatures, bàsicament, per a oposar-se al projecte del transvasament Xúquer-Vinalopó. I, la finalitat era que al cap d'alguns mesos, quan se presentaren les firmes pues això, la campanya s'havia fet. Va ser com va nàixer, encara que després va ser ja un moviment permanent i amb molta força. (MS2)

També de l'equip de Ja en Tenim prou, una de les persones entrevistades afirma que «L'objectiu és un canvi electoral. Tot allò que siga criticar a *este* govern entra ací. Tot allò que haja fet la Generalitat que la gent no conega i que hauria de fer-ho, entra ací. Qualsevol té cabuda» (MS5) acreditant així una pluralitat en la seua constitució que estaria conformada per visions que tingueren en comú la derrota del PP en el poder.

Pràcticament totes les referències que han fet els entrevistats membres de moviments socials contenen en alguna mesura el component polític partidista i són fruit o pretenen intervindre en la contesa electoral en allò que sembla configurar-se com un objectiu comú: el canvi. Un objectiu tan ambigu com la diversitat ideològica que els caracteritza.

8.5.2.2 *El treball per la unitat*

Alguns dels mitjans de comunicació de l'època sobre els que hem realitzat entrevistes tenen una definició més radical dels objectius perseguits. Tots ells coincideixen amb la crítica al govern del Partit Popular i a les seues polítiques de desenvolupament i de govern tan agressives, de forma pareguda a com ho fan els moviments socials. Però, normalment, van més enllà i determinen el sentit dels seus projectes en una lluita que consideren central contra el sistema capitalista, la comunicativa:

És a dir, està molt clar el paper dels mitjans de comunicació en *este* món, amb la qual cosa és evident que la única alternativa per a un societat plural i democràtica, en este cas la valenciana, no és només tractar d'incidir en els mitjans ja existents, sinó, intentar crear mitjans alternatius als mitjans existents amb les següents premisses que hem après del moviment Zapatista, que hem après del moviment antiglobalització i que hem après de Veneçuela. (MS5)

Però l'element que defineix els objectius de tots els mitjans de comunicació alternatius sobre els que hem treballat és la recerca de la unitat dels moviments socials, en un panorama atomitzat en què la multiplicació d'iniciatives puntuals feia pensar en una potència social que podia estar malbaratant-se per la manca de treball en comú.

Perquè nosaltres al final *lo* que preteníem en definitiva era: *este* país està molt dispers, la gent progressista *d'este* país està molt dispersa, hi ha molta gent progressista en este país, molta en diverses opcions polítiques o en la abstenció però mantenen eixa versió progressista del món. Què preteníem? Crear un mitjà que servirà d'intercomunicació d'eixe món, volíem ser...volem ser, si algun dia podem tornar a ser-ho, un mitjà de referència per a tots eixos sectors progressistes, *mosatros* podíem ser, el nostre món: feministes, pacifistes, ecologistes, comunistes, socialistes, anarquistes...i tots els *-istes* que pugues imaginar dins d'eixe món progressista per això teníem eixa vocació plural i no soles, la gent de dretes també... (MA8)

El dia que la gent prenga aixà consciència de fer coses conjuntament, de llançar un projecte entre tots, que puga representar a tots, que puga aglutinar a tots, que no és tant difícil, perquè ideològicament no ens diferencien tantes coses... -malauradament la majoria de les voltes són personalismes absurds el que ens diferencia a uns dels altres-, el dia que això siga possible, tindrem un un mitjà de comunicació possible. És a dir, vull dir, és impensable que en País Valencià en..., d'alguna manera, tal qual està, ja et dic que s'està perdent, però és igual, tal qual estava fa 5, 10 anys, estructurada la societat ideològicament quant a interessos partidistes, quan a qui vota la gent, i tot això, n'hi haja un sector de la població molt gran que no estiga representat per cap mitjà de comunicació, perquè no vol. Perquè no li dona la gana a les cúpules de les organitzacions polítiques.
(MA2)

En definitiva, els mitjans alternatius tractarien donar major projecció al conjunt dels moviments socials com un tot, com si es tractés d'una sola veu formada per la multitud d'iniciatives diverses que s'estan produint en aquells moments. Els mitjans de comunicació alternatius tractarien de «multiplicar la veu de moviments socials... d'explicar, nosaltres mateixos *lo* que està passant» (MA7) i s'oferirien per a «Dar voz a los que no tiene voz. Esa es la frase y la palabra bonita y eso lo resume todo. Ser un medio de expresión, un canal de comunicación, un altavoz de los MMSS, grupos, individuos, todo aquel que quiera expresarse y no haya un lugar» (MA6).

8.5.2.3   *Dos plantejaments per la unitat i la transformació*

Els mitjans de comunicació alternatius i els moviments socials tenen en comú el treball per aconseguir canvis socials. Els Salvem parteixen de la unitat d'acció entorn elements concrets que desperten consensos en amples capes de la població i que instrumentalitzen per aconseguir canvis socials de major calat.

Per la seua banda, els mitjans de comunicació alternatius es conformen com a projectes informatius que són pensats com a instruments per a la unitat d'acció, amb l'objectiu de procurar el canvi social.

Però mentre els Salvem parteixen de la unitat, els mitjans de comunicació es marquen el repte d'aconseguir-la.

La percepció sobre els marcs identitaris

8.5.2.4 Els moviments socials com a suma d'identitats diverses entorn a una crítica concreta

Les opinions dels representants dels moviments socials sobre les identitats que acullen els seus col·lectius són bastant vagues en general. La major part d'ells destaca que les persones dels sectors actius tenen actituds crítiques en general i especial sensibilitat per la matèria genèrica a la s'adscriba l'element a defensar. El representant de Salvem el Botànic així ho expressa:

Gent preocupada per la participació ciutadana, pel disseny de la ciutat, per la recuperació dels espais urbans, doncs bé, coincideixen un poc van muntant *esta* moguda. (MS1)

En fi, bàsicament era gent que, independentment de la seua situació social, que n'hi havia de tot, realment estaven sobretot preocupades d'una o altra forma amb la nostra cultura, amb la nostra llengua i amb el patrimoni, amb el patrimoni immaterial. En fi, gent que estava un poquet preocupada per les arrels del poble i per la democràcia, també. (...) Però sí, en general la gent que acudia estava interessava per l'ecologia, la seguretat alimentària, l'agricultura biològica, gent a qui li interessava el paisatge, el patrimoni i la llengua. (...) N'hi havia gent històrica que venia de la lluita per l'horta, de quan la campanya de “NO al 3r Cinturó” i fins i tot de més enrere. Després, gent nouvinguda, per joventut, pel que fora, que es va afegir. Allà hi havia de tot, des de gent més “filopunki” del món més

anarquista o llibertari, gent més comunista, gent molt vinculada amb la cultura popular, amb la música tradicional, amb la dansa tradicional i amb, diguem-ne, les arrels del poble. (MS3)

També es refereix a la diversitat de procedències l'entrevistat del projecte Ja en Tenim Prou:

Del colectivo formaban parte personas de muy distinta ideología que compartían el único objetivo común de expresar su malestar contra la prepotencia gobernante. (...) Pero desde campos muy dispares. Formamos parte de una corriente de pensamiento que defiende el carácter activo de la ciudadanía, que no debe limitarse a obedecer y acatar. No queremos ser súbditos, si no protagonistas. Esa voluntad activa es un fin en si mismo y pone en cuestión las reglas burocráticas del funcionamiento político de esta sociedad. (MS6)

Aquesta postura elevada un grau és també recollida per l'entrevistat del 15M, quan afirma que cal esborrar trets diferenciadors ideològics que fomenten la desunió entre els participants potencials d'una mobilització.

Entonces s'ha tractat de, a mi m'agrada molt la frase esta de llevar la etiqueta tant d'esquerra i dreta, que sí que existeix, o siga, a nivell teòric, a nivell econòmic, a nivell polític encara n'hi ha esquerra i encara n'hi ha dreta, però és una divisió que mos separa de donar-mos compte de que que n'hi ha important, molt més important que eixa i que està ara mateixa a l'ordre del dia, que és que n'hi ha un noranta i pico de persones baix, i un 5% de persones dalt, que eixa és la diferència que n'hi ha que fer, no? Llevar un poc eixa ideologia política al servei d'una unió major entre els sectors que estan passant-ho fatal, pels quatre que estan de festa. (...) N'hi ha tants problemes que lo més important d'este moviment és no tindre tanta base ideològica i teòrica que mos separe i que mos puga enfrontar, i per això mateixa és un nou moviment. Perquè és un moviment molt en construcció però que sí que té clar eixa divisió entre abaix, entre baix i dalt que n'hi ha que fer. N'hi ha que... Si los de abajo se mueven los de arriba se caen. (MS4)

Aquest discurs, com ja hem ressenyat anteriorment, és característic del 15M i d'algunes de les

propostes polítiques que s'hi deriven: la dissolució ideològica, que sembla que fomentaria esclats col·lectius o com a mínim èpoques de gran activitat mobilitzadora, però que potser no casa tant amb projectes de trajectòria clàssica com són els partits polítics. Però aquest és un altre debat en el que no ens correspon entrar en aquest treball.

La diversitat ideològica es difuminaria entorn a elements central de mobilització temporal, ja sia amb caràcter efímer com els esclats col·lectius o en moviment una mica més duradors en el temps en els que la població no es bolca d'una forma tan simultània. Quan més massiu és un esclat més generalitza la reivindicació, mentre que les mobilitzacions que podríem anomenar d'ona mitjana, com les lluites dels Salvem, concreten una mica més, en aquest cas en la defensa d'elements concrets de patrimoni natural o cultural. Aquesta generalització parcial o general permet la suma de diverses identitats entorn als moviments en qüestió.

Com afirma l'entrevistat MS6, hi ha semblances entre el seu projecte audiovisual i el 15M quant al plantejament plural i poc definit en el que la defensa del dret de la ciutadania és central:

Y queríamos intervenir porque llevamos tiempo ya defendiendo un papel activo de la sociedad que no se limite a tirar un papel en la urna cada 4 años. Todo eso entronca con los movimientos actuales, con el espíritu fundamental del 15M y creo que fue un éxito haber contribuido a ese fin. (MS6)

8.5.2.5 Els mitjans alternatius i la generalització de la crítica

Mentre els moviments que hem considerem de durada mitjana com els Salvem agrupen diverses sensibilitats en torn d'un element molt concret de lluita, els mitjans de comunicació alternatius treballen de la mateixa forma quant a la pluralitat de les veus que hi contempla, però sense centrar-se en un element concret en el que condense tota aquesta pluralitat. En tot

cas es podria parlar que el seu element central és la pròpia comunicació a la que destinen fins i tot la seua pròpia concepció.

En qualsevol cas en aquest apartat és on podem trobar una major diversitat de respostes entre els diferents mitjans alternatius que hem contemplat en la nostra anàlisi. D'acord amb els diferents discursos és possible establir unes tipologies de mitjans alternatius en funció de les identitats que acullen:

El primer discurs és que correspondria amb un mitjà alternatiu clàssic, de tipus militant, en el que la línia ideològica està perfectament definida i és indissimulada:

El que nosaltres si que volíem deixar clar és que la gent, tant que escrivia com la gent ho llegia ja en coneixement de causa eh...si que no tinguera dubtes sobre diguem el moviment al qual pertany eixe periòdic de fet en la capçalera eh...L'Accent, periòdic popular dels Països Catalans, que és una declaració ja d'intencions molt marcada. (MA3)

En aquest discurs els objectius del projecte estarien perfectament definits i serien concrets:

Nosaltres som una eina per a la construcció dels Països Catalans, no? (MA3)

El segon plantejament és aquell que podem qualificar com de transició entre el model militant i el model obert, que tractarem a continuació. Es tracta d'un model també molt ideologitzat en la seua fundació, però que ha anat acomodant-se als nous temps obrint espais a la resta de col·lectius actius del País:

Quizás hubo una época en que era más homogénea la... dentro de los colectivos que había pues se podía meterlos dentro del ámbito libertario en su término muy amplio. Pero ahora, ahora en la radio es mucho más abierta en ese sentido. No sé si la palabra es abierta porque abierta ha sido siempre, por lo menos de vocación. Otra cosa es que algunos creyeran que nunca iban a tener cabida en la radio. (...) Nosotros creemos en lo

que dijimos al principio. Exceptuando lo que antes te he nombrado del fascismo o del estalinismo, todo el mundo tiene la oportunidad de expresarse y decir lo que quiera y por eso no se si eso forma parte de lo que estábamos hablando. (MA6)

Pues sí, yo creo que Ràdio Klara es en ese sentido un poco lo que estamos hablando, ha evolucionado también en ese sentido. Al principio eramos mucho más estrictos, nuestro discurso estaba más marcado, los parámetros por los que nos movíamos eran lo libertario, siempre estábamos pensando en que este no tanto, a ver si... Nuestro discurso era muy enfocado y ahora somos mucho más amplios y en el abanico que ofrecemos o el discurso propio de la radio. Cualquiera que oiga la radio hoy día puede escuchar desde el Sr. Ribó a quien.. a los de Zarra. (MA6)

En Ràdio Klara el perfil era llibertari, llibertari en totes les seues vessants, des dels més... però clar és que Ràdio Klara és un mitjà llibertari expressament, i en aquest món hi havia des de la vessant més anarquista històrica fins una vessant anarquista més del món okupa, el món actual que es combinava a Ràdio Klara i gent també que no era d'ideologia anarquista però que aprofitava el mitjà per a donar a conèixer les seues coses, com era jo, que era independentista. I no passava res per estar allí, tothom ho sabia i hi havia respecte i tal... (MA1)

Finalment apareix un discurs identificable amb al que podem qualificar com a Mitjà obert. En aquest, l'element ideològic es fa molt més generalista i es barreja amb qüestions relacionades amb les trajectòries professionals dels participants, una característica destacada en els Mous moviments socials, especialment a partir de l'emergència de les Tecnologies d'Informació i Comunicació.

Aleshores la gent que estava dins de l'Avanç, n'hi havia gent directament anti sistema... clarament; gent crítica amb el sistema; i gent que simplement va parar per allí, perquè era un projecte que li feia gràcia, on tenia la llibertat d'informar d'allò que volia, i que probablement no s'haguera plantejat en la vida, ni s'ho hauran plantejat mai, si són anti

sistema, pro sistema o al marge del sistema. Simplement tenien un espai de llibertat en el qual informar, i allí estaven i se sentien còmodes. (MA2)

Bueno, diguem que els que estàvem allí érem: joves, la majoria, molt joves, de fet al principi, vam créixer, però érem gent molt jove, estem parlant des dels 18 anys als trenta i pocs, la majoria estudiants, la majoria militant o ex-militants d'organitzacions polítiques, i si no compromesos en algun tipus d'associació, d'ateneu, moviment social en general, com érem estudiants, evidentment amb una formació molts... *bueno* n'hi havia de tot, gent amb una formació universitària o gent amb altres tipus de formació, però *bueno*, sobretot amb molta cultura, jo crec, pel que fa a temes de política i de cultura, sobretot, no tant temes d'economia per exemple (MA1)

Una de les característiques més rellevants dels nous moviments socials és la vinculació professional amb la protesta, i aquesta es vehicula perfectament a través dels mitjans de comunicació alternatius atès que una cada vegada major proporció de treballs tenen a veure amb la pròpia informació en totes les seues versions. Així, informàtics, periodistes, il·lustradors, etcètera troben en els mitjans de comunicació alternatius llocs on desenvolupar la protesta en els que s'aprofita el seu potencial i on, a més d'ajudar a la causa, obtenen pràctica:

Estàvem fent coses que eren miracles i que, en realitat, depenien d'un compromís de vida. És a dir, els periodistes i els voluntaris de l'Avanç, tenien un nivell de dedicació i de compromís extrem. I això en concret, podríem dir que després de tots els anys, l'Avanç va ser una escola de periodistes. (MA5)

Aprofundint en l'ampliació i difuminació ideològica dels mitjans alternatius ens trobem amb un marc identitari basat directament en les trajectòries professionals de part dels promotors. En ambdós casos es tracta de mitjans digitals, relativament difusos ideològicament, tot i que

amb abast i funcionament ben diferenciats:

Doncs home, doncs home, érem els tres periodistes, de carrera a més d'haver treballat en mitjans i tal, de perfils ide..., ideològicament molt propers, com et diria jo, de l'esquerra més valencianista, socialment de classe treballadora tots, i molt compromesos jo crec amb l'ofici de periodista, tots som membres de la Unió de Periodistes, de fet jo estic fins i tot en l'executiva i tot, molt compromesos en fer bé la faena de periodista, no en ser un confidencial més que comença a soltar barbaritats *ahí*, i *amarillisme* i tot això. I, jo crec que socialment compromesos amb una determinada societat, un determinat model de País i de convivència, molt molt determinat que jo crec que se plasmava, se plasmava en les informacions i se plasmava en la línia editorial del diari. (MC1 referint-se a L'informatiu)

Els tècnics, els *tèquis* que els diem, eh...i els no tècnics, els de lletres... sempre hi havia hagut eixa diferència i de fet hi ha moments que crea conflicte eixa diferència perquè hi ha una gent que t'està donant que la estructura funcione i hi ha una gent que està treballant els continguts, aleshores hi ha gent tècnica que està fent allò per ideologia, per tant ells debaten els continguts *lo* que passa és que la faena diària de redactar-los la fa una altra persona per què tu ja estàs fent una altra cosa, i aleshores en l'assemblea estem tots i decidim els temes i no sé que, però després el grup editorial es posen a *currar* i els tècnics es posen a *currar* en *lo* seu. Aleshores potser això si que ha variat hui dia perquè hui dia un *tèqui* et fa, un tècnic et fa la web a *lo* millor si tu la vols no sé que però un cop te la fa la tecnologia és molt transparent vull dir que en un mínim curset d'una hora tu ja saps publicar perfectament *lo* de mitja hora en un WordPress i publicar perfectament i súper bé i ja no necessites a cap tècnic més, per tant del 2000 al 2005 tot col·lectiu que vol fer *algo* amb Internet, o siga la majoria necessita un equip tècnic a partir del 2005, per posar un any, tampoc sabria dir... però si, a partir de 2005 ja no necessites a cap tècnic, amb *lo* qual els tècnics que feien de tècnics es replantegen que fer perquè no em posaré ara a escriure si no havia escrit abans per exemple, no? (MA7)

Finalment hem de considerar un altre discurs que no respon a la gradació anterior, sinó que se n'ix d'aquesta perquè es tracta d'un mitjà que no neix amb vocació alternativa. Però el cert és que incorpora gran part dels elements que hem destacat dels discursos referits a mitjans més

oberts: ample espectre ideològic, trajectòries professionals...:

No, no, no... gent no militant, gent de tarannà progressista... eh... professionals del món de l'audiovisual tots menys un, un petit empresari que no tenia res que *vore* en el món audiovisual però que en tot el camí mos el trobarem i, i: "jo vull jugar en això que m'interessa". Volia jugar, i continua volent jugar no com a empresa o empresari sinó com a ciutadà conscient del món en el que viu i en la possibilitat de canviar algunes coses. No, *ahí* no hi havia vinculacions polítiques. (MA7)

8.5.2.6 Els mitjans alternatius com a paraigua identitari dels moviments socials

Els moviments socials característics del període tractat tenen com a característica identitària la pluralitat de marcs ideològics que hi conflueixen, la qual cosa fa que en conjunt la identitat del moviment no es caracteritze per qüestions ideològiques, més enllà d'una actitud crítica contra el model de desenvolupament depredador i l'autoritarisme del govern. Per contra, la seua identificació es construeix amb la condensació dels diferents referents ideològics entorn a un element que tinga la capacitat de produir aquesta precipitació. La major part d'aquests moviments es mantenen en la defensa d'aquests elements i quan aquests aconseguen ser salvats, o per contra, quan finalment acaben sent destruïts, els Salvem desapareixen.

Per la seua banda els mitjans de comunicació alternatius de l'època sorgeixen d'intents plurals semblants als que han donat com a resultat el sorgiment dels Salvem, però els resultats són molt desiguals. Una part dels mitjans aconseguen comptar amb suports inicials i formen un grup divers ideològicament que serà el que tirarà endavant el projecte. També serà voluntàriament difús, ideològicament parlant, de manera semblant a com ho són els Salvem, però no se centraran en la defensa d'un element en concret sinó en el conjunt d'elements que els Salvem i altres moviments de l'època abandonen.

Pot afirmar-se que l'element aglutinador de la diversitat és el propi fet comunicatiu, el qual és vist per gran part dels entrevistats com un element central en la comprensió de l'èxit o el fracàs de l'acció col·lectiva. En torn a aquest eix, a més, sorgeixen adhesions «professionals» per part de persones que estan qualificades en els àmbits de les noves tecnologies, el periodisme etcètera.

En el plànol identitari, els mitjans de comunicació alternatius plantejarien un repte específic en l'acció col·lectiva, la comunicació, que es pot considerar instrumental des del punt de vista dels moviments socials, però que també és molt ambiciós, si atenem als discursos dels seus promotors. Vist així, no es pot considerar a aquests mitjans de comunicació com derivacions dels moviments socials, al menys no totalment, ja que els seus components tenen finalitats específiques molt més ambicioses que les pròpies de donar veu a la resta de moviments socials. La seua lectura gira en torn la fonamental necessitat de la comunicació per a que la mobilització es produeca i tinga èxit, per tant consideren que si bé sorgeixen en moments de prèvia efervescència social, són «l'oli» del motor, l'element sense el qual els moviments no podran anar més enllà de les seues reivindicacions concretes i limitades.

Així els mitjans de comunicació alternatius es plantegen com els ens en els que es pot visualitzar el conjunt de marcs ideològics presents en les diverses lluites i que en els moviments socials com els Salvem, queden ocults darrere de l'element aglutinador.

Posant un exemple, serà L'Avanç qui podrà fer una anàlisi correcta de la lluita dels veïns del Cabanyal, contextualitzant-la, advertint el seu valor, sense ser condicionats per dependències econòmiques, etcètera. Mentre que en un mitjà convencional les anàlisis, en el cas que existesquen, estaran deformades pels diversos condicionants, i es fixaran en allò immediat del conflicte.

Els mitjans alternatius seran doncs, elements necessaris per estructurar lluites de major abast i trencar les limitacions d'uns moviments socials tan limitats en les seues reivindicacions com els Salvem.

8.5.3 Visions sobre les relacions entre les diverses organitzacions

8.5.3.1 *Els Salvem com a projectes col·lectius*

El tema de la conformació dels moviments socials característics de l'època ja ha estat tractat en altres treballs, i els resultats de les entrevistes que hem fet no difereixen de la descripció que han fet altres treballs (Albert Rodrigo i Hernández i Martí 2011; Ginés 2011; Gómez Ferri 2004; González Collantes 2005; Xambó i Ginés 2012, 2013). La qüestió que ens interessa en aquest apartat és ressenyar la percepció que tenen els líders de les organitzacions dels moviments sobre la interacció entre les diverses entitats que conformen les plataformes Salvem. A més a més, ens interessa de manera especial a quin esquema identitari responia aquesta unió de diverses sensibilitats culturals, polítiques i, en definitiva, ideològiques.

La primera qüestió destacable és la perfecta naturalitat amb que es tracta la conformació de les plataformes com a ens on es reuneixen diverses organitzacions. Val a dir que si bé en la formació de les plataformes s'hi donen suports i col·laboracions de moltes organitzacions, els sectors formals solen adquirir una gran independència respecte les organitzacions d'origen, en el cas de tenir-les, i destinen tots els seues esforços «militants» a aquestes plataformes. Realment forma part del mite que els Salvem no estiguen estructurats ni tinguen òrgans especialitzats dedicats. Ara bé, no és menys cert que es tracta d'estructures organitzatives que reben de forma permanent adhesions i suports de la resta d'organitzacions, i que compten entre els seus sectors actius amb moltes persones amb doble, triple o un major nombre

d'adscripcions. I també amb persones sense cap altra adscripció que la seua col·laboració amb el col·lectiu.

Pues pràcticament tots. Doble o triple... múltiple. Sí, sí, jo crec que tot el món eh. Tot el món múltiple militància, o sea o l'Ateneu Al Marge, o Ca Revolta, o el partit..., o Esquerra Unida o el Partit Socialista o lo que siga. O Salvem el Cabanyal o Compromís pel Territori, vull dir, múltiple, múltiple militància. (MS1)

En la gènesi dels propis col·lectius ja hi ha implicades, ni que siga formalment, una gran quantitat d'organitzacions que són que les han donat suport públic a un document que recull la reivindicació inicial. Les respostes dels promotors i les promotores dels Salvem van en aquesta direcció:

(...) els grups originaris de Salvem el Botànic eren l'associació, unes associacions de veïns, d'Arts i Oficis, la del Botànic i no sé si la del Carme, no recorde. Dos o tres associacions de veïns, acció ecologista Agró, Ràdio Klara participava també, algun col·lectiu d'urbanistes i arquitectes i gent, doncs bé, que ja formava grups de defensa del paisatge, que en aquell moment era una cosa molt incipient, perquè bé, del paisatge ara ja se'n parla molt, afortunadament, però en aquell moment no, i professionals aïllats, doncs d'això, del món de l'arquitectura, de l'urbanisme, del paisatgisme. (MS1)

Tot i que alguns dels representants reconeixen tensions internes en algun cas específic, com és el cas de Salvem Catarroja, on l'entrevistada especifica que les friccions que es produïen provenien dels partits polítics que formaven part de la plataforma:

N'hi havia gent d'Esquerra Unida, n'hi havia gent del PSOE i del BLOC. De fet les primeres reunions eren insuportables perquè cada representant volia una cosa als pamflets. I poc més. Ens posàrem en contacte amb l'associació de veïns i van passar del tema. (MS5)

En el cas del projecte de comunicació Ja en Tenim Prou, aquest resulta ser un híbrid d'acord amb el plantejament del promotor a qui hem entrevistat. De fet, la idea amb què naixia era, al marge de la que ja hem ressenyat en l'apartat corresponent, la de constituir un col·lectiu permanent que no va reeixir. Però sí que va aconseguir ser una acció col·lectiva amb prop d'una trentena de col·lectius participants:

La verdad es que con Ja en Tenim Prou se ha conseguido una especie de Unidad Popular porque se ha implicado a la práctica totalidad de la oposición, tanto social como política como cultural. Había una conjunción entre la participación individual de creadores y artistas y la acción de activistas de los 27 colectivos que participaron directamente en el proyecto. (MS6)

Ara bé, el projecte tenia una dependència organitzativa per part de Ca Revolta la qual cosa no casa amb el comportament de la major part dels Salvem que hem pogut analitzar o sobre els que ens hem informat:

Por eso JETP se ha constituido como un colectivo, una agrupación informal sin directivas. Pero no perdamos de vista que todo eso se desarrolla dentro de las estructuras de Ca Revolta, lo que aseguró ese fuerte nivel organizativo indispensable, liberando en parte al colectivo de JETP de las tareas más arduas de la infraestructura y dejando mayor margen para centrarnos en la esfera creativa. (MS6)

8.5.3.2 Els mitjans de comunicació alternatius: diversos models d'associació

Per la seua banda els mitjans de comunicació alternatius plantegen diverses fórmules de treball i col·laboració entre ells, amb altres mitjans convencionals i també amb els moviments socials. L'argument que despleguen la major part dels seus representants és el de la inclusió, la pluralitat i el treball col·lectiu:

Els Salvem són molt importants perquè són moviments que coincideixen en la filosofia que posteriorment seria la del Avanç, són també inspiradors. I és una filosofia que s'està generant a nivell mundial que és de inclusió. És a dir, Salvem el Cabanyal, Salvem l'Horta inclús podríem anomenar també Escola Valenciana, el moviment de rock i de música en valencià... Tota aquesta confluència de sectors que tenen (en) la identitat valenciana una característica fonamental però no excloent i *ahí* en eixa confluència de gent immigrada, castellanoparlants que comencen a interessar-se pels drets nacionals i el patrimoni valencià, l'atac dels poders públics, dels poders polítics i econòmics cap al patrimoni valencià, l'Horta, l'arquitectura valenciana, el territori general. (MA5)

Un inclusió de la que s'autodescartarien els partits de l'esquerra, segons el nostre entrevistat, que veurien el el projecte de L'Avanç un mitjà radical amb el que no s'hi identificarien:

Doncs per als partits del centre-esquerra, partits i sindicats de centre-esquerra i d'esquerra institucional ens van veure sempre amb una gran desconfiança. Ens veien com a uns radicals, cosa curiosa perquè jo no renegue, per a res, el terme radical que vol dir anar a les arrels de les coses, dels problemes, de la situació, però em fa gràcia i pena, sobretot, que els partits i sindicats d'esquerres institucional no entengueren que per molt que nosaltres fòrem, possiblement, més radicals que ells almenys sabien que nosaltres érem l'únic mitjà que anàvem a donar-lis veu, com no fan els grans mitjans. (MA5)

Mitjans com Ràdio Klara o Indymedia compartien el fet de ser el resultat de continguts que elaboraven altres col·lectius, en un cas fent programes i en l'altre fent notícies. Ambdós mitjans, a més a més, tenien un òrgan gestor que s'encarregava (encara s'encarrega en Ràdio Klara) de coordinar els continguts i també de satisfer les necessitats tècniques de les persones o col·lectius participants.

Esos estructuraban su propio canal. La radio no tiene, no tenía una dirección. Es decir, no había un cuerpo directivo que, o un director de programación o del medio que decía: "bueno, necesitamos esto y esto y lo va a hacer fulanito de tal y tiene que decir esto". Eran los colectivos los que estructuraban su mensaje. Es decir, veían los del Movimiento

de Objeción de Conciencia y contaban lo que querían en una hora. (MA6)

Aquest cos tècnic sol ser obert però ben organitzat de tal forma que és identificable com una organització de les que formen part de la mobilització en general. Però com afirma un dels entrevistats, el seu paper no és el de la reivindicació d'un aspecte sinó el de fer que el conjunt de reivindicacions tinguen repercussió social. El seu paper, doncs, serà de paraigua i de projecció dels moviments socials en general:

Jo ho veia... nosaltres la, la situació que teníem respecte als altres col·lectius o grups, nosaltres sí que ens dèiem que érem un col·lectiu, per exemple, en eixe sentit ens defeníem com a col·lectiu, tenim una assemblea, en eixe sentit funcionàvem com un col·lectiu, i si hi havia alguna cosa de col·lectius, alguna plataforma, Indymedia podia anar com a col·lectiu, en eixe sentit estàvem acceptats com a col·lectiu... “tu de què eres?» “jo sóc d’Indymedia” “vale” “jo sóc de Maulets” o “joestic a Maulets i a Indymedia” “vale”... en eixe sentit érem un col·lectiu i... però per un altre costat jo veia que nosaltres érem l’oli del motor també, o les matemàtiques a la ciència... que érem un col·lectiu però tot un poquet *raro* com a col·lectiu, perquè lo que fèiem era ser... treballar per a donar veu als col·lectius, no? Érem l’oli que feia que allò tinguera sentit... que en altres col·lectius sinó se sap i no arriba al lloc, no té sentit. Aleshores en eixe sentit la funció si que és una funció un poquet especial dins dels col·lectius, no érem ni ecologistes, ni érem...però érem tot, érem periodistes, que punyetes, érem... (MA7)

Segons aquest argument els mitjans de comunicació alternatius d'aquest període es caracteritzen per conceptualitzar-se com un projecte plural on càpiguen totes les sensibilitats i per tant que tinga relació amb qualsevol col·lectiu crític. A més a més, l'aparatge organitzatiu també és divers i no s'identifica com a col·lectiu amb qualsevol altra organització. Fins i tot el grup de persones més implicades poden ser considerades elles mateixa com un col·lectiu que es dedica a la comunicació. Aquest seria un marc identitari determinant en

aquests nous mitjans, que a més és propi dels nous moviments socials.

Per altra banda, hi ha altra forma de relació entre els col·lectius i els mitjans com és el que es produeix a través del patrocini, la subscripció i la inversió inicial. En l'apartat que es referia a la independència dels mitjans alternatius ja hem tractat aquesta relació, però basta dir que alguns dels entrevistats la consideren fonamental i mostra de que el seu projecte és un exemple de pluralitat:

Sí que et podria dir exemples de sindicats amb els que treballàrem molt bé, que apostaren per nosaltres, que sempre ens tingueren en compte, que d'alguna manera aportaren informació o aportaren publicitat. D'alguna manera compraven periòdics cada 15 dies cada volta que eixia de manera massiva per a tindre'ls en el seu sindicat. També et podria parlar d'organitzacions veïnals de nou encuny, de tipus Salvem, que apostaren per nosaltres dins de les seues capacitats, perquè evidentment no és la mateixa capacitat la que puga tindre un sindicat ja amb molta experiència i amb molts anys de treball amb una organització veïnal que només té influència en un barri. (MA2)

8.5.3.3 *Junts però no dissolts*

La conclusió que es desprèn de l'anàlisi d'aquest conjunt d'interaccions deixa clara la proximitat quant al plantejament amb què construeixen les seues relacions els moviments socials i els mitjans alternatius. Ambdós fórmules d'acció incorporen persones dels moviments preexistents a la seua aparició amb els quals aconseguixen el suport i la legitimació necessaris. En el treball diari els mitjans de comunicació intenten incorporar a les pròpies organitzacions a través dels seus sectors actius o grups formals, mentre que els Salvem actuen de manera similar.

Ara bé, tant uns com altres conformen grups actius diferenciats de les organitzacions de procedència, autònoms i oberts, en els que també hi caben persones no vinculades a altres

projectes. Aquest grup seria l'encarregat de coordinar i impulsar el projecte i s'encarregaria de les tasques relacionades amb el manteniment, la infraestructura i la intendència, però no podrien ser considerats com a grups dirigents ni tan sols com a consell de redacció, ja que no tindrien la capacitat de retirar notícies ni programes pel fet que no seguiren un criteri editorial definit prèviament. Aquest criteri no existeix normalment i si existeix és de mínims.

Als efectes de l'organització de la diversitat podem afirmar que els moviments socials característics del període i també els mitjans de comunicació alternatius constituïen noves organitzacions autònomes però amb un rol de coordinació de la participació de la resta d'organitzacions i persones implicades, sense atribuir-se la capacitat de donar consignes ideològiques a la resta.

8.5.4 Novetat i/o adaptació als nous escenaris

8.5.4.1 Noves mobilitzacions impulsades per velles organitzacions

La major part dels entrevistats reconeixen que les organitzacions que representen estan connectades històricament amb altres organitzacions, que van impulsar en el seu moment manifestos o convocatòries entorn elements del patrimoni en perill o altres qüestions emergents, com la gestió de l'aigua. A l'hora d'entrar a operar haurien animat professionals o experts de matèries relacionades amb les seues lluites, fent un còctel format per l'experiència militant i professional:

A mi em va “cooptar” Cristina Piris. Bé, jo coneixia alguna gent de Revolta i recorde que un dia parlant amb ella i em va dir, “ah, jo tinc un projecte entre mans que a tu t'encantaria”. I va començar a explicar-me en allò que consistia la ILP, la Iniciativa Legislativa Popular. Seria entre el 99 i el 2000, i em va parèixer una idea molt bona i vaig dir, “val, vinga va, anem a aplegar esforços”. També coneixia Albert Trasancos, de

Ca Revolta, de quan ell estava en Salvem el Botànic. (MS3)

La generación de activistas de la que formo parte llevamos ya un dilatado recorrido en eso de las movilizaciones y agrupamientos sociales. Yo pertenezco a Ca Revolta, colectivo sin el cual sería impensable JETP. La creatividad y el imaginario original, la tormenta de ideas y su conversión en una propuesta factible son marcas de la Ca, Ca Revolta. (...) Lo nuestro, insisto una vez más, era irrumpir en la escena pública ayudando a decir: “aquí estamos la ciudadanía”, como lo hicieron en su momento los que nos opusimos a la OTAN, desplegando un poderosísimo movimiento que le tomó el pulso al poder, como lo hizo la antiglobalización y ahora la ciudadanía árabe y el 15M y similares en el contexto europeo. La nuestra es otra batalla distinta a la contienda electoral, por mucho que los vasos se puedan intercomunicar. (MS6)

Les connexions entre aquests nous moviments i el sistema de mobilització veïnal no sols es produïa per l'impuls que organitzacions clàssiques donaven inicialment al projectes, sinó que les persones que formaven part dels seues grups actius provenien de mobilitzacions prèvies. Com hem vist de moviments com l'Anti OTAN dels 80 o del moviment veïnal:

Vale, pues, que va morir, poc abans de començar això des del moviment veïnal, quedaven encara, en els anys 90 encara quedaven restes del moviment veïnal que són els que ha donat, això se'ns ha passat, però *bueno* és obvi, que són els que han, també han estat en el origen d'això i els que han fet reviscolar un pelet el tema de la participació i de la resistència ciutadana. Estava molt decaïgut per tota la època en què l'esquerra havia governat i havia dit ie, ie deixeu-nos fer. Pues eh, *bueno*, *esta* gent com ell i com altres pues estaven al *loro* de tot. I és *bueno*, seguien les novetats, els butlletins oficials, els contactes que tenien dins dels partits per a saber com anava la cosa i ja se sabia. (MS1)

8.5.4.2 La independència d'origen

Mentre això passa en els moviments socials estudiants en aquest treball, els mitjans de

comunicació que apareixen no són projecte d'un a altre col·lectiu sinó que es formen per grups de persones que pel seu compte decideixen emprendre els projectes. Gran part d'aquestes persones forma part d'altres moviments socials, però hi participen a títol individual.

No, jo crec que es va a les plataformes i s'informa i es diu: "anem a crear Indymedia, qui vulga que vinga" però depèn d'eixes plataformes, no són eixes plataformes les que ho fan, és un grup independent. (MA7)

Els col·laboradors dels mitjans de comunicació alternatius formaven part també de col·lectius socials, un fet que era potenciat per part del mitjà en busca de legitimació i complicitats per parts dels col·lectius, i també per persones que desenvolupaven el treball per al que s'estaven formant acadèmicament:

Aleshores el col·laborador de L'Avanç va ser, bàsicament, per una banda gent de la que militava en MS i, per l'altra, gent que estava dins del món del periodisme, estudiants de periodisme i demés. A voltes també eren dos mons que moltes voltes també estaven d'alguna manera interrelacionats. (MA2)

No passarà el mateix amb els mitjans militants que sí són projectes que s'engendren de la mà d'organitzacions per a les que els mitjans, amb major o menor independència, treballen:

Jo tinc una altra organització i per a mi és eixa organització. Per exemple jo puc renunciar a militar en la meua organització per a dedicar-me a l'Accent però si ho faig és perquè considere que l'Accent és una eina vàlida per la consecució dels objectius de la meua organització..no se si m'exlique... és a dir, perquè considere que en eixe projecte estic contribuint al projecte polític de la meua organització... però mai com a un fi en sí mateix, és a dir l'Accent no és mai un fi en sí mateix, és a dir no han volgut anar mai més enllà de les pròpies organitzacions, no hem reclamat mai una veu dins de l'esquerra independentista eh...potser això, d'alguna manera, no ho sé que això són ja reflexions personals, potser també pertanyem a una organització que ja té un pes, molts de nosaltres pertanyem a una organització que ja té un pes gran i no ho hem considerat necessari, (...)

(MA3)

8.5.4.3 *Nous escenaris que precisen de projeccions comunicatives*

Com hem pogut copsar en l'apartat 8.1 (pàgina 205) els inicis de la dècada dels 90 són un desert activista. El canvi de govern i la deriva del sector de la construcció generen reaccions en les organitzacions clàssiques però aquestes es troben absolutament desgastades i són incapaces d'articular una resposta adient amb els discursos i les ferramentes clàssiques. Amb els membres més actius es van celebrant unions estratègiques entorn a elements simbòlics de fàcil adhesió popular de forma que es redistribueix la militància entorn a un panorama atomitzat en nuclis de resistència però uniforme ideològicament. En aquest context els mitjans de comunicació alternativa vindrien a intentar produir la reunió necessària entre totes eixes lluites puntuals per tal de reconstruir un front comú.

La producció d'un front comú també estava sent articulada pels propis Salvem a través de la Plataforma Compromís pel Territori, que aplegava a la major part, i que se centrava en la coordinació d'accions, sobretot, que tingueren a veure amb manifestacions i visualitzacions de la col·lectivitat en general.

La diferència entre els dos intents és que un intentava ser una coordinació en base a acords entre els diversos Salvem, mentre que els mitjans de comunicació alternatius creaven la unitat de facto, sense necessitat de cap negociació ni pacte. Amb els mitjans de comunicació alternatius es visualitzava el treball dels diferents Salvem i altres projecte semblants com si es tractés d'un tot sense líders estables i sense una bandera, lema o sigla en comú. La visualització d'un continu de mobilitzacions, amb escenes dolces (l'activitat de Salvem el

Cabanyal pintant la paret del solar de verd, per exemple) juntament amb altres escenes dures com el desallotjament dels veïns de la Punta, constituïen la imatge d'un nou temps en el que a partir de lluites puntuals, molt localitzades i també molt diverses pel que fa al repertori d'acció de què fan ús, es conformava un estat de resistència general. A més a més els mitjans de comunicació, especialment L'Avanç, van cuidar molt la secció Internacional que donava compte permanentment de les lluites locals arreu del món, la qual cosa contribuiria a fomentar eixa percepció que es pot resumir en un lema que va néixer a l'època i que encara hui és perfectament vàlid: pensa global i actua local.

Amb això, els mitjans de comunicació estaven participant en un avanç dels esclats col·lectius que viuria aquest país en 2004 i en 2011. Cadascuna de les característiques que hem ressenyat correspon a un tret definitori dels esclats, sense sigles, amb multitud de lemes comuns, sense ideologia definida, rabiosament plurals, oberts i participatius.

8.6 La dimensió comunicativa de l'acció col·lectiva

8.6.1 La visibilització com a estratègia

Els primers moviments que analitzem van sorgir sense una planificació concreta del repertori d'accions que activarien. En un procés de prova-error i imitació, els col·lectius que anaven formant-se posaven en pràctica tècniques més efectives per obrir-se camí entre el sistema informatiu (alternatiu i convencional) i també entre la població propera, fent ús de cartells pasquins, etc... (González Collantes 2005) . D'una forma més o menys espontània alguna de les accions obtenia un cert ressò, suficient com per sorprendre fins i tot els propis organitzadors:

Doncs, el tema de la visualitat va ser una troballa realment perquè vam pensar com donar a conèixer la història de manera que despertara simpaties, que ajudara a que la gent

s'animara a defensar, això, la protecció del paisatge i tal i, bé doncs, jo crec que gràcies al, a la manera de concebre la seua professió la gent més professional, els arquitectes, concretament i els urbanistes, que de seguida pensen en termes d'imatge i tal, doncs es van unes composicions que encara eren rudimentàries amb els mitjans que hi havia en aquell moment, però es van fer unes composicions amb una fotografia del paisatge i es va dissenyar a escala el que era el perfil de les tres torres i es van fer uns gran panells i ací va començar tot. (MS1)

A pesar del que puga parèixer els moviments socials del tipus Salvem, amb alguns dels promotors dels quals hem pogut conversar, no manifesten una predilecció excessiva pels aspecte comunicatius. Ja es veia en l'apartat referit a la importància que donaven a la comunicació i els recursos que hi dedicaven. Està clar que és el centre de la seua activitat, però sí es cert que troben en la comunicació una tècnica que els ajuda molt a aconseguir donar una certa aparença que de vegades, com hem vist anteriorment en el cas de Per l'Horta, els sobredimensionaria de cara a la ciutadania.

Per la seua banda l'entrevistat de Xúquer Viu es manifesta centrat en tres eixos, dos dels quals tenen a veure amb la comunicació, però en posteriors reflexions no es mostra entusiasta de mètodes de treball massa visuals, i els considera una forma bona d'aconseguir visibilitat en cas de fracassar en les convocatòries:

Tenim els tres components: de mobilització, de sensibilització i també de propostes alternatives, d'elaboració de documents, etcètera. (MS2)

Però, normalment nosaltres en les coses que fem volem que vaja gent. És a dir, no t'ho puc dir, però sí que hem fet algun tipus d'activitat més visual però no és *lo* que ha, per exemple, Marfull. Alguna cosa hem fet, però no, més bé pues hem fet concentracions davant de determinats llocs, cadenes, però normalment el que fem és pancarta, concentració, gent que està al voltant nostre. I normalment sempre cridant a la gent a que

vinga i participe. (MS2)

I a vegades eixe *tipo* d'activitats, que són molt vàlides, pues es fan, igual, com una, com una alternativa a fer concentracions més nombroses. (MS2 referint-se a les accions mediàtiques)

Tal i com afirma Víctor Sampedro (Sampedro 2005b), el joc polític de les multituds és el de la visibilitat. Però no és el cas de les mobilitzacions d'ona mitjana en les que la finalitat principal és salvaguardar l'element que concentra l'acció del moviment. Però entre les multituds que s'apleguen entorn esclats col·lectius i els moviments d'ona mitjana hi ha elements de transició com els mitjans de comunicació alternatius, en els que l'acció se centra principalment en donar visibilitat als moviments socials del seu entorn. Mentre que aquests farien servir estratègies de visibilització com a mitjà per a protegir els elements en perill, els mitjans alternatius se centrarien en la pròpia visibilització, sense tenir un objectiu concret més enllà d'això. Ens trobem davant d'una connexió directa entre un cicle de mobilització i un altre que se superposa a partir de 2004 amb les protestes del 13M.

8.6.2 L'espectacularització

El període estudiat es caracteritza per una forma nova de concebre la ciutat per part dels líders empresarials i polítics. Aquesta va passar a ser considerada com una mercadera que es podia vendre a inversors estrangers i per això la ciutat, en el nostre cas València, havia de reclamar l'atenció de l'exterior. Per a això, tot i que com hem vist posteriorment amb els casos de corrupció en procés judicial no es tractava de la única raó, la ciutat va desenvolupar un esperit espectacular que impregnava una bona part de les inversions públiques i dels esforços dels governants. La política dels mega esdeveniments, de les grans obres faraòniques va

condicionar la resta d'iniciatives públiques arribant a hipotecar el futur de la ciutat (Alcalà et al. 2010; Alcalà-Santaella et al. 2011). El resultat de tot això ha estat una ciutat sense discurs, sense argument i sense guió. Una ciutat sense rumb. La societat de l'espectacle que anunciava Guy Debord comença molt abans, en terrenys molt diversos, que també inclouen l'acció col·lectiva. Greenpeace, fundada en 1971 apareix en l'agenda mediàtica mundial per les seues accions espectaculars, i a València els Salvem basen part de la seua activitat en fórmules de protesta espectaculars, que els donen la possibilitat de forçar un espai d'atenció entre els mitjans de comunicació, que els possibilita arribar al públic potencial.

La major part de les persones entrevistades reconeixien que aquesta forma d'acció era bàsica i que els havia permès trencar amb el silenci mediàtic que obstaculitzava la seua influència social. Ara bé, la pregunta és obvia, fins a quin punt aquesta presència guanyada a través d'accions espectaculars és capaç de fer arribar el missatge a les bases potencials?

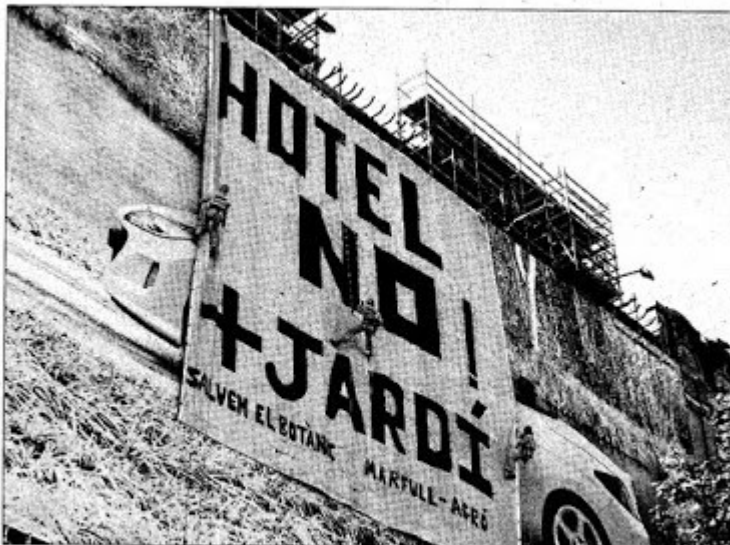
Els moviments socials, que és el que ens passa a nosaltres, en veure que els mitjans de comunicació els silencien o ens criminalitzen, de manera casi determinista, casi conductista, es van dirigint cap a una espectacularització de les mobilitzacions ja que és la única, el únic mètode, la única manera de que els mitjans es facen ressò. El màxim exemple d'això és Greenpeace. Greenpeace s'han convertit en una escola, han desenvolupat tota una tècnica de com fer mobilitzacions espectaculars. Bàsicament la seua regla és aquesta, i és una regla molt bona que tots hauríem d'aprendre: "si els mitjans no van a tu ves on estan els mitjans" (MA5)

Els Salvem no deixaven de fer ús d'elements comunicatius com qualsevol altra organització de l'època. Samarretes, cartells, adhesius, encenedors amb diverses consignes, etcètera, (González Collantes 2005). Val a dir que aquests elements tenien una certa finalitat de difusió i un molt forta de generació de xicotets ingressos. Realment, allò que els va atorgar una gran presència va ser resultat de forçar l'atenció dels mitjans de comunicació. Per això es comptava

amb tot un ventall d'accions que podien anar des de despenjar una pancarta des d'un campanar, com pintar tona una tanca de desenes de metres amb paraules sobre un fons verd. En general totes les accions tenien un component simpàtic i constructiu, amb un conjunt de lemes senzills, que de vegades tan sols estaven composts per tan sols una paraula; eren fortament vistosos o, si per les pròpies característiques de l'acció no ho podien ser, comptaven amb mitjans per a que quedaven recollits en filmacions per a la seua difusió; i també comptaven amb algun element de repte, ja sia de risc o de grandiositat. També hi ha una certa component artística, especialment en les accions del barri del Cabanyal, on s'atreu als mitjans també, oferint un seguit d'activitats artístiques de primer nivell.

Levante EL MERCANTIL VALENCIANO ■ Domingo, 17 de mayo de 2009

SALVEM EL BOTÀNIC

LEVANTE-EMV

Una pancarta de 120 metros contra el hotel de Jesuitas

Miembros de Salvem el Botànic y escaladores del grupo Marfull-Acción Ecologista Agró desplegaron ayer una pancarta de 120 metros cuadrados en un edificio para re-

clamar una mayor protección del Jardín Botánico y oponerse a la construcción de un hotel en la «manzana de los jesuitas», al final de la gran vía Fernando El Católico.

Il·lustració 2: Aparició en premsa d'una de les accions espectaculars

Il·lustració 2: Aparició en premsa d'una de les accions espectaculars

Il·lustració 3: "Patirmoni"

Il·lustració 3: «Patirmoni»

Acció artística reivindicativa en defensa de l'horta. Es pot considerar espectacular per les seues dimensions, per la complexitat tècnica i pel fet d'haver llogat una avioneta per a obtenir les fotos amb què es va donar difusió a l'acció.

La instantània de la fotografia esdevé fonamental per tal d'aparèixer en mitjans que cada vegada són més visuals, com bé reconeixien els periodistes professionals entrevistats, i també activistes:

Des del punt de partida que una imatge, jo no sé si val més que mil paraules o no, però

una imatge et costa... De vegades costa molt més d'explicar amb paraules que amb imatges les coses. Si les imatges les pots complementar amb paraules, bé, és ja la situació ideal. I, bé, de fet sempre hem intentat, doncs això, d'alguna manera poder mostrar les coses visualment. (MS1)

Alguna de les periodistes amb la que vam parlar arribava a reclamar als col·lectius socials que les accions socials havien de tenir més vistositat. Potser no reclamava tant accions espectaculars, però sí que reconeixia com de potent és la imatge en la publicació d'una notícia. L'entrevistada reclamava un treball més consistent en la producció de bones imatges que serviren als mitjans per destacar les notícies entre la resta:

Ara, si em deixes que diga una cosa que no té que veure en els mitjans de comunicació, sinó sobre com els MM alternatius plantegen les seues accions, crec que en eixe sentit, i ara igual sona una miqueta reaccionària o carca o com siga, crec que els moviments alternatius s'haurien de plantejar el fer accions socials que tinguen més vistositat, que tinguen el mateix contingut, que en tenen i molt, no?, però a voltes crec que pequen de falta de professionalitat en eixe sentit, i estic parlant dels sindicats, i estic parlant dels Salvems, i estic parlant de qualsevol altre MS que te pugues imaginar. Al mitjans de comunicació ens agrada buscar la foto. I això és *aixina*. La tirania de la fotografia és essencial i quantes voltes a lo millor has vist que un mateix moviment en un mitjà com, per exemple, El País, ha valgut una portada en l'edició valenciana perquè la foto era molt bona, o si no quantes voltes s'ha quedat simplement en una simple columna, no? Per tant crec que els MMSS s'ho haurien de treballar més això. Com te dic, que mantinguen el contingut, però que també pensen en com fer arribar al públic eixa idea a través d'una imatge. Perquè estem en una societat que està basada molt en l'impacte de la imatge i crec que no ho haurien de rebutjar eixe impacte que poden aconseguir. (MA4)

8.6.3 La primacia d'allò espectacular davant del discurs

La realització d'accions que tenen una base espectacular obre, sense dubtes, les portes de la repercussió mediàtica. Si sobre això hi ha certa unanimitat entre les persones entrevistades, no

hi ha menys unanimitat en considerar que basar l'acció dels moviments socials en aquesta mena d'accions comporta alguns riscos.

En primer lloc hi ha una consideració genèrica d'allò que representa acceptar el joc de la supremacia dels mitjans. En aquest comentari la persona entrevistada feia una crítica implícita a que la necessitat de les organitzacions per donar-se a conèixer haguera de passar pel sistema de mitjans. Per tant, s'entreveia en el seu comentari una negació de la major en el sentit que potser, els moviments socials podien generar fórmules alternatives per fer-se públiques. Si tenim en compte que l'entrevistat és col·laborador d'un mitjà alternatiu, entendrem com estén que és discutible la necessitat de les organitzacions i dels moviments socials d'espectacularitzar les seues accions.

Aquest mecanisme, aquesta tècnica que desenvolupa Greenpeace i molts altres no és incorrecta, és interessant i cal usar-la. El problema és quan acceptes la supremacia o la dictadura dels mitjans de comunicació, l'acceptes i aleshores entens que la única manera de que el teu discurs i les teues opcions entren dins dels mitjans de comunicació siga fent espectacles. (MA5)

Per tant, els mitjans de comunicació alternatius serien una alternativa, també, a la claudicació per part dels moviments socials a la societat de l'espectacle.

El propi entrevistat reconeix que prèviament a dedicar-se a crear i gestionar un mitjà de comunicació alternatiu col·laborava en una organització amb els aspectes comunicatius, tractant d'obligar als mitjans a prestar atenció al moviment amb accions espectaculars:

(...) com tractaven de connectar-se amb la població i amb la societat i *bueno* vaig començar a dedicar-me un poc a la part de comunicació en moviments socials, que anava des de el mural, *digam*, més bàsic, fins a pancartes, fins a actes espectaculars que tractaren d'apropar..., tractarem d'obligar als mitjans de comunicació a que tractaren l'acte eh... (MA5)

El principal risc de claudicar a la societat de l'espectacle és que el missatge queda desvirtuat o desllavassat, o que, fins i tot, l'acció pugui tenir una interpretació contrària a la pretensió amb què ha estat concebuda. En la tesi de Carla González Collantes (González Collantes 2005) fa referència a la cobertura en una ocasió va fer Canal 9 d'una edició de Cabanyal Portes Obertes, una concentració d'activitats artístiques de caràcter reivindicatiu organitzat per Salvem el Cabanyal. L'operació de la televisió pública valenciana va consistir en cobrir l'acció com si es tractés d'una manifestació cultural sense cap caràcter reivindicatiu, poc més que com si l'haguera organitzat el propi Ajuntament.

La força de les accions o de les fotos que les testifiquen pot arribar a fer perdre de vista el missatge:

I per un altre costat, ells, els moviments socials sempre han tingut problemes per arribar a la societat. No tant per arribar en la tele o en la premsa, que sí que eixien en la tele o en la premsa, sinó per a transmetre el missatge que ells consideren adequat. Perquè encara que isquen en la tele o isquen en un mitjà de comunicació escrit o radiofònic, el missatge que es dona després també n'hi hauria que analitzar-lo. Per tant no és garantia. No és garantia del fet de que sí que siguin visibles a la societat de que es transmeta correctament el missatge. (MC2)

El missatge pot passar desapercebut per al públic, o almenys per al públic no vinculat o prèviament sensibilitzat. Un dels entrevistats, treballador d'un mitjà de comunicació comercial fa referència a un aspecte que podria ser clau en l'anàlisi de la conveniència de fer ús d'aquesta mena de tècniques d'acció: Si bé el discurs no aconseguiria permear el públic, sí podia ser cert que en el cas d'organitzacions molt minoritàries fora la única forma d'aconseguir una certa visibilitat. Una cosa per l'altra...:

Missatge no. Moltes vegades el missatge no, se queda en l'anècdota. Se queda en l'anècdota de no sé, de l'acció en sí, no del missatge que s'intenta transmetre. Però sí que

és veritat que a *lo* millor una protesta d'eixe tipus de, a *lo* millor molt minoritària, de 10, 15 persones si no fan res espectacular, evidentment no ix. (MC3)

També són ells els que han de triar com, com funcionar perquè... no ho sé, estic pensant també quan la, crec que era la Fira de Juliol de Bous pos van haver manifestacions antitaurines i crec que van eixir pos perquè feren lo típic de despullar-se i pintar-se de roig. Jo crec que si no hagueren fet això i hagueren fet una manifestació de les dos... cinquanta persones que foren, això no haguera eixit. Arriba el missatge? Arriba més que sense eixir, però... (MC3)

En alguns casos, casos de tensió informativa com el del 15M, un dels periodistes que va cobrir l'evolució del moviment ens va posar un exemple molt revelador al voltant d'aquest tema. Mentre es trobava preparant una peça sobre un dels punts del programa que el col·lectiu dels acampats havia presentat, l'ocupació de la seu de la Borsa de València el va obligar a cobrir aquest esdeveniment i dedicar-li l'espai que havia reservat a l'anàlisi del decàleg:

Si no hagueren assaltat Bancaixa, Bankia, perdona, o el Banc de València, perdó, el titular de portada era que demanaven que se llevara la barrera del 5% al País Valencià. Vull dir que, no sé ha sigut... (...) Clar, perquè va ser eixe el titular i la portada que assaltaven, al final ja saps que la notícia, pues home, al final has de vendre diaris i la cosa *novedosa* era que una gent jove, cansada del sistema, feia un moviment simbòlic i no violent i ocupava durant uns minuts el Banc de València. (...) Recorde, jo tenia fet el titular i tot i jo volia tirar pel la barrera del 5% perquè me pareixia molt interessant però clar després entra això i l'assalt a un banc, amb la situació de crisi que vivim i tot el món que estem culpant als banc dels problemes de tots, doncs realment era més interessant. (MC1)

8.6.4 Canvis en els processos comunicatius dels moviments

El període estudiat abasta uns anys en els que es van produir canvis tecnològics de molt de calat. En els 20 anys que van des de l'inici del govern del PP, que governa l'Ajuntament des de

1991, fins el 2011, any del 15M, es produeix una vertadera explosió tecnològica en el plànol de la comunicació.

Durant la segona meitat dels anys 90 es va produir la popularització d'Internet que arriba en 1998 a 2.000.000 de persones (Sanz 2007). Entre abril i maig de 2000 havia accedit a Internet l'11,3% de la població de l'estat espanyol⁷⁸. L'accés durant l'últim mes a Internet de la darrera onada de l'any en què acaba el nostre estudi, el 2011, arriba al 57,8%, amb pràcticament 23 milions de persones⁷⁹. El fort creixement de l'accés a Internet es veu reforçat per la millora de la connexió en domicili i també per la disponibilitat de telèfons cel·lulars amb connexió a la xarxa d'Internet.

La telefonia mòbil ha penetrat d'una forma més ràpida encara, i ho ha fet amb major profunditat. En 2004 el número de línies mòbils en l'Estat era d'aproximadament 39.623.000, mentre que en 2011 ja n'eren 56.189.000 (Ditrendia 2014), en xifres rodones.

Com ha tractat en profunditat Víctor Sampedro el paper de les tecnologies mòbils i en concret els SMS en les mobilitzacions del 13 de maig de 2004 (Sampedro 2005b), ha estat determinant, no sols facilitant la comunicació entre les persones, sinó contribuint a la generació d'un nou subjecte col·lectiu diferent del que fins aleshores havia conformat l'acció col·lectiva.

En el cas de les mobilitzacions del 15M de 2011, l'ús intensiu de les xarxes socials va contribuir a que l'espai de la mobilització en conformara en clau democràtica: «Que, en una democràcia real el poder siga interacció –la qual cosa implica la dissolució de tota autonomia d'allò polític- constitueix la clau del llenguatge del moviment» (Negri 2011). És aquí on radica la vertadera diferència respecte a moments on l'acció col·lectiva ha estat molt

---

78 EGM Audiència Internet 2ª onada (maig-abril) de 2000.

79 EGM Audiència Internet 3ª onada (octubre-novembre) de 2011.

efervescent però també controlada per instruments polítics de qualsevol tipologia, incloses organitzacions socials.

La relació dels moviments socials que hem estudiat amb les Noves Tecnologies d'Informació i Comunicació és variable. Això però s'observen dues tendències bàsiques. Els moviments orientats a la defensa d'elements concrets, com Salven el Botànic o Xúquer Viu, i aquells altres que tenen la perspectiva posada en qüestions més generals. Amb aquests últims les coincidències amb els discursos dels nous mitjans de comunicació alternatius són clamoroses, donant-nos la possibilitat d'identificar un sols discurs conformat pels nous mitjans, i els moviments més recents. I encara resulta més esclaridor com en el cas del mitjà militant els discurs és intercanviable amb el que es desprèn de les respostes dels membres dels salvem.

Els primers Salvem no demostren tindre una preocupació excessiva per l'ús d'Internet en el que intenten estar però de forma molt secundària. «Diguem, la importància que li hem donat, pos ha segut relativa. Sí que volíem estar però no hem pogut estar millor en Internet.» (MS1). Quan aquests apareixen Internet encara es troba en un estat embrionari amb poca implantació, però a pocs anys del seu naixement Internet és ja un referent important de bona part de les persones. Les opinions dels entrevistats barregen la consideració que la presència en Internet i en les xarxes és important, però no demostren una excessiva preocupació per aparèixer-hi de manera activa. Més bé es diria que es mouen arrossegats pel seguiment que obtenen en aquestes xarxes, i queden obligats a implicar-se per no decebre les expectatives:

En el Facebook pengem alguna cosa alguna vegada, però el Twitter, pues sí, tenim Twitter i a més tenim molts seguidors, però el tenim, el tenim descuidat. El tenim descuidat. (...) Perquè pensem que és molt important, és molt important, per a la gent que segueix, *bueno*, en el Facebook, pues d'ací a poquet arribarem al màxim, tindrem que obrir una pàgina. Ara mateix tenim tres mil i pico, i això va augmentant cada vegada, cada vegada, arribarem als 5000 i tindrem que obrir una pàgina quan arribem. *Entonses* n'hi ha molta

gent, pues això te serveix per a que molta gent *s'entere* de les teues activitats, de les teues opinions *entonces* les noves tecnologies són importantíssimes. (MS2)

La sensació és que les xarxes socials superen als activistes entrevistats i que aquests entendrien que si bé són importants les seues lluites han sigut exitoses sense haver precisat recórrer a elles.

En la següent resposta de l'entrevistat de Per l'Horta es veu com si bé es considera important, la necessària implicació de personal en el seu manteniment fa difícil que els webs estiguen al dia.

El tema web és un paper super important també, el que passa és que és complicat. Possiblement, donada la seua gratuïtat, és on més estan... Mantenir una web molt, molt, molt actualitzada és *gravós* per a una organització perquè necessita una persona que estiga constantment pendent d'ella. (MS3)

Cal comprendre com una organització que és capaç de fer treballs i estudis molt sofisticats reconeix que no és capaç de portar un web actualitzat. Tot apunta a que l'origen d'aquesta mena d'organitzacions hi ha un seguit de professionals experts en diverses matèries que cedeixen el seu treball per eixa implicació professional de la que ja hem parlat amb anterioritat. Això però, quan els moviments es creen no compten amb professionals dedicats al desenvolupament d'Internet o en Internet, un llast que arrossegaran fins hui en dia. Tanmateix, seran els mitjans de comunicació alternatius els que assumiran aquesta funció fent plataformes diverses de publicació a disposició de la resta de col·lectius. És el cas d'Indymedia o L'Avanç. Per això, com hem afirmat abans, aquests mitjans avançaran una nova forma d'activisme fonamentat en la comunicació, però sobretot en la intercomunicació o, com l'anomena Manuel Castells (2009), l'autocomunicació de masses. De fet, en part es tracta de

formes transitòries que desapareixen quan les xarxes socials d'Internet prenen força. Les xarxes socials tanquen el cicle de transició entre una i l'altra forma de mobilització. Però els mitjans de comunicació han participat molt activament d'aquesta transició i en aquests moments en què estem en un període de consolidació, busquen acomodament en el nou panorama amb nous formats informatius.

Tanquem l'anàlisi d'aquest bloc discursiu amb la resposta de l'entrevistat del mitjà militant:

Per tant no renunciem a, aprofitar el que puguem treure de la web però de moment encara creiem que no substitueix... (...) Sí que el toquem, tenim un, tenim un Twitter. El Twitter l'utilitzem també eh... sobretot en moments puntuals eh... seguiments de vagues, de manifestacions, diades eh *ahí* és quan nosaltres usem el Twitter. El Facebook és un poc el mateix que la web, és a dir en el Facebook pues anunciem quan ix el periòdic, anem penjant algunes de les notícies més rellevants que han eixit en l'edició impresa, evidentment perquè és important pues tindre eixa presència, però d'alguna manera el que procurem és que no reste esforços, que no reste treball a l'elaboració del periòdic. (MA3)

El seu discurs acobla bastant bé amb els discurs dels membres dels Salvem, tot i que tenen poc en comú en la major part dels aspectes que hem estudiat fins ací. Ambdós col·lectius tenen objectius i fórmules organitzatives diferents però pel que fa a la relació amb els nous mitjans basats en Internet es mantenen en fórmules clàssiques i es demostren superats per la velocitat dels esdeveniments. I és que realment els mitjans militants són projectes comunicatius vells, i com a tals no serveixen de pont entre una forma d'acció col·lectiva i la següent. No construeixen subjectes nous sinó que més bé tenen un paper com a reforçadors de línies ideològiques concretes. Per la seua banda els moviments socials no fan de pont perquè no tenen eixa funció, senzillament, estan concebuts per a regenerar la mobilització entorn a elements de consens concrets. No aspiren a anar molt més enllà ni tan sols en la vida de les pròpies organitzacions, que dissolen tan bon punt la lluita està perduda o també guanyada.

El paper introductor de les Noves Tecnologies d'Informació i Comunicació que van fer els mitjans de comunicació alternatius també va ser assumit per algunes de les experiències que hem analitzat i que tot i que hem codificat com MS, tenen una part substancial d'experiència comunicativa. És al cas de Ja en Tenim Prou, del que el nostre entrevistat confessa:

La vocación del grupo era la de contribuir a la “alfabetización digital” de los diversos colectivos sociales del país. Muchas agrupaciones venían ya haciendo buen uso de los medios que nos *disponibilizan* las TIC, editando vídeos y demás materiales gráficos con sus denuncias y demandas, trabajando activamente en la WEB y colaborando con los medios alternativos, pero Ja en Tenim Prou creo que supuso la toma de consciencia global de la importancia de extender la acción a las redes digitales. (MS6)

En aquest segon bloc discursiu del que participa l'entrevistat de Ja en Tenim Prou, també s'hi situen altres entrevistats provinents del món de la comunicació alternativa:

Aleshores desenvolupa la pàgina web i hem de dir que en molt poc de temps la pàgina web arriba a tindre molts més lectors que el format periòdic. Però moltíssims més. És a dir, diàriament la pàgina la llig molta més gent de la que compra el periòdic al cap de 15 dies. N'hi ha puntes i baixades i pujades... en el moment de la guerra tingué unes pujades increïbles perquè oferíem una informació que era al minut pràcticament. (MA2)

El cas que més clarament exposa de forma senzilla i contundent quina és la nova realitat a la que segons el seu parer s'enfronten les organitzacions és la resposta de l'entrevistat d'Indymedia:

L'estiu passat al Periódico, la contraportada que posen gent, em van fer una i, i si la mires a Internet està...eh..o te l'enviaré...i jo dic: “no”....el titular crec que és: “no s'entén l'activisme sense tecnologia” directament ja ho dic així i afectat moltíssim, o siga jo crec que...home en eixe temps d'Indymedia tots els col·lectius van començar a desenvolupar una forma comunicativa, o siga la responsabilitat de comunicar *lo* que ells fan és seua, això jo no sabia dir si abans...home tota la vida multicopista o tal, això hi ha hagut

sempre eixa consciència, no? Però de fer-ho amb Internet, i en el moment que dius...: “si fas política has de...” i és el canvi que ha hagut és d'això, aleshores sempre hi hagut...els dos grups de gent o hui un poquet menys... perquè la tecnologia és més fàcil, però abans hi havia sempre els *tèquis*... (MA7)

Per a l'entrevistat la tecnologia ha estat sempre un element molt present en les lluites socials. Compartim eixa visió i a més considerem que la tecnologia no sols treballa la forma sinó també el contingut de les reivindicacions. En el nostre cas l'evolució tecnològica no sols facilita l'agrupació col·lectiva i l'intercanvi constant d'idees. Configura un espai virtual semblant a la plaça grega en el que es produeix la reivindicació essencial democràtica. Els esclats col·lectius dels últims anys han anat en la direcció de la denúncia dels comportaments poc democràtics.

QUARTA PART: CONCLUSIONS

9 L'estructura d'oportunitats mediàtiques

Els moviments socials s'enfronten cada dia amb un panorama polític i comunicatiu desolador. Sovint, les seues lluites no troben el ressò mediàtic esperat, la qual cosa els obliga a destinar més i més recursos per fer-se visibles: Idees contínuament tàctiques que puguen ser capaces d'obligar als mitjans de comunicació a prestar-los atenció i també posen en marxa noves estratègies constituint col·lectius dedicats exclusivament a la funció comunicativa. A mesura que la societat avança en el seu procés d'informacionalització se'ls fa més peremptòria la necessitat de tenir presència pública a través de mitjans convencionals o propis, fet que dóna lloc a l'aparició de tot un seguit de nous activismes que en els darrers anys han experimentat una revolució gràcies a les tecnologies de la informació i comunicació (TIC) que estan al seu abast. Aquestes noves tecnologies no sols han contribuït a generar noves formes de relacionar-se amb els mitjans de comunicació convencionals, també han possibilitat la creació de noves plataformes de comunicació independent, que han suposat canvis tan en la comunicació interna dels moviments com en la informació que generen a través de mitjans propis de cara a l'exterior, orientades al públic en general.

Al País Valencià aquest fenomen global s'ha plasmat en l'entramat de relacions generades a partir d'una densa xarxa de col·lectius, especialment actius entre 1995 i 2007; un conjunt de mitjans alternatius, que tot i que escàs, és, i ha estat, molt divers; i un seguit de mitjans convencionals, tant de tipus públic com privat, que presenta al mateix temps, una gran diversitat de tracte i també una constant de silenci. Naturalment, el conjunt de relacions no és estàtic i varia temporalment depenent de la conjuntura política i de l'ús i evolució de les TIC, però, al nostre parer, té unes característiques especials en un país com el nostre, amb una problemàtica política específica de la qual es deriva un context comunicatiu molt complex, tal com ja va fer palès la primera generació de sociòlegs valencians (Xambó 1996) entre els quals es troben Josep Vicent Marqués, Rafael Ninyoles o Ernest García.

9.1 El pes dels mitjans de comunicació

La mediàtica és la batalla. És en aquest camp on s'han concentrat els esforços tant per part del poder polític i econòmic com per part dels moviments socials. Ara, més que mai, per “existir” cal ser percebut a través dels mitjans de comunicació social.

La comunicació social és un element social bàsic que al llarg de la història ha merescut intents d'apropiació constants per part dels grups en conflicte. Així, cada evolució tecnològica que haja permès la difusió més ràpida i àmplia de significats ha estat objecte de lluites protagonitzades per posicions associades a interessos confrontats reduïbles a la dialèctica entre llibertat i control.

L'evolució tecnològica ha anat de la mà dels canvis socials de manera que mentre aquella anava fent més senzilla la comunicació a cada vegada més distància, en cada vegada menys temps, de cada vegada més significats, la societat s'ha anat expandint i l'individu, a qui es dirigien els missatges, s'ha anat diluint i aïllant. La mediació comunicativa ha anat adquirint importància perquè permet dotar d'experiència l'individu tant en la distància com en la proximitat. La importància cada vegada major del mitjà ha fet que la democratització en la difusió de significats que els avanços tecnològics podien haver suposat haja estat neutralitzada constantment. Per molt que teòricament s'abaratiren els costos de la comunicació els mitjans de producció d'informació han continuat en les mateixes mans que també disposen de la resta de mitjans productius, tant de mercaderies materials com de capitals. Així les coses, l'hegemonia ideològica que manté una societat en crisi com la contemporània -la qual es manté en relativa calma malgrat les profundes agressions socials, econòmiques, ecològiques, culturals i polítiques als drets de la ciutadania-, pot suposar un mur infranquejable per a que els moviments socials transformadors puguen mobilitzar la població i activar respostes efectives. En altres paraules “eixe control oligàrquic de l'agenda mediàtica i política actua

com un marc restrictiu de la percepció de la realitat per part de l'opinió pública" que, sense dubte, dificulta la mera informació de l'existència de focus de conflicte i, amb ells, la difusió dels missatges dels moviments socials crítics" (Pastor 2009).

Al context valencià, la comunicació i els mitjans que la vehiculen tenen un paper clau en la construcció d'un imaginari col·lectiu. Pel que fa als mitjans públics, el seu aparador principal és Radio Televisió Valenciana, constituïda com una empresa "(...) pública amb aspiracions de ser reflex fidel de la societat valenciana i que, tanmateix, gairebé sempre ha actuat com a suport mediàtic al servei del poder polític de torn" (Ferre 2009:151-156). En aquest cas destaca la manipulació conscient⁸⁰ que exerceix el poder polític (Verdú Cueco 2009).

Les mitjans privats pertanyen a conglomerats privats d'obediència estatal que no deixen espai a propostes informatives pròpies en un País que efectivament sí té un espai sociocultural i polític que trenca amb el dualisme estatal. Aquest component social propi del País Valencià ha intentat en diverses ocasions comptar amb mitjans propies que recullen les seues sensibilitats i perspectives de la realitat i per a fer-ho no s'han estat d'intentar aliances entre sectors socials no homogenis.

A la versió informativa imposada des de la direcció política o empresarial dels mitjans públics i privats, derivats del "paper central de la propietat econòmica, i de les influències que l'Estat, les estructures i la lògica del mercat exerceixen sobre els mitjans" (Curran 1997:84), cal afegir la perspectiva des de la qual els periodistes elaboren les informacions i que respon "al control ideològic, en particular a la internalització inconscient pels periodistes de les idees de la cultura dominant, així com la dependència de les fonts informatives constituïdes pels grups de poder i les institucions" (Curran 1997).

---

80 Recentment s'ha donat a conèixer un estudi de Carla González i Isabel Olid sobre la manipulació política de Canal 9 (la televisió de RTVV) en el que afirmen que "Canal 9 utilitza la llengua com a 'element clau' de la 'manipulació política'".

Tanmateix, la irrupció relativament recent d'Internet, amb totes les pseudorevolucions que contínuament experimenta, planteja un nou escenari en què encara hi ha diverses qüestions per decidir. Si, com s'afirma repetidament, Internet és una tecnologia radicalment diferent a les anteriors en el sentit que és inapropiable, incontrolable i per tant intrínsecament democràtica, podem estar davant d'un moment revolucionari. Però, pel contrari, si considerem Internet com una eina tecnològica, encara en configuració, que es troba immersa en ple procés d'apropiació; si mirem la xarxa de xarxes com l'objecte i també el camp d'una lluita entre interessos confrontats que es debaten entre llibertat-control, podem trobar-nos al davant d'un graó més en eixa dinàmica història d'apropiació desigual dels avanços tecnològics.

Si bé l'edició de llibres o de premsa, la producció de ràdio i de televisió estan tècnicament i econòmicament a l'abast d'una gran part de la població, l'abast efectiu de la seua influència depèn de factors que tan sols les grans empreses i administracions controlen. Aquests factors van des d'una legislació de control que es fa complir a conveniència, com en el cas de ràdios i televisions, a canals de distribució i difusió suficientment potents com per posar a disposició de tothom el producte comunicatiu. En suma, legislació i comerç, o el seu equivalent, poder polític i poder comercial, Estat i mercat.

Les organitzacions que s'oposen al sistema imperant es troben davant del fet que per fer-se visibles a la població en general necessiten recórrer als mitjans que estan en mans de poders polítics i econòmics contra els que combaten, mentre que si articulen respostes pròpies en l'àmbit de la comunicació ho fan amb el convenciment que el seu abast serà minoritari.

En qualsevol cas, ens trobem davant d'una tensió dialèctica –relacional i dependent- entre les estratègies d'aparició en els mitjans convencionals, la creació de mitjans propis i, sobretot, el paper que els mitjans realment tenen en la configuració ideològica social. Perquè, si els

mitjans alternatius no són consumits, pot ser perquè no estiguen a l'abast d'amples capes de la societat, o bé perquè tot i estar al seu abast aquestes no s'interessen per ells.

En moltes ocasions els moviments socials es centren en el fenomen comunicatiu com a pretext de la seua marginalitat esperançats en el fet que, de posseir mitjans més potents, el seu moviment podria ser més popular. Però la limitada comunicació és causa de la marginació, sí, però també n'és conseqüència. L'audiència consumeix d'acord a la seua constitució social, a la seua formació, interessos i gustos, entre una oferta certament limitada –quant a la pluralitat de discursos- i il·limitada –quant a la quantitat i redundància dels mitjans hegemònics.

Internet ho ha confirmat. Lliures, de moment, del control legal i de les limitacions en la distribució, els mitjans alternatius continuen sent minoritaris en aquest medi. I és que l'hegemonia no sols s'exerceix a través dels mitjans de comunicació, també la por, el consum, l'oci, el treball, etcètera, esdevenen embolcalls que constreixen la percepció del món i en construeixen un a la mesura de les necessitats del poder.

9.2 El sistema mediàtic i la mobilització

Al llarg dels nostre treball hem pogut constatar com afecta l'entramat mediàtic als moviments socials i quines són les estratègies que despleguen per compensar les enormes dificultats que troben per tal de projectar-se més enllà dels cercles propers. Si la comunicació és un element central en la comprensió de la dinàmica social, els sistema de mitjans és crucial per a que els missatges dels moviments socials arriben més enllà, a les bases potencials, i amb això aconseguisquen l'adhesió d'amples capes socials i l'èxit en les seues reivindicacions.

Els principals discursos que genera la relació entre mitjans i moviments giren en torn diversos aspectes. El primer se centra en la poca repercussió que troben gran part dels moviments en

els mitjans convencionals, la qual cosa estaria provocada per una configuració estructural dels mitjans que obstaculitzaria que els tractament de les informacions per la transformació social tingueren la mateixa repercussió que aquelles que mantindrien la situació de les coses. Aquesta raó estructural actuaria a través de mecanismes presents en les rutines productives dels periodistes i no actuarien com a producte d'accions conscients per part de les direccions i dels periodistes.

També hi intervindrien en aquest tractament desigual de les informacions elements conjunturals, entre els que trobem la utilització d'alguns mitjans com a ferramenta d'acció política per part de sectors socials, la dependència de la publicitat i dels interessos que això genera, i finalment, la crisi del sector, que provocaria el descens de la qualitat per la precarització del treball dels periodistes, i la dependència cada vegada major de fonts de part. En aquests casos la desinformació i la manipulació adquireixen nivells més alts de consciència entre els periodistes, tant en el coneixement de la seua existència com en el seu accionament.

Les formes com els moviments compensen aquest desequilibri estan determinades per la limitació de recursos. Les seues organitzacions no poden disposar de gabinets de comunicació que no sols haurien de lluitar contra les versions dels gabinets oposats (la delegació del govern, una multinacional o una constructora), sinó que a més haurien de superar les traves estructurals i conjunturals.

Per tant els moviments del període estudiat haurien recorregut a traçar estratègies mediàtiques en tres sentits: en primer lloc haurien establert una xarxa de contacte i confiances personals amb periodistes d'alguns mitjans més proclius; en segon lloc haurien activat fórmules d'atreure l'atenció dels mitjans, a través de l'espectacularització; i en tercet, haurien estimular

la creació de mitjans de comunicació propis del conjunt del moviment en sentit ample, del període.

10 La mobilització de recursos comunicatius

Internet ha estat el pas necessari, imprescindible, per a canalitzar els significats de la resistència d'aquest nou món en el que estem: la societat xarxa. De la mateixa forma que el poder s'ha anat estructurant en base al model xarxa, els moviments socials també ho han fet, avançant-se fins i tot en l'aprofitament de la tecnologia que han adaptat ràpidament a les seues necessitats. Aquesta reestructuració a escala mundial de la resistència global s'ha fet palesa també en allò local. De fet, el País Valencià és un bon exemple perquè els moviments socials que hi operen han experimentat una rapidíssima evolució en aquest sentit. Quan en 1995 es crea Salvem el Botànic, amb ell s'inaugura una època de reactivació del moviment veïnal basat en plataformes manifestament no polititzades, efímeres i centrades en objectius abastables i de consens popular. Aquesta dinàmica corre paral·lela a una altra que tendeix a atomitzar els col·lectius socials fins convertir-los en petits nuclis de persones, rogles independents uns dels altres, però que treballen plegats en la “salvació” dels elements de patrimoni amenaçats per l'imparable avanç de l'especulació urbanística de llavors. La xarxa de col·lectius que es va generar entre l'any 95 i el 2007 va tindre translació a nivell comunicatiu amb l'aparició d'un mitjà de comunicació estructurat d'acord amb els mateixos principis de pluralitat i obertura, L'Avanç, i també va generar experiències comunicatives úniques com Ja en Tenim Prou.

Els nous moviments socials estan formats tant per col·lectius de caràcter transformador com per col·lectius constituïts per elits intel·lectuals, tot produint-se identifications mútues i espais de confluència amb un element com a comú denominador: l'aprofundiment de la democràcia existent, i sobre eixos compartits de caràcter fonamental: l'idioma i el territori, identitat i drets socials i ciutadans. Els moviments Salvem són un bon exemple de moviment social mixt la

composició del qual descriu Sorribes, amb evident menyspreu, quan escriu:

En general és un *melting pot* prou senzill: la suma de un grup d'afectats i d'una colla de gent procedent de l'esquerra extraparlamentària adobada amb un bon nombre de suposats intel·lectuals crítics que tenen la seua seu a la Universitat o altres organismes oficials. (Sorribes 2001)

En eixa "esquerra extraparlamentària" a què es refereix, però, es troba una barreja de membres de grups que van des de l'esquerra transformadora al nacionalisme cultural que pregonen alguns d'eixos "suposats intel·lectuals".

Es tracta d'una ampliació i, per què no, d'una actualització dels moviments socials clàssics, a la recerca d'un ésser polític al qual es referia el mateix Rousseau (Sousa Santos 2001). En suma les noves estratègies que mamprenen els moviments socials responen als canvis en el sistema productiu que s'ha tornat dispers, no lligat a la fàbrica i que fomenta la mobilitat i la flexibilitat (Sampedro 2005a:290). Les estratègies de resistència social segueixen el mateix patró i els qualificats com a vells moviments socials lligats als partits i als sindicats van perdent suport social.

Però el protagonisme d'una forma o altra de mobilització no implica la desaparició de la resta de formats sinó la seua menor rellevància en el plànol comunicatiu i amb ell en la percepció social que sobre ells es projecta. La interrelació entre els moviments i l'esfera comunicativa és un dels elements més determinants d'aquest protagonisme, que canviarà en funció del context social i també comunicatiu.

Convivint trobem tres formes de mobilització, cadascuna d'elles identificada amb uns principis cada vegada més amplis, i que funcionen centrant-se més o menys en demandes diferents. Això però entre ells hi ha elements de connexió més enllà dels propis individus que

els componen. Les diferències són varies però totes elles són expressables i també identificables des del plànol comunicatiu.

La definició de moviments d'ona llarga, d'ona mitjana i dels esclats multitudinaris la trobem desenvolupada en dos treballs dels que l'autor d'aquest treball és coautor⁸¹ (Xambó i Ginés 2012; Xambó et al. 2012).

La definició que es fa en el primer dels treballs és la següent:

10.1 Moviments d'ona llarga

Els moviments socials tradicionals, nascuts en la primera modernitat, continuen desplegant la seua activitat durant aquestes dècades al País Valencià. Són els moviments que s'ocupen de la defensa dels drets laborals —moviment obrer, enquadrat en el moviment sindical—, dels drets individuals —feminisme, antiracisme, moviment de gais i lesbianes...— i dels drets col·lectius —el valencianisme polític. Amb connexions històriques, els moviments d'ona llarga es caracteritzen per conformar grups ben organitzats amb una base formal molt ideologitzada, una base activista molt operativa però limitada quant a personal, una base social relativament nombrosa i una base potencial molt semblant a la base social. Per un costat realitzen manifestacions i actes culturals amb finalitat demostrativa de cert poder social. De l'altre, realitzen actes amb vocació pública, tot formant xarxes socials alternatives i estils de vida propis dels simpatitzants i membres dels col·lectius. Utilitzen principalment els mitjans i recursos convencionals per aconseguir incrementar la consciència col·lectiva i tractar d'influir en les decisions del poder polític. El grau d'institucionalització és alt, tot i que divers entre uns i altres, tot sent el sindical el més institucionalitzat. // Pel que fa al valencianisme polític, al País Valencià, dels anys 60 ençà i amb una certa connexió amb el valencianisme dels anys 30 del segle XX (Cucó 1999, 2002; Fuster 1962; Viadel 2012), s'ha desplegat un intens moviment sociocultural i polític de reivindicació identitària, en el qual, a més de la rehabilitació i normalització de la llengua pròpia, s'ha insistit amb diversa intensitat i orientació política en la recuperació dels drets col·lectius. Una gran part del teixit associatiu de caràcter cultural al llarg del país ha mantingut la reivindicació quant a l'ús públic, social i normal de la llengua, així com la recuperació del patrimoni

---

81 Això justifica les cites tan llargues que presentem.

immaterial, les tradicions i el conreu de les arts. El valencianisme cultural i polític va impregnar de manera transversal el conjunt de la societat civil i va trobar resposta en un contramoviment —el blaverisme anticatalanista— que es perllonga fins els nostres dies i és usat en l'agenda política a conveniència del principal partit de la dreta, el Partit Popular. Els moviments socials de defensa dels drets individuals, amb el moviment feminista al capdavant, treballen sobretot per la visibilització de la dimensió social de conflictes percebuts tradicionalment com a privats i individuals. Plummer (2003) proposa el concepte de ciutadania íntima per evidenciar com les transformacions en les maneres de viure —les relacions amb el self, la sexualitat, el gènere, les relacions afectives, el cos o les paternitats i maternitats— tenen una resposta en el camp públic i polític, sovint en forma de debat i conflicte. El major èxit d'aquests moviments —connectats globalment— rau en la impregnació dels seus discursos i debats en la resta de moviments socials i en la societat. (Xambó et al. 2012:152)

En el treball *From the save movements to the live ones. An analytical approach to the evolution of social movements in Valencia in the last two decades* Rafael Xambó i Xavier Ginés (2012) es refereixen a aquests moviments des d'una perspectiva que incideix més en el plànol comunicatiu:

En primer lloc, els episodis periòdics de mobilització col·lectiva, de pràctiques rituals d'ocupació espacial (Adell 2000) que són producte d'una consciència col·lectiva en relació a assumptes de reivindicació política i cultural que s'apleguen cada any en manifestacions, actes i accions culturals, com ara concerts. Es tracta de concentracions demostratives de cert poder social per part de persones i col·lectius que consideren insuficients els espais d'acció política institucional. Aquesta tipologia de mobilització es compon d'un contingent de població altament conscienciada que utilitza principalment els mitjans i recursos convencionals per aconseguir incrementar la consciència col·lectiva i en segon lloc tractar d'influir en les decisions del poder polític. Gran part dels participants provenen d'organitzacions, però una altra part només es mobilitza en aquestes ocasions. En qualsevol cas es tracta d'un plànol d'ona llarga, de filiacions vitals que esdevenen comportaments alternatius sobretot en el plànol cultural, amb la llengua pròpia

com a condensador de tot un seguit de significants culturals i certa consciència de classe. Es tracta d'una resposta a la percepció d'un problema estructural irresolt històricament que fomenta la sensibilització davant de situacions injustes en altres dimensions i que té el seu correlat en partits polítics que fins a les eleccions autonòmiques de 2011 tenien escassa representació parlamentària⁸² i un cert poder a escala municipal. // La persistència i l'envergadura dels seus actes sota escenaris de silenci mediàtic (Ginés, 2011) atorga importància a aquestes mobilitzacions i reforça la idea del País Valencià com un escenari singular dintre del context estatal (Ginés, 2010), en el qual els moviments socials d'ona llarga tenen un pes important inversament proporcional al ressò mediàtic de les seues reivindicacions.

El comportament d'aquests moviments respecte el sistema mediàtic és característic. Les organitzacions d'aquests moviments estan fortament estructurades i institucionalitzades i solen comptar amb equips de comunicació professionals. Aquests desenvolupen tècniques convencionals de repercussió mediàtica en un esquema de funcionament basat en la sol·licitud als mitjans convencionals d'espai mediàtic. El seu comportament ha estat referenciat en l'anàlisi dels discursos que hem realitzat en diverses ocasions. Sobretot, els membres de mitjans alternatius generalitzen les queixes sobre aquestes organitzacions que creuen poc en els mitjans alternatius i prefereixen el tracte amb els mitjans convencionals, on creuen que els seues missatges tindran major repercussió.

Per que fa a la comunicació pròpia aquests moviments centren la seua acció en la comunicació interna privativa i en els mitjans militants, buscant pocs espais de confluència.

---

82 Les formacions polítiques Coalició Compromís i EUPV són les que en part recullen aquest sentiment d'injustícia històrica quan a la identitat dels valencians. Ambdós grups polítics van obtenir grup propi en les eleccions de 2011 superant la barrera electoral del 5% imposada pels partits majoritaris d'àmbit estatal. Compromís i Podem, juntament amb el PSPV-PSOE governen la Generalitat a través d'un pacte a partir de les eleccions de 2015.

10.2 Moviments d'ona mitjana

Els moviments d'ona mitjana provenen de les contradiccions del model productiu capitalista, tot sent el moviment ecologista el més representatiu. És el que Martínez-Alier (2006) anomena “conflictes en l'extracció de materials i energia”. D'ací sorgiran —a partir de 1995 quan comença l'etapa més agressiva del desenvolupisme neoliberal posat en pràctica pel govern conservador (Díaz Orueta 2010) — moviments que criticaran el consumisme, el creixement econòmic sense límit i l'arrasament del patrimoni ecològic, urbà i immaterial que amenaça els modes de vida tradicionals i els sabers populars. És el cas dels Salvem i els Viu. El naixement el 1995 de “Salvem el Botànic” (...) marca l'inici —i ràpida expansió— d'un nou tipus d'organització dels moviments socials a València i que s'estendrà per tot el país (Cucó 2008) i a les Illes Balears i Catalunya (Grau, Íñiguez, i Subirats 2008). Els Salvem van demostrar la seua gran capacitat de mobilització el 3 de juny de 2006 quan una gran manifestació recorria els carrers de València amb gent vinguda de tot el País Valencià sota el lema 'Compromís pel Territori'. No podem oblidar, però, que la fórmula no era nova. El País Valencià és l'escenari de les primeres reivindicacions ambientalistes de l'Estat (Mateu i Domínguez 2011)(Marqués 1989, 1997; als anys 70. Dues reivindicacions (en pro de la devesa del Saler i del llit del riu Túria a la ciutat de València) van posar-se en pràctica amb fórmules ben paregudes a les que fan servir els Salvem. // Les principals característiques dels Salvem i dels Viu indiquen que els seus promotors són (1) una conjunció de grups organitzats i individus entre els quals destaquen professionals ben preparats que aporten coneixements científico-tècnics i plantegen reivindicacions i alternatives per a resoldre els problemes del territori (Xambó i Ginés 2012), (2) que els seus objectius són molt concrets i relacionats amb la defensa del patrimoni cultural i/o natural (Albert Rodrigo i Hernández i Martí 2011), i (3) destaquen el valor patrimonial a través d'accions comunicatives (Rausell i Martínez Tormo 2005). De fet, la cobertura mediàtica que les seues mobilitzacions generen, i que van generar ja als anys 70, és en part l'explicació dels seus èxits. La durada d'aquests moviments socials els situa en un plànol d'ona mitjana amb puntes de reivindicació de curt termini com la manifestació a què ens hem referit i també moments àlgids de mobilització com és el cas de la recollida de signatures per a la Iniciativa Legislativa Popular de Per l'Horta (Gómez Ferri 2008). (Xambó et al. 2012:152-153)

Aquesta mena de moviments tindran un comportament en relació a la relació amb el sistema

comunicatiu bastant diferenciat respecte el models tradicionals. Renuncien a basar la seua relació amb els mitjans tan sols en la sol·licitud d'atenció i passen a la realització d'accions visuals que forcen a aquesta a prestar atenció. En altres paraules, obliguen als mitjans a prestar-los atenció. És evident que aquest comportament no substitueix els models tradicionals de comunicació però sí que és cert que a mesura que el sistema va configurant-se d'acord a paràmetres informatius, comencen a incloure models de comportament activista que «assalten» els mitjans.

Pel que fa a la comunicació interna aquests moviments tendeixen a ser molt més oberts i deixar de banda la comunicació militant. En el seu lloc es desenvolupen instruments de comunicació que unifiquen el conjunt de moviments en torn definicions laxes identitàries que ho permeten. Són propis d'aquests els mitjans de comunicació alternativa com a projectes independents però íntimament connectats amb ells.

10.3 Esclats multitudinaris

En tercer lloc, cal considerar un altra forma d'acció col·lectiva que es dóna de manera puntual, amb caràcter massiu, imprevisible i de potencial transformador. És el cas de les mobilitzacions conegudes pel nom de la data en què es van produir, 13M (13 de març de 2004) o 15M (15 de maig de 2011) i també aquelles que fan referència a lemes molt unitaris i globals, com es el cas de “No a la guerra” de 2003. En alguns d'aquests casos es podria considerar que la mobilització respon a l'estructura d'oportunitats polítiques, precisament pel fet que coincideixen amb períodes electorals en els quals pretenen incidir. Tanmateix, aquesta teoria no explica l'adhesió popular que reben i que és el seu tret característic. El caràcter massiu de les protestes és directament proporcional al seu ressò mediàtic, mentre que el lideratge és més discutit i difícil de trobar. És destacable que el context d'aquestes mobilitzacions és d'una forta pressió percebuda per la població i exercida per part del poder. // Els esclats multitudinaris —tot i que considerem que una comprensió global d'aquests ens permetria entendre'ls com una expressió d'acció col·lectiva immersa en un cicle de protesta de llarga durada que té els seus antecedents en

el moviment antiglobalització— es caracteritzen per la pluralitat de reivindicacions, pel seu funcionament horitzontal i en xarxa, on les tecnologies són una eina d'organització i mobilització, i per l'ús de formes de protesta disruptives i variades. La múltiple militància dels activistes és una altra de les característiques destacades. El moviments socials que impulsaren les mobilitzacions contra la guerra reunien gran part de les característiques anteriors. La darrera expressió d'aquest cicle de protestes la trobem al moviment 15M. // El 15 de maig de 2011 va tenir lloc un nou esclat multitudinari, influenciat per anteriors mobilitzacions —No a la Guerra, 13M (Sampedro 2005b; Ugarte 2004) — i pels moviments socials generats a la xarxa o per la llibertat a Internet (Oliveres et al. 2011). Inspirat en les revolucions viscudes al món àrab, de composició heterogènia, es va nodrir de ciutadans compromesos amb els moviments socials i de joves indignats per un escenari de crisi permanent, els quals sense cap bandera van decidir eixir al carrer. Les protestes tenen el seu origen en les causes derivades de la crisi global i en la desafecció i distanciament envers el sistema polític. Finalitzada l'ocupació de places i carrers, el moviment 15M va desplaçar la seua activitat cap a barris i pobles, on treballa en línia i col·laboració amb el moviment veïnal, el qual es nodreix de col·lectius entre els quals destaquen, pel seu dinamisme, els que de forma genèrica hem denominat “Vius” (Xambó i Ginés 2012).

La seua relació amb el sistema de mitjans és caracteritza pel bandejament dels mitjans convencionals i la substitució d'aquests per estructures comunicatives pròpies, autocomunicatives. Entre els mitjans convencionals aquest bandejament genera desconcert i amb això la relació entre mitjans convencionals i mobilització s'inverteix respecte el primer model. En aquest cas, en comptes de sol·licitar als mitjans atenció, són aquests els que sol·liciten informació als moviments. Aquesta relació, però es fonamenta en dues qüestions. La dimensió de la revolta, que ha de combregar una massa suficient de gent com per generar un interès informatiu que supere les restriccions convencionals del sistema de mitjans, i també s'ha de tenir molt en compte la dimensió temporal. Aquest estat de dependència que generen respecte els mitjans clàssics ha de ser breu perquè contràriament els mitjans generen rutines

que assimilen el desconcert inicial i el sistematitzen.

En el plànol identitari aquests esclats són molt poc enquadrables i les seues reivindicacions són absolutament vagues, genèriques i de principis bàsics, com la reivindicació de la igualtat, la llibertat o la democràcia.

És imprescindible, doncs, relacionar absolutament el model organitzatiu i identitari del model comunicatiu perquè és absolutament inviable pretendre generar la mateixa atenció dels mitjans quan els esclats s'estabilitzen i es retiren, per exemple, a treballar en els barris, o, més encara, quan es transformen en algun cas en organitzacions polítiques.

11 Les identitats comunicatives

L'Avanç, així vist pot ser entès com un moviment social més, amb les característiques que certes perspectives atribueixen als nous moviments socials (Neveu 2002): amb sentit subjectivista (i no de lluita per la ciutadania), amb funcionament assembleari (democràcia participativa), amb objectius de mobilització i resposta concrets (però universalitzables) i amb una explícita independència política...

Això però L'Avanç ha estat un exemple real i a occident de que els nous moviments socials no són tan nous ni tan diferents als vells moviments socials. Acceptant que hi ha certes diferències entre ells tal i com afirma Boaventura de Sousa Santos (2001) haurem necessàriament d'assumir que tant el periòdic com la resta de moviments que s'estan donant a la primera part de la dècada de 2000 i finals de l'anterior, contenen plantejaments identificables amb els vells moviments socials. Són subjectivistes, sí, però reivindiquen el dret a la ciutadania plena tant de persones immigrades com de les que tenen estatut de ciutadà en tant que aquest es considera merament formal i mantenen i defensen posicions més o menys "autonomistes" que es deriven de la seua defensa de la cultura pròpia. Són assembleàries, però mantenen certes estructures organitzatives amb divisió de tasques i especialització funcional. Són generades com a resposta a situacions concretes, però els seues membres normalment formen part d'altres col·lectius, sindicats, partits o d'altres nous moviments, que plantegen alternatives generals al sistema imperant. Són independents però participen de certes estratègies electorals de partits afins i no amaguen ser un mecanisme de pressió al govern i als partits.

En suma les noves estratègies que mamprenen els moviments socials responen als canvis en el sistema productiu que s'ha tornat dispers, no lligat a la fàbrica i que fomenta la mobilitat i la

flexibilitat (Sampedro 2005b:290). Les estratègies de resistència social segueixen el mateix patró i els qualificats com a vells moviments socials lligats al partit i al sindicat resten filiacions. Això però, si considerem els moviments socials valencians i en especial L'Avanç no podem estar d'acord amb alguns dels plantejaments del propi Sampedro, però tampoc amb les d'Ingleheart. De cap d'aquests moviments (Salvem i L'Avanç) es podria dir que se “centra en exigir un major control de l'individu sobre el seu treball i identitat, en teixir cercles afectius i garantir les màximes possibilitats de desenvolupament professional i personal” ni que en general “Ja no es reivindiquen els drets col·lectius de les classes populars (...)” (Sampedro 2005b:291). Ingleheart teoritza l'afirmació de Sampedro amb anterioritat tot afirmant que les noves reivindicacions responen a la superació de les necessitats socials relacionades amb el treball i els drets socials, acollint reivindicacions de caire “postmaterial”.

11.1 La comunicació com a moviment social

Paral·lelament a com ho han fet els moviments socials, els mitjans de comunicació alternatius han experimentat canvis de la mateixa envergadura. Els “nous” mitjans de comunicació alternatius adopten noves formes i continguts. En el funcionament, per la pròpia existència del projecte, desvinculat de partits o sindicats, format per membres procedents d'altres col·lectius, i amb voluntat expressa de recollir les veus de la ciutadania i de la resta de moviments socials. En el contingut, precisament pel fet de no tenir una línia editorial dura o ortodoxa.

Al País Valencià, experiències com Indymedia o L'Avanç són bons exponents d'aquests nous mitjans. Els projectes van sorgir per ser veu del conjunt de moviments socials, deixant darrere velles pràctiques de mitjans “militants” associats a corrents ideològiques o col·lectius concrets. Alguns d'aquests mitjans també han experimentat evolucions cap a la pluralitat que

els situarien dintre de la categoria de nous mitjans. Cal encara parlar dels mitjans “novíssims”, fruit de la conjunció entre noves tecnologies i novíssims moviments socials que donen lloc a un nou tipus de comunicació que tractarem després.

11.2 El fet diferencial, L'Avanç a València

Si bé ja s'ha apuntat en apartats anteriors que un dels trets que defineix la singularitat del País Valencià és la seua configuració sociopolítica, ara amb l'exemple de la comunicació com a moviment social i els moviments amb els que s'associa, es constata aquesta realitat. També es pot constatar com el propi projecte de L'Avanç acredita en el camp dels moviments socials les velles mobilitzacions han introduït noves formes en mecànica i contingut. En el funcionament, per la pròpia existència del projecte, desvinculat de partits o sindicats, format per membres d'altres col·lectius, i amb voluntat expressa de recollir les veus de la ciutadania i de la resta de moviments socials. En el contingut precisament pel fet de no tenir una línia editorial dura o ortodoxa. Però paral·lelament el projecte surt com un intent d'organització del conjunt de moviments socials que llavors es donaven al País Valencià entorn d'un element de comunicació que hauria de servir per coordinar els moviments. Periodisme ciutadà i periodisme cívic en un mateix mitjà que es materialitzava en suport de paper i electrònic que quan s'acaba l'època daurada de la mobilització valenciana decau fins desaparèixer. Té tant de significat la seua aparició com la seua desaparició en aquesta anàlisi. Però el que realment obliga a la reflexió és el fet que aquesta curta vida tinga lloc al País Valencià.

La conjugació de les polítiques liberals del govern presidit per Eduardo Zaplana que van suposar una ofensiva mai vista en l'expansió urbanística combinades amb una forma d'exercir el govern que dóna “tota classe de facilitats -per a l'aparició dels Salvem- amb una pràctica de la democràcia molt sui generis” (Sorribes 2001 el text entre guions és meu) i l'oposició de

plataformes en defensa del territori progressen a tot el territori sota la forma de Salvem i també de mitjans de comunicació alternativa. En aquests nous moviments s'hi troba l'amalgama normal d'activistes i a ells s'afegeix tot un col·lectiu format per part de la classe ascendent a què m'he referit a la primera part de l'article socialitzant bastant més el discurs dels moviments socials nous i forçant certa identificació dels partits polítics a les seues accions i consignes. Es materialitza un pacte tàcit entre l'esquerra extrema, el moviment anarquista o llibertari, l'okupa, l'ecologisme radical, l'independentisme revolucionari, l'esquerra moderada parlamentària i el nacionalisme de divers color. La defensa del territori i de la cultura pròpia, amb el català com a vehicle indiscutible, permet unir totes les forces i les capacitats pròpies de cadascun dels moviments implicats, des de l'acció directa, com en el cas de la Punta amb l'okupació de les alqueries abandonades, o l'intel·lectual en el cas del Botànic, on es proposen alternatives arquitectòniques o l'artístic en el cas del Cabanyal on es fan activitats com Cabanyal Portes Obertes⁸³. La confluència d'aquests moviments en xicotetes grans lluites va crear sinergies de les que van sorgir projectes nous com és el cas de mitjans de comunicació com L'Avanç. Col·lectius radicals i moderats van col·laborar en la recollida de signatures per a ILP per l'Horta barrejant l'acció legislativa i la directa amb, per exemple, encadenaments de militants davant les Corts. Si els Salvem eren mobilitzacions disperses i limitades temporalment a la resolució d'un problema concret, el mitjà de comunicació resultant de tot plegat, L'Avanç, tenia precisament vocació de donar continuïtat a les sinergies. Altra cosa és que ho aconseguira.

---

83 Un cas paradigmàtic va ser el de la mobilització en contra de la Ronda Nord al barri de Benimaclet. Els activistes detinguts formaven part d'organitzacions independentistes i van rebre assistència jurídica gratuïta d'altre col·lectiu de caràcter llibertari, demostrant les sinergies establertes entre els col·lectius.

11.3 Mitjans de comunicació alternatius com a vertebradors de discontinuïtats

La qüestió central és que els anomenats nous moviments social són el resultat estratègic de la suma de tàctiques de col·lectius tradicionals, amb caràcter temporal i centrats en un fet conjuntural però que darrere incorporen tota missatgeria transformadora i/o reformadora dels col·lectius dels quals procedeixen els membres més qualificats políticament o més actius. Quan Sorribes critica els Salvem per conservacionistes antinegociació, al text citat adés, obvia que gran part de les posicions que es defensen són precisament innegociables perquè postulen en contra del model mateix de desenvolupament imperant. Es tracta de noves formes de lluita adaptades a la societat de l'espectacle però que contenen, entre d'altres, les construccions teòriques més radicalment oposades al capitalisme. Els Salvem són xarxes d'actors que es constitueixen en actor social en base al treball de traducció que amb l'ús del discursos totalitzadors de sentit aconseguix situar-se com a portaveu social (Grau et al. 2008). Aquest discurs es "pragmático, comprensible, útil e identificable por la gran mayoría de la sociedad (...)" (Grau et al. 2008), amb la qual cosa s'aconsegueix l'adhesió de sectors de la ciutadania que normalment fugen de posicions més tècniques o complexes. La simplificació del discurs és una opció estratègica lligada al propi Salvem, i el Salvem és un producte de l'actualització de mètodes dels moviments socials clàssics.

Els mitjans de comunicació alternatius són una ferramenta de primer ordre per a la configuració d'aquest nou univers discursiu i juntament amb el ressò de les accions dels Salvem a la premsa de masses constitueix la finestra l'exterior dels nous moviments socials. Ho és en dos sentits. En primer lloc com a element de difusió de l'ideari. Aquesta és una funció clàssica diríem. En segon lloc, i en això radica la seua novetat, hi ha la capacitat de ser realment finestra per guaitar a l'exterior, per analitzar la resposta ciutadana, per rebre senyals

de l'exterior que ajuden a configurar eixe discurs. La web 2.0 suposa un avanç tecnològic fonamental per aquesta funció. Però també la capacitat que la web té de ser omnipresent i de mesurar l'audiència a temps real, elements que la diferencien de la ràdio, juntament amb la legalitat i l'ínfim cost, que fins el moment era l'únic mitjà que a temps real permetia interactuar amb l'"altra banda".

També el format en paper de la premsa alternativa aporta novetats en aquesta reconfiguració del panorama dels moviments socials. Els formats com Setmana Directa, L'Accent o L'Avanç són, ells mateixa, moviments socials de caràcter nou. La seua novetat radica en el fet que són mitjans no adscrits a cap partit en concret ni sindicat ni en general a cap de les materialitzacions del moviments socials clàssics. Tots donen veu a un gran ventall de moviments socials de caire d'allò més divers. Són fets per membres, ex-membres o persones vinculades, de tot el ventall de moviments socials existent. El paper d'aquests mitjans és, per tant, el de la visibilització de les accions i dels moviments de cara a l'exterior fet pel qual opten per format imprès, transportable, menys ubic però més prestigiós, sobretot de cara a l'interior.

Heus ací una de les claus de tot plegat. "Amb la producció i el consum ha mort la Revolució: però en la nova vigília s'obri un camp efectiu, descentralitzat i plural, de revolucions⁸⁴ (Ibáñez 2002:8). Si hem dit que els canvis en el sistema productiu provoquen canvis en l'estructura social i que les afinitats o identificacions polítiques van canviant amb aquest l'atomització de les formes de producció es trasllada a l'esfera social i les formes de identificació i protesta també s'atomitzen sent d'allò més divers i variat i adquirint, com el propi sistema productiu, formes virtuals (Veure a Sampedro 2005b). És llavors que en la metamorfosi activista es donen experiències de concentració de forces, que reagrupen els col·lectius en respostes a fets

---

84 Cursiva original, eliminat text entre parèntesi i entre guions.

puntuals i que intenten, ja de forma més continuada, l'estructuració flexible dels col·lectius a través de plataformes i també de mitjans alternatius. El paper d'aquests últims és capital ja que són el paral·lelisme, i per tant l'antítesi, més explícit del model productiu imperant, el de la societat de la informació, que en la societat civil i individual també s'expressa a través de les xarxes socials.

Els mitjans alternatius són -o almenys neixen amb eixa convicció- un element connector de l'amalgama de moviments socials, són elements vertebradors de l'espai alternatiu i continuadors temporals de les polítiques de moviments efímers però continus. A més són eines de visibilització des de l'esfera local a la local i també d'aquesta a la global gràcies a la incorporació de les noves tecnologies. Ángel López (2004) assenyala que entre els quatre procediments que caracteritzen els mitjans de comunicació actuals, el de la «mort» fa que els mitjans no es diferencien tant per com contenen les coses sinó per allò que deixen de contar. Precisament aquesta realitat dona sentit als mitjans alternatius que fan un relat de la societat amb el que s'intenten contar allò que la resta no conta.

Finalment, els mitjans de comunicació alternatius “nous” exerceixen un paper orientat a la guia, a la selecció i la compilació de la informació que està dispersa per tot arreu. Eixe excés d'informació transforma a aquesta en desinformació (López 2004) i el mitjà de comunicació alternativa interpreta la realitat amb una selecció de informacions que ofereix al seu públic, i exposant les que el seu públic li ha tramés. Es tracta del pas de la comunicació de masses a la comunicació personalitzada en el que “cal destacar la possibilitat d'interacció entre receptors i productors de la informació, però també la multiplicació creixent de les fonts realment disponibles per aquesta informació” (Moragas 1998:114).

Les diverses estratègies polítiques dels col·lectius components d'aquests nous moviments

socials entren en conflicte quan no s'obtenen resultats en el plànol de la reivindicació concreta (potser l'única victoriosa és la del Botànic i no potser la del Cabanyal) ni en el plànol electoral. Des de posicions negociadores, per exemple la de Sorribes, no es veuen amb bons ulls aquestes estratègies "intransigents", així com des de la banda radical es critica la instrumentalització política de la lluita dels Salvem. A escala comunicativa és possible que no es vera amb bons ulls per part d'uns i d'altres el pes que se'ls donava al projecte de comunicació alternativa com L'Avanç. El que resta per saber és si el decaïment de l'efervescència d'aquests moviments socials i entre ells de L'Avanç és producte de la conjuntura política o bé s'origina amb el descobriment de part d'algun dels bàndols aliats que els seus companys perseguien alguna cosa més que la defensa d'un cas concret. Efectivament els Salvem no pactaren amb partits socialdemòcrates ni pactaren solucions intermèdies als problemes objecte de reivindicació perquè eren tàctiques de lluita constituïdes elles mateixa en estratègies, però a l'hora estratègies d'uns i d'altres col·lectius amb lectures i discursos sobre la realitat social i projectes en alguns casos antagònics. Però, sense dubte, la reflexió més encertada pot ser que el territori i la cultura són elements que poden generar sinergies polítiques i d'acció i que els mitjans de comunicació alternativa són fruit i actors d'aquestes sinergies.

12 La necessària inclusió dels mitjans alternatius en l'anàlisi del context comunicatiu

Pocs són els treballs en el camp de la investigació sobre moviments socials i en el camp periodístic que tinguen en compte els mitjans de comunicació alternatius. La raó que normalment s'addueix és la poca rellevància que tenen aquests respecte la resta de mitjans. En primer lloc aquesta afirmació no és constatable perquè no es compta amb mitjans de mesura que tinguen en compte aquests mitjans. Fins i tot si la seua rellevància fora hipotèticament residual comptabilitzant-los unitàriament, seria necessari comptabilitzar el conjunt d'ells com un tot, atenent al fet que es donen en un nivell territorial que ens molts casos abasta els barris i en altres ciutats o regions senceres.

En altres casos, mitjans digitals alternatius que són referents internacionalment no formen part de les preguntes ni dels estudis sobre mitjans. És el cas de webs com Rebelion.org, un mitjà pioner i líder en el món hispanoparlant, sobre el que no hi ha a penes informació.

Però en el cas que hipotèticament el consum del conjunt de mitjans alternatius fora irrisori, no ens podem estar de reclamar l'atenció que mereixen mitjans tan diferenciats de la resta i que tenen tant de pes en la configuració ideològica de certs grups de població.

Epíleg: connexions i desconexions

Pràcticament 100 dies abans d'acabar aquest treball el govern autonòmic ha canviat de mans i un pacte progressista està desenvolupant el seu projecte a la Generalitat. La victòria de les forces progressistes s'ha produït en part gràcies a una íntima connexió comunicativa entre alguna de les formacions que es presentaven i la ciutadania. Compromís ha sabut establir mitjans de relació amb la ciutadania que ha trobat en aquesta coalició una oportunitat de fer sentir la veu de la ciutadania a les Corts i engegar un projecte de govern obert i engrescador amb possibilitats reals de canvi social. Compromís ha sabut fer-se veure com la materialització política d'una dinàmica social de transformació amb la que es senten identificades amples capes de la població, una part de les quals ha estat molt activa ja des de l'any 1995 amb els primers Salvem i de la que el projecte Compromís és dipositària i hereva.

Això però, els símptomes que aquesta últims dies de redacció de la tesi es van manifestant constaten que s'està produint una certa desconexió amb aquestes bases, que amb tot el dret esperarien que es comptara amb elles en aquesta nova etapa que tanta il·lusió ha despertat entre els sectors progressistes. Les notícies sobre plans diversos sense comptar amb la participació de la ciutadania i adjudicades a no se sap qui amb no se sap quin procediment són ja una constant. La convocatòria pública de places per a directius de diverses institucions, que es publiquen en butlletins oficials fent gala de transparència, però que tenen un perfil tan personalitzat que fa difícil creure que són convocatòries públiques. La presentació de Codis de Bones Pràctiques absolutament ridículs en els que sols es referencia allò que la llei indica, presentats amb claca i fotografia, i en un acte amb una pressa tal que impedeix ni tan sols la possibilitat del debat...

Ens neguem a pensar que hi haja una estranya força que transmute les persones i les

organitzacions quan arriben a la gestió dels governs, i per això entenem que aquesta desconexió representa un perill en tant que és producte i causa d'una deriva separadora de les esferes social i política. La deriva tecnoburocràtica d'aquest amenaça amb trencar els processos d'horitzontalitat que tant han costat de forjar i que han impulsat aquest nou equip al govern.

Una de les característiques que assenyala Negri (2011) quan parla del 15M és la pèrdua de l'autonomia de la política que van representar aquestes mobilitzacions en les que la multitud va construir comunicació i amb ella subjectivitat pròpia absolutament independent dels partits polítics que estaven sobrepassats i eren innecessaris. La desconexió del nou govern amb la ciutadania pot passar factura en dos sentits: advertir-se com una altra renúncia, i veure's com una altra frustració.

Esperem que amb el temps aquestes amenaces inicials siguen corregides, pel bé de tots i de totes.

BIBLIOGRAFIA

- Abel, E., ed. 1981. *What's news: The media in American society*. San Francisco: Institute of Contemporary Studies.
- Adell, Ramón. 2000. «Movimientos sociales en los años noventa: volumen, actores y temas de la movilización.» P. 27-54 en *Una mirada sobre la red. Anuario de movimientos sociales*, editat per E. Grau i P. Ibarra. Barcelona: Icaria.
- Alandro, Eva. 2013. «Las teorías profesionales y las 5 crisis del periodismo.» *Cuadernos de Información y Comunicación* 18:69-81.
- Alberich, Tomás. 2007. «Asociaciones y Movimientos Sociales en España: Cuatro Décadas de Cambios.» *Revista de estudios de juventud* (76):71-89.
- Alberich, Tomás. s.d. «Contradicciones y evolución de movimientos sociales en España.» *Documentación social* (145):183-210.
- Albert, Maria. 2005. «El patrimonio cultural y la sociedad civil.» en *La memoria construida. Patrimonio cultural y modernidad*, editat per VVAA. València: Tirant lo Blanch.
- Albert Rodrigo, Maria i Gil-Manuel Hernández i Martí. 2011. «La identidad en lucha. Iniciativas civiles culturales ante el conflicto identitario valenciano.» *Papeles del CEIC* 66(66):1-41.
- Alcalà, Felipe, Fernando Díaz Orueta, Xavier Ginés, i M. Luisa Lourés. 2010. «Políticas urbanas y modelo de ciudad: Valencia: 1979-2009.» en *X Congreso de Sociología*. Iruña.
- Alcalà-Santaella, Felipe, Fernando Díaz Orueta, Xavier Ginés, i Mª Luisa Lourés. 2011. «Valencia.» P. 201-28 en *Políticas urbanas en España. Grandes ciudades, actores y gobiernos locales*, editat per M. Iglesias, M. Martí-Costa, J. Subirats, i M. Tomás. Barcelona: Icaria.
- Alfaro Moreno, Rosa Maria. 2000. «Culturas populares y comunicación participativa: en la ruta de las redefiniciones.» *Razon y Palabra* (18):1-18.
- Alonso, Luis Enrique. 1993. «La reconstrucción de las señas de identidad de los nuevos movimientos sociales.» *Documentación social* (90):9-25.
- Alonso, Luis Enrique. 1998. *La mirada cualitativa en sociología*. Madrid: Fundamentos.
- Alonso, Luis Enrique. 2003. «Pierre Bourdieu, el lenguaje y la comunicación: de los mercados lingüísticos a la degradación mediática.» Recuperat 6 desembre 2009 (http://www.unavarra.es/puresoc/pdfs/c_tribuna/TL-Alonso-lenguaje.PDF).
- Alonso, Luis Enrique i Rafael Ibáñez Rojo. 2011. «Los nuevos movimientos sociales en la España del siglo XXI.» P. 173-207 en *Recuperando la radicalidad*, editat per P. Ibarra i

- M. Cortina. Hacer.
- Altheide, D. L. 1976. *Creating reality: How TV news distorts events*. Beverly Hills: Sage.
- Andors, Ellen. 1996. «The Task of Activist Media.» Recuperat 5 maig 2011 (<http://www.peoplesvideo.org/andors1.htm>).
- Asociación de la prensa de Madrid. 2013. *Informe de la profesión periodística 2013*. Madrid: Asociación de la prensa de Madrid.
- Ayllón, Daniel. 2014. «El movimiento “okupa” cumple 30 años desde su irrupción en España». *La Marea*.
- Beltran, Adolf. 2009. «La sociedad valenciana y los medios de comunicación.» *Zeitschrift für Katalanistik* (22):315-28.
- Berger, A. A. 1991. *Media analysis techniques*. London: Sage.
- Biglia, Barbara (Universitat de Barcelona). 2007. «Teorías ¿sobre/para/desde/en/por? los MS.» *Agora-Revista de ciencias sociales* 17:83-102.
- Blasco, Ricard. 1983. *La prensa del País Valencià 1790-1983*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- Le Bon, Gustave. 2004. *Psicología de las masas*. Buenos Aires: Editorial Virtual. Recuperat (http://www.laeditorialvirtual.com.ar/pages/LeBon/LeBon_PsicologiaDeLasMasas.htm).
- Bonder, Gloria. 2002. *Las nuevas tecnologías de información y las mujeres: reflexiones necesarias*. Santiago de Chile: Naciones Unidas-CEPAL.
- Bourdieu, Pierre. 2001. *¿Qué significa hablar?* 3a ed. Madrid: Akal.
- Bustamante, Enrique i Ramón Zallo, ed. 1988. *Las industrias culturales en España. Grupos multimedia y transnacionales*. Madrid: Akal.
- Bustamante Ramírez, Enrique. 1982. *Los amos de la información en España*. Madrid: Akal.
- Candón Mena, José. 2011. «Internet en movimiento: nuevos movimientos sociales y nuevos medios en la sociedad de la información». Universidad Complutense de Madrid. Recuperat 25 octubre 2015 (<http://eprints.ucm.es/12085/1/T32702.pdf>).
- Carratalá, Ramón. 2002. «Un poco de historia: el origen del movimiento de objeción de conciencia.» P. 91-130 en *En legítima desobediencia. Tres décadas de objeción, insumisión y antimilitarismo*. Madrid: Traficantes de sueños.
- Castells, Manuel. 2003. *L'era de la informació. Economia, societat i cultura. La societat xarxa*. Barcelona: UOC.
- Castells, Manuel. 2008. «Comunicación, poder y contrapoder en la sociedad red (II): los nuevos espacios de la comunicación.» *Telos: Cuadernos de comunicación e innovación*

(75):11-23.

Castells, Manuel. 2009. *Comunicación y poder*. Alianza Editorial.

Castells, Manuel i Jordi Borja. 1997. *Local y global. La gestión de las ciudades en la era de la información*. Madrid: Taurus.

Castells, Manuel, Mireia Fernández-Ardèvol, Jack Linchuan Qiu, i Araba Sey. 2007. *Comunicación móvil y sociedad: una perspectiva global*. Barcelona: Ariel-Fundación Telefónica.

Castillo, José. 1996. «La era de los públicos: medios de comunicación y democracia.» *Revista de Estudios Políticos (Nueva Época)* 92:77-96.

Català i Oltra, Lluís. 2012. «Fonaments de la identitat territorial amb especial atenció a la identitat nacional. El cas valencià: discursos polítics sobre la identitat valenciana entre els militants de base del Bloc, EUPV i PSPV-PSOE». Universitat d'Alacant, Alacant.

CIS. 2015. *Barómetro de marzo 2015. Estudi 3057*. Madrid: CIS.

Collado, Francisco. 2007. *Abriendo Puertas. Okupaciones en Valencia (1988-2006)*. València: La Bombolla.

Cucó, Alfons. 1999. *El valencianisme polític: 1874- 1936*. Cataroja: Afers.

Cucó, Alfons. 2002. *Roig i blau: la transició democràtica valenciana*. València: Tàndem.

Cucó i Giner, Josepa. 2009. «Los movimientos urbanos en la ciudad de Valencia: contexto y caracterización.» *Zainak. Cuadernos de Antropología-Etnografía* (31):529-49. Recuperat (<http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3315067&info=resumen&idioma=SPA>).

Cucó, Josepa. 2008. «Sociabilidades urbanas.» *Ankulegi* 12(12):65-82.

Curran, James. 1997. «El nuevo revisionismo en la investigación cte la comunicación de masas: una nueva valoración.» *Critica-Revista Hispanoamericana de Filosofía* (3):81-106.

Davis, H. H. 1993. «Media reserach: whose agenda?» en *Gettins the mesage. News, Truth and Power*, editat per G. U. M. Group-Eldridge. Londres: Routledge.

Díaz Nosty, Bernardo. 2011. *Libro negro del periodismo*. Madrid: Asociación Prensa de Madrid i Càtedra Unesco.

Díaz Orueta, Fernando. 2010. «Regímenes urbanos y movimiento ciudadano en Valencia.» *Cuaderno urbano* 9(9):275-94. Recuperat 15 gener 2012 (http://arq.unne.edu.ar/publicaciones/cuaderno_urbano/cu_9/archivos/articulos_en_html/orueta.htm).

- Díaz Orueta, Fernando, Elena Gadea, Xavier Ginés, i M. Luisa Lourés. 2013. «Crisis, declive urbano y reconfiguración de las políticas urbanas.» P. 113-31 en *(Adenda) XI Congreso español de sociología*, editat per H. Cairo i L. Finkel. Madrid: Universidad Complutense de Madrid.
- van Dijk, A. .. 1987. «Mediating racism. The role of the media in the reproduction of racism.» en *Language, power and ideology*, editat per R. Wodak. Amsterdam: Benjamins.
- van Dijk, A. .. 1990. *La noticia como discurso. Comprensión, estructura y producción de la información*. Barcelona: Paidós.
- Ditrendia. 2014. *Mobile en España y en el Mundo*. Recuperat (<http://www.ditrendia.es/wp-content/uploads/2014/07/Ditrendia-Informe-Mobile-en-Espa%C3%B1a-y-en-el-Mundo.pdf>).
- Dolç, M. i JL Gómez. 1998. «Ciutat, política lingüística i política comunicativa.» P. 65-104 en *La política lingüística a la societat de la informació*, editat per T. Mollà. València: Bromera.
- Dolç, M., V. Sanchis, i FJ Deó. 1985. *Les Ràdios Lliures, una pràctica alternativa*. Barcelona: Edicions Terra Verda.
- Downing, John. 1980. *The media machine*. Londres: Pluto Press.
- Downing, John. 2010. «¿ Medios libres ? De qué y para hacer qué , esas son las preguntas claves ”.» *Periódico Diagonal*, juliol 2, 1-8. Recuperat (<https://www.diagonalperiodico.net/medios-libres-y-para-hacer-esas-son-preguntas-claves.html>).
- Downing, John D. H. 2001. *Radical Media: Rebellious Communication and Social Movements*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Downing, John D. H. 2003. «Audiences and Readers of Alternative Media: The Absent Lure of the Virtually Unknown.» *Media, Culture & Society* 25(5):625-45. Recuperat 26 juliol 2011 (<http://mcs.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/01634437030255004>).
- Durán Muñoz, Rafael. 1995. «La literatura sobre los nuevos movimientos sociales. una revisión.» *Revista de estudios politicos* (89):369-401.
- EDemocracia.com. 2004. «11M: Cinco días que han cambiado la historia... también la historia de Internet en España.» *Asociación para el Progreso de las Comunicaciones*. Recuperat 17 setembre 2015 (<http://www.apc.org/es/news/11m-cinco-dias-que-han-cambiado-la-historia-tambie>).
- Epstein, E. 1973. *News from nowhere*. NOva York: Random House.
- Epstein, E. 1975. *Between fact and fiction: The problem of journalist*. Nova York: Random House.

- Fernández Durán, Ramón. 2006. «El tsunami urbanizador español y mundial.» *Boletín CF+S* (38/39):95-126.
- Fernández Durán, Ramón. 2010a. *El estado en el mundo durante el siglo xx. Claves para entender el mundo del siglo XXI. Del auge de la estatalidad, a la crisis y reconversión del Estado.*
- Fernández Durán, Ramón. 2010b. *La conflictividad político-social mundial en el siglo xx. De la Lucha de Clases al Movimiento Antiglobalización, pasando por el 68 y el auge del feminismo y ecologismo.*
- Ferre, Adelaida. 2009. «RTVV i la generació perduda.» P. 151-56 en *Ara País Valencià. País Valencià, segle XXI. Reflexions i experiències de la generació que ve*, editat per J. Muñoz. València: Universitat de València.
- Fishman, M. 1980. *Manufacturing the news*. Austin: University of Texas Press.
- Fleischman, Luciana, Xavier Ginesta, i Miguel López Calzada. 2009. «Los medios alternativos e Internet: un análisis cualitativo del sistema mediático español.» *Andamios. Revista de Investigación Social* 6(11):257-85.
- Flor, Vicent. 2011. *Noves glòries a Espanya. Anticatalanisme i identitat valenciana*. Catarroja: Afers.
- de Fontcuberta, Mar i José Luís Gómez Mompert. 1983. *Alternativas en comunicación: crítica de experiencias y teorías*. Barcelona: Mitre.
- Fuster, Joan. 1962. *Nosaltres, els valencians*. Barcelona: Edicions 62.
- Gans, H. 1979. *Deciding what's news: A study of CBS, Evening News, NBC nightly news, Newsweek and Time*. Nova York: Pantheon Books.
- Garnham, N. 1986. «Contribución a una economía política de la comunicación de masas.» en *Sociología de la comunicación de masas*, editat per M. de Moragas. Barcelona: Gustavo Gili.
- Garnham, N. 1988. *Money, meaning and power. Notes toward the definition of a research agenda*. Cambridge: ESRC/PICT Workshop.
- Gil, Juan Carlos. 2004. «Marx i la premsa. Elementos para una crítica de la comunicación.» *Redes.com* 169-80.
- Ginés, Xavier. 2009. «La Revolució possible.» P. 85-93 en *Ara País Valencià. País Valencià, segle XXI. Reflexions i experiències de la generació que ve*, editat per J. Muñoz. València: Universitat de València.
- Ginés, Xavier. 2010. «El fet diferencial: la comunicació alternativa i els moviments socials al país valencià.» *Arxius de Ciències Socials* (23):213-27.

- Ginés, Xavier. 2011. *Comunicant la revolta. Moviments socials i mitjans de comunicació al País Valencià*. 1a ed. València: Edicions 96.
- Glasgow University Media Group. 1976. *Bad news*. Londres: Routledge and Kegan Paul.
- Glasgow University Media Group. 1980. *More bad news*. Londres: Routledge and Kegan Paul.
- Glasgow University Media Group. 1982. *Really bad news*. Londres: Writers and readers.
- Glasgow University Media Group. 1985. *War and peace news*. Milton Keynes: Open University Press.
- Glasgow University Media Group. 1993. *Getting the message, News truth and power*. Londres: Routledge.
- Golding, P. i P. Elliott. 1979. *Making the news*. Londres: Longman.
- Golding, P. i G. Murdock. 1979. «Ideology and the mass media: the question of determination.» en *Ideology and cultural productions*, editat per M. Barret i E. Altri. Londres.
- Gómez Ferri, Javier. 2004. «Los movimientos ciudadanos de defensa y activación del patrimonio en Valencia: los casos del Barrio del Cabanyal y la ILP Per l'Horta.» P. 157-205 en *Experiencias sociales innovadoras y participativas. El Rincón + 10*, editat per J. Sánchez. La Orotava: Coordinadora de Defensa del Rincón-Ecologistas en Acción.
- Gómez Ferri, Javier. 2008. «Viviendo una ILP (Per l'Horta): Etnografía de un movimiento social patrimonializador.» P. 181-97 en *Patrimonialización de la naturaleza. El marco social de las políticas ambientales*, editat per O. Beltrán, J. J. Pascual, i I. Vaccaro. Donosti: Actas del XI Congreso de Antropología.
- Gómez Mompert, José Luís. 2007. «Els estudis universitaris de comunicació.» *Treballs de Comunicació* (22):29-47.
- Gómez Nicolau, Emma. 2014. «La violència de gènere en el discurs televisiu La violència de gènere en el discurs televisiu Procés de producció i representació». Universitat de València.
- González Calleja, Eduardo. 2011. «Charles Tilly y el análisis de la dinámica histórica de la confrontación política.» P. 33-48 en *A propósito de Tilly. Conflicto, poder y acción colectiva*, editat per M. J. Funes. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- González Collantes, Carla. 2005. *Moviments socials i defensa del patrimoni a la ciutat de València: EL cas dels «Salvem»*. Recuperat (<https://www.educacion.gob.es/teseo/mostrarRef.do?ref=401628>).
- González de Andrés, Enrique. 2011. «La lucha contra el cierre de Altos Hornos del

- Mediterráneo de Sagunto (Valencia).» *Espacio, Tiempo y Forma, Serie V, Història Contemporánea* (23):201-20.
- González Móstoles, Vicente. 2002. «La renovación del urbanismo en los años 80.» en *Historia de la Ciudad II. Territorio, sociedad y patrimonio*, editat per S. Dauksis i T. Francisco. València: Ajuntament de València. Universitat Politècnica de València.
- Grau, Marc, Lupicinio Íñiguez, i Joan Subirats. 2008. «Un enfoque socio-técnico en el análisis de políticas públicas: un estudio de caso.» *Política y sociedad* 45(3):199-217.
- Gurr, Ted. 1970. *Why men rebel*. Center for International Studies, Princeton University.
- Guveritch, M. 1991. «The globalization of electronic journalism.» P. 178-92 en *Mass media and society*, editat per J. Curran i M. Guveritch. Londres: Edward Arnold.
- Hernández i Martí, Gil-Manuel i Maria Albert. 2012. «La dinámica general de la política cultural en el País Valenciano: posiciones, discursos y prácticas de los actores culturales valencianos.» *Rips* 11(3):89-114.
- Hessel, Stéphane. 2011. *¡Indignaos!* Barcelona: Ediciones Destino SA.
- Hevia, Antonio Elizalde. 1995. «Democracia Representativa y Democracia Participativa.»
- Hobsbawm, Eric. 1983. *Rebeldes primitivos. Estudio sobre las formas arcaicas de los movimientos sociales en los siglos XIX y XX*. Barcelona: Ariel.
- Ibáñez, Jesús. 1986. «Perspectivas de la investigación social: el diseño en las tres perspectivas.» P. 58-96 en *El análisis de la realidad social. Métodos y técnicas de investigación*, editat per M. García Ferrando, J. Ibáñez, i F. Alvira. Madrid: Alianza.
- Ibáñez, Jesús. 2002. *Para una sociología de la vida cotidiana*. Madrid: Siglo XXI.
- Ibarra, Pedro. 2000. «¿Qué son los movimientos sociales?» P. 233-58 en *Anuario de Movimientos sociales. Una mirada sobre la red*, editat per P. (coord) Grau, Elena; Ibarra. Barcelona: Icaria Editorial y Getiko Fundazioa.
- Iglesias Turrión, Pablo. 2005. «Un nuevo poder en las calles. Repertorios de acción colectiva del Movimiento global en Europa. De Seattle a Madrid.» *Política y Sociedad* 42(2):63-69.
- Iglesias Turrión, Pablo. 2007. «Enfoques teóricos sobre la acción colectiva: alcance y límites para el estudio de los movimientos globales.» *Ágora - Revista de Ciencias Sociales* (17):41-82.
- Iglesias Turrión, Pablo i Iñigo Errejón. 2005. «De la huelga revolucionaria a los flash mob. Rosa Luxemburgo y el Movimiento Global.» P. 1-21 en *VII Congreso de la Asociación Española de Ciencia Política y de la Administración*, vol. 2. Madrid.
- Iranzo, Amador. 2014. «Prensa y poder . Las Provincias , actor político central de la

- Transición valenciana.» *Historia y comunicación Social* 19(Especial):535-44.
- Jakobson, Roman. 1981. *Ensayos de lingüística general*. Barcelona: Seix Barral.
- Jiménez, Manuel i Ángel Calle. 2005. «Critical social networks in Spain: Leftist social movements and the Global Justice Movement.» P. 307-86 en *The Global Justice Movement/s in Europe*, editat per D. della Porta i H. Reiter. Florència: Comissió Europea.
- Klandermans, Bert i Sjoerd Goslinga. 1996. «Media discourse, movement publicity, and the generation of collective frames: Theoretical and empirical exercises in meaning construction.» P. 312-55 en *Comparative perspective on social movements. Political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings*, editat per D. McAdam, J. D. McCarthy, i N. Z. Mayer. Cambridge: Cambridge University Press.
- Laguna, Antonio. 1990. *Historia del periodismo valenciano. 200 años en primera plana*. València: Publicacions de la Generalitat Valenciana.
- Laguna, Antonio, ed. 2000. *La comunicación en los '90. El mercado valenciano*. València: Universitat Cardenal Herrera-C.E.U. Fundación Universitaria San Pablo C.E.U.
- Laguna, Antonio. 2001. *Història de la comunicació: València, 1790-1898*. Bellaterra; Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions; Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I; Barcelona: Universitat Pompeu Fabra; València: Universitat de València.
- Lakof, George. 2007. *No pienses en un elefante. Lenguaje y debate político*. Madrid: Editorial Complutense.
- Laraña, Enrique. 1996. «La actualidad de los clásicos y las teorías del comportamiento colectivo.» *Revista española de investigaciones sociológicas* (74):15-43.
- Lazarsfeld, Paul F. i Robert K. Merton. 1982. «Comunicación de masas, gusto popular y acción social organizada.» P. 171-91 en *Sociología de la comunicación de masas*, editat per M. Moragas. Madrid: Gustavo Gili.
- López, Ángel. 2004. «La desinformación en la aldea global como forma de conocimiento.» P. 157-76 en *Estrategias de desinformación*, editat per M. Catalán i L. Veres. València: Biblioteca Valenciana.
- López García, Guillermo. 2008. «Los medios valencianos en la Red: orígenes, evolución y balance de conjunto.» P. 15-34 en *Comunicación local y nuevos formatos periodísticos en Internet: cibermedios, confidenciales y weblogs*, editat per G. López García. València: Publicacions de la Universitat de València. Recuperat (<http://www.cibermediosvalencianos.es/comloc/Salaverria.pdf>).
- López, Xosé. 2005. «Mundo global, alternativa local.» *Medios de comunicación en crisis*.

- Martínez, Emilio. 1999. «Introducción.» P. 7-34 en *La ciudad I*. Barcelona: Ediciones del Serval.
- Martínez Gutiérrez, Emilio. 2013. «La investigación ecológica de las comunidades locales.» *Empiria. Revista de Metodología de Ciencias Sociales* (25):173-94.
- Martínez-Alier, Joan. 2006. «Los conflictos ecológico-distributivos y los indicadores de sustentabilidad.» *Polis: revista académica de la Universidad Bolivariana* (13).
- Marx, Karl i Fredric Engels. 1991. *La ideologia alemanya. Crítica de la ideologia alemanya més recent en els seus representants Feuerbach, B. Bauer i Stierner*. PUV.
- Mateu, Anna i Martí Domínguez. 2011. «Inicios del columnismo ambiental en la prensa española: La campaña de Las Provincias sobre la urbanización de El Saler (Valencia, España).» *Zer* 16(30):171-87.
- McAdam, Doug, John D. McCarthy, i N. Zald Mayer. 1996. «Introduction: oportunitats, mobilizing structures, and framing processes - toward a synthetic, comparative perspective on social movements.» P. 1-20 en *Comparative perspective on social movements. Political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings*, editat per D. McAdam, J. D. McCarthy, i N. Z. Mayer. Cambridge: Cambridge University Press.
- McAdam, Doug, Sidney Tarrow, i Charles Tilly. 2005. *Dinámica de la contienda política*. Barcelona: Hacer. Recuperat 9 desembre 2011 (http://www.hacereditorial.es/webempresa_groc/catalegindex.php?idcat=29&idprod=64&vdetall=1).
- Melucci, Alberto. 1999. *Acción colectiva, vida cotidiana y democracia*.
- Memba, Javier. 2014. «Desmitificación de la Movida.» *Tiempo*, febrer.
- Membrado Tena, Joan Carles. 2013. «La división territorial valenciana: antecedentes, problemas y política de la Generalitat.» *Investigaciones Geográficas* (59):5-24. Recuperat (<http://hdl.handle.net/10045/30820>).
- Miège, B. 1987. «The logics at work in the new cultural industries.» *Media, Cultura and Society* (9):273-89.
- Miège, B. 1989. *The capitalization of cultural production*. Nova York: International General.
- Miralles, José Luis. 2001. «La ILP o el fracàs del govern.»
- Mollà, Antoni. 2009. «El “valor afegit” del nacionalisme valencià». P. 79-84 en *País Valencià, segle XXI. Vint-i-una reflexions crítiques*, editat per A. Furió i P. Viciano. València: Universitat de València.
- Mollà, Josep Antoni. 2007. «La televisió valenciana del segle XXI : nous factors i noves

- funcions, autodiagnòstic i anàlisi de prospectiva». Universitat de València.
- Moragas, Miquel. 1998. «Canvis en la comunicació. Nous escenaris de la normalització lingüística.» P. 107-27 en *La política lingüística a la societat de la informació*, editat per T. Mollà. València: Bromera.
- Moscovici, Serge. 1981. *La era de las multitudes. Un tratado histórico de la psicología de las masas*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Murciano, Marcial. 1992. *Estructura y dinámica de la comunicación internacional*. Barcelona: Bosch.
- Murdock, G. 1982. «Large corporations and the control of the communications industries.» en *Culture, society and media*, editat per Gurevitch i E. Altri. Londres: Methuen.
- Murdock, G. 1990. «Redrawing the map of the communications industries: concentration and overshoot in the era of privatization.» editat per M. Ferguson. Londres: Sage.
- Murdock, G. i P. Golding. 1977. «Capitalism, communication and class relations.» en *Mass communication and society*, editat per J. Curran, M. Gurevitch, i J. Woollacott. Londres: Edward Arnold.
- Natalucci, Ana i Germán Pérez. 2008. «Estudios sobre movilización y acción colectiva: interés, identidad y sujetos políticos en las nuevas formas de conflictividad social.» P. 81-102 en *Sujetos, movimientos y memorias. Sobre los relatos del pasado y los modos de confrontación contemporáneos*, editat per A. Nataluci. La Plata: Al Margen.
- Negri, Antonio. 2011. «Reflexiones acerca del 15M.» www.kaosenlared.net 1-3. Recuperat 6 juny 2011 (www.kaosenlared.net/noticia/reflexiones-acerca-del-15m).
- Neveu, Érik. 2002. *Sociología de los movimientos sociales*.
- Nicolàs Amorós, Miquel. 2004. «De la identitat del poder al poder de la identitat : algunes consideracions sobre la situació de la llengua catalana al País Valencià.» *Revista Catalana de Sociologia* (20):63-83.
- Ninyoles, Rafael L. 1995. *Conflicte lingüístic valencià: substitució lingüística i ideologies deglòssiques*. València: Eliseu Climent Editor.
- Nocera, Pablo. 2008. «Masa, público y comunicación. La recepción de Gabriel Tarde en la primera sociología de Robert Park.» *Nomadas, revista crítica de ciencias sociales y jurídicas* 19.
- Oliveres, Arcadi et al. 2011. *Les veus de les places*. Barcelona: Icaria.
- Olson, Mancur. 1992. *La lógica de la acción colectiva. Bienes públicos y la teoría de grupos*. México: Limusa-Noriega.
- Ortí, Alfonso. 1995. «La confrontación de modelos y niveles epistemológicos en la génesis e

- historia de la investigación social.» P. 87-99 en *Métodos y técnicas cualitativas de investigación social*, editat per J. M. Delgado i J. Gutiérrez. Madrid: Síntesis.
- País, El. 1981. «La Administración Reagan despide a miles de controladores aéreos.» *El País*.
- Paramio, Ludolfo. 2000. «Decisión racional y acción colectiva.» *Leviatán* (79):65-83.
- Park, Robert Ezra. 1999. *La ciudad*. Barcelona: Ediciones del Serval.
- Parreño, Mónica. 2012. «El camp periodístic i els professionals de la informació al País Valencià». Universitat de València.
- Pastor, Jaime. 2009. «La crisis y los movimientos sociales. De la indignación individual a la protesta colectiva.» *Boletín ECOS* (7):1-6.
- Pavelka, F. 1979. «La comunicación de carácter comunitario por medios alternativos.» P. 33-48 en *Alternativas populares a las comunicaciones de masa I*, editat per J. Vidal-Beneyto. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas.
- Pepe Beunza. 2002. «Charla en Valencia com motivo del 25 aniversario de su primer Consejo de Guerra (1996).» P. 59-68 en *En legítima desobediencia. Tres décadas de objeción, insumisión y antimilitarismo*. Madrid: VVAA.
- Pérez Latre, Francisco Javier. 2010. «Las nuevas redes sociales ¿Moda o revolución?» *Nuestro Tiempo*.
- Philo, Greg i David Miller. 2010. *Els mercats assassins. Estudis culturals, mitjans de comunicació i conformisme*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Plummer, K. 2003. *Intimate Citizenship*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
- Pont Vidal, Josep. 1998. «La investigación de los movimientos sociales desde la sociología y la ciencia política. Una propuesta de aproximación teórica.» *Papers* (56):257-72.
- della Porta, Donatella i Mario Diani. 1999. *Social movements, an introduction*. Oxford: Blackwell.
- Pradel, Marc, Marisa Duarte, i Rosa Carbó. 2004. «La última oleada de movilizaciones (2002-2004).» P. 34-52 en *La política en la red. Anuario de movimientos sociales (2005)*, editat per E. Grau i P. Ibarra. Barcelona: Icaria.
- Prats, Lluís B. i Joan Martí. 2008. «El movimiento nacionalista en el País Valenciano durante la transición (PSPV y UDPV).» P. 1145-1465 en *Movimientos sociales en la España contemporánea*, vol. II, editat per J. M. Ortiz de Orruño, J. Ugarte, i A. Rivera. Abada. Recuperat 18 gener 2012 (<http://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2986477>).
- Querol, Vicent A. 2010. «Las generaciones que llegaron tarde. Análisis de sus prácticas sociales en el ciberespacio.» Recuperat 18 octubre 2015 (<http://www.tesisred.net/handle/10803/10446>).

- Ramonet, Ignacio. 2004. «Guerras y desinformación.» P. 47-61 en *Estrategias de la desinformación*, editat per M. Catalán i L. Veres. València: Generalitat Valenciana.
- Rausell, Pau i Jose Martínez Tormo. 2005. «Política cultural en Valencia: Patrimonio, recursos y participación ciudadana.» *Braçal* (31-32):121-42.
- Rodríguez Arechavaleta, Carlos Manuel. 2010. «De la estructura de oportunidades políticas a la identidad colectiva. Apuntes teóricos sobre el poder, la acción colectiva y los movimientos sociales.» *Espacios Públicos* 13(27):187-215.
- Romaní, Oriol. 2003. «Los nuevos movimientos sociales como formas de intervención social.» P. 18-29 en *Repensar la intervención social: Escenarios actuales y futuros*, editat per J. Rodríguez Roca i J. M. Alonso Varea. Barcelona: Col·legi Oficial de Psicòlegs de Catalunya.
- Romano, Vicente. 1987. «Introducción.» en *Sobre prensa, periodismo y comunicación*, editat per K. Marx i F. Engels. Madrid: Taurus.
- Rubio García, Ana. 2004. «Perspectivas teóricas en el estudio de los movimientos sociales.» *Circunstancia* (3). Recuperat 17 maig 2015 (<http://www.ortegaygasset.edu/publicaciones/circunstancia/ano-i---numero-3---enero-2004/estados-de-la-cuestion/perspectivas-teoricas-en-el-estudio-de-los-movimientos-sociales>).
- Sampedro, Víctor. 2005a. «13-M. Multitudes “on line”.» P. 279-304 en *13-M. Multitudes on line*, editat per V. Sampedro. Madrid: Los libros de la Catarata.
- Sampedro, Víctor. 2005b. «Multitudes on line.» P. 279-304 en *13-M. Multitudes on line*, editat per V. Sampedro. Madrid: Los libros de la Catarata.
- Sampedro, Víctor. 2006. «¿Redes de nudos o vacíos? Nuevas tecnologías y tejido social.» *Documentacion Social* (140):25-38.
- Sampedro, Víctor. 2009. «La estrategia mediática del movimiento alternativo.» *Repertorio de movimientos sociales* 1-5.
- Sampedro, Víctor. 2010. «Batallas de papel Medios de comunicación y nuevos movimientos sociales, el caso de la objeción de conciencia.» 1-20.
- Sampedro, Víctor i Jonhatan Moriche. 2002. «¿Por qué intentarlo en los medios convencionales?» *Utopía* (42):00-18.
- Sánchez-Tabernero, Alfonso. 1993. *Concentración de la comunicación en Europa: empresa comercial e interés público*. Barcelona: Centre d'Investigació de la Comunicació. Recuperat 18 octubre 2015 (<http://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=182470>).
- Santamarina, Beatriz. 2008. «Movimientos sociales: una revisión teórica y nuevas aproximaciones.» *Boletín de Antropología Universidad de Antioquia* 22(39):112-31.

- Sanz, Jesús. 1982. *La cara secreta de la política valenciana*. València: Fernando Torres.
- Sanz, Miguel A. 2007. «Fundamentos históricos de la Internet en Europa y en España.» *RedIRIS* (45). Recuperat 17 octubre 2015 (<http://www.rediris.es/difusion/publicaciones/boletin/45/enfoque2.html>).
- Schlesinger, P. 1978. *Putting «reality» together*. *BBC News*. Londres: Constatable.
- Schudson, Michael. 1991. «The Sociology of news production revisited.» en *Mass media and society*, editat per J. Curran i M. Gurevitch. Londres: Edward Arnold.
- Segovia, Ana I. .. i Fernando Quirós. 2006. «Plutocracia y corporaciones de medios en los Estados Unidos.» *CIC (Cuadernos de la Información y Comunicación)* 11:179-205.
- Serrano, Pascual. 2010. *Traficantes de información. La historia oculta de los grupos de comunicación españoles*. Madrid: Akal.
- Smythe, Dallas W. 1983. «Las comunicaciones: agujero negro del marxismo occidental.» en *La Televisión Entre Servicio Público y Negocio*, editat per Richieri Giuseppe. Barcelona: Gustavo Gili.
- Sorribes, Josep. 2001. «El malestar urbà a València: a propòsit dels “salvem”.» *Metode* 31(31):1-6.
- Sousa Santos, Boaventura de. 2001. «Los nuevos movimientos sociales.» *Osal*.
- Subirats, Joan. 2012. «Algunas ideas sobre política y políticas en el cambio de época: Retos asociados a la nueva sociedad y a los movimientos sociales emergentes.» *Interface: a journal for and about social movements* 4(1):278-86.
- Tarrow, Sidney. 1994. *El poder en movimiento: los movimientos sociales, la acción colectiva y la política*. Madrid: Alianza Editorial. Recuperat (<http://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=291995>).
- Thomson, J. .. 1984. *Studies in the theory of ideology*. Cambridge: Polity Press.
- Thomson, J. .. 1988. «Mass communication and modern cultura: contribution to a critical theory of ideology.» *Sociology* (22-23):359-84.
- Torres, Maria. 2007. «Ràdio Klara: 25 anys alliberant la paraula segrestada.» *Comunicació21*, 78-84.
- Torres, Vicente. 2004. «Nuevos y viejos movimientos ciudadanos en el País Valenciano.» en *Movimientos sociales hoy. Avanzando hacia una democracia transformadora*. Alacant.
- Touraine, Alain i Horació Pons. 1996. *¿Podremos vivir juntos?* Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica.
- Tuchman, G. 1978. *Making News. A study i the construction oj reality*. Nova York: Free Press.

- Ugarte, David de. 2004. *11m: redes para ganar una guerra*. 1a ed. Barcelona: Ikaria.
- Urrutia, Víctor. 1992. «Transformación y persistencia de los movimientos sociales urbanos.» *Política y Sociedad* (10):49-56.
- Vallés, Antonio, ed. 2000. *Historia de la radio valenciana (1925- 2000)*. València: Fundació Universitaria San Pablo C.E.U.
- Vargas Hernández, José G. 2008. «Expresiones del debate de los Nuevos Movimientos Sociales en el contexto de Latinoamérica y México.» *El Cotidiano* 23(151):5-20.
- Verdú Cuelco, Yolanda. 2009. «Sesgo y encuadre en las noticias de TV. Mecanismos de manipulación periodística a propósito del urbanismo y del agua en los informativos de Canal 9.» Recuperat 21 octubre 2015 (<http://www.tesisexarxa.net/handle/10803/10331>).
- Viadel, Francesc. 2012. *Valencianisme, l'aportació positiva*. València: PUV.
- Vidal-Beneyto, José, ed. 1979a. *Alternativas populares a las comunicaciones de masa*. Madrid: CIS.
- Vidal-Beneyto, José. 1979b. «Introducción.» P. IX - XLIV en *Alternativas populares a las comunicaciones de masa*, editat per J. Vidal-Beneyto. Madrid: CIS.
- Xambó, Rafael. 1996. «El sistema comunicatiu valencià». Universitat de València.
- Xambó, Rafael. 1998. *Perspectivas actuales de la investigación (Inèdit)*.
- Xambó, Rafael. 2001. *Comunicació, política i societat. El cas valencià*. València: Edicions 3i4.
- Xambó, Rafael. 2002. «Los medios de comunicación en el País Valenciano.» *Arxius de Ciències Socials* (7):223-47.
- Xambó, Rafael. 2010a. «Els mitjans de comunicació al País Valencià.» *Arxius de Ciències Socials* (23):3-16.
- Xambó, Rafael. 2010b. «Medios de comunicación: de la comunicación de masas a la sociedad de la información.» P. 327-28 en *Pensar nuestra sociedad globalizada*, editat per M. García Ferrando. València: Tirant lo Blanc.
- Xambó, Rafael, ed. 2010c. *Sociologia dels media al País Valencià. Arxius de Ciències Socials* (23).
- Xambó, Rafael i Marc Borràs. 1993. «“No hi ha cap element innocent en la construcció del relat informatiu” Entrevista a Enrique Bustamante». *Mètode. Monogràfic «Circulació del Poder i Comunicació Política»* (5):18-21.
- Xambó, Rafael i Xavier Ginés. 2012. «From the save movements to the live ones. An analytical approach to the evolution of social movements in Valencia in the last two

decades.» P. 346-62 en *From social to political. New forms of mobilization and democratization*, editat per B. Tejerina i I. Perugorría. Bilbao: Universidad del País Vasco – Euskal Herriko Unibertsitatea.

Xambó, Rafael i Xavier Ginés. 2013. «Nous moviments socials i estructura d'oportunitats mediàtiques.» P. 168-89 en *VI Congrés Català/Internacional de Sociologia. Societats i cultures, més enllà de les fronteres*, editat per L. Arroyo Moliner i M. Simó Solsona. Barcelona: Associació Catalana de Sociologia-Institut d'Estudis Catalans.

Xambó, Rafael, Xavier Ginés, Ignasi Duart, Emma Gómez Nicolau, i Francesc Viadel. 2012. «Els moviments socials al País Valencià. Una anàlisi comunicativa.» *Arxius de Ciències Socials* (27):149-64.